Samhällsvård och välfärdsresurser

En studie av skolgång, fritid och kamratrelationer bland unga i familjehem och institutioner

Hélène Lagerlöf

Rapport i socialt arbete nr 137, 2012

©Hélène Lagerlöf, Stockholm 2012
Framsida: "Home" Akryl. Hélène Lagerlöf
ISSN 0281-6288
ISBN 978-91-7447-437-4

Tryckt i Sverige av US-AB, Stockholm 2012
Distributör: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet

“transport eller en helig stund, beror på hur man ser det”

– Eva Dahlgren

Abstract

The dissertation analyses access to welfare resources within the areas of schooling, leisure and peer relations for youth in out of home care. The study was conducted in three counties in mid Sweden and is a replication of the recurrent Swedish surveys of living condition of children in general populations. By using the same design, children aged 13–18 (n=272) in foster care and residential care were approached. Throughout the analysis results are compared with conditions for peers living at home, based on data from the 2004/2005 survey on living conditions for children (Child-ULF). Furthermore the results are linked to the young people's experience of psychosomatic complaints and emotional wellbeing and discussed within the theoretical framework of childhood sociology. Questions regarding society's ability to convey resources to youth while in care as well as young persons' potential to exercise determination while in care are also discussed. The study shows that youth in care in general have access to fewer resources than those in general populations in the studied areas. For youth in residential care the differences compared to peers living at home are substantial, while conditions for youth in foster care are more alike those of young people in general. Youth in residential care have fewer school related resources and fewer contacts with friends than peers living at home. Youth in foster and residential care are more subjected to bullying than the general population.

The overall conclusions are that society, in the form of foster parents and residential staff fails in certain areas to convey resources to youth in care. The young people's lack of resources poses limitations to their potential to exercise self-determination while in care. The study points out areas where targeted efforts might be needed to improve the living conditions for youth in out of home care and perhaps broaden their potential to exercise self-determination while in care as well as after.

Keywords: *out of home care, residential care, foster care, welfare resources, schooling, leisure, peer relations, level of living, childhood sociology, youth, potential to exercise self-determination.*

Förord

Många människor har på olika sätt bidragit till färdigställandet av denna avhandling. Allra först vill jag rikta mig till ungdomarna som deltagit i undersökningen. Stort tack för att ni släppte in mig och mina kollegor i era liv och tålmodigt svarade på vårt långa formulär. Tack också till familjehem och institutioner som var behjälpliga och svarade på frågor. Allmänna Barnhuset tackas för finansiering av vår förstudie till levnadsnivåundersökningen och FAS, Forskningsrådet för arbetsliv och samhällsvetenskap för finansiering av Välfärd i samhällsvården-projektet.

Min doktorandtid har varit fylld av metaforer. Otaliga är de gånger som jag och mina handledare dykt ner i metaforernas värld för att finna sätt att beskriva och förstå avhandlingsskrivandets skeenden. En personlig favorit bland dessa är liknelsen av forskarutbildningen vid manövrerandet av en liten båt i skiftande vatten. Mitt allra innersta och varmaste tack går till min huvudhandledare professor Marie Sallnäs och min biträdande handledare professor Bo Vinnerljung för att ni suttit med mig i båten, stöttat och hjälpt till med roder och navigering när det behövts. Kritiskt granskat tekniken och kontinuerligt kommit med konstruktiva råd under träningsseglatser. Ni har på olika sätt utgjort en trygg hamn. Marie, jag är särskilt tacksam för ditt engagemang både i mig och i avhandlingen samt för att du bjöd in mig i ditt projekt. Med ditt och Bosses fantastiska stöd under de gångna åren med allt vad de inneburit vet jag att jag nu själv kan manövrera båten även om vågorna skulle bli kraftiga.

Stefan Wiklund, tack för gott samarbete i Välfärd i samhällsvården-projektet. Lo Bäcklinder, ditt arbete under datainsamlingen var guld värt. Kristina Lundström tackas för idogt kodningsarbete och David Shanks för språkgranskning av avhandlingens engelska delar. Patrik Karlsson, Gun-Britt Trydegård, Yvonne Sjöblom och Catrine Kaunitz, ni har vid olika tillfällen under arbetet läst och kommit med kommentarer på textavsnitt, tack. Viveca Östberg tackas för konstruktiva och mycket värdefulla kommentarer i samband med mitt slutseminarium.

Under hela doktorandtiden har kollegorna jag har haft förmånen att dela min tid på institutionen med varit betydelsefulla. Ni är många och utrymmet räcker tyvärr inte till för att nämna er alla, det finns dock några utan vars

namn sidorna känns tomma. Åsa Backlund, Emelie Shanks, Ylva Weitz, Sara Erlandsson, Francesca Östberg, Maria Andersson Vogel, Anneli Stranz, Lisa Skogens, Ninive von Greiff, Eva Samuelsson, Petra Ulmanen och Carina Ljungwald, ni har på olika sätt fyllt tillvaron med positiv energi och varit fantastiska samtalspartners om doktorandlivets glädjeämnen och vedermödor. Emelie, Ylva och Sara tackas särskilt för era insatser med korrekturläsning. Hugo Stranz, tack för gott rumsdelande, goda råd och ”reality checks”. Sara Högdin, som nyantagen doktorand var du den bästa doktorandfadder någon kan önska sig. Stig ”Loffe” Elofsson tackas för god vägledning i den ibland förvillande statistiken. Karin Borgström, Lena Hübner, Peter Sohlberg, Anders Bergmark och Tommy Lundström, redan i samband med min grundutbildning såg ni min glöd och intresse för forskning och har på olika sätt stöttat och uppmuntrat den och det är något jag är otroligt tacksam för. Evy Gunnarsson och Marta Szebehely tack för ert engagemang i mitt avhandlingsarbete. Lotten Cederholm, din fantastiska administrativa förmåga har givit trygghet i alla praktiska frågor kring forskarutbildningen. Ingrid Tinglöf, tack för allehanda datasupport. Doktorandkollegorna i förskingringen, Anna Forsell, Elisabeth Eneroth, Veronica Svärd och Viktoria Skoog, tack för hjälp med referenser, muntra tillrop, stöttande ord och inblickar i andra akademiska miljöer.

Lena Näslund tackas för att du rent fysiskt hållit mig på benen. Någon lär ha sagt att: ”en vän är någon som vet allt om dig och fortfarande tycker om dig”. Martina, Emelie, Susanna, Cissi, Lilian och Elin, tack för att ni tycker om mig. Tack också till vänner, släkt och goda grannar som inte står uppräknade här men som bidragit med stöd på olika sätt.

När detta skrivs är det två år sedan min kära svärfar, stora supporter och diskussionspartner professor emeritus Folke Lagerlöf rycktes bort ifrån oss. Jag önskar så att jag fått visa dig den färdiga avhandlingen och fått berätta vad ditt engagemang och din omtänksamhet betytt för mig. Tack och hjärtlig värme också till svärmor Anette Oliveby för ditt outsinliga stöd i smått som stort. Käraste mor och far, att i ord förmedla vilken betydelse ni haft under mitt avhandlingsarbete är svårt. Ni har lyssnat, kommit med råd, och på alla andra sätt supportat. Tack för att ni alltid står bakom mig och aldrig tappat tron på min förmåga även om jag själv ibland gjort det. Ingvar, min älskade, ditt obeskrivliga stöd och din beständiga tro på att jag skulle nå fram till slutmålet betyder allt. Albin, min älskling, du lyser upp min tillvaro och fyller mitt hjärta med glädje. Nu vännen min ska mamma sluta ”jobba avhandling” och ”leka tågbana” istället.

Tullinge i februari 2012

Hélène Lagerlöf

Innehåll

Abstract i

Förord ii

Innehåll v

Förkortningar viii

1. Inledning 9
Samhällets uppdrag 9
Unga i samhällsvård - en starkt selekterad grupp 12
Välfärd i Sverige 13
Problemformulering och syfte 19
Avgränsningar 20
Att studera resurstillgång för unga i samhällsvård 20
Avhandlingens plats i tidigare nordisk forskning om samhällsvårdade barn 22
Avhandlingens disposition 24

2. Samhällsvård - en bakgrund 25
Olika former av vård 25
Vård i familjehem respektive HVB 26
Sammanfattning 32

3. Teoretiska utgångspunkter 33
Välfärd, levnadsnivå, resurs 33
Välfärd för barn 35
Barn som aktörer i levnadsnivåundersökningar 37
En kompetent aktör, en blivande vuxen eller både och? 38
Handlingsutrymme, brukarmedverkan och brukarinflytande 39
Sammanfattning 44

4. Undersökningar av levnadsnivå och levnadsförhållanden 45
Levnadsnivåundersökningar–en bakgrund 45
Avhandlingens fokusområden 49
Sammanfattning 51

5. Tidigare forskning om unga i vård vad gäller skolgång, fritid och kamratrelationer 52
Skolgång 52

Fritid....56
Kamratrelationer....59
Sammanfattning....63

6. Metod och tillvägagångssätt....64
Population och urval....65
Datainsamlingsmetod....67
Metodologiska överväganden....85

7. Ungdomarna och deras vårdmiljöer....89
Ungdomarna i undersökningen....89
Vårdmiljöerna....92
Sammanfattning....94

8. Kamratrelationer....95
Skolmiljön och kamratrelationer....95
Resultat....97
Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende kamratrelationer – sammanfattning och analys....108

9. Skolgång....110
Resultat....110
Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende skolgång – sammanfattning och analys....123

10. Fritid och hushållsarbete....126
Begreppet fritid....126
Resultat....127
Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende fritid – sammanfattning och analys....136

11. Skolgång, kamratrelationer och psykosomatiska besvär/psykiskt välbefinnande....138
Vilka samband finns mellan kamratrelationer, skolk, mobbning och psykiskt välbefinnande samt erfarenheter av psykosomatiska besvär?....141
Resultat....142
Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme i relation till psykiskt välbefinnande – sammanfattning och analys....147

12. Sammanfattande diskussion....149
Studiens övergripande resultat....149
Tillgångar och brister inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer – bland ungdomar i familjehem....150
Tillgångar och brister inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer – bland ungdomar i HVB....157
Könsskillnader inom respektive vårdform....164

Samhällets förmåga att vara resursförmedlare 165
Handlingsutrymme i samhällsvård? 166
Kan resursbegränsningar och inskränkande av handlingsutrymme för ungdomar i vård vara befogat? 170
Studiens begränsningar 172
Slutsatser samt implikationer för forskning och praktik 174
Slutord 178

Summary 179
Out of home care and welfare-resources 179

13. Referenser 186

1. Bilagor 201
Bilaga 1 201
Bilaga 2 210

Förkortningar

HVB	Hem för vård eller boende
Famh	Familjehem
SoL	Socialtjänstlagen
LVU	Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga
LNU	Levnadsnivåundersökning
Barn-LNU	Levnadsnivåundersökning riktad till barn
ULF	Undersökning av levnadsförhållanden
Barn-ULF	Undersökning av levnadsförhållanden riktad till barn
Jämf grupp	Jämförelsegrupp

1. Inledning

I den här avhandlingen studeras tillgång till och brist på resurser för en grupp unga i åldern 13-18 år, som sedan minst ett halvår har varit placerade i samhällets vård. Unga människors förhållanden, utifrån deras egna utsagor, studeras inom tre centrala områden, skolgång, fritid och kamratrelationer. Resurstillgången/resursbristen inom dessa områden beskrivs med material från en levnadsnivåundersökning bland ungdomar placerade i familjehem och på HVB (hem för vård eller boende/institution) och det empiriska materialet analyseras med hjälp av teorier och begrepp hämtade från välfärdsforskning och barndomssociologi. För att förstå situationen för placerade unga och i vilken mån deras förhållanden skiljer sig från andra ungdomars görs genomgående jämförelser mellan gruppen samhällsvårdade ungdomar och unga i samma ålder som bor hemma med sina föräldrar/vårdnadshavare. Jämförelserna görs med hjälp av data hämtade från Barn-ULF, 2004/2005. Barn-ULF syftar på de återkommande undersökningar av barns levnadsförhållanden som utförs av Statistiska Centralbyrån.

Samhällets uppdrag

Avhandlingen handlar om unga i samhällets vård. Det är därför nödvändigt att inledningsvis ge en bild av det uppdrag samhället har för utsatta barn. I Barnskyddsutredningen (SOU, 2009:68) skriver författarna att ”den sociala barn - och ungdomsvården är en professionell verksamhet med en egen kunskapsbas men är också en del av samhällets socialpolitik” (a.a. s 134). Den sociala barnavården är residual till sin karaktär, vilket innebär att den riktar sig till en mindre grupp i befolkningen[1] och är den instans som ska utgöra skydd för utsatta barn när de far illa. Samtidigt kan barnavården sägas vara en av de tjänster som tillsammans med andra bildar samhällets socialpolitiska trygghetssystem.

Social barnavård kan betraktas som en form av välfärdstjänst om man ser dess uppgift som att tillförsäkra unga från underprivilegierade miljöer åtminstone en miniminivå av välfärd under uppväxttiden. Placering i sam-

[1] Längre fram i inledningskapitlet förs ett resonemang om innebörden i residuala välfärdstjänster. Se avsnitt ”Generella och residuala välfärdstjänster”.

hällsvård kan därmed ses som ett sätt att försöka uppnå en sådan målsättning. I denna avhandling belyses i vilken mån levnadsnivån inom några viktiga områden avviker för unga i samhällsvård när de jämförs med jämnåriga som bor i hemmet.

Dagens svenska barnavård kan i huvudsak beskrivas ur tre olika (icke uteslutande) perspektiv. Det första domineras av tanken att barnavården utför kontroll och disciplinering av marginaliserade familjer i samhället. Forskning har visat på en stark social selektion som innebär att klass och kön tenderar att ha betydelse för om en person placeras i vård eller inte (se t.ex. Bebbington & Miles, 1989; Lundström & Sallnäs, 2003; Vinnerljung et al; 2008; Franzén et al, 2008). En speciellt utsatt grupp är barn till ensamstående, lågutbildade och arbetslösa kvinnor.

Det andra perspektivet kännetecknas av att barnavårdens uppgift ses som ett ”samhällsstöd till hjälpbehövande familjer” (Wiklund, 2006, s 17). Föräldrar kan behöva stöd och hjälp i sitt föräldraskap och barn kan behöva extra stödjande insatser under sin uppväxt som deras föräldrar inte ensamma förmår ge dem.

Det tredje perspektivet, som till viss del tangerar det första, handlar om barnskydd och fokuserar på att barnavårdens främsta uppgift är att skydda barn från att fara illa och skadas fysiskt och psykiskt av i huvudsak ”föräldrarnas skadliga föräldrabeteende” (SOU, 2009:68, s 135).

Internationellt beskrivs olika länders barnavårdssystem i termerna ”family service systems” (familjestödssystem) och ”child protection systems” (barnskyddssystem) (se t.ex. Freymond & Cameron, 2006). Familjestödsmodellens, till vilken svensk barnavård ofta hänförs, huvudtanke är grovt beskrivet att omsorgen om barn är ett gemensamt ansvar för föräldrar och samhälle. Det är därför samhällets uppgift att bistå med stöd och hjälp för att barn ska må bra och att relationerna mellan barn och deras familjer ska stärkas. En viktig tanke i familjestödsmodellen är att insatserna i stor utsträckning skall ske på frivillig basis (t.ex. att föräldrarna godkänner att deras barn placeras i dygnsvård) samt att insatser så långt det är möjligt sker i nära samarbete med barnets familj (se t.ex. Socialtjänstlagen, SFS 2001:453, SoL).

Om förhållandet mellan familj och stat i familjestödssystemet i första hand bör vara stödjande, präglas det inom barnskyddssystemet i större utsträckning av att staten kontrollerar och granskar i vilken utsträckning familjen och föräldrarna utgör ett hot mot barnet och dess välbefinnande. (se Freymond & Cameron, 2006; Healy, Lundström & Sallnäs, 2011).

Även om svensk barnavård ofta placeras in i familjestödsmodellen vore det förenklat att hänföra den enbart till en av de olika modellerna. Familjestödsidéerna är förvisso starka i svensk barnavård men det finns också inslag av barnskydd (se även Wiklund, 2006).

Många vuxna i samhällsvårdade ungas liv

Barn som är placerade i samhällsvård har i många fall fler vuxna inblandade i sin uppväxt och vardag än barn som växer upp med en eller båda av sina föräldrar. I Sverige beskrivs ibland samhällsvård som ett tredelat föräldraskap (Rasmusson, 2006; Socialstyrelsen, 2008). De som delar på ansvaret för placerade unga är socialnämnden, vårdnadshavarna (i de allra flesta fall föräldrarna) och HVB-personal alternativt familjehemsföräldrar.

Den kommunala socialnämnden är den instans som placerar unga och som har till ansvar att minst var sjätte månad följa upp och överväga (om det gäller en SoL placering) eller ompröva (om det gäller en LVU-placering) beslutet om vård. Kommunen har, i och med socialnämndens beslut om omhändertagande, påtagit sig ett ansvar för barnen. Vårdnadshavarna har emellertid fram till att ungdomen fyller 18 år den rättsliga vårdnaden om barnet om inte annat beslutats. Vid frivillig placering har vårdnadshavarna möjlighet att avbryta placeringen liksom att vara en aktiv part i frågor som rör barnet. Vid tvångsplacering kan föräldrarna inte avsluta placeringen, men idealt sett skall de också då vara involverade i frågor som rör deras barn. Vårdnadshavarna har rätt att löpande få information från socialtjänsten om sitt barn och vara med i beslut som fattas rörande barnet.

Familjehem och HVB[2] får sitt uppdrag från kommunen och det är HVB-personal/familjehemsföräldrar i vårdmiljöerna som ansvarar för barns dagliga tillvaro. HVB-personal/familjehemsföräldrar är de som ska se till att placerade barns vardag fungerar. Det är deras ansvar att de unga går i skola och får sina vardagsbehov som mat, kläder, hälsa och fritid tillgodosedda.

[2] I social barnavårdsforskning används olika begrepp (HVB/institutioner och familjehem/fosterhem) för att beskriva de miljöer där barn är placerade. I tidigare lagstiftning används begreppen fosterhem, fosterbarn och fosterföräldrar. I texter om HVB används också ordet institution. I nuvarande socialtjänstlag förekommer begreppen familjehem, familjehemsplacerade barn, familjehemsföräldrar och HVB. I avhandlingen använder jag både de äldre och de nuvarande begreppen, detta för att refererad text skall kunna återges i dess korrekta form. I texten används även av språkliga skäl orden vårdmiljö, boendemiljö, HVB och familjehem omväxlande för att beskriva den miljö som de samhällsvårdade ungdomarna bor i under placeringen.

Föreliggande avhandling ger en bild av i vilken utsträckning de vårdmiljöer som unga placeras i lever upp till sitt ansvar för samhällsvårdade ungas välfärd inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer under vårdtiden.

Unga i samhällsvård - en starkt selekterad grupp

Unga i samhällsvård är en starkt selekterad grupp. Ungefär ett barn per skolklass (3-4 procent) har varit placerat vid HVB eller i familjehem före 18 års ålder (Vinnerljung et al, 2000; Socialstyrelsen, 2005; Socialstyrelsen, 2006). Unga i åldern 0-18 år kan i Sverige placeras i samhällsvård om socialtjänsten enligt SoL eller Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) (SFS 1990:52) bedömer att detta är för barnets bästa. Vissa barn riskerar i högre grad än andra att någon gång under sin barndom behöva bli placerade i vård. Studier har visat att mödrarnas socioekonomiska position och utbildning har stor betydelse för om barn blir omhändertagna. Barn vars föräldrar är arbetslösa och har långvarigt försörjningsstöd i kombination med problem av psykiatrisk och social natur är exempel på barn som har höga risker för att bli placerade i vård. Bland förskolebarn som växer upp med en lågutbildad ensamstående mamma som är arbetslös och mottar försörjningsstöd är risken 1 på 7 att barnen blir placerade i vård utanför hemmet. Växer barn upp i familjer med två sammanboende föräldrar, som inte har fått försörjningsstöd och där mamman är välutbildad är risken mindre än 1 på 2000 (Socialstyrelsen, 2006; Franzén et al, 2008). En studie av förekomsten av samhällsvård bland barn med utländsk bakgrund konstaterar att barnets etniska bakgrund betyder mindre för risken att behöva bli placerad i vård än moderns socioekonomiska position och utbildning (Vinnerljung et al, 2008). Sunesson (1990) talar om att den sociala barnavården till skillnad från till exempel barn- och äldreomsorgen aldrig sprängt sitt historiska fattigvårdsskal. I en studie av sammanbrott (när vården avbryts hastigt och oplanerat) i dygnsvård, där drygt 700 individer i åldern 13-16 år placerade i vård år 1991 undersökts, konstaterar forskarna att 59 procent hade levt med en missbrukande eller psykisk sjuk förälder eller vårdnadshavare, utsatts för någon typ av övergrepp eller blivit utstött ur föräldrahemmet eller annan vårdmiljö före placeringen i vård (Vinnerljung, Sallnäs, Kyhle-Westermark, 2001).

Majoriteten av barn som placeras är tonåringar med en problematisk bakgrund (Socialstyrelsen, 2009). Till skillnad från många andra länder i västvärlden är dygnsvården i Sverige i stor utsträckning inriktad mot tonåringar. Yngre barn som far illa av föräldrarnas bristande omsorg är inte den dominerande gruppen (Thoburn, 2007; Healy, Lundström & Sallnäs, 2011). Med ökande ålder blir tonåringarnas egna beteende ett tydligare inslag i bakgrunden till socialtjänstens beslut om placering. Vinnerljung och Sallnäs (2008) talar om att Donzelots (1979) uttryck ”policing families” i Sverige skulle

kunna ersättas med ”policing teenagers”, då svensk social barnavård i större utsträckning handlar om att hantera problembelastade tonåringar än socialt utsatta familjer.

Välfärd i Sverige

Social barnavård kan, som nämnts, betraktas som en välfärdstjänst. I Socialtjänstlagen (SFS 2001:453) ligger fokus på bistånd, stöd och hjälp. Detta kan sägas innebära att individen som får en insats av socialtjänsten ska hjälpas till ett ”bättre” liv, ett liv i välfärd.

Vad innebär då välfärd? I politiken används begreppet välfärd för att beskriva sociala trygghetssystem som vård, utbildning, barnbidrag och pensioner. Välfärd kan även handla om en enskild persons förmåga till ekonomisk nytta (Fritzell & Lundberg, 2000). Välfärd handlar utifrån ett sådant tankesätt i grund och botten om socialpolitik och fördelning av resurser. I en bok om den svenska socialpolitikens historia skriver Nasenius och Ritter:

> ”Den verksamhet vi kallar socialpolitik har alltså sin yttersta grund i samhällsproblemen, som gäller resursfördelning och tillgodoseende av behov. Socialpolitikens uppgift är att bidra med lösningar av sådana samhällsproblem och påverka fördelningen av resurser och tillgodose medborgarnas behov” (Nasenius & Ritter, 1974, s 5).

Socialpolitiken uppstod som ett svar på samhällsproblem. De socialpolitiska systemen[3] liksom andra typer av kollektiva system som frivilligorganisationer, familjer, försäkringsbolag och företag har enligt författarna till välfärdsbokslutet för 1990-talet som uppgift att ”garantera medborgarna den typ av grundläggande resurser som behövs för att människor skall kunna kontrollera och styra sina liv” (SOU, 2001:79, s 16). Tanken bakom de statliga välfärdssystemen och de välfärdstjänster de förmedlar är att de ska ”påverka nivån och fördelningen i vid mening” (a.a., s 95), med andra ord att arbeta med resursfördelningen i befolkningen.

Generella och residuala välfärdstjänster

De tjänster som statliga välfärdssystem förmedlar kan grovt delas upp i två olika grupper. Å ena sidan finns det generella eller universella välfärdstjänster som riktar sig till hela befolkningen. Å andra sidan kan man tala om residuala välfärdstjänster, som riktar sig till speciellt utsatta grupper. Sveriges

[3] I välfärdsforskning talar man ofta om socialpolitiska institutioner. Då jag i denna avhandling syftar på HVB-verksamheter när jag använder begreppet institutioner har jag valt att istället tala om socialpolitiska system när jag berör olika verksamheter som förmedlar välfärdstjänster.

socialpolitiska modell bygger i sin grund på ett universellt/generellt tänkande kring välfärdstjänster (Hessle & Vinnerljung, 1999; SOU 2001:79) Den svenska sociala barnavården är dock residual till sin karaktär och skiljer sig därmed från samhällets övriga välfärdssystem. Den sociala barnavården är en välfärdstjänst som inträder när de ”ordinarie” (alltså de generella) välfärdsarrangemangen inte räcker till för medborgarna (barn och deras familjer) och är således riktade till en mindre del av befolkningen.

Enligt författarna till Välfärdsbokslutet överensstämmer ett lands välfärdsmodell aldrig helt och hållet med landets faktiska socialpolitiska verklighet, något som gör utforskandet av olika gruppers välfärd extra angeläget. Ett lämpligt sätt att beskriva olika aspekter av en människas välfärd är utifrån hennes materiella resurser och levnadsförhållanden. Studier av människors levnadsnivå utifrån flera olika dimensioner kan belysa i vilken utsträckning och på vilket sätt samhället tillhandahåller såväl generella som residuala välfärdstjänster (som t.ex. social barnavård) och handlingsutrymme (”i form av tillträde till arenor där resurserna kan nyttjas”, SOU, 2001:79, s 21). Studier av detta slag kan visa om välfärdstjänsterna är utformade efter medborgarens behov och om de är tillgängliga för de människor som behöver dem. I avhandlingen betraktas den sociala barnavården som en välfärdstjänst och fundamentet i studien är att genom data från en levnadsnivåundersökning undersöka hur välfärden ser ut för unga i samhällsvård inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer. I kapitlet ”Levnadsnivåundersökningar” görs en fördjupning av välfärdsbegreppet och vad studier av levnadsnivå innebär.

Samhällsvård som kompensation

Den sociala barnavården, som visserligen har kontrollerande och ”barnskyddande” inslag men som också har till uppgift att stödja barn och familjer, kan alltså betraktas som en välfärdstjänst. En integrerad del av tänkandet kan utifrån detta sägas vara att när barn skiljs från sina föräldrar och placeras i samhällsvård, görs det för att deras livssituation ska förbättras, omedelbart eller på längre sikt. Samhällsvården skall således tillföra något som barnen inte hade fått del av om de hade stannat i sin hemmiljö. I den meningen kan man tala om samhällsvård i termer av kompensation, det vill säga att den bör i möjligaste mån kompensera för de brister som de unga hade erfarit om de inte hade placerats. Egelund och Jakobsen (2009) uttrycker i en kvalitativ studie av vardagen på danska barn- och ungdomsinstitutioner att ”Omsorgen (…) skal eventuelt også tage form af kompenserande omsorg, dvs. erstatte de negative samspil med de primaere omsorgsgivere, samspil, som på et tidlig tidspunkt i barnets liv havde karakter af omsorgssvigt” (s. 43).

Tanken om kompensation kan ses på två olika sätt. Kompensationen kan gälla förhållanden här och nu, men den kan även gälla en kompensation för barn på sikt. Med grund i levnadsnivåbegreppets tes att en människa bör ha tillgång till ett antal resurser för att kunna ”kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor” (Johansson, 1970, s 25) studeras i avhandlingen samhällsvården utifrån frågan om resurstillgången för barn i vård avviker från normalpopulationen? Det handlar alltså om vilka resurser ungdomarna har tillgång till här och nu.

Tidigare forskning på gruppnivå säger oss att de framtida livschanserna för den studerade gruppen är dåliga (Socialstyrelsen, 2006; Vinnerljung & Sallnäs, 2008; Olsen, Lausten & Egelund, 2011). Studien av vilka resurser vårdmiljöerna ställer till barns förfogande under vårdtiden kan eventuellt också bidra till förståelsen av samhällsvårdade ungas utfall *efter* vårdtiden. Det finns med en sådan utgångspunkt starka skäl att studera resurstillgången även med ett framtidsperspektiv. Studier av exempelvis området skolgång kan vara av stor vikt då skolsituationen i högsta grad kan ha betydelse i en människas liv på sikt (Socialstyrelsen, 2010b). Utifrån detta synsätt kan en av vårdens uppgifter tänkas vara att reducera det förmodade avståndet i resurstillgång mellan barn i vård och barn i normalpopulationen för att inte enbart kompensera unga här och nu utan även på sikt.

Varför fokus på skolgång, fritid och kamratrelationer?

I avhandlingen fokuseras på områdena skolgång, fritid och kamratrelationer. Detta är tre områden som är centrala i en ung människas liv då ungas dygn består till stor del av just skolgång, fritid och umgänge med kamrater. ”Barndomen formas inte bara i familj och fosterfamilj utan i förskola och skola, i kamrat- och fritidsmiljö” (Andersson, 2008, s 122). Skolgång, fritid och kamratrelationer är tre områden som till stor del påverkas av varandra och till viss del sker i samma fysiska kontext. Kamratrelationerna till exempel sker allt som oftast i samband med skolgången eller inom ramen för någon typ av fritidsaktiviteter. Forskning kring barns kamratstatus har visat att det kan ha betydelse för unga människors skolframgångar och hälsa (se t.ex. Almquist, Modin & Östberg, 2010 och Almquist, 2011). De senaste 25 årens forskning kring skolsituationen för barn i samhällsvård har visat att skolgången är ett mycket viktigt område som behöver belysas ur alla tänkbara vinklar (se kapitel 5 för genomgång av tidigare forskning på området). Fritid för unga i samhällsvård är något som fram till dags dato varit ett område där kunskapen varit mycket knapphändig.

De tre områdena är också inslag i vardagslivet för omhändertagna unga som familjehemsföräldrar och HVB-personal kan sägas ha stort inflytande över. Vilken tillgång placerade barn har till skolrelevanta resurser i vårdmiljön, i

vilken utsträckning han/hon kan delta i fritidsaktiviteter och ha umgänge med sina kamrater påverkas av vilka resurser de vuxna i vårdmiljöerna kan och vill förmedla till barnen. Sammantaget finns således starka skäl för att fokusera studien på just områdena skolgång, fritid och kamratrelationer.

Ett område som i välfärdsforskningen ses som viktigt när resurstillgång bland unga studeras är relationer till föräldragestalter (vilket för omhändertagna unga kan vara både biologiska föräldrar, familjehemsföräldrar och personal) samt stöd från dem. Detta område behandlas inte i avhandlingen utöver frågan om vuxnas hjälp med läxor samt i vilken utsträckning de unga upplever krav från de vuxna gällande skolarbetet. Relationen till föräldrar och/eller föräldragestalter är komplex för alla unga, men alldeles särskilt för unga i samhällsvård. De flesta placerade unga har flera olika vuxna med föräldrauppgifter att förhålla sig till under sin tid i dygnsvård. Barn som bor i familjehem kan förvisso ha en daglig tillvaro mer lik den för barn som bor med föräldrar eller styvföräldrar, men även i detta fall kan relationerna mellan barn och familjehemsföräldrar antas skilja sig från andra ungas föräldrarelationer. Även om föräldrars roll i ungas vardagsliv alltså är en central fråga ingår detta område inte i avhandlingens empiri. Studiens jämförande ansats hade varit svår att tillämpa på ett område där förutsättningarna i grunden skiljer sig mellan unga i och utanför samhällsvården.

I andra texter från huvudprojektet[4] har ytterligare områden i omhändertagna ungas levnadsnivå behandlats. I Lundström & Sallnäs (2009 och 2011) framkommer att kontakten med biologiska föräldrar och syskon är viktig för många placerade unga. Lundström & Sallnäs (2009) konstaterar att mer än hälften av ungdomarna hade någorlunda regelbunden kontakt med föräldrar och syskon och flera av dessa unga önskade mer kontakt. Det fanns också en grupp unga som hade lite eller obefintlig kontakt med föräldrar och som inte heller önskade mer kontakt. Författarna konstaterar också att vårdformen hade betydelse för de ungas kontakt med biologiska föräldrar Unga i familjehem hade mindre kontakt med sina föräldrar än ungdomar i HVB. 40 procent av ungdomarna i levnadsnivåundersökningen träffar sina syskon mer sällan än en gång per månad och önskar mer kontakt (Lundström & Sallnäs, 2011). Möjligheten till socialt stöd är en annan viktig aspekt av ungas levnadsnivå. I Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf (2010a) konstaterar vi att det finns skillnader mellan samhällsvårdade unga och jämförelsegrupperna när det gäller närvaron av socialt stöd. Både unga i familjehem och HVB upplever i mindre utsträckning än respektive jämförelsegrupp att de vuxna har tid för

[4] Denna avhandling är del i ett större projekt *"Välfärd i Samhällsvården? En levnadsnivåundersökning av ungdomar i socialtjänstens dygnsvård"* (se Lundström & Sallnäs, 2009; Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, 2010a; Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, 2010b; Wiklund & Sallnäs, 2011; Lundström & Sallnäs, 2011 samt Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, submitted 2011).

dem. Skillnaden är mest påtaglig mellan HVB-ungdomar och hemmaboende unga. Unga i familjehem vänder sig också i mindre utsträckning än jämförelsegruppen till de vuxna i boendemiljön när de har bekymmer.

Relationen mellan skolgång, fritid och kamratrelationer och psykiskt välbefinnande samt erfarenheter av psykosomatiska besvär

En människas psykiska hälsa och ohälsa är en central resurs som kan kopplas samman med andra områden i människors liv. I avhandlingen undersöks hur skolgång, fritid och kamratrelationer hänger samman med ungdomarnas psykiska välbefinnande och psykosomatiska besvär. I studier av normalpopulationen har samband mellan till exempel kamratstatus och hälsa visats (se t.ex. Östberg & Modin, 2008; Schwartz, Hopmeyer Gorman, Doung & Nakamoto, 2008; Almquist, 2009). Östberg (2001b) skriver att: ”En viss hälsonivå är en förutsättning för att kunna utöva vissa fritidssysslor, för att kunna tillgodogöra sig undervisningen i skolan, etc.” (s. 239). Brolin Låftman & Östberg (2006) konstaterar till exempel att en ung människas sociala relationer med föräldrar och kamrater samvarierar med hans/hennes erfarenheter av hälsoproblem. Ansträngda relationer med föräldrar och kamrater genererade mer hälsoproblem medan stödjande relationer reducerade hälsoproblemen, enligt författarna.

Tidigare studier pekar på att unga människors självrapporterade psykiska hälsa har försämrats under de senaste decennierna (SOU, 2006:77; Östberg et al, 2006; Socialstyrelsen, 2009), men dessa studier har inte kunnat urskilja några tydliga kopplingar till de ungas sociala bakgrund. Östberg, Alfvén och Hjern (2006) fann dock ett samband mellan huvudvärk, sömnsvårigheter samt magont hos barn och hushållets ekonomi. Unga i åldern 10-18 år som växer upp i hushåll med ansträngd ekonomi rapporterade psykosomatiska besvär i högre utsträckning än barn i hushåll med bättre socioekonomisk situation. Tidigare forskning har också visat att unga i samhällsvård har högre förekomst av och högre risker för framtida allvarliga psykiska problem än unga som inte är/har varit placerade (se McCann et al, 1996;Vinnerljung et al, 2006; Ford et al, 2007; Egelund & Lausten, 2009).

I levnadsnivåundersökningen riktad till unga i samhällsvård är det ungas egna skattningar av deras psykiska välbefinnande och upplevelser av psykosomatiska besvär som står i centrum. Detta är av vikt då tidigare studier visat att barn ofta skattar sin hälsa lägre än om frågan ställs till vuxna i de ungas närhet (Socialstyrelsen, 2000). De ungas hälsotillstånd som beskrivs i avhandlingens elfte kapitel och som där kopplas samman med deras skolgång och kamratrelationer är de ungas upplevelser av vad som kan beskrivas som

vardagliga besvär. Det handlar därför inte om några tyngre psykiska problem eller ohälsa. Den typen av uppgifter hade krävt särskilda psykologiska skattningsformulär och skalor, något som ligger utanför ramen för en levnadsnivåundersökning.

Att jämföra levnadsförhållanden för samhällsvårdade unga med unga som bor hemma

Att jämföra samhällsvårdade ungas levnadsnivå med förhållandena för ungdomar som inte vårdas av samhället har fördelar. En sådan fördel är att angreppssättet gör det möjligt att ur ”resursbehovssynpunkt” jämställa samhällsvårdade unga med andra unga och till viss del se bortom att de unga är i vård, ibland med syftet att behandlas. När samhällsvårdens innehåll och kvalitet tidigare har undersökts har det i stor utsträckning skett utifrån behandlingstanken (se t.ex. Levin, 1998). Familjehem och institutioner har i huvudsak betraktats som miljöer för vård och behandling istället för resursförmedlare i vardagen till de barn de har ansvaret för. I denna avhandling (liksom i huvudprojektet) läggs fokus på unga människor som mottagare av välfärdsresurser i vardagen under vårdtiden istället för på ungdomar som mottagare av vård och behandling med mer eller mindre tydligt syfte att påverka beteendet på kort eller lång sikt. Nationell och internationell barnavårdsforskning har visat att materiella resurser och konkreta tillgångar är betydelsefulla för unga i utsatta livssituationer (Cleaver, Unell & Aldgate, 1999; Andersson, 2001; Sallnäs, 2003). Det finns alltså en viktig poäng med att studera unga samhällsvårdades resurstillgång utifrån samma måttstock som för andra barn. Det är samtidigt nödvändigt att förhålla sig till att de unga är placerade i vård och att många av dem får behandling för någon typ av problematik.

Barn, ungdomar och unga

Avhandlingen handlar om personer i åldern 13-18 år. Det finns delade meningar om hur individer i det ålderspannet ska benämnas. Vissa hävdar att alla individer i åldern 0-18 år bör beskrivas som barn. Andra är av åsikten att en mer korrekt beskrivning av människor i tonåren är ungdomar. Användandet av begreppet barn kan sägas understryka beroendeförhållandet till vuxna och att barn är omyndiga medan begreppet ungdomar kan uppfattas mer betona självständighet samt att individen har ansvar för sitt eget liv. I avhandlingen har jag valt att benämna individerna som ingår i undersökningen som ungdomar eller unga. De huvudsakliga anledningarna till detta är att hela undersökningsgruppen befinner sig i den senare delen av barndomen och att några av individerna hade uppnått myndighetsålder (18 år) vid tiden för undersökningens genomförande. I Barn-ULF ingår individer i åldersgruppen 10-12 år. Personer i den åldersgruppen finns inte med i föreliggande

undersökning (och har tagits bort ur jämförelsegruppen), vilket ger skäl att markera att det finns en skillnad mellan den grupp samhällsvårdade som studeras här och den grupp unga som normalt sett ingår i Barn-LNU/Barn-ULF. Påpekas bör dock att ungdomar, speciellt om de befinner sig i samhällsvård, i hög grad är beroende av vuxna i sin omgivning, med allt vad det innebär. Därför tillämpas barndomssociologisk teori i analyser och diskussion. Utifrån ovanstående kommer jag fortsättningsvis att i texten använda begreppet barn när jag beskriver den sociala barnavården, teoretiska utgångspunkter och refererar till tidigare forskning men använda begreppen ungdomar och unga när jag beskriver och resonerar kring urvalspopulationen samt presenterar och diskuterar studiens resultat.

Problemformulering och syfte

Avhandlingens syfte är att beskriva och analysera vardagen för unga i familjehem och institutioner utifrån deras tillgång till välfärdsresurser avseende skolgång, fritid och kamratrelationer. Studien gör jämförande analyser med data från undersökningen av levnadsförhållanden riktad till barn, Barn-ULF, för att undersöka skillnader i förhållanden för unga i och utanför samhällsvården. Ungdomarnas välfärdsresurser inom nämnda områden relateras till deras psykiska välbefinnande och erfarenheter av psykosomatiska besvär. Studiens resultat analyseras och diskuteras med hjälp av begrepp från välfärdsforskning samt barndomssociologisk teori.

Frågeställningar

Avhandlingens frågeställningar är:

- Hur ser levnadsförhållandena ut för unga i familjehem och institutionsvård avseende skolgång, fritid och kamratrelationer och vilka skillnader finns jämfört med andra ungdomar?

- Vilka skillnader finns i levnadsförhållanden avseende skolgång, fritid och kamratrelationer inom gruppen samhällsvårdade unga samt vilka samband finns mellan dessa områden och de ungas psykiska välbefinnande?

- Vad kan studien säga om samhällets roll som resursförmedlare för ungdomar i familjehem och institutionsvård?

- Vad kan studien säga om samhällsvårdade ungdomars handlingsutrymme under tiden i vård?

Avgränsningar

Innan jag går vidare med att beskriva studiens bakgrund och upplägg vill jag klarlägga vad denna avhandling inte kommer att beröra.

Avhandlingen har inte behandlingstanken som utgångspunkt. Den intresserar sig inte för hur vården långsiktigt påverkar de ungas beteende i positiv eller negativ riktning eller i vilken utsträckning de problem som ungdomarna har kan behandlas bort under tiden i vård. I denna studie liksom i projektet ”Välfärd i samhällsvården” undersöks inte heller bakgrunden till ungdomarnas placeringar. Individuella ungdomars och/eller deras familjers problem samt skälen bakom samhällsvården är således inte vad som studeras eller relateras till de ungas svar.

Avhandlingen har inte heller något huvudsakligt fokus på relationerna ungdomar och vårdgivare emellan. Mycket forskning om barn i samhällsvård utgår från teorier hämtade från psykologin. Exempel på detta är psykologiska förklaringsmodeller till barns problembeteende liksom tanken om barns återförening med sina biologiska föräldrar som kan sägas genomsyra den svenska sociala barnavården. Återföreningstanken knyts ofta samman med teorier om anknytning och utvecklingspsykologiska begrepp. Andra exempel är forskning om relationer mellan vårdade barn och vårdande vuxna som till exempel tillämpat teorier hämtade från socialpsykologin. Jag har med förankring i välfärdsforskningen och dess teorier och begrepp valt att placera den huvudsakliga strålkastaren på samhällsvårdade ungdomars levnadsförhållanden och tillgång till resurser här och nu i deras vårdmiljö. Därför förs i avhandlingen inga resonemang om vårdmiljöernas förmåga att agera ”förälder” ur ett psykologiskt och relationellt perspektiv, men därmed inte sagt att det kan ha betydelse för placerade barn.

Att studera resurstillgång för unga i samhällsvård

Vilka specifika motiv finns för att sammanföra idén om en människas välfärd/levnadsnivå med en studie av tre centrala områden (skolgång, fritid och kamratrelationer) i den dagliga tillvaron för unga i samhällsvård? Levnadsnivåundersökningar används för att studera förhållanden för landets befolkning. Välfärdsforskningen, som den ofta kallas, har i liten utsträckning undersökt residualgrupper, som av olika anledningar står utanför ordinarie välfärdsarrangemang (som t.ex. barn och ungdomar i dygnsvård). I levnadsnivåundersökningen av placerade ungdomars förhållanden knyts de två fälten välfärdsforskning och forskning om social barnavård samman, genom att använda välfärdspolitiska utgångspunkter, begrepp och metoder för att studera förhållandena för placerade unga (se även Sallnäs et al, 2010a; Sallnäs

et al, 2010b). Om placerade barns förhållanden inte undersöks riskerar de, liksom andra utsatta grupper, att bli en så kallad ”hidden population” (Lambert & Wiebel, 1990), en grupp vars liv och levnadsomständigheter är okända. Nämnda risk gör att det finns starka argument för att studera förhållandena för samhällsvårdade ungdomar för att bidra med kunskap om i vilken mån resurstillgången för ungdomar avviker från normalpopulationen. I studiet av ungdomars levnadsnivå med fokus på deras resurstillgång säger det alltså både något om vilka resurser unga har tillgång till i sin vårdmiljö men också något om i vilken utsträckning vårdmiljöerna lever upp till uppdraget som resursförmedlare.

Unga är viktiga informanter om sina egna förhållanden

Studien av samhällsvårdade ungdomars levnadsförhållanden har en av sina utgångspunkter i en teoretisk syn på barn och barndom, som lanserats under namnet barndomssociologi. I samband med millennieskiftet genomfördes den första levnadsnivåundersökningen riktad speciellt till barn och ungdomar (i denna fanns dock väldigt få barn i vård med). I tidigare levnadsnivåundersökningar som riktats till den vuxna befolkningen hade barns förhållanden enbart studerats genom de svar barnens föräldrar lämnat. Det för tiden nyväckta intresset för barns situation sammanföll i stor utsträckning med framväxten av barndomssociologin. En huvudpoäng i barndomssociologin är att ”barn är och måste betraktas som aktiva i skapandet i sitt eget sociala liv” (James & Prout, 1990;1997, s 26-27). Levnadsnivåundersökningen riktad till barn, Barn-LNU, grundades i tanken att barn är viktiga informanter om sina egna liv och att det finns ett värde i att studera det skede i livscykeln som vi kallar barndom medan den pågår. Barn- och ungdomsåren är därmed inte enbart en transportsträcka till vuxenlivet utan något som har ett värde i sig. I barndomssociologins syn på barn ligger att barn betraktas som självständiga subjekt och sociala aktörer som bör ha möjlighet att själva styra och påverka sitt liv och sina förhållanden. Utifrån detta blir det relevant att studera barns och ungdomars förfogande över resurser då det kan säga något om vilket handlingsutrymme en ung människa har. Detta handlingsutrymme kan dock inte alltid likställas med vuxnas, då till exempel ungas villkor ofta begränsas av vuxna i deras omgivning. En sådan jämförelse är inte heller syftet med studien.

Tidigare nordisk forskning om barn i vård har efterlyst studier om barns aktörskap kopplat till deras vardag. Sandbaek (2004) till exempel menar att ett sätt att undersöka placerade barns aktörskap kan vara att rikta större uppmärksamhet på placerade barns dagliga tillvaro och vilken agenda de har för att kunna styra sin vardag. Jakobsen (2010) menar att dagens institutioner baseras på vuxnas uppfattningar om barns behov istället för på empiriska studier av samhällsvårdade ungas vardag, något som borde vara ledande för utformningen av institutionerna och arbetet med de ungas välfärd.

Avhandlingens plats i tidigare nordisk forskning om samhällsvårdade barn

Nedanstående korta introduktion skall ge exempel på vilken typ av studier som bedrivits i svensk och dansk forskning om barn i samhällsvård. Den danska forskningen på området är särskilt intressant och viktig och mycket av dess resultat kan anses överförbara till svenska förhållanden. I tidigare forskning som berör placerade barn kan man, om man tillämpar ett kronologiskt perspektiv, grovt sett urskilja tre grupper av studier[5].

1. I den första gruppen finns forskning som undersöker *tiden innan* ett barn placeras i vård. Exempel på detta är kohort/registerstudier som har undersökt förhållandena för barn som växer upp i ekonomiskt utsatta familjer, barn som har utländskt ursprung, barn som är internationellt adopterade och barn vars uppväxt sker i miljöer där det förekommer missbruk (se t.ex. Vinnerljung, 1996b; Elmund, Lindblad, Vinnerljung & Hjern, 2007; Franzén, Vinnerljung & Hjern, 2008; Vinnerljung, Franzén, Gustafsson & Johansson, 2008). Resultaten pekar gemensamt på att moderns utbildning och socioekonomiska position har stor betydelse för om barnen riskerar att behöva placeras i vård.

2. Studier som har granskat *tiden* som barn är *i vård* utgör den andra gruppen. Under 1980- och 1990-talet genomfördes ”Barn i kris projektet” (se t.ex. Vinterhed, 1985; Hessle, 1988; Cederström, 1990; 1994; Börjeson & Håkansson, 1990; Lindén, 1998) vars utgångspunkt var att studera fosterbarnsvården. Studierna har gett mycket kunskap och haft stor betydelse för synen på fosterbarnsvård (Vinnerljung, 1996a; 1996b; Höjer, 2001) och bidrog också med ett relationsorienterat synsätt på barn i familjehem och deras föräldrar (Andersson, 1998). Andersson har bland annat med sin unika longitudinella studie av barn i samhällsvård, där hon följt 26 barn i åldern 0-4 år som placerades på barnhem under 1980-talet, gett oss en inblick i barnens väg genom vårdsystemet och också hur de senare blickar tillbaka på sina erfarenheter (se t.ex. 1984; 1995; 1999; 2001; 2005 och 2008). Hedin (2012) har i djupintervjuer med 17 familjehemsplacerade ungdomar belyst aspekter av ungas vardagsliv och deras känsla av tillhörighet. Höjer har i ett antal studier belyst fosterfamiljers situation (se t.ex. 2001; 2004). Levin (1998) granskade i sin studie ”Uppfostringsanstalten” situationen för barn på ett låst statligt ungdomshem och konstaterade att placeringen i vissa fall gjorde mer

[5] Genomgången av forskning är inte fulltalig utan studierna skall ses som exempel på den forskning som har bedrivits.

skada än nytta. Överlien (2004) belyste i sin avhandling situationen för tvångsomhändertagna flickor, med erfarenheter av sexuella övergrepp, vid ett ungdomshem och studerade hur personalen mötte flickorna och talade om deras upplevelser. Degner & Henriksen (2007) undersökte 42 institutionsplacerade ungdomars privata och informella relationer. Severinsson (2010) har i en fältstudie på två HVB följt ungas undervisning och behandling i särskilda undervisningsgrupper och i HVB-miljön. I studien hade hon fokus både på hur de anställda ser på sin verksamhet och de unga och på hur de unga definierar sig själva och sin situation. Spånberger Weitz (2011) har gjort kvalitativa intervjuer med unga vuxna om deras skolsituation och vuxenblivande under tiden i samhällsvård. I Danmark har ett antal kvalitativa undersökningar genomförts där vardagen på institutioner har varit i fokus (se t.ex. Olsen & Dahl, 2008; Egelund & Jakobsen, 2009; Stokholm, 2009; Jakobsen, 2010; Espersen, 2010). Det finns alltså ett antal kvalitativa studier om barns förhållanden under tiden i vård. Det som fortfarande saknas är kvantitativa studier som belyser vardagen för barn i socialtjänstens dygnsvård och som med en sådan ansats öppnar för möjligheter till generaliseringar. Det saknas också studier som systematiskt jämför placerade barns förhållanden under vårdtiden med förhållanden för barn som bor med sina familjer.

3. Arbeten som fokuserar på *utfallen* av vården och *tiden efter* vården är den tredje gruppen. Här finner vi bland annat olika typer av register/kohortstudier (se t.ex. Vinnerljung et al, 2001; Vinnerljung, Öman, & Gunnarson, 2005; Vinnerljung, Hjern & Lindblad, 2006; Vinnerljung & Sallnäs, 2008; Socialstyrelsen, 2006; 2010b; Franzén & Vinnerljung, 2006; Vinnerljung, Franzén & Danielsson, 2006; Olsen, Lausten & Egelund, 2011; Berlin, Vinnerljung & Hjern, 2011). Studierna visar på flera negativa utfall. Barn som har varit placerade i samhällsvård tenderar till exempel att hamna i kriminalitet, bli inlagda på sjukhus för psykiska problem, bli föräldrar i tonåren, vara mer självmordsbenägna samt att gå ut i vuxenlivet med låga skolresultat i större utsträckning än barn som inte har varit placerade i vård även efter kontroll av relevanta bakgrundsfaktorer. Höjer & Sjöblom (se t.ex. 2008; 2009; 2010) har i studier inom ”leaving care”-forskningen intervjuat före detta placerade ungdomar och författarna konstaterar att livet efter vården ofta är problematiskt då ungdomarna i hög utsträckning saknar det skyddsnät många andra ungdomar har i form av ekonomiskt och emotionellt stöd från föräldrar.

I tidigare forskning om unga i samhällsvård har utöver det som presenterats ovan ofta de ungas problematiska beteende legat i fokus. Många studier

handlar också om relationer mellan barn och familjehemsföräldrar och mellan barn och HVB-personal ”Barn i kris”-projektet är ett sådant exempel. Flera studier har även placerat fokus på den behandling som bedrivs i vårdmiljön. För forskningsöversikter om barn i samhällsvård nationellt och internationellt se Vinnerljung, 1996b; Andreassen, 2003; Egelund & Hestbaek, 2003 och 2009).

I de tre ovan nämnda grupperna placerar sig denna avhandling i grupp två. Studien har en kvantitativ och jämförande ansats på placerade ungas vardagliga tillvaro under tiden i vård, en ansats som hittills har lyst med sin frånvaro i den svenska forskningsproduktionen.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen är disponerad i 12 kapitel. Första kapitlet ger en inledning samt presenterar syfte och frågeställningar. Andra kapitlet beskriver samhällsvård riktad till unga med fokus på familjehems- och HVB-vård. Avhandlingens tredje kapitel presenterar studiens teoretiska utgångspunkter och det fjärde kapitlet ger en bakgrund till levnadsnivåundersökningar. I det femte kapitlet görs en genomgång av relevant tidigare forskning inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer för barn i samhällsvård. Avhandlingens sjätte kapitel presenterar studiens metod och tillvägagångssätt. I det sjunde kapitlet beskrivs undersökningsgruppen. Det åttonde till och med det elfte kapitlet utgör avhandlingens empirikapitel. Tyngdpunkten i resultatkapitlens presentationsdelar ligger i att beskriva omhändertagna ungdomars levnadsförhållanden inom tre områden och jämföra dessa med unga som inte är i vård. I de första tre empirikapitlen presenteras placerade ungdomars, skolgång, fritid och kamratrelationer. I dessa tre kapitel redovisas, i anslutning till resultaten, även de ungas svar på en öppen fråga om vad som är bra och mindre bra med att bo som de gör (i familjehem eller på institution). I det avslutande resultatkapitlet relateras resultaten om de placerade ungas skolgång och kamratrelationer till de ungas psykiska välbefinnande och erfarenheter av psykosomatiska besvär. Här undersöks vilka samband som finns mellan de studerade områdena och till exempel huvudvärk, att vara ledsen, sömnsvårigheter, irritation och magont. I analys- och diskussionsavsnitten resoneras kring samhällets roll som resursförmedlare samt vad resultaten avseende ungas tillgång till eller brist på resurser kan innebära för samhällsvårdade ungdomars handlingsutrymme. Avslutningsvis i avhandlingens tolfte kapitel förs en sammanfattande diskussion om studiens resultat. I detta kapitel presenteras dessutom slutsatser samt implikationer för forskning och praktik.

2. Samhällsvård - en bakgrund

Olika former av vård

Den vanligaste formen av pågående samhällsvård för barn och ungdomar är familjehem (för närvarande cirka 70 procent av alla placerade barn i pågående vård). Därefter följer HVB (hem för vård eller boende) och slutligen hem för särskild tillsyn enligt tolfte paragrafen LVU för ungdomar med mycket svår problematik, även kallade § 12-hem. (Socialstyrelsen, 2011). § 12-hemmen skiljer sig från de andra vårdformerna genom att de drivs av staten. Underåriga, som begår kriminella handlingar, kan dömas till ungdomsvård vid ett § 12-hem istället för fängelse enligt lagen om verkställighet om sluten ungdomsvård (SFS 1998:603, LSU). I avhandlingens material medverkar endast barn placerade i familjehem och vid HVB. Därför kommer inte kategorin § 12-hem att behandlas vidare i texten.

Hur många barn får dygnsvård?

Socialstyrelsen sammanställer årligen statistik över hur många barn som berörs av socialtjänstens insatser. Statistiken utgår från olika typer av mått. Antalet nytillkomna barn det aktuella året som inte fått någon heldygnsinsats de föregående 5 åren, barn med påbörjade insatser det aktuella året, barn som den 1 november det aktuella året hade en pågående insats och avslutningsvis barn som någon gång under det aktuella året hade en insats oavsett vilket år insatsen påbörjades (Socialstyrelsen, 2010a). Beroende på vilket mått man väljer att använda varierar antalet barn och de olika måtten ger olika slags bilder av dygnsvården. Antalet barn som årligen påbörjar en placering i dygnsvård har ökat under de senaste tre decennierna (se t.ex. Vinnerljung, Sallnäs & Oscarsson, 1999 för mer historiska data). År 2010 påbörjade 10 500 barn en placering i dygnsvård, av dessa var det en relativt stor andel barn som placerades i HVB, något som har att göra med att många tonåringar som får vård placeras i HVB (Socialstyrelsen, 2011). Den 1 november 2010 hade cirka 17 000 barn i åldern 0-20 år en pågående insats (a.a.). Som nämndes inledningsvis har 3-4 procent av Sveriges barn och ungdomar varit placerade i samhällsvård före 18 års ålder, ungefär ett barn per skolklass (Socialstyrelsen, 2006). Fortsättningsvis i texten kommer måttet som mäter antalet barn den 1 november det aktuella året att användas i jämförelser och dylikt.

Vårdtider för ungdomarna i studien och vårdtider i samhällsvård generellt

Den officiella statistiken över vårdtider för unga i samhällsvård är något knapphändig. Det som finns att tillgå är statistik över medianvårdtider för avslutade vårdperioder under ett år. I statistiken över 2010 framgår att medianvårdtiden i samhällsvård för alla barn i åldern 0-18 år var 5,5 månader. Vård enbart enligt SoL hade en medianvårdtid på 4 månader och LVU-vård på 15 månader. I de fall barn var placerade både i SoL- och LVU vård låg medianvårdtiden på 45,5 månader (Socialstyrelsen, 2010). Tyvärr visar statistiken ingen uppdelning på vårdform. I Barnskyddsutredningen (SOU, 2009:68) framgår dock att majoriteten av barn (63 procent) som placeras i familjehem är placerade under högst 3 år. En fjärdedel har varit i vård i mer än 5 år. En relativt stor grupp unga tillbringar alltså en avsevärd del av sin barndom i familjehemsvård. Den sistnämnda gruppen domineras helt av barn som placerats i förskoleålder och sedan blivit kvar i vård.

I Barnskyddsutredningens undersökning av vårdtider har inte barn med endast HVB-placering inkluderats då man menar att HVB-vård i huvudsak är tänkt för kortvariga placeringar. Vinnerljung et al (1999) menar i sin studie av dygnsvård för barn och ungdom under perioden 1983-1995 att HVB-vården ofta föredras när vården är tillfällig eller situationen är så akut att det inte är möjligt att ägna tid åt att matcha barn och familjehem. HVB-vården har alltså betraktats som en temporär lösning medan familjehemsvården för vissa barn kan vara mer långsiktig. Andra studier bakåt i tiden har dock visat på att placeringar vid privata HVB ibland även de kan vara långa (se Vinnerljung et al, 2001). I föreliggande studie presenteras förhållanden för ett tvärsnittsurval av ungdomar som varit i samhällsvård under minst sex månader, ett urval som ger en grupp unga med förhållandevis långa vårdperioder. Jag återkommer till frågan om vårdtidens längd för undersökningsgruppen i kapitel 6 och 7.

Vård i familjehem respektive HVB

Vårdformerna familjehem och HVB är kategorier som inom sig rymmer stor variation. Gränsdragningen mellan de två är ibland svår att göra då det finns små familjehemslika HVB som på få punkter skiljer sig från ett familjehem. Samtidigt finns det HVB som tydligt är att betrakta som institutioner och därmed längre ifrån en ”vanlig” hemmiljö. I följande avsnitt kommer vårdformerna familjehem och HVB att närmare beskrivas.

Utgår man från Socialstyrelsens tvärsnittsstatistik konstateras, som nämnts, en dominans av familjehemsvård. Ungefär 70 procent av de barn som var

placerade den 1 november 2010 enligt Socialtjänstlagen och 67 procent av de som vårdades enligt LVU var placerade i familjehem. Ungefär 28 procent av de unga som var placerade 1 november 2010 vårdades enligt SoL i HVB och 26 procent enligt LVU i HVB. Något fler flickor än pojkar vårdas i familjehem medan förhållandet är det motsatta för HVB där pojkarna är i majoritet (Socialstyrelsen, 2011).

I sin studie av förändringar i vårdlandskapet beskriver Vinnerljung et al (1999) att lagstiftarnas målsättning med socialtjänstreformen 1982 var att institutionsvården för barn skulle minska och att fler placeringar skulle ske i familjehem. Författarna konstaterar att under deras undersökningsperiod (1983-1995) skedde det motsatta när det gällde nya placeringar. Den enskilda HVB-vården (hem drivna av vinstsyftande eller ideella huvudmän) expanderade medan familjehemsvårdens dominans minskade. Antalet aktörer som erbjuder vård för barn hade fram till 2000-talets mitt ökat betydligt och vårdlandskapet har i många avseenden förändrats under de senaste decennierna (Sallnäs, 2005).

Familjehem

Ett familjehem definieras av lagstiftaren som ett *”enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt”* (SFS 2001:937, 3 Kap 2§).

I äldre forskning har två huvudsakliga anledningar till att familjer väljer att bli familjehem lyfts fram. Det finns dels vuxna som känner ett barn som är i behov av familjehemsvård, ibland efter en krissituation, och därför tar hand om barnet (här kan det röra sig om släktingplaceringar). I andra fall är det vuxna som inte känner något barn sedan tidigare som aktivt ansöker hos kommunen om att bli familjehem, exempelvis utifrån moraliska eller religiösa skäl eller utifrån en önskan om att hjälpa barn i samhället (Wåhlander, 1990). Vinnerljung (1996b) konstaterade dock några år senare att det fanns problem i att fokusera på frågan varför någon väljer att bli ett fosterhem då ”det kan finnas skäl som den svarande väljer att tona ner av normativa skäl” (a a. s 126). Han pekar även på att det inte finns någon forskning som stöder att fosterföräldrarnas motiv skulle ha avgörande betydelse för hur man utför sitt uppdrag.

I familjehemmet tar familjehemsföräldrarna hand om barnen och ska se till att de dagliga behoven tillgodoses. De har dock inte den juridiska vårdnaden om de barn som bor hos dem, vilket innebär att de inte har möjlighet att fatta beslut i vissa frågor som rör barnen. De måste stå i ständig kontakt med socialtjänsten och i vissa fall med barnens biologiska föräldrar och släktingar

(Höjer, 2001). Familjehemsföräldrarna får ekonomisk ersättning av placerande kommun för de uppdrag de utför.

I en granskning utförd av Riksdagens revisorer (2001) uppskattades antalet aktiva familjehem i Sverige till runt 8 000. I dagsläget finns ingen aktuell siffra, men utifrån vetskapen att antalet familjehemsplacerade ökade med knappt 2000 barn (i åldern 0-20 år) mellan år 2000 och 2010 (Socialstyrelsen, 2001; 2011b) är det rimligt att anta att även antalet familjehem ökat något de senaste 10 åren.

Familjehemmet som miljö

Familjehemmet består ofta av en fostermamma, fosterpappa, egna barn (med andra ord fostersyskon till det placerade barnet) och ibland finns det i familjehemmet biologiska syskon till det placerade barnet. Det är dessutom vanligt att en familj har andra fosterbarn (Höjer, 2001). I vissa fall består familjehemmet av en ensamstående fostermamma med ett eller flera biologiska barn och/eller fosterbarn. Familjer med en enstamstående fosterpappa förekommer, men är få.

Strukturen, som placerade barn lever i, kan beskrivas som en familj där en eller två vuxna individer utövar ett kontinuerligt föräldraskap för fosterbarn och eventuellt biologiska barn. Begreppet familj kan innefatta betydligt fler innebörder (se t.ex. Bäck-Wiklund & Bergstens, 1997, bok om det moderna föräldraskapet). När det gäller den svenska familjehemsvården tenderar dock fortfarande kärnfamiljen (med en mamma, en pappa och barn) att utgöra norm. Andra konstellationer är ovanliga i familjehem även om ensamstående föräldrar, som nämnts, kan förekomma. Höjer (2001) skriver

> ”att fosterfamiljen på ett djupare plan utgör en konstellation som skiljer sig från den traditionella kärnfamiljen, då en fosterfamilj i sitt uppdrag har ett krav på sig att vara öppen och tillgänglig för såväl fosterbarnets nätverk som representanter för socialtjänsten. Kravet på öppenhet gör att fosterfamiljen inte kan ”sluta sina gränser och fokusera enbart på familjens medlemmar när behovet finns att göra detta” (a.a. s 222).

Kraven på öppenhet och den speciella miljö som familjehemmet utgör skiljer det från många andra hem och familjer, det kan också tänkas påverka placerade barns dagliga tillvaro. Barn får vid placeringen fler vuxna att förhålla sig till och de förväntas fungera i en familjekonstellation som på många plan kan skilja sig från deras ursprungsfamilj.

Placeringar i familjehem kan vara förenade med en rad svårigheter både under själva placeringen och senare i vuxenlivet (se t.ex. Vinnerljung, 1996a; Vinnerljung, 1996b; Rutter, 2000; Axford, 2008). Samtidigt konstate-

rar Andersson i en studie från 2001 om barns vardag i familjehem att de intervjuade barnen inte upplevde någon större skillnad mot hur andra barn har det. Rutinerna var desamma som i andra familjer. Några av barnen uppfattade det också som mer positivt att bo i familjehem än i sitt ursprungshem då de uppfattade mer stöd och support från familjehemmet än från ursprungshemmet (Andersson, 2001). I en uppföljande studie av Andersson (2008) framkom dock både positiva och negativa bilder i, de nu vuxna, tidigare familjehemsplacerade barnens tillbakablick på sin uppväxt. Till exempel hade bland annat hade ett syskonpar totalt motsatta åsikter om sin uppväxt med samma fosterfamilj. Andersson (2001) pekar på ett antal viktiga skillnader mellan dessa barns vardag och andras. De placerade unga har hela tiden en annan familj att relatera till, den biologiska familjen, som kan finnas mer eller mindre närvarande i barnens liv. Placeringen innebär även en mer eller mindre regelbunden kontakt med representanter från socialtjänsten och för vissa barn även med en rad andra insatser, till exempel barnpsykiatrin.

En familjehemsplacering och en HVB-placering skiljer sig också från ett liv i en ”vanlig” familj så till vida att samhällsvården (placeringen) enligt lag skall övervägas eller omprövas var sjätte månad (SFS 2001:453 5 kap. 4 §, SoL & SFS 1990:52 13§, LVU).

Likheter och olikheter mellan ett familjehemsföräldraskap och ett ”vanligt” föräldraskap

Det föräldraskap som familjehemsföräldrar utövar är på ett plan mycket likt det som andra föräldrar utövar. Höjer (2001) skriver att de familjehemsföräldrar hon intervjuat menade att ”vardagslivet rullar på i sina invanda rutiner” (s. 217) och att familjeliv i fosterfamiljen i stor utsträckning påminner om det liv som levs i andra familjer. Hon kunde dock konstatera att det i vissa avseenden skiljde sig åt. Fosterföräldrarnas ekonomiska ersättning för sitt uppdrag var exempel på det. Familjehemsföräldrarna talade också om att de varit tvungna att hitta andra föräldrastrategier än de som de använt i sitt föräldraskap för sina egna barn för att klara uppdraget att ta hand om barn som ofta hade tidigare negativa erfarenheter av föräldraskap. En annan påtaglig skillnad de upplevde var ”avsaknaden av bestämmanderätt” över familjehemsbarnen (något som också gäller personal vid HVB). I och med att vårdnaden oftast ligger kvar hos barnens biologiska föräldrar vid en placering har inte fosterföräldrarna möjlighet att fatta beslut av juridisk karaktär (t.ex. beslut om skolgång) för sina fosterbarn (Höjer, 2001). Barn i familjehem kan följaktligen sägas sakna en familjerättslig anknytning till familjen. De blir placerade i en familj utifrån ett administrativt beslut, och detta beslut kan när som helst ändras antingen på initiativ av socialtjänsten eller på familjehemmets begäran eller då föräldrar eller barn (i de fall barnet är över 15 år) drar tillbaka samtycket till vård. Jämför vi familjehemsplacerade barns situation med till exempel adopterade barns är förutsättningarna mycket

olika då adopterade barn rättsligt är knutna till de vuxna personer som tar hand om dem.

HVB (hem för vård eller boende)

HVB är ett *”hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med boende och vars verksamhet bedrivs yrkesmässigt”* (SFS 2001:937, 3 Kap 1§).

Enligt Socialstyrelsens nationella HVB-register fanns i februari 2012 739 HVB (institutioner som bedriver vård och behandling för barn och ungdomar) (Socialstyrelsen, 2012-02-10). Av dessa är 53 procent enskilda tillståndspliktiga verksamheter, 38 procent är kommunalt drivna, 4 procent drivs på kommunal entreprenad, 3 procent är statliga § 12 hem och resterande drivs inom andra driftsformer. 176 av de 739 institutionerna är specialiserade på ensamkommande barn, 25 hem är statliga § 12 hem vilket innebär att återstående cirka 538 hem utgör den typ av HVB som majoriteten av ungdomarna i denna undersökning bor på, alltså institutioner som arbetar med beteendeproblem, psykosocial problematik, missbruk, kriminalitet och omsorgsbrist.

Institutionen som miljö

Fram till 1980-talets början bedrevs majoriteten av den svenska institutionsvården i offentlig regi. De fåtal ideella verksamheter som fanns drevs av organisationer som, Frälsningsarmén och Stadsmissionen. I och med Socialtjänstlagen 1982 blev det möjligt för privata aktörer att driva HVB i vinstsyfte och på socialtjänstens uppdrag erbjuda vård och behandling av barn (Sallnäs, 2005). För att bedriva HVB-verksamhet krävs för bolag, stiftelser och enskilda individer ett tillstånd utfärdat av Socialstyrelsen, som även utför tillsyn av hemmens verksamheter (Socialstyrelsen, 2011). Utvecklingen under 2000-talet har, som nämnts, enligt Sallnäs (2003) präglats av en omfattande etablering av privata aktörer på vårdområdet som inneburit skapandet av en vårdmarknad där det har funnits flera privata HVB (2003) och enligt Wiklund (2011) har etableringen av privata aktörer med vinstsyftande verksamheter stabiliserats på höga nivåer.

Små privata familjehemslika HVB och större mer institutionslika miljöer

Ungefär 70 procent av alla idag aktiva HVB är institutioner med 1-9 platser (SOU 2009:99). Många små privata HVB liknar till utseende ett vanligt hem, verksamheten kan vara inrymd i en villa i ett bostadsområde och antal placerade barn kan motsvara ett större familjehem. Familjehemslika HVB har tidigare ofta varit familjehem som omvandlats till HVB (Sallnäs, 2003). I dessa institutioner finns ofta en strävan efter att i stor utsträckning efterlikna

en familj och vissa av de placerade unga uppfattar personalen som föräldragestalter (a.a.).

Inom HVB-vården finns även institutioner som kan ta emot 10-30 placerade ungdomar, även om verksamheten då ofta är uppdelad i mindre enheter. Några av de större HVB som besöktes under studiens datainsamling var inrymda i hyreshusliknande byggnader med flera våningar och långa korridorer. Vissa HVB låg i herrgårdar med sovrum för ungdomarna i friliggande byggnader, samt matsal och gemensamhetsutrymmen i en huvudbyggnad.

Institutionen en konstruerad miljö

Oavsett om institutionen är liten eller stor kan den betraktas som en konstruerad miljö, som skapats för det specifika ändamålet att bedriva dygnsvård. I mångt och mycket innebär det att institutionen är en egen värld som till viss del existerar separerad från resten av samhället (se t.ex. Egelund & Jakobsen, 2009; Espersen, 2010).

Institutionens konstruerade miljö framträder även i dess organisation. Det finns en personalgrupp med behandlande personal som leds av en institutionsföreståndare. För att driften av hemmet skall flyta finns uppgjorda dagsscheman med rutiner, regler och bestämmelser. I viss mån är institutioner att jämföra med sjukhus då det handlar om att de som vistas där får någon typ av behandling och att de under tiden för placeringen har sitt boende på denna plats. Även om det inte är möjligt att sätta likhetstecken mellan Goffmans (1983) välkända totala institution och tillvaron på dagens institutioner, kan några institutionskännetecken lysa igenom i vardagen vid HVB. Sallnäs (2000) menar att ”dagens hem befinner sig i ett spänningsfält mellan gamla institutionstraditioner och dagens syn på hur institutionsmiljöer för barn och ungdom bör vara utformade” (s. 48).

Boendemiljön i ett HVB skiljer sig på ett antal punkter från ett familjehem. En institution kan i dess idealtypiska form ses som en kollektiv enhet som utifrån uppsatta ramar och regelverk organiserar tid och rum för de unga som har blivit placerade där (Sallnäs, 2000). På en institution lever ett antal barn tillsammans. De befinner sig i vardagen i en grupptillvaro och i en miljö för behandling (jmf sjukhus) där de konstant har sällskap av flera vuxna (som finns där i rollen av till exempel personal, terapeut, kökspersonal med mera) och andra unga. Detta sällskap har de själva inte valt (något som i viss mån även gäller för familjehemsbarnen, min anm.) (Egelund & Jakobsen, 2009). Barn som bor med sina föräldrar väljer förvisso inte heller föräldrar och syskon, men dessa unga kan ha större möjligheter att välja till exempel kamratumgänge. Unga som bor med föräldrar har inte heller flera vuxna närvarande i sina liv på det sätt som samhällsvårdade barn har. Egelund & Jakobsen (2009) konstaterar i en studie av institutionsvård i Danmark att barn som

vårdas vid dygnsinstitutioner lever i mer eller mindre ”onormala” miljöer där de förväntas hantera ett vardagsliv och ta del av en behandling som ställer krav på dem att fungera tillsammans med andra barn och vuxna i ett socialt samspel. Det paradoxala är att barn ofta kan ha placerats i vård just på grund av att de har problem med det sociala samspelet med andra barn och vuxna.

Sammanfattning

De allra flesta unga i samhällsvård är placerade i familjehem eller vid ett HVB. Tiden ett barn befinner sig i vård varierar men i de allra flesta fall tenderar familjehemsplaceringarna vara längre än HVB-placeringarna. Vårdformerna familjehem och HVB är kategorier som inom sig rymmer stor variation. En påtaglig skillnad i ett familjehem kontra ett ”vanligt” hem är att familjehemsföräldrarna får ekonomisk ersättning för sitt föräldraskap och att unga placerade i familjehem saknar en familjerättslig anknytning till den familj de lever tillsammans med.

Det finns HVB som i storlek och utseende påminner mycket om ett familjehem och det finns familjehem som arbetar efter strukturerade behandlingsprogram. Gemensamt för institutionerna oavsett deras storlek är att miljön kan beskrivas som konstruerad och att den blir något av en egen värld som till viss del existerar separerad från resten av samhället. Ett kännetecken för en institution är att det är en kollektiv miljö där gruppen är i fokus snarare än individerna.

3. Teoretiska utgångspunkter

Avhandlingen har två teoretiska utgångspunkter. Den första är att gruppers levnadsförhållanden kan studeras genom att kartlägga en deras tillgång till eller brist på resurser (Johansson, 1970) – en utgångspunkt hämtad från välfärdsforskning. Den andra grundar sig i barndomssociologin och berör de olika sätt som barn och barndom kan betraktas (James & Prout, 1990; 1997; James, Jenks & Prout, 1998). Utifrån dessa två utgångspunkter kommer studiens resultat att analyseras och tolkas.

Välfärd, levnadsnivå, resurs

Avhandlingens huvudsakliga fråga är hur välfärden inom några viktiga områden ser ut för barn i samhällsvård? Det betyder att begreppen välfärd, levnadsnivå och resurs blir viktiga. Inledningsvis förs ett resonemang kring dessa begrepp, vad de kan innebära, hur de kan betraktas samt hur de används i studien.

Välfärd

Välfärd handlar som konstaterades i inledningskapitlet om socialpolitik. Socialpolitik kan förstås som ett system där resurser fördelas mellan medborgarna för att tillgodose de behov som finns. I samhället finns ett antal socialpolitiska och kollektiva system vars uppgift är att genom olika typer av välfärdstjänster förmedla resurser så att medborgarna kan styra sina liv (SOU, 2001:79).

Tanken om välfärd bör inte begränsas till enbart ekonomiska förhållanden. Istället kan människors välfärd beskrivas utifrån ett flertal olika perspektiv på hans/hennes levnadsförhållanden och livschanser. I en skrift om levnadsnivåmätningar från 1979 beskriver Johansson välfärd som en ”samlingsbeteckning för individernas levnadsnivå på de områden som medborgarna söker påverka genom gemensamma beslut och genom åtaganden i institutionella former, dvs. genom politiken” (a.a. s 138). Den samlade bilden av människors levnadsförhållanden är det som idag undersöks i de nationella levnadsnivåundersökningarna.

Levnadsnivå

Det svenska levnadsnivåbegreppets teoretiska grund och definition baseras på den engelske sociologen Titmuss (1974) idéer om levnadsnivå och har definierats som ”individens förfogande över resurser i pengar, ägodelar, kunskaper, psykisk och fysisk energi, sociala relationer, säkerhet mm., med vilkas hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor” (Johansson, 1970, s 25; se även Eriksson, 2003). Begreppet levnadsnivå kommer ursprungligen från det engelska begreppet ’*level of living’* som började användas på 1930-talet och befästes ytterligare i samband med publiceringen av FN-rapporten ”International definition and Measurements of Standards and Levels of living” 1954 (Johansson, 1970). I rapporten fastställdes att level of living var att betrakta som en befolknings faktiska levnadsvillkor till skillnad från begreppen ’*standards of living’* och ’*norm(s) of living’*. De två senare begreppen menade FN beskrev de levnadsvillkor som befolkningen betraktar som rimliga och vill uppnå (standards) och de levnadsvillkor som befolkningen önskar uppnå (norms). Vidare menade Johansson (1970) att ”standards och norms of living… [är] levnadsvillkor folket strävar efter medan «levnadsnivån» är de villkor man faktiskt förverkligat eller lever under” (a.a. s 20).

Resurs

I en levnadsnivåundersökning studeras en människas förfogande över resurser. Detta till skillnad från andra undersökningar där fokus kan ligga på att studera människors behovstillfredsställelse, deras subjektiva värdering av sina villkor (Szebehely, Fritzell & Lundberg, 2001). Johansson (1970) menar att en undersökning av vilka resurser en individ har till sitt förfogande kan ge mer objektiva mått på en människas levnadsnivå än vad som är möjligt att få om undersökningen rör hennes behovstillfredsställelse, då en sådan undersökning är färgad av en subjektivitet hos respondenterna, något som i sin tur kan leda till att forskaren snarare mäter ”…de fattigas fördragsamhet liksom de rikas missnöje” (Johansson, 1979, s 51) än deras faktiska levnadsförhållanden. Med andra ord menar förespråkare för levnadsnivåundersökningar, att undersökningar utifrån en människas tillgång till resurser kan säga något om möjligheterna han/hon har att styra sitt liv.

Allardt (1975; 1998) har kritiserat idén att enbart studera en människas levnadsnivå utifrån hennes tillgång till resurser. Han menar att resurstanken tenderar att bli för smal, att alltför mycket fokus hamnar på en persons materiella förhållanden och att personliga förhållanden och immateriella behov som har betydelse för en människas levnadsförhållanden kommer i skymundan. Allardt förnekar inte att behovstillfredsställelse är mycket svårt att hantera i en empirisk undersökning men hävdar ändå att behovsbegreppet är mer

lämpat för studier av välfärd än resursbegreppet (Allardt, 1998). Behovsbegreppet kan enligt författaren fånga in sidor av en människas livskvalité som inte har inkluderats i levnadsnivåbegreppet. Som exempel nämner han ”kärlek, omsorg och möjligheter att forma och leva ut sociala identiteter” (Allardt, 2003, s 23). Fritzell och Lundberg (2000) tonar i en diskussion om de två teoretiska utgångspunkterna (resursbegrepp kontra behovsbegrepp) ner skillnaderna och menar att de i huvudsak är semantiska. Författarna menar att en persons behovstillfredsställelse i grund och botten baseras på huruvida hon har tillgång till resurser eller inte (a.a.).

Sammanfattningsvis kan människors välfärd eller levnadsnivå betraktas som ”resultatet” av de tjänster/resurser som samhällets socialpolitiska och kollektiva institutioner förmedlar till medborgarna (SOU, 2001:79) genom vilka individerna har möjlighet att styra sina liv.

Välfärd för barn

Samhällets fördelning av välfärdsresurser utifrån sin socialpolitik är något som i högsta grad påverkar alla barn. De berörs av de välfärdstjänster som de socialpolitiska och kollektiva systemen förmedlar (barnhälsovård, barnomsorg och skola är några exempel). I denna avhandling står emellertid de välfärdsresurser som förmedlas till barn i familjehem och institutioner i centrum.

Synen på barn och barndom

Hur unga betraktas och hur barndom tolkas är i stor utsträckning beroende av det samhälle där barns uppväxt sker (Lee, 2001) Frågor som på olika sätt berör barn och barndom har under hela 1900-talet varit starkt närvarande i svensk politik, och barnfamiljers levnadsförhållanden har ofta tagit stor plats i den offentliga samhällsdebatten (Engwall & Söderlind, 2007). Historiskt har barndom i flera länder setts och ses fortfarande som en betydelsefull plats ”för investeringar för framtiden” (Lee, 2001, s 22, min översättning; se även Esping-Andersen, 2002). I Sverige har denna utveckling lett till att ansvaret för barn under 1900-talet i stor utsträckning skiftat från att i huvudsak vara föräldrarnas till att i allt större utsträckning bli något av en offentlig angelägenhet (Engwall & Söderlind, 2007). Tankarna om barn som framtida bärare och försörjare av samhället bidrog även, enligt Lee (2001), till en ökad syn på barn och barndom som starkt beroende av vuxenvärldens agerande. Barndom har historiskt i stor utsträckning setts som en transportsträcka till vuxenlivet och barn har betraktats som relativt passiva individer som genom vuxnas agerande kunde modelleras till goda framtida medborgare.

Framväxten av barndomssociologin

I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet ifrågasatte några brittiska och nordiska forskare idén om barn som passiva objekt och barndomen som en transportsträcka (James, Jenks & Prout, 1990; 1997; Qvotrup, 1994). Barndomssociologin var därmed född. Barndomssociologerna poängterade i kontrast till vad de ansåg som en syn på barn som enbart blivande vuxna medborgare (becoming) en tanke på barn som varande här och nu (being). Halldén (2007) sammanfattar det med orden:

> ”distinktionen mellan being och becoming kan alltså uppfattas som emanerande ur en idé om barnet som ofullkomligt och den vuxne som färdig, … Genom att hävda att barnet ska ses som being tog barndomssociologin ställning för ett barnperspektiv och mot en tanke om den vuxne som den mognare slutprodukten” (a.a. s 34).

Barndomssociologernas poängterande av barn som ”being” sammanföll även med det globala samhällets ställningstagande för ett barnperspektiv och barns förstärkta ställning i samhället till exempel genom antagandet av barnkonventionen (Regeringskansliet, 2000) 1989 av FN.

Barn bör i ett barndomssociologiskt synsätt ses som en egen ”social kategori i samhället vars villkor och liv bör bli föremål för intresse på samma sätt som gäller för andra sociala kategorier” (Näsman, 2004, s 53). Barn är inom detta synsätt aktiva subjekt som har möjlighet att påverka, göra egna val och själva ha inflytande över sin livssituation. Barn betraktas därmed som kompetenta aktörer och inte enbart som passiva mottagare. Förespråkare för barndomssociologin förnekar inte att barn under sin uppväxt går igenom en utvecklingsprocess men menar att barn under denna process inte enbart kan ses som passiva objekt. Distinktionen mellan synen på barn som aktörer och barn som passiva blir tydlig i Närvänen och Näsmans (2004) beskrivning av ett barndomssociologiskt sätt att se på socialisation. De skriver,

> ”[S]ocialization is not regarded as something that happens to children through influences from those around them with a given result, but rather as something that should be understood in terms of interaction between children and their social environment. Socialization processes and results are viewed from the children’s perspective, with emphasis on children’s opportunities to influence the socialization activities directed at them” (a. a. s72).

I citatet ovan framgår att unga när de betraktas som aktörer är kapabla att socialt interagera med sin omgivning och påverka sin egen utveckling under förutsättning att de får möjligheter (t.ex. i form av resurser, min anmärkning) till detta.

Barn som aktörer i levnadsnivåundersökningar

Utgångspunkten i levnadsnivåundersökningar riktade till barn är att barn och barndom är viktigt här och nu. I undersökningens kärna ligger synen på människan som aktör (”being”) oavsett om hon är vuxen eller barn samt att den som svarar på frågorna är expert på sin egen situation. Syftet är att ge en bild av människors resurstillgång eller resursbrist i deras dagliga liv medan det pågår. Östberg (2007) menar, med ett tydligt avstamp i barndomssociologiska tankegångar, att studier av barns villkor ofta grundas i ett intresse för långsiktiga konsekvenser. Detta menar hon kan resultera i att ”man snarare söker en beskrivning av framtida vuxnas uppväxtvillkor än nuvarande barns levnadsvillkor” (a.a. s 41). En syn som kan sägas ligga i linje med Esping-Andersens (2002) tankar om att socialt investera i barn och barndom för framtiden, för den kommande välfärdsstatens utveckling och fortlevnad. Han skriver ”Social investment in children now will diminish welfare problems among future adults” (a. a. s 51).

Givetvis kan barns förhållanden under barndomen få konsekvenser i vuxenlivet, något som Östberg (2007) också påpekar. Hennes övergripande poäng är dock att även de levnadsförhållanden som inte ger långsiktiga konsekvenser är viktiga att beskriva. Barn har liksom vuxna i linje med konventionerna om mänskliga rättigheter (för barn och vuxna) rätt till goda levnadsförhållanden oavsett var i livet de befinner sig. Engwall & Söderlind (2007) går långt i ett resonemang om barns ställning och delaktighet i samhället och hävdar att om barn känner att deras upplevelser och åsikter tas på allvar kan det ha betydelse för demokratins framtid. Författarna pekar på att om barn upplever att samhället satsar på dem kan detta bidra till en ökad identitet som medborgare, medan olika typer av besparingar kan leda till en avtagande känsla av delaktighet i och tillit till samhället.

Levnadsnivåundersökningarna kan, om de utförs kontinuerligt, ge kunskap om vilka villkor barn lever sina liv under och hur dessa villkor förändras över tiden. Qvotrup (2009) beskriver barndom som något föränderligt men som samtidigt är en permanent strukturell form inom vilken alla barn spenderar sin personliga barndom. Samhällsvård för unga kan betraktas på ett liknande sätt. Samhällsvården och dess förutsättningar förändras utifrån olika samhälleliga skeenden och beslut. Samtidigt kan vården betraktas som permanent så till vida att den har till uppgift att ta emot och vårda barn som av olika anledningar inte kan leva i sin ursprungsmiljö. Samhällsvården blir permanent i den meningen att den är en historiskt förankrad ”lösning” på problemet med unga som inte kan bo hemma.

En kompetent aktör, en blivande vuxen eller både och?

Tanken på barn som kompetenta aktörer som med hjälp av olika resurser ska kunna agera i och självständigt påverka sina liv är tilltalande. I praktiken är det dock komplicerat, eftersom barn i flera avseenden saknar kunskaper och mognad som vuxna i samhället har.

Under de senaste åren har kritik mot ett alltför stort betonande av aktörsperspektivet lett till att distinktionen mellan att se barn som being respektive becoming luckrats upp och flera forskare har börjat diskutera en kombination av de två synsätten. Gallacher och Gallagher (2008), menar att barn är inkompetenta och i vardande, lärande och utveckling men att vuxna är det i precis samma utsträckning. Författarna drar i detta avseende ingen skiljelinje mellan barn och vuxna utan menar att samtliga (inklusive forskare) inte går att betrakta som färdiga och kompetenta aktörer utan att detta snarare är en utopi, en åsikt som delas av Lee (2001). I takt med samhällets förändring och en mer flexibel arbetsmarknad blir, enligt Lee, synen på vuxna som enbart färdiga, det vill säga beings, inte hållbar. Vuxna bör istället i större utsträckning betraktas som becomings. En slutsats som leder till att det inte blir rimligt att betrakta barn som vare sig enbart being eller becoming utan att barn liksom vuxna bör betraktas som både och.

Uprichard (2008) hävdar att barn både har en nutid och en framtid. Barn kan enligt henne ses som aktörer både i presens och i futurum. Hon illustrerar detta utifrån intervjuer hon har gjort med barn där barnen både reflekterar över sitt nutida liv som barn och talar om sin framtid som äldre barn och vuxna. Barnen inser både att idag vuxna människor har varit barn och att de själva ska bli vuxna. Enligt Uprichard har vuxna som vårdar barn, i den bästa av världar, både för ögonen att förbättra barns nuvarande situation och att se till att en bra grund läggs för ett framtida liv. Halldén (2007) konstaterar att det nu är ”möjligt att tala om ett ömsesidigt beroende mellan barn och vuxna istället för ett ensidigt beroende barn och en vårdgivande vuxen alternativt ett kompetent och autonomt barn” (a.a. s 35).

Vikten av att utforska barns möjligheter till aktörskap i samhällsvård

Komplexiteten i frågan om barns behov av skydd och omsorg och barns aktörskap blir extra tydlig när de unga är placerade i vård. Unga i samhällsvård står liksom andra barn i en beroendeställning till de vuxna som har ansvar för dem. Qvotrup (1994) menar att vi inte kan förneka det asymmetriska maktförhållande som existerar mellan barn och vuxna. Han skriver att detta är svårt att förändra då vuxna lever i en tro att detta är den naturliga ordningen. Möjligtvis är beroendeställningen extra stark för barn i samhällsvård då deras levnadsomständigheter har föregåtts av ett rättsligt beslut och barnen i de allra flesta fall inte själva har valt att bo i det familjehem eller HVB där

de har placerats. Placeringen i vård sker utifrån en bedömning att unga behöver skydd och/eller omsorg. I Socialtjänstlagen talas om stöd och hjälp till barn som behöver det. Barn skall ”få god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden” (SFS 2001:453). Socialtjänstlagens formulering ”gynnsamma uppväxtförhållanden” illustrerar barns rätt att under sin barndom ha tillgång till resurser som ger dem en god barndom medan den pågår, något som kan tolkas som ett being perspektiv. Familjehemsföräldrar eller personal vid ett HVB har i rollen som resursförmedlare makt att i linje med sitt uppdrag tillåta eller begränsa placerade ungas resurser och handlingsutrymme, de styr så att säga över om unga betraktas och bemöts som being eller becoming. Östberg (2007) understryker i en argumentation för att genomföra levnadsnivåundersökningar bland barn som bor hemma med sina föräldrar att de ungas begränsade handlingsutrymme inte ogiltigförklarar tillämpningen av välfärdsdefinitionen (tillgången till resurser) då detta kan ge viktig information om vilken resurstillgång och vilket handlingsutrymme barn faktiskt har och hur detta skiljer sig mellan olika grupper. Detta är en argumentation som i högsta grad även är giltig för unga i samhällsvård. Utifrån Uprichards (2008) resonemang att vuxna när de ansvarar för barn bör ha både deras nutid och framtid i fokus vill jag hävda att en rimlig syn på barn och barndom är en kombination av being och becoming. Unga i samhällsvård bör ha en röst om sina förhållanden här och nu. Deras förhållanden medan deras barndom pågår är lika viktiga som deras framtida förhållanden som vuxna. I de fall levnadsförhållandena här och nu inte har en rimlig nivå i förhållande till jämnåriga hemmaboende bör åtgärder sättas in för att höja nivån. Rimligt är även att vuxna som vårdar unga i samhällsvård har de ungas framtid i åtanke och i den mån det är möjligt även bemöter unga och deras förhållanden utifrån synen på vad de unga en dag ska bli. Ett sådant tankesätt innefattar att de unga genom tillgång till resurser ges ett handlingsutrymme i sitt eget liv utifrån sina individuella förutsättningar. Uppenbart blir att detta handlar om att uppnå en balans mellan motpolerna oberoende–beroende och kontroll – hjälp, något jag återkommer till.

Handlingsutrymme, brukarmedverkan och brukarinflytande

I avhandlingen resoneras kring placerade barns handlingsutrymme. I nedanstående stycken beskrivs vad som i studien avses med begreppet handlingsutrymme samt skälen bakom att använda detta begrepp i analysen.

Studier om klienters handlingsutrymme i socialt arbete är relativt få. Snarare har ett stort intresse funnits för att utforska handlingsutrymmet för socialarbetare (se t.ex. Johansson, 1997; Svensson, Johnson & Laanemets, 2008;

Östberg, 2010). Begrepp som däremot ibland tillämpats när det gäller klienters delaktighet i de tjänster de får del av inom ramen för socialt arbete är brukarinflytande och brukarmedverkan (Socialstyrelsen, 2003).

Brukarinflytande och brukarmedverkan

Begreppen brukarinflytande och brukarmedverkan avser människors möjligheter att på grupp- och individnivå påverka de tjänster som riktas till dem. Det kan handla om ”att ta reda på brukarnas upplevelser av fastställda mål och kvalitetskriterier” (Socialstyrelsen, 2003, s16) eller att undersöka brukarnas syn på de insatser de erhåller (a. a). Brukarmedverkan har även beskrivits som att ”brukaren får inflytande över den omsorg som riktar sig till honom eller henne” (Rønning & Solheim, 1998; 2010, s.8). I Socialstyrelsens rapport (2003) resoneras kring skillnaden mellan begreppen brukare och klient. Författarna menar att en brukare är en person som förvisso inte kan välja en alternativ producent av en tjänst han/hon behöver (jämför med en konsument som kan välja att gå till en annan konkurrerande tjänstleverantör) men att brukaren ändå kan delta i och påverka sin situation. En klient å sin sida är en person som ”befinner sig i en beroendeställning till en samhällelig institution som den enskilde inte styr över” (Socialstyrelsen, 2003, s 18). Författarna pekar på svårigheten i att, inom de många olika områden som socialtjänsten bedriver verksamhet, göra en tydlig distinktion mellan vilka individer som kan ses som brukare och vilka som är klienter. Jag väljer i likhet med rapportens författare att här tala om brukare och klient parallellt.

Brukare eller klienter befinner sig i en väldigt speciell situation. Rønning och Solheim (1998; 2010) menar att brukaren är i ett spänningsförhållande mellan att vara beroende och oberoende samt att vara kontrollerad av en myndighet samtidigt som han/hon har rätt till service och hjälp från myndigheten (samhället). Författarna har illustrerat detta spänningsförhållande med en figur. I anslutning till denna figur beskriver de hur man kan placera in olika välfärdstjänster i olika fält (1-4) (se figur 1). I fält 1 menar författarna att det är svårt, eller omöjligt, att se någon relation (någon välfärdstjänst) mellan samhället och individen då myndighetens roll här är att utöva kontroll över medborgarna samtidigt som individen befinner sig i en position som oberoende konsument fri att välja bort och undandra sig myndighetens kontroll. I fält 2 menar författarna att man kan placera till exempel kulturtjänster och den traditionella barnomsorgen. Den oberoende konsumenten (i det fallet oftast föräldrarna) väljer att utnyttja en frivillig tjänst som barnomsorg (i form av t.ex. förskola) som staten erbjuder. I det tredje fältet finns, enligt författarna, relationen som majoriteten av människor har till exempelvis skatteverket. Det är en relation som individen måste upprätthålla och finna sig i. Avslutningsvis i fält 4 finns välfärdstjänster som människor kan vara beroende av men som åtminstone i teorin kan betraktas ha karaktären av att

vara olika typer av service och hjälpinsatser. Enligt författarna väljer en del att placera försörjningsstöd i detta fält.

Figur 1

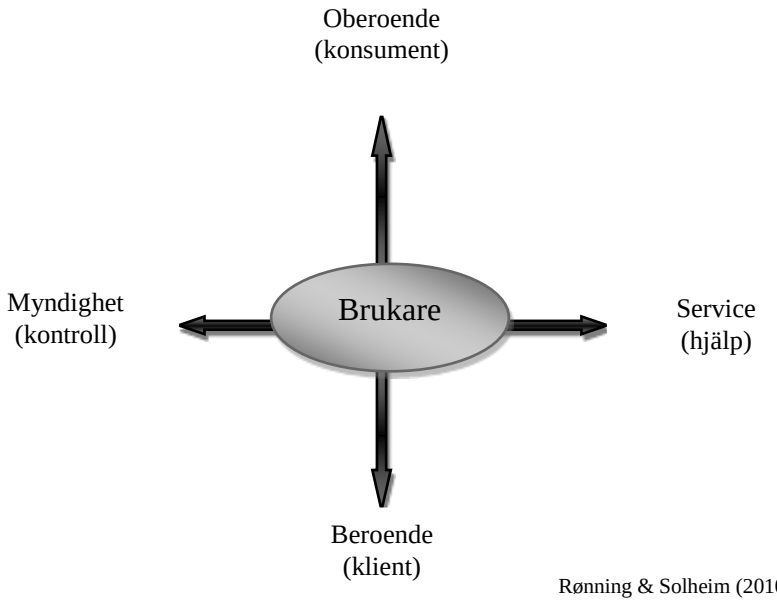

Rønning & Solheim (2010, s 8).

Handlingsutrymme

Inom välfärdsforskningen sammanfattas begreppet handlingsutrymme som den förmåga eller möjlighet en människa har att, på för henne själv önskvärt sätt, använda och tillgodogöra sig sina resurser på. Sen (1992) refereras ofta i diskussioner om människors välfärd och handlingsutrymme. I sin teoretisering av människors välfärd och speciellt frågan om fattigdom gör han tydliga distinktioner mellan begreppen resurs, förmågor och funktioner. Enligt Sen (1992) bygger en människas välfärd på ett antal funktioner (”varanden”). Dessa funktioner byggs upp av de materiella resurser människan har tillgång till samt av hennes förmåga att tillgodogöra sig dessa resurser. Författarna till Välfärdsbokslutet (SOU 2001:79) skriver med hänvisning till bland annat tidigare verk av Sen (1985a; 1985b) och Coleman (1971) att *”Friheten att uppnå de möjliga levnadsförhållandena bestäms i mötet mellan den enskildas resurser och hennes möjligheter att använda dessa på det sätt hon önskar, exempelvis genom tillträde till arenor där resurserna kan nyttjas”* (SOU 2001:79, s 21). Med andra ord stipuleras en människas handlingsutrymme av vilka resurser hon har att tillgå samt den potential hon har att bruka desamma.

I min förståelse finns det tydliga gemensamma beröringspunkter mellan begreppen brukarinflytande/brukarmedverkan och handlingsutrymme då de båda handlar om individens förmåga att vara delaktig i och ha möjlighet att påverka sin situation. Utifrån Rønning och Solheims (1998; 2010) figur kan vi också konstatera att ordet brukare (klient) skulle kunna bytas ut mot barn då studiet av barns liksom studiet av brukares handlingsutrymme så att säga drar i samma riktning.

I avhandlingen väljer jag att använda mig av handlingsutrymme som analysbegrepp eftersom det är ett gängse begrepp inom välfärdsforskningen. Analysens huvudfokus ligger på att jämföra samhällsvårdade ungas resurstillgång och det handlingsutrymme som dessa resurser ger med förhållanden för ungdomar som bor hemma. I denna typ av jämförelse blir begreppet brukarinflytande/brukarmedverkan inte lämpligt att använda, då brukarinflytande har tonvikt på individen som klient, i meningen att det är personens kontakter med myndigheten (socialtjänsten) som står i fokus. I studien studeras ungas resurstillgång i vardagen (i familjehemmet/institutionen) och inte relationen till socialtjänsten. Därmed blir handlingsutrymme ett mer relevant begrepp. Jag kommer dock i diskussionen använda mig av Rønning och Solheims (1998; 2010) figur då den utgör en bra utgångspunkt när ungas handlingsutrymme diskuteras.

Handlingsutrymme för unga i samhällsvård

Handlingsutrymme för unga i samhällsvård i Sverige kan sägas vara ett outforskat område. I ett bokkapitel från tidigt 1990-tal resonerar Lindberg och Stål (1991) om tonårsmissbrukares handlingsutrymme, före och under ett tvångsomhändertagande, utifrån begreppen kontroll och autonomi, men i övrigt verkar frågan inte, till min vetskap, ha behandlats i svensk forskning. Möjligtvis kan frånvaron av studier kopplas till att frågan om hemmaboende barns handlingsutrymme under uppväxten inte heller har diskuterats i någon större omfattning, vilket kanske hänger samman med att ett becoming-perspektiv på barn trots allt har varit och fortfarande är starkt. Det finns relativt många svenska studier och skrifter om barns perspektiv, barns rätt och barns delaktighet (se t.ex. Halldén, 1994; Qvarsell, 2003; Näsman, 2005; Nordenfors, 2010), dock endast några enstaka med barn i samhällsvård i fokus. Mattson (2006) har skrivit om barnet som subjekt och aktör i en rättslig studie om barn i familjehem. I tidigare nämnda rapport från Socialstyrelsen (2003) om brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling diskuteras bland annat barn och familjers delaktighet i barnavårdsärenden och huruvida det är barn, vårdnadshavare eller båda som bör ses som klient/brukare. Rapporten belyser i anslutning till detta resonemang problematiken som kan uppstå om barn och vårdnadshavare är av olika åsikter. Författarna talar om de konflikter som kan uppstå mellan ett behov av att skydda

barn från att fara illa och att ge brukaren (oavsett om det är barnen, vårdnadshavarna eller båda som är klienter) delaktighet i ärendet. Gemensamt för de två ovan nämnda skrifterna är att de talar om barn som brukare/klienter i förhållande till socialtjänsten. De behandlar alltså frågan om barns möjlighet att komma till tals i kontakten med socialsekreterare och myndighetspersoner före, under och efter en utredning och placering.

Andersson (2010) diskuterar också frågan om barns röst i social barnavård men gör det till viss del utifrån ett bredare perspektiv då hon i min förståelse både talar om barns röst i utredningssammanhang och om barns röst om sitt vardagsliv under tiden i vård. Hon kommer fram till konstaterandet att det kan bli problematiskt att enbart ”tala om brukare och brukarmedverkan i den meningen att det är som brukare av välfärdstjänster som barns röst är angelägen att höra” (s 41). Hon menar istället att det är viktigt att över huvudtaget lyssna på barns röster när de befinner sig i utsatta livssituationer, då detta kan leda till att långt fler än socialtjänsten kan få insyn i barns behov. I föreliggande studie vill jag hävda att det i en mening är möjligt att både studera unga som brukare av välfärdstjänster samtidigt som de utsatta unga, utifrån ett levnadsnivåperspektiv, får komma till tals om sin vardag i samhällsvård. Studien av placerade ungas skolgång, fritid och kamratrelationer undersöker omhändertagna ungdomars resurstillgång utifrån deras egna uppgifter om sin vardag samtidigt som studien granskar i vilken mån samhällsvården som välfärdstjänst förmår att vara resursförmedlare till de placerade ungdomarna.

Komplexiteten i att studera samhällsvårdade barns handlingsutrymme

Studiet av barns (eller klienters) handlingsutrymme innefattar en viss komplexitet, då barn såväl som klienter ”av naturen” befinner sig i en beroendesituation. För barn handlar det om att de inte är myndiga och för klienter om de orsaker som lett till att de sökt hjälp eller att de av andra ansetts behöva hjälp och/eller omhändertagande.

Omhändertagna barns plats i samhället kan betraktas på olika sätt, vilket grundas i att den sociala barnavården, som nämndes tidigare, kan betraktas som en välfärdstjänst med både ”barnskyddande” och familjestödjande inslag. Omhändertagna barn kan sägas befinna sig i flera olika positioner parallellt. En position karaktäriseras av att barn är omyndiga och beroende, en annan av att de är behövande, beroende och kontrollerade klienter. En tredje position är utifrån ett barndomssociologiskt synsätt positionen som kompetenta aktörer. Ungas placering i mittenpositionen (brukarpositionen) i Rønning och Solheims (1998; 2010) modell innebär alltså att de är i spänningsfältet mellan att vara beroende och kontrollerade av vuxenvärlden samtidigt som de utifrån barndomssociologin har rätt till resurser i form av service och hjälp, vård och behandling och liksom andra barn har rätt till vardagliga resurser i sina dagliga liv med vilkens hjälp de ska kunna agera och styra sitt

liv. Omhändertagna ungas tre olika positioner (till skillnad från hemmaboende jämnåriga som i huvudsak har två positioner omyndig/beroende och kompetent aktör) är av stor vikt att ha i åtanke i resonemangen om placerade barns handlingsutrymme. Samhällsvårdade ungas roll som klienter under myndighetskontroll kan ha betydelse för de ungas faktiska möjligheter att agera i sina egna liv, då vardagen kan vara mer regelstyrd än för unga som bor hemma. Ytterligare en viktig aspekt på omhändertagna ungdomars handlingsutrymme är huruvida de unga är placerade enligt SoL eller LVU. En tvångsplacering innebär implicit och explicit ytterligare en begränsning av handlingsutrymmet som är viktig i förståelsen av studiens resultat.

I Rønning & Solheims (1998; 2010) modell skulle en välfärdstjänst som social barnavård kunna placeras i fält 3 och 4. Unga är beroende av att få omsorg (i form av service och hjälp) av socialtjänsten och de vårdmiljöer som har utsetts för uppdraget. Samtidigt befinner sig de vårdade unga, speciellt i de fall som de är omhändertagna enligt LVU, i högsta grad under samhällets kontroll. I studien resoneras i förhållande till avhandlingens resultat och teoretiska utgångspunkter kring i vilket fält av 3 och 4 samhällsvårdade unga utifrån deras resurstillgång i huvudsak befinner sig samt i vilken utsträckning det är möjligt att positionera delar av samhällsvården i fält 2. Utifrån detta förs också en diskussion om hur placerade ungdomars handlingsutrymme kan betraktas.

Sammanfattning

Grundsynen i avhandlingen är att unga är aktiva individer som står i konstant interaktion med sin sociala miljö och där ungdomarna själva har en möjlighet att påverka sin socialisation och vardag. Unga kan och bör betraktas både som aktörer (being) och som blivande vuxna (becoming). I analysen av resultaten är dock det huvudsakliga perspektivet en syn på unga som varande (being) aktörer. Den teoretiska utgångspunkten i analysen av avhandlingens resultat är att placerade ungdomars resurstillgång påverkar deras handlingsutrymme och möjlighet till aktörskap. Resurstillgången styrs i stor utsträckning av vårdmiljöernas tillhandahållande eller begränsande av resurser. I analysen och slutdiskussionen kommer därför att resoneras kring placerade ungas aktörskap och handlingsutrymme utifrån deras faktiska välfärd som den framträder här och nu inom de tre studerade områdena skolgång, fritid och kamratrelationer.

4. Undersökningar av levnadsnivå och levnadsförhållanden

Levnadsnivåundersökningar–en bakgrund

Levnadsnivåundersökningar har genomförts bland vuxna i Sverige sedan slutet av 1960-talet (Eriksson, 2003). Den allra första undersökningen 1968 var ett resultat av ”låginkomstutredningen” som tillsattes i slutet av 1965 för att på en bredare bas undersöka medborgarnas levnadsstandard (Fritzell & Lundberg, 2000). Levnadsnivåundersökningar under namnet LNU har sedan 1968 genomförts av Institutet för social forskning (SOFI) 1974, 1981, 1991 och 2000 i åldersgruppen 18-75 år. I nämnda fem undersökningar har en panelansats tillämpats. Detta innebär att vid varje ny undersökning har frågorna till stor del ställts till samma personer. LNU-forskarna menar att panelansatsen ger möjlighet att över tid följa olika gruppers utveckling. Under (2010/2011) har SOFI arbetat med en ny LNU, som kommer rapporteras under 2012. För den allra äldsta befolkningen som tidigare har ingått i LNU:s panel har sedan 1991 levnadsnivåundersökningar utförts under namnet SWEOLD (Swedish Panel Study of Living Conditions for the Oldest Old) en undersökning som även den är longitudinell i sin ansats, då medverkande i SWEOLD tidigare deltagit i LNU[6].

Sedan 1975 har Statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av Riksdagen årligen genomfört undersökningar av befolkningens levnadsförhållanden under namnet Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) (SCB, 2009). ULF-undersökningarna bygger på LNU:s koncept och upplägg. Skillnaden mellan LNU och ULF riktade till den vuxna befolkningen är att ULF har en tvärsnittsansats (jämför med LNU:s panelansats) som innebär att man vänder sig till en slumpmässigt utvald grupp av befolkningen och att deltagande personer därför varierar mellan undersökningarna. När det gäller gruppen barn finns dock inga paneldata då endast två Barn-LNU undersökningar har genomförts (år 2000 och år 2010) och de yngsta barn som medverkade i Barn-LNU år 2000 var vuxna (minst 20 år) när den nya Barn-LNU genomfördes 2010.

[6] För den som är intresserad av frågor om levnadsnivån för den äldre befolkningen se t.ex. Fors (2010) och Schön (2011).

Levnadsnivåundersökning för barn

I de första fyra LNU som genomfördes (1968, 1974, 1981 och 1991) undersöktes barns levnadsförhållanden genom de svar man fick från de vuxna som medverkade. År 2000 genomfördes den första levnadsnivåundersökningen med barn som respondenter (den så kallade Barn-LNU) (Jonsson et al, 2001). I denna undersökning ställdes frågor direkt till barn i åldern 10-18 år som bodde i samma hushåll som intervjupersonen i Vuxen-LNU. Sedan 2001 genomför SCB ULF-studier bland unga i nämnda åldersgrupp (SOFI, 2011). Dessa undersökningar har fram till 2009 varit baserade på Barn-LNU:s dimensioner, operationalisering och frågor. De jämförande data om förhållandena för unga som bor hemma som används i avhandlingen är hämtade från Barn-ULF utförd av SCB 2004/2005.

Levnadsnivåundersökningens dimensioner

Levnadsnivå studeras utifrån ett antal i förväg fastställda dimensioner. Barn-LNU bygger numera på åtta dimensioner (ursprungligen formulerade i levnadsnivåundersökningen riktad till vuxna). I den ursprungliga levnadsnivåundersökningen riktad till barn var dimensionerna nio till antalet. Det huvudsakliga skälet till ändringen av antalet dimensioner (som skedde i samband med utarbetandet av det formulär som användes i ULF-undersökningarna 2002-2009) var en önskan om att samla skolrelaterade variabler i en dimension (muntlig kommunikation med Viveca Östberg, 2011-06-08). Dimensionerna har formulerats för att på ett konkret sätt kunna mäta individens resurser och levnadsvillkor som Johansson (1979) talar om i sin definition. De åtta dimensionerna utgör därmed ett antal välfärdskomponenter om vilka intervjuaren ställer olika frågor för att fastställa människans läge inom respektive område (Fritzell & Lundberg, 1994; Nilsson, 2002). Uppdelningen i åtta dimensioner vill fånga att en människas välfärd är mångdimensionell och att det därför ”inte är möjligt att skapa ett enskilt mått på levnadsnivån” (Fritzell & Lundberg, 1994, s 17). En mångdimensionell syn på välfärd innebär att det i en studie som denna är möjligt att relativt detaljerat beskriva placerade barns levnadsnivå avseende skolgång, fritid och kamratrelationer men att denna beskrivning ensam inte kan säga något om ungdomars samlade levnadsnivå. Tar man dock del av samtliga artiklar och skrifter som publicerats och kommer att publiceras från projektet ”Välfärd i Samhällsvården” (Sallnäs & Lagerlöf, 2007; Lundström & Sallnäs, 2009; Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, 2010a; Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, 2010b; Wiklund & Sallnäs, 2011; Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, submitted, 2011) kan dessa tillsammans med avhandlingen skapa en relativt bred bild av omhändertagna ungas levnadsnivå.

Levnadsnivådimensioner för barn

Dimensionerna som används i Barn-LNU (något omformulerade från vuxenundersökningen) är: *hälsa och tillgång till vård; skolmiljö och utbildning; ekonomiska och materiella resurser; familj och sociala relationer; boende och närmiljö; trygghet och säkerhet; rekreation, kultur och fritidsaktiviteter; samt politiska resurser* (Östberg, 2007; Jonsson & Östberg, 2009, se figur 2, min översättning av operationaliseringarna). Dimensionerna har, som framgår i figuren nedan, omvandlats till ett antal övergripande operationaliseringar som i sin tur legat till grund för konstruerandet av Barn-LNU:s konkreta frågor. I anpassningen av formuläret till vår undersökning har vi formulerat tilläggsfrågor utformade för gruppen samhällsvårdade unga och då har dimensionerna och operationaliseringarna från Barn-LNU utgjort bas (för vidare beskrivning se kapitel ” Metod och tillvägagångssätt”).

Figur 2. Levnadsnivådimensioner och operationaliseringar för Barn-LNU

Levnadsnivådimensioner	Operationaliseringar (ej fullständig lista)
Hälsa och tillgång till vård	Fysisk och psykisk hälsa; hälsorelaterade vanor (rökning, alkoholkonsumtion etc.); tillgång till vård
Skolmiljö och utbildning	Fysisk och social miljö i skola, daghem, fritidshem; stöd från lärare och utbildningsmöjligheter; utbildningsnivå
Ekonomiska och materiella resurser	Familjens och barnets ekonomi, kontantmarginal, materiella resurser (till exempel varaktiga konsumtionsvanor).
Familj och sociala relationer	Föräldrarnas tillgänglighet, kamrater, sociala relationer, socialt stöd.
Boende och närmiljö	Bostadens storlek och utrymmesstandard, trångboddhet, eget rum, förhållanden i bostadsområdet (till exempel trafikmiljö, kommunikationer, tjänster).
Trygghet och säkerhet	Trygghet och säkerhet i skolan och i hemmet; utsatthet för mobbning, våld, stöld etc.
Rekreation, kultur och fritidsaktiviteter	Aktiviteter utanför skoltid och under semester; hushållsarbete
Politiska resurser	Möjligheter att påverka beslut av vikt i hemmet, i skolan, i bostadsområdet och i samhället.

(Jonsson & Östberg, 2009).

De dimensioner i figur 2 som föreliggande studie i huvudsak rör sig inom är *skolmiljö och utbildning, familj och sociala relationer, trygghet och säkerhet samt rekreation, kultur och fritidsaktiviteter* (dessa är markerade med kursiv text i figur 2). I studien undersöks till exempel samhällsvårdades erfarenheter av mobbning och kränkande behandling, något som i Barn-LNU har operationaliserats inom dimensionen ”trygghet och säkerhet”. De placerade barnens deltagande i hushållsarbete är en annan del av vardagen som studeras. Hushållsarbete ingår i dimensionen ”rekreation, kultur och fritidsaktiviteter”.

Undersökningar om levnadsnivå och levnadsförhållanden bland barn och unga i Norden

I forskningsöversikten ”Nordiske surveyundersokelser av barn og unges levekår 1970-2002” (Gjerustad & Sletten, 2005) framgår att olika aspekter av levnadsförhållandena för barn under de senaste trettio åren har varit föremål för forskning i samtliga nordiska länder, även om många undersökningar har koncentrerats kring enskilda teman som hälsa, fritid och arbetsmarknad. I Finland, Norge och Danmark har undersökningar om olika delar av barns liv genomförts sedan 1970-talet. Bland de danska undersökningarna är några breda medan de allra flesta har fokuserat på områden som hälsa, fritid/skola eller kriminalitet och missbruk. I Norge har många undersökningar haft ett generellt levnadsnivåtema medan andra har fokuserat på hälsa, arbetsmarknad eller fritid. I ett större norskt longitudinellt projekt (2000-2009) har levnadsförhållandena för barn som växer upp i låginkomstfamiljer studerats (Sandbaek & Pedersen, 2010). Av de 87 undersökningar som redovisas i Gjerustads och Slettens (2005) översikt har 68 stycken utförts i övriga Norden och 5 undersökningar har haft formen av samordnade nordiska eller europeiska undersökningar. I nämnda nordiska översikt kan man läsa att 14 av de 87 redovisade undersökningarna har genomförts i Sverige. Av de 14 svenska undersökningarna har sju stycken klassificerats som breda undersökningar av levnadsförhållanden. Bland dessa sju har barn själva varit informanter i fyra. Dessa fyra är Barn-LNU år 2000 och Barn-ULF åren 2001; 2002 och 2003 (Gjerustad & Sletten, 2005).

Undersökningar av utsatta gruppers levnadsnivå och levnadsförhållanden i Sverige

Tanken i det svenska välfärdssamhället är, som nämndes i inledningen, att alla medborgare ska vara inkluderade i och ha del av en gemensam välfärd (Nasenius & Ritter, 1974; SOU 2001:79). Syftet med att genomföra levnadsnivåundersökningar i befolkningen är således att på nationell nivå undersöka i vilken utsträckning detta mål uppnås samt få en bild av förhållandena som landets befolkning lever under. Även om levnadsnivåundersök-

ningarna som idag genomförs av Institutet för social forskning (LNU) och Statistiska Centralbyrån (ULF) har som målsättning att intervjua ett riksrepresentativt urval av befolkningen finns det ändå ett antal grupper i samhället som dessa undersökningar har svårt att nå. Exempel på sådana grupper är: intagna vid Sveriges fängelser, funktionshindrade personer samt barn i samhällsvård (och då speciellt barn i HVB). Genom åren har därför levnadsnivåundersökningar riktade till vissa avgränsade grupper genomförts[7]. År 2002 genomfördes en levnadsnivåundersökning riktad till intagna vid Sveriges anstalter och fängelser (Nilsson, 2002). År 2003 studerades levnadsförhållandena för vuxna med psykisk funktionsstörning (Tideman & Jedeskog, 2003) och 2005 genomfördes en levnadsnivåundersökning bland personer med fysiska funktionshinder (Handu AB, 2005). I nämnda undersökningar har frågor från LNU respektive ULF utgjort grund för frågeformulär som sedan modifierats för att passa respektive grupp av respondenter. Enligt min vetenskap har dock inte dessa undersökningar upprepats efter dessa tillfällen. Vad gäller gruppen samhällsvårdade ungas förhållande har de inte studerats systematiskt i levnadsnivåundersökningens form tidigare i Sverige och mig veterligen inte heller i något annat land i Norden. Ett fåtal familjehemsplacerade barn finns med i de stora Barn-LNU och Barn-ULF undersökningarna på grund av att någon av deras familjehemsföräldrar har medverkat i LNU/ULF riktad till den vuxna befolkningen. Då denna grupp har varit mycket liten och troligtvis starkt selekterad har det i Barn-LNU/ULF inte varit möjligt att använda materialet för statistiska analyser av de familjehemsplacerade barnen som grupp. I sammanställningen av avhandlingens jämförelsegrupp har de familjehemsplacerade unga som fanns med i ULF-materialet uteslutits för att förhindra att familjehemsplacerade unga jämförs med andra familjehemsplacerade ungdomar. Unga placerade i HVB har varit fullständigt frånvarande i de riksrepresentativa undersökningarna då dessa vid tiden för undersökningarna inte har levt med någon vuxen genom vilken de har kunnat bli utvalda till att medverka i undersökningen.

Avhandlingens fokusområden

I denna studie läggs fokus på samhällsvårdades skolgång, fritid och kamratrelationer. Nedan redogörs för hur dessa begrepp har avgränsats samt vilka dimensioner och operationaliseringar från Barn-LNU de olika områdena kan kopplas till.

[7] Under 1980-talet redovisades även levnadsförhållanden för finska invandrare i Sverige baserade på tidigare genomförda levnadsnivåundersökningar 1968, 1974 och 1981 (Leinö, 1984).

Skolgång

I begreppet skolgång innefattas de skolrelaterade möjligheter/resurser som ställs till barns förfogande för att de ska kunna delta i skolarbetet, studera i boendemiljön och uppleva stöd och engagemang från nätverket av människor som finns i och i anslutning till vårdmiljön. Med andra ord handlar det om de resurser som barn behöver för att realisera sin potential i skolan. Med skolgång avses, med grund i Barn-LNU:s operationalisering av dimensionen ”skolmiljö och utbildning”, utbildningsmöjligheter. Exempel på detta menar jag kan vara kontakt mellan lärare och vårdmiljö, familjehemsföräldrar och institutionspersonals uppmuntran och engagemang, läxhjälp och en god fysisk studiemiljö vid institutionen eller i familjehemmet. En annan del av skolgången är skolmiljön. Skolmiljö handlar om den konkreta fysiska miljön som skolan utgör och den psykosociala miljön som skapas utifrån skolungdomarnas interaktion med varandra och med sina lärare. Skolmiljön menar jag innefattas i levnadsnivådimensionerna ”skolmiljö och utbildning” samt ”trygghet och säkerhet” och fokuserar på samspelet mellan olika individer, ett samspel som skapar en ”fysisk och psykosocial miljö” (Jonsson et al, 2001, s. 41). Exempel på faktorer i skolmiljön kan vara kamratskap i klassen, ljudnivå i klassrummet, undervisningstakten, hjälp och stöd från lärare samt upplevelsen av mobbning och kränkningar från klasskamrater eller lärare.

Fritid

Begreppet fritid kan hänföras till levnadsnivådimensionen ”rekreation, kultur och fritidsaktiviteter” som i sin operationalisering undersöker aktiviteter utanför skoltid och under semester samt hushållsarbete (i de samhällsvårdade ungas fall det hushållsarbete som de utför i sin vårdmiljö). Fritidsaktiviteter handlar alltså till exempel om utförande av hushållssysslor, tv-tittande, fysisk träning, ”slapptid”, kamratumgänge[8], bibliotek/bio/konsertbesök och läsning.

Kamratrelationer

Begreppet kamratrelationer studeras dels utifrån de frågor som ställs i anslutning till levnadsnivådimensionen ”familj och sociala relationer” som bland annat undersöker kamratkontakter och sociala relationer. På grund av den täta sammankopplingen mellan kamratrelationer och den psykosociala interaktionen som sker i skolmiljön och på fritiden kan aspekter av de ungas kamratrelationer också sägas studeras inom ramen för levnadsnivådimens-

[8] Eftersom studiet av kamratrelationerna i huvudsak analyseras i kapitlet som handlar om kamratrelationer kommer huvudfokus i fritidsdelen att ligga på hur de unga konkret tillbringar sin fritid.

ionerna ”trygghet och säkerhet” (mobbning och kränkningar) och ”rekreation, kultur och fritidsaktiviteter” (deltagande i fritidsaktiviteter och hushållsarbete).

Sammanfattning

I snart femtio år har den svenska befolkningens levnadsnivå varit föremål för forskning, men undersökningar av barns levnadsnivå (med frågor direkt ställda till unga själva) har endast skett under det senaste decenniet. Levnadsnivåundersökningar fokuserar på en människas resurstillgång. I de stora undersökningarna har inte levnadsförhållandena för ett antal grupper i samhället beskrivits. En av de grupperna är barn i samhällsvård som i undersökningarna varit osynliga. I denna studie av placerade ungdomars skolgång, fritid och kamratrelationer utifrån Barn-LNU:s/Barn-ULF:s frågor är förhoppningen att en bild av placerade ungas levnadsnivå, välfärd och handlingsutrymme inom nämnda områden ska framträda.

5. Tidigare forskning om unga i vård vad gäller skolgång, fritid och kamratrelationer

Avhandlingen behandlar resurstillgången inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer för ungdomar i vård. Forskning som här blir relevant att presentera är därför forskning som på olika sätt kan sägas behandla de tre fokusområdena utifrån, vad som i en vid mening kan tolkas som, ett resurs-perspektiv (i betydelsen tillgång eller brist).

Skolgång

Tillgång till utbildning

Skolgång och skolsituation för unga i samhällsvård är ett område som i forskningen konsekvent beskrivs som problematiskt, och de senaste 25 årens forskningsproduktion bekräftar att en stor andel samhällsvårdade unga går ut i livet med en dålig skolunderbyggnad. I en forskningsöversikt över nordisk och anglosaxisk forskning över skolsituationen för barn i samhällsvård konstaterar Egelund och Hestbaek (2003) att barnen är att betrakta som förlorare när det gäller utbildning under tiden i vård. Denna bild kvarstår 5 år senare när en kompletterande forskningsöversikt görs (Egelund & Hestbaek, 2009) liksom i en dansk kohortstudie (Olsen, Lausten & Egelund, 2011) över barn födda 1980-1982 där man fann att tidigare placerade barn hade en betydligt högre sannolikhet att vid 24 års ålder enbart ha grundskoleutbildning än jämnåriga som inte har varit placerade i vård.

Amerikansk forskning på området visar upp en liknande bild, barn i vård betraktas som en riskgrupp utbildningsmässigt (Trout, Hagaman; Casey, Reid & Epstein, 2008). Ett antal internationella och nationella studier och forskningsöversikter från sent 1980- och 1990-tal talar om omhändertagna barn som inte har slutfört sin skolgång, som har bytt skolor flera gånger, som upplever koncentrationssvårigheter och överlag presterar sämre i skolan än andra barn (se t.ex. Jackson, 1988-89; Heath, Colton & Aldgate, 1989; 1994; Aldgate, 1990; Jackson, 1994; Colton, Heath & Aldgate, 1995; Vinnerljung,

1998). En svensk registerstudie (Vinnerljung, Öman & Gunnarsson, 2005) kan sägas illustrera att alla barn inte har tillgång och möjlighet till likvärdiga förutsättningar för utbildning. I denna jämfördes den uppnådda utbildningsnivån i vuxen ålder för 31 355 personer som under uppväxttiden hade befunnit sig i samhällsvård, med 744 425 personer som inte hade varit samhällsvårdade men som kom från familjer med lågutbildade föräldrar (i huvudsak mödrarna). Man fann att personer som befunnit sig i samhällsvård under uppväxten löpte tre gånger högre risk att inte uppnå högre utbildningsnivå än grundskola jämfört med personer från lågutbildade familjer, som inte hade befunnit sig i samhällsvård. Resultaten visade att ungdomar som hade omhändertagits under sin tonårstid löpte avsevärt högre risk att som vuxna endast ha grundskolekompetens jämfört med de barn som hade omhändertagits före tonåren

Andra studier har visat på att barns skolbetyg har betydelse för deras framtida utveckling. Jablonska, Lindberg, Lindblad, Rasmussen, Östberg och Hjern (2009) fann att elever med dåliga skolbetyg löpte sex gånger högre risk att bli intagna för sjukhusvård på grund av självskadebeteende än de ungdomar som hade bättre skolbetyg. I Social Rapport (Socialstyrelsen, 2010b) har man för alla socioekonomiska grupper funnit starka samband mellan barns betyg och deras socioekonomiska bakgrund. I studier av samtliga barn födda under perioden 1972-1981 har man noterat att bland barn som kommer från familjer där föräldrarna är lågutbildade är det 5-6 gånger vanligare att barnen har låga eller ofullständiga betyg än bland barn till högre tjänstemän. Det konstateras även i rapporten att låga eller ofullständiga betyg ökar risken för framtida sociala problem som missbruk, kriminalitet, självmord och att erhålla ekonomiskt bistånd. Barn i samhällsvård har höga överrisker för en ogynnsam utveckling över tid och detta kopplas samman med en hög förekomst av ”skolmisslyckanden” (låga eller ofullständiga betyg). Till exempel konstaterar Berlin, Vinnerljung & Hjern (2011) i ytterligare en registerstudie att unga som vårdats lång tid i familjehem och gått ut skolan med dåliga betyg hade, efter kontroll för kön och ålder, en radikalt högre risk att drabbas av psykosociala problem som självmordsförsök, missbruk, kriminalitet samt att bli beroende av försörjningsstöd som vuxna än andra jämnåriga. Den starkaste riskfaktorn för att barn i eller utanför vård får framtida psykosociala problem är alltså dåliga skolprestationer i form av låga eller ofullständiga betyg. Bland pojkar som hade växt upp i familjehem eller som hade haft kontaktfamilj i barndomen fanns en 50 procents högre risk för låga betyg i årskurs 9 än för de pojkar som utgjorde jämförelsematerial (Socialstyrelsen, 2010b). Studier visar att det är två till tre gånger vanligare att familjehemsplacerade barn hamnar i den lägsta betygsgruppen än att andra barn med samma kognitiva förmåga gör det. Bland barn som hade socialtjänstinterventioner var det mycket vanligare att föräldrarna hade problem med missbruk och psykisk sjukdom. Författarnas konstaterande att

”långvarig familjehemsvård i dess nuvarande former har svag kompensatorisk påverkan på utsatta barns framtidsutsikter, inte minst på skolprestationer och utbildning” (Socialstyrelsen, 2010b, s 229) förstärker ytterligare motiven för att undersöka de placerade ungas skolgång och utbildningsförutsättningar under tiden i vård.

Tillgång till materiellt och psykologiskt stöd när det gäller skolgången

Något som har stor betydelse för samhällsvårdade ungas skolgång är materiellt och psykologiskt stöd från vårdmiljön, socialarbetare och andra vuxna som är involverade i ungas skolgång (se t.ex. Jackson & Martin, 1998; Martin & Jackson, 2002). Berridge och Brodie (1998) konstaterar i en uppföljning av en studie av institutioner för barn som genomfördes 1985 att både 1998 och 1985 saknade barnen skolrelevanta resurser som böcker och en tyst plats med skrivbord för läxläsning och skolarbete. Berridge och Brodies (1998) resultat överensstämmer på vissa punkter med Skolinspektionens (2010) granskning av utbildning vid ett trettital svenska HVB. I rapporten konstaterades att barn vid HVB inte får den utbildning de har rätt till. Barn får inte den mängd undervisning de har rätt att få och ofta saknas beslut och utredningar angående barns anpassade skolgång. Spånberger Weitz (2011) konstaterade i en studie av placerade ungdomars socialtjänstakter, där speciellt fokus har lagts på de ungas skolsituation, att det för 21 av 59 ungdomar med konstaterad skolproblematik saknades en plan för ungdomarnas vidare skolgång. Skolinspektionen (2010) skriver även i sin rapport att institutioners begränsningar i lokaler och undervisningsmaterial vad gäller ämnen som ligger utanför ”basutbudet” kan göra att barn vid HVB inte kan läsa alla ämnen som de har förutsättningar för och behov av att läsa.

Betydelsen av tillgång till stödjande vuxna

Francis (2000) belyser hur viktiga vuxna som arbetar med barn är för deras skolgång. I sin studie av 27 skotska samhällsvårdade barns skolerfarenheter konstaterades att barnens utbildning inte var något som prioriterades högt av socialarbetare och vårdgivare. I en experimentell amerikansk studie konstaterade Zetlin, Weinberg och Kimm (2005) att socialarbetare som erhöll utbildning om skolsystemet och betydelsen av skola och utbildning för fosterbarn i högre utsträckning tog med skolgången för barn som en viktig del i sitt arbete med barns vård. Osborne, Alfano och Winn (2010) konstaterade, genom en intervention för att förbättra placerade barns läsförmåga, att fosterhemsplacerade barn som tillsammans med sina fosterföräldrar aktivt övade läsning under 16 veckor förbättrade sin läsförmåga markant.

I två studier har ett antal brittiska forskare (Harker, Dobel-Ober, Lawrence, Berridge & Sinclair, 2003; Harker, Dobel-Ober, Akhurst, Berridge & Sinclair, 2004) inom ramen för projektet ”Taking care of education” (ett projekt som syftar till att förbättra skolsituationen för samhällsvårdade barn) funnit att 45 procent av barnen tyckte att deras skolsituation hade förbättrats i och med omhändertagandet medan 33 procent tyckte att skolsituationen hade försämrats och resterande del tyckte inte att placeringen hade haft någon inverkan på deras skolframgång (n=80). Vid uppföljningsintervjun 18 månader senare svarade endast 56 barn på forskarnas frågor. Vid denna intervju upplevde betydligt färre barn att skolsituationen hade försämrats i och med placeringen (22 procent), Ungefär samma antal tyckte att skolsituationen hade förbättrats. Gruppen som ansåg att skolsituationen inte hade påverkats av placeringen hade nästan fördubblats. Barnen som tyckte att skolan fungerade bättre förklarade detta med att de hade en trygg hemmiljö som uppmuntrade och gav stöd i deras skolarbete. De andra barnen förklarade försämringen med instabilitet och placeringsförändringar som hade lett till skolbyten och avbrutna kamratrelationer. Även i uppföljningsstudien uppgav barnen stabiliteten i placeringen som huvudorsak till att skolsituationen hade förbättrats eller inte påverkats. Barn som fortfarande upplevde att deras skolsituation hade försämrats i och med placeringen förklarade detta med bristen på stöd i skolarbetet från vårdmiljön. Vad gäller stödet för skolarbetet kunde 78 procent av barnen (ursprungsstudien, N=80) nämna personer som de hade upplevt som stödjande i deras skolarbete. Resterande 22 procent kunde inte nämna en enda person som de upplevde hade stöttat deras skolarbete. På frågan om någon person hade varit hämmande för deras skolarbete kunde 60 procent av barnen nämna någon. Personer som upplevdes som stödjande i stor utsträckning var lärare (41 procent) och fosterföräldrar (24 procent). I topp bland hämmande personer fanns socialarbetare (19 procent) och lärare och familjemedlemmar (11 procent vardera). Martin och Jackson (2002) pekade i en studie på att tidigare omhändertagna ungdomar lyfte fram vikten av lärares engagemang. En stor andel av de medverkande i studien önskade att deras lärare hade varit mer engagerade och givit mer stöd i skolarbetet. Jackson och Ajayi (2007) fann i intervjuer med tidigare samhällsvårdade unga att unga som hade levt i institutioner menade att personalen vid hemmen visade lite intresse för deras skolarbete, men att unga som hade vårdats i fosterhem hade betydligt positivare bilder och menade att de av sina fosterföräldrar uppmuntrades akademiskt.

Triseliotis, Borland, Hill och Lambert (1995), Christoffersen (1996) och Gilligan (1998) lyfter även de fram betydelsen av skolan och lärarna som stödjande och menar att en fungerande skolgång kan hjälpa samhällsvårdade barn att hantera andra problem och kriser liksom att lyckas bättre som vuxna.

Ett europeiskt forskningsprojekt under namnet Yippee (Jackson & Cameron, 2011) som har studerat skolsituationen för ett antal samhällsvårdade barn i fem olika europeiska länder samlar i sin slutrapport ett antal punkter som de anser är av vikt när det gäller skolgången för barn i vård. Några av dessa punkter är: att utbildningen är individuellt anpassad, att placeringsförändringar och skolbyten reduceras kraftigt, att utbildningsfrågor bör vara i fokus när fosterföräldrar utses, samt att stort fokus bör läggas på de ungas möjligheter att ägna sig åt fritids- och sociala aktiviteter (Jackson & Cameron, 2011).

Betydelsen av tillgång till en bra skolmiljö

Skolmiljön är en viktig plats för ungdomar. Östberg (2001a) beskriver skolan som ”en ’officiell’ arena där ens identitet och popularitet skapas och blir av betydelse” (s 186). Den fysiska skolmiljön kan för samhällsvårade barn också ses som en potentiell stöd- och skyddsfaktor (Aldgate, 1990; Gilligan, 1998; Egelund & Hestbaek, 2003; Lundberg, 2005) och en plats där de har möjlighet att utvecklas psykosocialt och beteendemässigt. I internationell forskning om unga i samhällsvård pekar man ofta på negativa inslag i skolmiljön som möjliga förklaringar till varför skolgången för samhällsvårdade unga är problematisk (se Heath, Colton & Aldgate, 1994; Egelund & Hestbaek, 2003). Exempel på sådana inslag var bristande kamratskap i klassen och bristande hjälp och stöd från lärare. Ett annat negativt inslag kan vara mobbning och kränkningar. Forskning kring mobbning och upplevelsen av kränkande behandling i skolmiljön för unga i samhällsvård behandlas under rubriken ”Kamratrelationer”.

Fritid

Betydelsen av tillgång till en strukturerad fritid

Omhändertagna barns fritid är i Sverige ett outforskat område. Barnombudsmannen (2011) konstaterar utifrån sina samtal med institutionsplacerade ungdomar att de ofta har långtråkigt och att de saknar meningsfulla fritidsaktiviteter, samt att de ofta upplever sig begränsade i kontakter utanför institutionen, då rörelsefriheten och användandet av telefon och internet kan vara regelstyrt. Utöver denna rapport är kunskapen om samhällsvårdade barns fritid i Sverige begränsad. Vänder vi blicken mot den anglosaxiska forskningen betonar Gilligan vikten av att vuxna som finns runt omhändertagna barn uppmuntrar de ungas talanger, intressen och fritidssysselsättningar. Han menar att detta kan ha positiva effekter på ungas sociala återanpassning (Gilligan, 1999; 2000). Martin och Jackson (2002) kopplar samman skolpre-

stationer och fritidssysselsättningar i en studie av, idag vuxna, omhändertagna barn som har klarat sig bra i skolan. Flera av de före detta placerade ansåg att för att som omhändertaget barn lyckas i skolan behövdes stöd ekonomiskt och emotionellt (i form av uppmuntran) i vårdmiljön att ägna sig åt hobbys och intressen.

Ser vi till forskning i normalpopulationen om fritidssysselsättningarnas betydelse för ungas utveckling visar bland annat två amerikanska studier utförda bland större grupper barn (n= 424 och n=1259) att barns deltagande i strukturerade och organiserade fritidsaktiviteter ökade barns skolprestationer (Cooper, Valentine, Nye & Lindsay, 1999; Eccles & Barber, 1999). Mahoney och Cairns (1997) fann även de att deltagande i aktiviteter efter skoltid har betydelse då de kunde konstatera att bland de 392 tonåringar som de följt under sex års tid var skolavhoppen färre bland de unga som ägnade sig åt någon typ av strukturerad fritidsaktivitet än bland de som inte gjorde detsamma.

Persson, Kerr och Stattin (2007) menar att deltagandet i strukturerade aktiviteter på fritiden har samband med de ungas kamratrelationer och kontakten med föräldrar och hemmiljö. Deras resultat visade att för barn som slutade delta i strukturerade aktiviteter var sannolikheten högre att inte ha kompisar som deltog i strukturerade fritidsaktiviteter. Barn som hade slutat med fritidsaktiviteterna hade även mer konflikter med sina föräldrar och en mindre positiv uppfattning om sitt hem. För barn med problembeteende (delinquency) var sannolikheten högre att de slutade med organiserade aktiviteter eller att de aldrig började med någon. Anledningarna till att de unga slutade eller aldrig började med aktiviteter var alltså enligt författarna kopplade till kamratrelationer eller till de ungas uppfattning av hemmiljön och deras relation till de vuxna. I de fall unga slutade eller inte började med en aktivitet kunde det vara för att de kompisar de ville umgås med inte fanns där utan istället ”hängde på gatan”, vilket ledde till att de unga själva gjorde detsamma. När det gäller relationen till de vuxna i hemmiljön menar författarna att de unga inte kände sig värdefulla och respektfullt behandlade i hemmiljön och att de därför undvek andra vuxenkontrollerade miljöer, som exempelvis en strukturerad vuxenledd fritidsaktivitet.

Vikten av ungas deltagande i strukturerade aktiviteter understryks även av studier som har visat att deltagande i strukturerade aktiviteter minskar risken för antisocialt beteende medan deltagande i ostrukturerade fritidsaktiviteter kan leda till motsatsen (se t.ex. Mahoney & Stattin, 2000 & Mahoney, Stattin & Lord, 2004).

Unga och hushållsarbete

I likhet med fritid är hushållsarbete för unga i samhällsvård ett outforskat område. Jag har vid mina eftersökningar inte hittat någon, vare sig svensk eller internationell studie, som specifikt behandlar frågan om placerade ungas utförande av hushållsarbete. Vidgar vi dock perspektivet och innefattar studier om ”vanliga” barn finns några att nämna. Till exempel kan listan på studier som har studerat könsskillnader i barns hushållsarbete göras relativt lång (se t.ex. White & Brinkerhoff, 1981; Grusec, Goodnow & Cohen, 1996; Gill, 1998; Evertsson, 2001; 2006). Ett övergripande resultat från flera av dessa är att flickor utför mer hushållssysslor i hemmet än pojkar (se t.ex. Goodnow, 1988; Blair, 1992; Evertsson, 2006).

Barns hushållsarbete kan enligt Goodnow (1988) studeras på olika sätt. Till exempel kan det studeras utifrån tanken om att hushållsarbetet primärt syftar till barns utvecklande av sin förmåga att samarbeta och att barnen lär sig ta ansvar. Barns hushållsarbete kan även, enligt Goodnow, säga något om föräldrakontroll och vuxenstyrda läroprocesser liksom barns förvärvande av könsroller. Hushållsarbetet unga utför kan även relateras till familjers socioekonomiska status samt till synen på barndom eller barnarbete. I Evertssons genomgång av ”Barns hushållsarbete och könsroller” i Barn-LNU (Evertsson, 2001) konstaterar hon med stöd hos bland annat White och Brinkerhoff (1981), Blair (1992) och Gill (1998) att det föräldrar uppger som sitt huvudsakliga syfte med att deras barn bidrar i hushållsarbetet är att barn socialiseras till att ta ansvar och lär sig ta hand om ett hem och därmed formas i relation till en kommande vuxenvärld.

Leonard (2009) tar, i motsats till några tidigare studier, som i stor utsträckning har tittat på barns hushållsarbete ur en föräldravinkel, ett aktörsperspektiv på barns hushållsarbete. Hon menar att om barn i enlighet med den nya barndomssociologin ses som aktörer måste barns egen attityd till hushållsarbete undersökas. I sin studie av 446 barns (i åldern 14-15 år) attityder till hushållsarbete fann hon att barns huvudsakliga argument för att hjälpa sina föräldrar i hushållet var att man bör hjälpa till och att det utvecklade deras förmåga att ta ansvar. Noterbart är att barnens svar om varför de deltar i hushållsarbetet pekar åt samma håll som de svar intervjuade föräldrar i andra studier har givit om hushållsarbetet som en socialisationsprocess. De unga uttryckte en socialiserande aspekt på sitt hushållsarbete. Sammanfattningsvis kan barns hushållsarbete betraktas utifrån vilka möjligheter de ger unga människor att utvecklas och socialiseras. Utförandet av sysslor kan även diskuteras utifrån frågor om aktörskap. I anslutning till avhandlingens resultat förs båda resonemangen.

Kamratrelationer

Forskningsområdet som berör ungas kamratrelationer är, om vi ser utanför gruppen samhällsvårdade unga, mycket omfattande och att här göra en grundlig genomgång är inte möjligt. I kommande stycken har jag valt att i huvudsak ta upp forskning som berör samhällsvårdade ungas kamratrelationer samt svensk forskning om hemmaboende barns kamratkontakter, som baserar sig på data hämtade från levnadsnivåundersökningar.

Kamratgruppen en positiv eller negativ tillgång?

En stor del av unga människors liv handlar om kamrater och de existerande eller icke-existerande relationer ungdomar har till dessa. Harris (1998) hävdar att det snarare är kamratgruppen än föräldrarna som socialiserar barn till de individer de blir. Möjligtvis är kamratgruppen för omhändertagna ungdomar speciellt viktig då de i många fall inte bara umgås med kamrater i skolan och på fritiden utan dessutom, i huvudsak i HVB, lever och bor tillsammans med flera jämnåriga.

Kamratgruppen kan inverka på unga människors liv på både negativa och positiva sätt. I vissa fall har umgänget med kamratgruppen en påtaglig negativ inverkan. Om gruppen, till exempel, domineras av antisociala jämnåriga kan detta leda till normbrytande beteende (Persson, Kerr & Stattin, 2004). Dishion, McCord och Poulin (1999) konstaterar i en översikt av flera studier av kamratgruppens betydelse i behandling av riskungdomar att de kamratkontakter unga skapar kan vara direkt skadliga och öka ungas problematiska beteende, om kamratgruppen präglas av antisocialt beteende.

I ett antal artiklar från en longitudinell studie av svenska fritidsgårdar har också Stattin och kollegor konstaterat att ungdomar (speciellt pojkar) med antisocialt beteende som deltar i verksamheten på en fritidsgård tillsammans med andra ungdomar med problembeteende tenderar att utveckla mer antisocialt problembeteende (se t.ex. Mahoney, Stattin & Magnusson, 2001; Mahoney, Stattin & Lord, 2004).

I forskningen har också resonemang förts kring smittoeffekter, att ungdomar med beteendeproblem som placeras tillsammans påverkar varandra till ett negativt beteende (se Andreassen, 2003 för forskningsöversikt). Andreassen (2003) talar i sin forskningsöversikt över institutionsbehandling av ungdomar om anti-sociala och pro-sociala kamratkontakter. Han menar, med hänvisning till tidigare forskning, att om avvikande ungdomar placeras tillsammans med andra avvikande ungdomar kan ett förstärkt anti-socialt beteende utvecklas. Samtidigt pekar författaren på studier som har visat att ungdomar

med beteendeproblem som har haft kontakter med ungdomar utan problematiskt beteende har påverkats positivt av att få ta del av pro-sociala kontakter.

Lee och Thompson (2009) fann i en studie av 744 pojkar placerade på institutionen Boy's Town, en institution specialiserad på att arbeta med grupper av pojkar med beteendeproblematik i familj- och hemliknande miljöer, att 90 procent av pojkarna inte ökade sitt problembeteende under tiden i vård. De menar att positivt kamrattryck kan ha en skyddande effekt och minska barns problembeteende under vissa förhållanden. Enligt Ungar (2000) kan kamratgruppen i vissa fall fungera som social trygghet för barn och ungdomar. Martin och Jackson (2002) framhåller kamratgruppen som en viktig faktor i samhällsvårdade barns socialisation och utveckling.

Kahan (1994) menar i sin bok "Growing up in groups" (som handlar om ungdomar vars barndom till största del spenderas i institutionsvård) att den kamratgrupp som formas när ungdomar i vård kommer samman kan skapa starka band mellan de unga. Dessa band baseras på att de unga delar erfarenheter både av de förhållanden som har lett till att de har placerats i vård men även erfarenheten av vården vid den institution de vistats.

Även Emonds (2003; 2004) etnografiska studier av två dygnsinstitutioner för ungdomar i Skottland talar om starka band mellan unga placerade. Hon fann att ungdomarna själva upplevde kamratgruppen i vårdmiljön som oerhört viktig både för det dagliga livet och för synen på dem själva och den sociala värld de lever i och att ungdomarna gav varandra stöd i svåra situationer. Hon konstaterar att gruppen som ungdomarna ingår i under vistelsen på institutionen har stort inflytande på hur individen upplever sin tid i vård. Emonds resultat överensstämmer med Stokholm (2009) som menar att barn som är placerade vid samma institution kan ha stor inverkan på varandras utvecklande av identitet. Stokholm påtalar även att denna inverkan i många fall överskuggar socialarbetarnas arbete att förändra beteendet hos de placerade barnen. Ett konstaterande som leder tillbaka tankarna till den negativa påverkan som kan finnas i kamratgruppen enligt bland annat Dishion et al (1999). Kamratrelationer som uppfattas som mycket positiva av de unga själva behöver nödvändigtvis, bland annat utifrån Andreassens (2003) resonemang om anti- och pro-sociala kamratkontakter, inte vara positiva i förlängningen, om dessa relationer leder till ett normbrytande beteende.

Hög kamratstatus – en tillgång i nutid och framtid

Kamratrelationer kan även ha betydelse för en ung människas skolframgångar och hälsa. I en longitudinell kohortstudie över barn födda i Stockholm 1953 fann Almquist, Modin och Östberg (2010) att barn som hade hög status i kamratgruppen, eller hade en hög socioekonomisk status, i betydligt

större utsträckning fortsatte till högre utbildningar än de med lägre kamratstatus eller socioekonomisk status. De konstaterade även att ungas höga kamratstatus inte behövde vara kopplat till huruvida de kom från miljöer med hög socioekonomisk status, även om andra studier har visat på kopplingar mellan hög socioekonomisk status och ungas skolframgångar.

I andra studier som behandlar barns sociala hierarkier har även konstaterats att barns sociala status i kamratgruppen kan ha betydelse för ungas hälsa både under barndomen och på längre sikt (se t.ex. Boyce, 2004; Östberg & Modin, 2008; Schwartz, Hopmeyer Gorman, Doung & Nakamoto, 2008; Almquist, 2009).

Mobbning och samhällsvård

Följande stycke kommer att beröra vad vi vet om mobbning bland barn och ungdomar i samhällsvård. I genomgången av tidigare forskning om omhändertagna barns erfarenheter av mobbning har de flesta studier som påträffats berört unga i olika institutionsmiljöer. Studier som specifikt har behandlat frågan om mobbning bland barn i familjehem har visat sig mer svårfunna. Möjligtvis beror denna avsaknad av studier på att familjehemsvårdade unga i större utsträckning än institutionsvårdade uppfattas tillhöra majoriteten av barn och därmed innefattas i mobbningsstudier riktade till unga i normalpopulationen.

Den övergripande bilden i internationell (i huvudsak anglosaxisk) forskning är att mobbning och kränkande behandling är ett vanligt inslag i vardagen för unga i institutionella miljöer (se t.ex. Kendrick, 1998; Gibbs & Sinclair, 1999) och att det är något som många unga samhällsvårdade är rädda att bli utsatta för (Gilligan, 2000). Triseliotis et al (1995) konstaterar att en av sex tonåringar upplevde sig mobbade och illa behandlade under sin tid på institutionen. Gibbs och Sinclair (2000) fann att 44 procent av 223 intervjuade barn i samhällsvård upplevde sig mobbade under sin tid i vård. Barter, Renold, Berridge och Cawsons (2004) kom fram till liknande siffror när de undersökte frågan bland placerade barn i åldern 8-17 år, knappt 50 procent av barnen hade erfarenheter av mobbning. Rao och Simkiss (2007) å sin sida kopplar samman samhällsvårdade barns utsatthet för mobbning med de unga placerades egna problembeteende. Kahan (1994) som nämndes tidigare talar om att det på institutioner kan skapas subkulturer bland de unga och att dessa subkulturer kan vara en grogrund för mobbning och marginaliseringar i kamratgruppen

Vänder vi blicken mot Norden visar en stor dansk undersökning av samhällsvårdade barns levnadsförhållanden att upp mot var sjätte 11-åring som

vårdas i institutionsmiljö har blivit mobbad det senaste halvåret (Egelund, Andersen, Hestbaek, Lausten, Knudsen, Fuglsang-Olsen & Gerstoft, 2008)

Gällande den svenska forskningen på området finns det, enligt min vetskap, ingen studie som specifikt har undersökt frågan om i vilken utsträckning samhällsvårdade barn är utsatta för mobbning och kränkande behandling. Hedin (2012) uppger i sin avhandling baserad på intervjuer med fosterhemsplacerade unga att några av ungdomarna har talat om utsatthet för mobbning på grund av deras bakgrund som placerade. Socialstyrelsens lägesrapport från det nationella tillsynsprojekt av landets HVB, som pågick under perioden 2006-2008, konstaterar att det på 14 HVB (av 156 undersökta) har inträffat psykisk misshandel som i några fall bedömdes likna mobbning. Några av de i studien intervjuade unga uppgav att de blivit utsatta för mobbning även utanför institutionsmiljön (Socialstyrelsen, 2008). I statens institutionsstyrelse (SiS) årsrapport över de ungdomar som vårdas vid § 12-hem har av totalt 720 ungdomar en fjärdedel blivit mobbade och en fjärdedel mobbat (Statens institutionsstyrelse, 2008). Utifrån denna sparsamma statistik vet vi mycket lite om i vilken utsträckning gruppen samhällsvårdade unga upplever sig utsatta för mobbning och om de skiljer sig från barn som bor hemma.

Skolk

Enligt en rapport från Skolverket var under läsåret 2006/07 cirka 5000 svenska elever sporadiskt frånvarande (Skolverket, 2008). Sundell, El-Khouri och Månsson (2005) konstaterade i en studie bland Stockholmsungdomar (ej i samhällsvård) att skolkande unga upplevde sämre trivsel i skolan, oftare var arga och irriterade, de var oftare än andra unga inblandade i mobbningshändelser som utsatt eller förövare, samt att de upplevdes som mer kriminella än andra elever. Carlén, Gleeson och Wardhaugh (1992) kopplade i sin studie om samhällsvårdade ungdomars skolk samman skolfrånvaro och mobbning. En av huvudanledningarna till de ungas skolkande var enligt de unga själva en upplevelse av stigmatisering och mobbning från lärare och klasskamrater, något som talar för att placerade barn kan vara en grupp med flera aspekter av skolsocial problematik. Andersson (2001) skriver i sin studie av familjehemsvårdade barns vardag att några av barnen inte tyckte om att gå till skolan på grund av utsatthet för mobbning. Lindberg (2007) konstaterar, i likhet med ovan nämnda studier, utifrån intervjuer med idag vuxna (som inte har varit i samhällsvård) som har utsatts för mobbning i barndomen att skolk blir ett sätt att komma undan plågoandar i skolan. Anledningar till ungas skolkande kan troligtvis återfinnas både i ungas problembeteende och i negativa erfarenheter i skolmiljön.

Sammanfattning

Den sammantagna bilden av forskningen om i huvudsak skolgång och kamratrelationer och till liten del fritid (då forskningen inom detta område är sparsam) för barn i samhällsvård visar att det är av stor betydelse att unga i vård har tillgång till resurser, både materiella och immateriella, för att dessa tre centrala områden i deras liv ska fungera på ett bra sätt. Forskningen om skolgång visar starkt på betydelsen av vårdmiljöernas stöd (med både emotionella och skolrelevanta materiella resurser) för de ungas skolprestationer. Forskning visar även att barn med en lågutbildad ensamstående mamma, eller en familj med låg socioekonomisk status, löper avsevärt högre risk för att misslyckas utbildningsmässigt än andra barn, och att barn i samhällsvård i vissa fall kan betraktas som förlorare när det gäller utbildning.

Resurser inom ett område kan ha positiva följdverkningar inom ett annat. Till exempel antyder genomgången att stöd och uppmuntran till en aktiv och innehållsrik fritid kan ha samband med unga samhällsvårdades skolprestationer. Kamratrelationer och kamratgruppen kan betraktas både som en tillgång och som en destruktiv faktor när det gäller barn i samhällsvård. Umgänge med kamrater kan enligt Andreassen (2003) vara anti-sociala eller pro-sociala. Kamratrelationerna kan leda till att ett positivt beteende hos en ung människa utvecklas eller förstärks men det kan även leda till det motsatta (ett förstärkt problembeteende) om relationerna är anti-sociala. Studier bedrivna utanför det sociala barnavårdsområdet, inom den framväxande forskningsgenre som handlar om barns sociala hierarkier, har visat att barns placering i kamratgruppen (deras kamratstatus) kan ha stor betydelse för deras framtida utveckling och hälsa. Undantaget området skolgång för barn i samhällsvård, där forskningsproduktionen är relativt stor, kan det konstateras att svensk forskning om (eller som innefattar ämnena) samhällsvårdade ungas fritid och/eller kamratrelationer i stor utsträckning saknas. Det finns, som har presenterats i genomgången, studier om unga med normbrytande beteende och fritid men dessa har inte huvudsakligt fokus på omhändertagna ungdomar.

6. Metod och tillvägagångssätt

Avhandlingens data om placerade ungas levnadsnivå vad gäller skolgång, fritid och kamratrelationer har inhämtats i projektet ”Välfärd i samhällsvården? En levnadsnivåundersökning bland ungdomar i socialtjänstens dygnsvård”. I detta kapitel presenteras metod och tillvägagångssätt för nämnda levnadsnivåundersökning. I kapitlet presenteras även hur avhandlingens analys utformats, hur resultaten presenteras samt studiens metodologiska överväganden.

Levnadsnivåundersökning bland ungdomar i samhällsvård

Levnadsnivåundersökningen genomfördes hösten 2006 och våren 2007 bland ungdomar som vid undersökningstillfället varit placerade i samhällsvård (familjehem eller hem för vård eller boende) i minst sex månader via kommunernas socialtjänst i tre län. Mätningar av levnadsnivå förutsätter att de personer som svarar på frågorna om sina levnadsförhållanden har vistats i sin boendemiljö tillräckligt länge för att olika resurser ’ska ha hunnit visa sig’. Ett antal frågor i undersökningen avser förhållandena de senaste 6 månaderna. Ovanstående ligger till grund för att inklusionskriteriet ”minst 6 månader i nuvarande vårdmiljö” tillämpats i studien. Levnadsnivåundersökningen av samhällsvårdade ungdomar är en replikering av de nationella levnadsnivåundersökningar som genomförts bland hemmaboende barn sedan år 2000 under namnen Barn-LNU (Levnadsnivåundersökning bland barn och unga) (se Jonsson et al, 2001) och Barn – ULF 2002-2009[9] (Undersökning av levnadsförhållanden bland barn och unga, Statiska Centralbyrån). Replikeringen gör det möjligt att jämföra samhällsvårdade ungas svar med svar från ungdomar i normalpopulationen. Den undersökning som används för jämförande analyser i avhandlingen är Barn - ULF 2004/2005. Vid tiden för studiens genomförande och konstruktion av jämförelsegrupp var denna den senast slutförda nationella undersökningen av ungas levnadsnivå och därmed den undersökning det gick att erhålla jämförelsedata från.

[9] År 2010 omarbetades ULF-undersökningen och är numera något förändrad vad gäller dimensioner och frågor.

Population och urval

Undersökningsgrupp

Populationen i undersökningen är ungdomar placerade i HVB och familjehem inom ramen för socialtjänstens dygnsvård i tre mellansvenska län. För att få information om dygnsvårdade unga i åldern 10-18 år vid undersökningstillfället och var de var placerade kontaktades samtliga kommuner i de tre länen. I dessa län fanns 42 kommuner med unga placerade i samhällsvård. Enligt Socialstyrelsens statistik hade 3 kommuner fem placeringar eller mindre. Dessa tre kommuner uteslöts ur studien av praktiska och forskningsekonomiska skäl. Återstående 39 kommuner tillfrågades om uppgifter om vilka barn de hade placerade i dygnsvård och hur länge de varit placerade. Kommunerna ombads vid ansökan (efter vederbörlig sekretessprövning) lämna en namnlista på unga i åldern 10-18 år (senare har barn i åldern 10-12 år uteslutits ur studien av skäl som anges längre fram i texten) samt uppgifter om var de var placerade. Samtliga kontaktade kommuner översände begärda listor. Detta resulterade i totalt 1938 barn/ungdomar placerade i familjehem och vid HVB (1529 i familjehem och 409 i HVB). För att individerna skulle ingå i undersökningsgruppen krävdes att de vid undersökningstillfället var placerade i familjehem eller HVB (ej § 12-hem) som bedrev dygnsvård och att de hade en vårdtid i den aktuella vårdmiljön om minst sex månader.

Av de 409 HVB-placerade unga uppfyllde 188 individer inte kriterierna för att ingå i undersökningsgruppen (placeringen hade upphört, vårdtiden var för kort, de var placerade i dagverksamhet, de uppfyllde inte ålderskriterierna med mera). De personer som vid tiden för undersökningen var placerade vid § 12-hem ströks från listorna. På några listor fanns dubbletter (vissa ungdomar var upptagna på listorna två eller tre gånger, i huvudsak beroende på att de unga omplacerats från familjehem till HVB eller vice versa). Vid dubbletter kontrollerades placeringsdatum och den senaste placeringen sparades medan övriga placeringar ströks från listan. HVB-populationen utgjordes slutligen av 221 individer.

I gruppen familjehemsplacerade unga gjordes ett slumpmässigt 25 procentigt urval om 375 individer, då en grupp på drygt 1500 individer hade blivit för stor att hantera. Bland dessa uppfyllde 114 individer inte kriterierna för att ingå i undersökningsgruppen. Undersökningsgruppen av familjehemsplacerade unga utgjordes slutligen av 261 barn och ungdomar. Undersökningens totala population bestod således av 482 samhällsvårdade unga i åldern 10-18 år.

Under datainsamlingen noterades stora problem med att nå de yngsta barnen. Flera av de yngre hade svårigheter att svara på frågorna (på grund av koncentrationssvårigheter och kognitiva problem), vilket ledde till ett högt internt bortfall. Det fanns också mycket aktiva gate-keepers (se längre fram i texten) runt vissa av de yngsta barnen. Av dessa skäl fattades i huvudprojektgruppen beslutet att utesluta 10-12 åringarna ur undersökningsgruppen, även om det skedde till priset av att gruppen minskade och uppgifter om de yngstas levnadsnivå gick förlorad. Studien kom därmed slutligen att omfatta 434 ungdomar i åldern 13-18 år som tillfrågades om deltagande i studien. Populationens fördelning mellan de två vårdformerna blev därmed 212 ungdomar placerade i HVB och 222 placerade i familjehem. Av dessa tackade 272 unga ja till att delta. Se figur 3 som illustrerar urvalsförloppet.

Figur 3 Illustration över urvalsförloppet

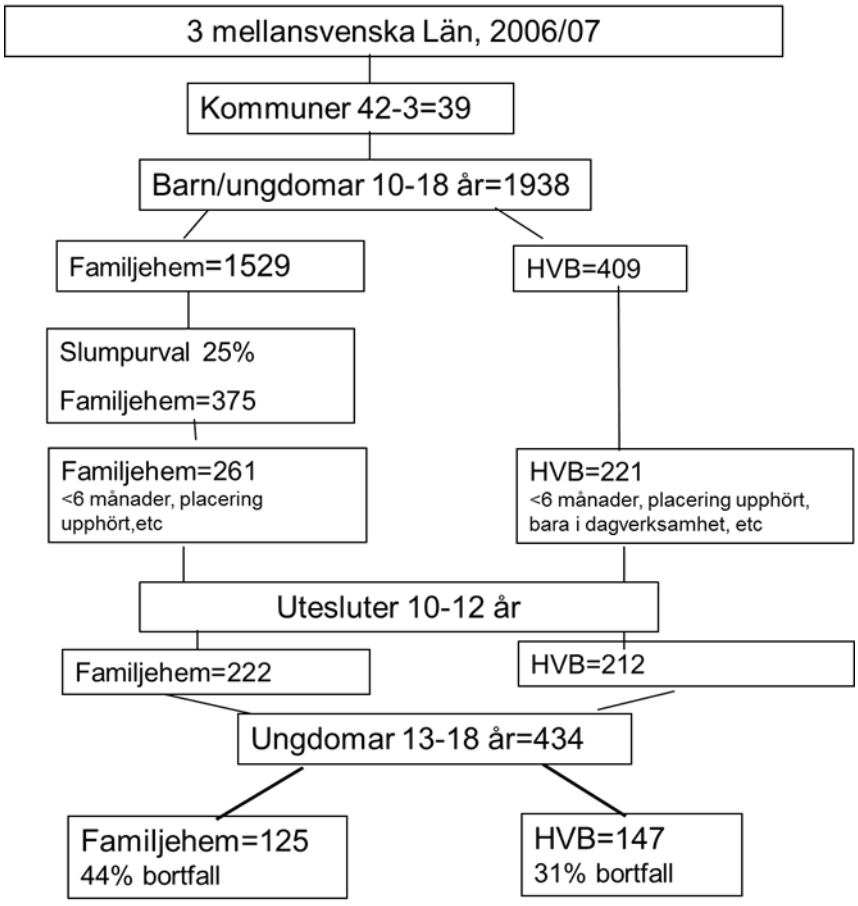

Datainsamlingsmetod

Intervjuns utformning och operationalisering

Frågeformulären[10] som använts i föreliggande undersökning baseras på det formulär som används i de nationella levnadsnivåundersökningarna riktade till barn. Levnadsnivåundersökningen innefattar, som nämnts, flera olika dimensioner (Jonsson & Östberg, 2009; Jonsson et al, 2001). Sammantaget ger därmed hela levnadsnivåundersökningen riktad till placerade unga en bred bild av deras levnadsförhållanden. I föreliggande studie studeras de ungas svar avseende skolgång, fritid och kamratrelationer vilket innebär att den presenterar några aspekter av placerade ungas levnadsnivå.

Frågeformulär och operationalisering

Undersökningens formulär utformades i sin ursprungliga form inför den första nationella levnadsnivåundersökningen bland barn och ungdomar som genomfördes år 2000 (se Jonsson et al, 2001 samt bifogade frågeformulär). Det omarbetade formulär som använts i huvudprojektet baseras på det formulär som fastställdes till Barn-ULF 2002.

Fördelar och nackdelar med att replikera ett frågeformulär

Replikeringen har både fördelar och nackdelar. Formuläret är väl utprövat sedan tidigare vilket styrker begreppsvaliditeten, som enligt Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängerud (2004) definieras som ”överensstämmelse mellan teoretisk definition och operationell indikator”. Vi vet att de operationella indikatorerna fungerat för den undersökta åldersgruppen. Hänsyn har dock tagits till de placerade ungdomarnas speciella situation (att vara i samhällsvård). I bearbetningen av frågorna har således vissa ord och formuleringar bytts ut. Till exempel har ord som ”förälder” bytts ut till ”fosterförälder” eller ”HVB- personal”. ”Hemma” har ändrats till ”ditt fosterhem/familjehem” eller ”där du bor nu” Där det ansetts nödvändigt har även svarsalternativ på frågor lagts till. Ett exempel är en fråga som rör vem den unge vänder sig till om han/hon upplever att något är bekymmersamt och svårt. I Barn-LNU/ULF formuläret finns här alternativen mamma, pappa, släkting, kompis, skolpersonal m.m. I undersökningens frågeformulär har alternativen utökats till fostermamma, fosterpappa, personal vid HVB, dina ”riktiga” (biologiska) föräldrar, socialsekreterare och så vidare. I HVB-miljöerna har många ungdomar ofta en till sig speciellt knuten kontaktperson och därför har flera frågor till unga vid HVB kompletterats med svarsalterna-

[10]Vi arbetade med 2 olika formulär till de unga. Ett formulär riktat till de unga placerade i familjehem och ett formulär till barn placerade i HVB. Till dessa kom formulär som besvarades av familjehemsföräldrar respektive HVB-personal. Se bilaga 2.

tivet ”din kontaktperson” jämsides med ”riktiga föräldrar” och ”annan HVB-personal”.

Under bearbetningen av formuläret har också frågor som rör den speciella situation de unga befinner sig i adderats (t.ex. uppfattningar om vårdmiljön och kontakt med biologiska föräldrar).

Frågeformulär till HVB-personal och familjehemsföräldrar

För att få en bild av de ungas bakgrund, familjehemsföräldrarnas erfarenhet, bakgrund, yrkes- och utbildningsförhållande samt HVB-hemmens inriktning, huvudmannaskap, storlek med mera konstruerades två olika enkäter till vuxna i vårdmiljöerna. En enkät speciellt anpassad för familjehemsföräldrar och en enkät till personalen vid institutionerna utarbetades. (Se bilaga 2 för fullständiga vuxenformulär). Med hjälp av dessa uppgifter kan skillnader mellan vårdmiljöer analyseras i relation till ungdomarnas levnadsnivå. Frågorna i de två formulären är i stor utsträckning hämtade från tidigare undersökningar (nationella och internationella) där frågor ställts till familjehemsföräldrar och institutionspersonal. Några av frågorna (t.ex. frågorna om ekonomi till familjehemsföräldrar) är hämtade från Undersökningen av levnadsförhållanden (ULF) riktad till vuxna som utförs av SCB. Några frågor har hämtats från Barn-LNU/ULF och formulerats om så att den familjehemsförälder/personal som svarar beskriver hur han/hon uppfattar ungdomarnas situation. Ett exempel är hur duktiga ungdomarna upplever sig vara i skolklassen. När den ställdes till de unga var formuleringen: *Jämfört med dina klasskamrater, hur duktig tycker du att du är i skolan? Är du: bland de duktigaste, duktigare än de flesta, ungefär lika duktig som de flesta, mindre duktig än de flesta eller bland de minst duktiga?* I formuläret till de vuxna i vårdmiljöerna var formuleringen *Jämfört med barnets klasskamrater/kompisar, hur duktig tycker du barnet är i skolan?* Frågan hade samma svarsalternativ som frågan ställd till ungdomarna. Genom att ställa samma fråga till unga och vuxna blir det möjligt att relatera ungas syn på sin egen förmåga till den vuxnes syn på de ungas förmåga.

Tillvägagångssätt

När undersökningspopulationen var fastställd användes brev och uppföljande telefonsamtal för att ta kontakt med ansvariga vuxna i vårdmiljöerna (familjehemsföräldrar eller HVB-personal). De vuxna informerades om studien och om att ett brev skickats till de unga med en förfrågan om deltagande. De vuxna i vårdmiljöerna ombads också att själva svara på frågor i vuxenformuläret, under tiden intervjun med ungdomarna genomfördes. Biologiska föräldrar/vårdnadshavare informerades via brev om att de unga tillfrågats om deltagande i undersökningen. För barn under 15 år tillfrågades vårdnadsha-

varna om samtycke till att deras son/dotter deltog i studien. När eller om de unga själva avböjt deltagande i studien, eller där någon av vårdnadshavarna meddelat att de inte samtyckte till studien (i de fall den unge var under 15 år), avslutades kontakten.

De unga som ville delta i studien fick, på samma sätt som i Barn-LNU/ULF, svara på frågor om sin levnadsnivå. Ungdomen fick sätta på sig hörlurar och lyssna på en inspelad röst som läste upp frågorna ifrån formuläret. De fick markera sina svar i ett svarshäfte. 'Intervjuerna' skedde antingen via besök eller genom att cd-skiva och svarshäfte skickades till vårdmiljön. I de fall formuläret skickats per post föregicks detta alltid av telefonkontakt med vårdmiljön. Som tack för att de unga deltog i undersökningen fick de biobiljetter till ett värde av ungefär 100 kronor.

Efter genomförd lyssning lade ungdomarna svarsformuläret i ett kuvert och klistrade igen det, detta för att största möjliga konfidentialitet skulle kunna ges till deltagarna. Det var bara de unga som hörde frågorna och svarshäftet innehöll endast frågenummer och svarsalternativ. I instruktionerna före lyssningen informerades de unga om att endast projektmedarbetarna skulle se vad just han/hon svarat på respektive fråga. Endast personer med kodnyckel har därmed haft möjlighet att koppla ihop svaren med frågorna. Samtliga deltagare i undersökningen fick likadana instruktioner om hur undersökningen skulle genomföras, oavsett om intervjun skett vid personligt besök i vårdmiljön eller om cd och svarshäfte skickats till de unga.

Fördelar med tillvägagångssättet är tidsvinsten som ligger i att intervjuaren kunde be den vuxne fylla i sitt formulär samtidigt som ungdomen lyssnade på cd-skivan och besvarade frågorna, samt att ungdomen enskilt kunde svara på frågorna. De unga styrde även takten på lyssningen själva då de när som helst under uppspelningen själva kunde trycka på pausknappen på mp3/cd-spelaren.

Jämförelser med icke samhällsvårdade

I analyserna av de samhällsvårdades resurstillgång har jämförelser gjorts med unga som inte är i vård utan bor med sina vårdnadshavare. Data för jämförelser är hämtade från ULF-undersökningen riktad till barn år 2004/2005. För att kunna göra rimliga jämförelser konstruerades två olika jämförelsegrupper, en för jämförelser med familjehemsplacerade och en för HVB-placerade ungdomar. I konstruktionen av jämförelsegrupperna standardiserades grupperna via ett viktningsförfarande så respektive jämförelsegrupp fick samma ålders och könsfördelning som den grupp av samhällsvårdade unga som de jämförs med (se Nilsson, 2002 för liknande förfarande). I samtliga jämförelser mellan samhällsvårdade unga och normalpopulation

som utförts i avhandlingen jämförs barn i respektive vårdform (HVB och familjehem) med sin ”matchade” jämförelsegrupp.

I ULF-undersökningarna har barn olika sannolikhet att delta, något som är kopplat till antalet vuxna i hushållet[11]. Ett barn som bor ensam med en förälder kan bli tillfrågad om föräldern medverkar i LNU/ULF. Ett barn som bor med två föräldrar blir tillfrågad om någon av dessa två medverkar i LNU/ULF. Ett barn som bor med en förälder och en styvförälder eller enbart med en styvförälder kan bli tillfrågad om deltagande om föräldern eller styvföräldern deltar i LNU/ULF. Barn som altenerar mellan två föräldrar och deras eventuella respektive kan bli tillfrågade om någon av dessa vuxna medverkar i ULF/LNU. Unga som bor i ett delat boende har därmed större möjlighet att komma med i undersökningen än barn som lever med en ensamstående förälder. För att kompensera för detta använder sig SOFI och SCB av en viktning som både skapar en jämn ålders och könsfördelning i materialet samt kompenserar för skillnaderna i urvalssannolikhet och bortfall. Dessa vikter har inte varit möjliga att använda i datamaterialet som används i denna avhandling. Det visade sig tekniskt komplicerat att tillämpa två olika viktningsvariabler på jämförelsegrupperna och det hade inneburit väldigt konstruerade jämförelsegrupper. I ett inledande skede i huvudprojektet gjordes några analyser med LNU-viktning för urvalssannolikhet och dessa jämfördes med analyser med enbart viktning för kön och ålder med resultatet att skillnaderna på undersökta variabler var mycket små. I projektgruppen fattades då det gemensamma beslutet att inte tillämpa viktning för urvalssannolikhet i analyserna. Kontentan blir därmed att i jämförelsegruppen är antalet unga som lever med en ensamstående vuxen något underrepresenterade.

Utfallsvariabler

I kapitlen 8-11 redovisas analyser av de ungas svar inom avhandlingens tre fokusområden skolgång, fritid och kamratrelationer. På grund av utrymmesskäl samt av läsbarhetsskäl har i presentationen vissa variabelvärden slagits samman. För den som är specialintresserad av variabelvärdenas procentuella fördelning före sammanslagningar hänvisas till bilaga 1. I nämnda bilaga redovisas även motiveringar till sammanslagningarna av variabelvärden. De ungas uppfattning om sin situation har genomgående behandlats som beroende variabler i relation till de ungas kön, ålder och boendeform. I nedanstående stycken redovisas vilka variabler som redovisas i respektive empirikapitel samt hur utfallsvariablerna rent tekniskt konstruerats.

[11] Urvalet av ungdomar dras från de vuxna som deltagit i ULF-undersökningen för vuxna. För att unga skall inkluderas i studien skall han/hon bo med den vuxne minst en tredjedel av tiden.

Kapitel 8 – Kamratrelationer i och utanför skolan

- Avsaknad av nära vänner i skolklassen
- Umgänge med kompisar någonstans minst en gång per vecka
- Utsatthet för mobbning minst en gång per månad
- Deltagande i mobbning minst en gång per månad
- Skolk minst en gång per månad

”Avsaknad av nära vänner i skolklassen” innebär att individen svarat ”Nej” på frågan ”har du några nära vänner i din skolklass?”. ”Umgänge med kompisar någonstans minst en gång per vecka” innebär att individen angivit något av svaren ”varje dag”, ”flera dagar i veckan” eller ” en gång i veckan” på minst ett av följande tre påståenden ”*Ha kompisar hemma hos dig där du bor nu”, ”Vara hemma hos kompisar”, ”Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon”.*

Utfallsvariabeln ”Utsatthet för mobbning minst en gång per månad” är konstruerad genom en sammanslagning av fyra frågor om hur ofta de unga är med om mobbningsrelaterade saker. De fyra påståendena var ”*Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller sådant du inte kan rå för”, ”Att ingen vill vara tillsammans med dig”, ”Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis t.ex. genom att reta, viska eller skämta om dig”, ”Att någon eller några elever slår dig eller gör dig illa på något annat sätt”.* Om ungdomen svarat något av alternativen ”nästan varje dag”,” en gång i veckan” eller ”en gång i månaden” på minst ett av påståendena inkluderades de i den samlande variabeln ”utsatt för mobbning minst en gång per månad”.

I likhet med variabeln som behandlar utsattheten för mobbning har utfallsvariabeln ”deltagande i mobbning minst en gång per månad” konstruerats utifrån att individen har svarat något av alternativen ”nästan varje dag”,” en gång i veckan” eller ”en gång i månaden” på påståendet *”Att du är med och mobbar andra elever”*.

Avslutningsvis behandlas utfallsvariabeln ”skolk minst en gång per månad” i kapitel 8. Konstruktionen av denna variabel skedde i likhet med de andra genom att svarsalternativ slogs samman. I fallet med skolk är det svaren ”varje vecka”, ”varannan vecka” samt ”varje månad” på frågan *Hur ofta har du skolkat under det senaste halvåret?”* som slagits samman för att utgöra utfallsvariabel. Övriga variabler som behandlas i kapitel 8 redovisas utan sammanslagningar av variabelvärden.

Kapitel 9 – Skolgången

Variabler som behandlas i kapitel 9 är:

- Läxläsning
- Upplevda krav angående skolarbetet
- Läxhjälp
- Skolrelevanta materiella resurser
- Självskattad skolprestation
- Upplevd takt på skolarbetet
- Hjälp av lärare
- Uppfattning om skolmiljön
- Möjlighet att påverka sin skolmiljö
- Vårdmiljöns uppfattning om ungdomens skolprestationer

Läxläsningsvariabeln har delats upp till värdena ”mindre än 1 timme”, ”mer än 1 timme” och ”jag har inga”. Ursprungligen bestod denna variabel av värdena ”Mindre än 1 tim/v, 1-2 tim/v, 3-4 tim/v, 5-6 tim/v, 7 tim/v, jag gör inga, jag har inga”. I uppdelningen svarsalternativet (”gör inga”) inkluderats i gruppen ”mindre än 1 tim/v”. När variabeln används i regressionsanalysen i kapitel 9 är det variabelvärde ”mindre än 1 timme per vecka” som utgjort utfallsvariabel.

Upplevda krav angående skolarbetet baseras på frågan *Är det någon som ställer höga krav på dig när det gäller hur det går i skolan?* Svarsalternativen var: ”Ja, lärare, ja, fosterföräldrar/personal, ja, jag själv, ja, mina biologiska (riktiga) föräldrar, ja, någon annan, ingen”. I tabellen redovisas de unga samhällvårdade som angivit fosterföräldrar eller personal samt de hemmaboende som angivit föräldrar.

Variabeln läxhjälp är baserad på frågan *Vem eller vilka brukar hjälpa dig med läxor?* I tabell 19 redovisas de unga samhällvårdade som angivit fosterföräldrar eller personal samt de hemmaboende som angivit föräldrar. I tabell 20 redovisas andelen unga som angivit ”kompis” eller ”läxhjälp i skolan”. Övriga utfallsvariabler i kapitel 9 redovisas i huvudsak utan sammanslagningar och där sammanslagningar av variabelvärden förekommit framgår dessa tydligt i redovisade tabeller.

Kapitel 10 – Fri tid och hushållsarbete

I kapitel 10 behandlas de ungas tid utanför skolarbetet. I detta kapitel studeras även barnens deltagande i hushållsarbete. Variabler som analyserats är:

- Tid de unga vaknar och somnar en vanlig skoldag
- Antal timmar de unga hjälper till hemma/där de bor
- Typ av hushållssysslor de unga utför
- I vilken utsträckning de unga ägnar sig åt olika fritidsaktiviteter
- I vilken utsträckning de unga ägnar sig åt olika kulturella aktiviteter

Som framgår av bifogat frågeformulär fanns på frågorna om tid man vaknar och somnar en vanlig skoldag en stor mängd alternativ uppdelade på halvtimmar från 06:00-8:00 och 20:30-00:30. För tydlighetens skull reducerades i resultatredovisningen antalet kategorier till tre stycken avseende tid de unga vaknar och till två stycken gällande tid de unga somnar.

Möjliga svar på frågan *Hur många timmar i veckan brukar du hjälpa till i din fosterfamilj/där du bor nu?* Var ”mindre än 1 timme,”, ”1-2 timmar”, ”3-4 timmar”, ”5 timmar eller mer” samt ”jag brukar inte”. I resultatredovisningen slogs några av kategorierna samman. ”Mindre än 1 timme” och ”jag brukar inte” utgör tillsammans kategorin ”0-1 timmar/vecka”. Kategorin ”1-2 timmar/vecka” står kvar i sin ursprungliga form och ”3-4 timmar” samt ”mer än 5 timmar” utgör tillsammans kategorin ” 3 timmar/vecka eller mer”. I regressionsanalyser kopplade till antalet timmar de unga hjälper till har kategorin ” 3 timmar/vecka eller mer” används som utfallsvariabel.

Övriga variabler i kapitel 10 redovisas utan sammanslagningar.

Kapitel 11 – Skolgång, kamratrelationer och psykosomatiska besvär/psykiskt välbefinnande

Konstruktion av index över psykosomatiska besvär/psykiskt välbefinnande

I kapitel 11 har de tidigare kapitlens utfallsvariabler samlats och behandlats som bakgrundsvariabler i analyser av samband mellan de ungas skolgång, fritid samt kamratrelationer och de ungas erfarenhet av psykosomatiska besvär samt mått på de ungas psykiska välbefinnande. Indikationerna på psykosomatiska besvär, bristande psykiskt välbefinnande och psykiskt välbefinnande som används i kapitlets regressionsanalyser baserar sig på tre index skapade utifrån ett antal frågor (se figur 4) om de ungas fysiska och psykiska välbefinnande.

Figur 4 Redovisning av variabler i index över psykosomatiska besvär och psykiskt välbefinnande

Psykosomatiska besvär	Bristande psykiskt välbefinnande	Bra psykiskt välbefinnande
Huvudvärk	Jag känner mig ofta ledsen eller nere	Jag är nästan alltid på gott humör
Ont i magen	Jag blir väldigt lätt arg	För det mesta är jag nöjd med mig själv
Svårt att somna	Jag är ofta spänd och nervös	Jag orkar göra mycket
Känt dig stressad	Jag är ofta sur och irriterad	Jag är nöjd med mitt utseende
Trött under dagarna i skolan	Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig	Jag tror jag kommer få det bra i framtiden
Sovit dåligt på natten		

Index över psykosomatiska besvär

Variablerna som indikerar psykosomatiska besvär har dikotomiserats med en brytpunkt vid ”en gång i veckan”. Med andra ord har de som svarat ”varje dag”, ”flera gånger i veckan” och ”en gång i veckan” fått variabelvärde 1. Svarsalternativen ”någon gång i månaden” samt ”mer sällan eller aldrig” fick variabelvärde 0. När detta var gjort summerades samtliga sex variabler som berörde upplevelsen av psykosomatiska besvär, något som resulterade i att varje individ kunde få ett värde mellan 0 och 6. De individer som i denna summering fick värde 5 eller 6 är de som räknas till gruppen ”minst 5 psykosomatiska besvär minst 1/v”. Med andra ord har personerna i denna grupp som rapporterat minst 5 av de 6 efterfrågade besvären minst en gång per vecka en hög förekomst av psykosomatiska besvär. Bakom denna snäva gränssättning finns en önskan att fånga in den grupp som uppger att de har många psykosomatiska besvär[12], med andra ord en grupp som mår sämre än genomsnittet.

Index över bristande psykiskt välbefinnande samt psykiskt välbefinnande

Indexen över bristande psykiskt välbefinnande och psykiskt välbefinnande har konstruerats på ett liknande sätt som det för psykosomatiska besvär.

[12] Tidigare forskning har visat att det är relativt vanligt att ungdomar i undersökningar rapporterar 1-2 besvär. I Danielssons (2006) rapport över svenska skolbarns (11-15 år, n= 4421) hälsovanor uppgav till exempel 37 procent flickor och 25 procent pojkar på 15 år att de hade minst två psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont, ryggont och yrsel) flera gånger i veckan. Resultat som kvarstår även läsåret 2009/10 (Statens folkhälsoinstitut, 2011).

Svarsalternativ på frågorna om det psykiska välbefinnandet är utformade så att de unga fick svara om påståendet (t.ex. ”jag är ofta sur och irriterad”) ”stämmer precis”, ”stämmer ungefär”, ”stämmer dåligt” eller ”stämmer inte alls”. Även här dikotomiserades variablerna och de första två svarsalternativen ”precis” och ”ungefär” fick värde 1 medan kvarvarande två svarsalternativ ”dåligt” och ”inte alls” fick värde 0. De dikotomiserade variablerna inom respektive område (bristande psykiskt välbefinnande samt psykiskt välbefinnande) slogs sedan samman för att bilda två olika index. Lägsta respektive högsta värde i de två indexen blev därmed 0 och 5. Värde 0 anger i indexet att individen inte svarat ”stämmer precis eller ”stämmer ungefär” på något av påståendena, medan värde 5 betyder att individen svarat ”stämmer precis”, ”stämmer ungefär” på samtliga 5 påståenden i respektive index.

I ett sista steg dikotomiserades respektive index för att göra det möjligt att använda två olika samlande mått på de ungas bristande psykiska välbefinnande samt på de ungas psykiska välbefinnande i regressionsanalyserna som undersökt samband mellan avhandlingens fokusområden och de ungas psykiska välbefinnande. I indexet över ”bristande psykiskt välbefinnande” har värde 0-2 fått variabelvärde 0 medan värde 3-5 fått variabelvärde 1. Det sistnämnda innebär att individen svarat ”stämmer precis” eller ”stämmer ungefär” på minst 3 av de 5 påståendena. I det sista indexet, det över ” psykiskt välbefinnande” har i likhet med föregående index värde 0-2 fått variabelvärde 0 och värde 3-5 har fått variabelvärde 1. Variabelvärde 1 innebär då alltså att individen svarat ”stämmer precis” eller ”stämmer ungefär” på minst 3 av de 5 påståendena.

Oberoende variabler

Kön, ålder och boendeform har genomgående använts som oberoende variabler i undersökningens regressionsanalyser. Variabeln ”ålder” utgörs av en uppdelning av de unga i två grupper. De som är i grundskoleålder 13-15 år och de som är i gymnasieålder 16-18 år. Variabeln boendeform utgörs av tre olika kategorier: unga placerade i HVB, unga placerade i familjehem samt unga som tillhör normalpopulationen. I tabellerna benämns normalpopulationen som ”Jämförelsegrupp”.

Statistisk analys och redovisning

Materialet kodades in manuellt och bearbetades i statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Procentandelar och statistiskt signifikanta samband redovisas i tabeller samt i löpande text. I de deskriptiva genomgångarna av materialet har korstabuleringar och medelvärdesanalyser använts och dessa har sedan lagt grunden för regressionsanalyser. Eventuella samband har testats med χ^2. I de fall som antalet studerade individer varit få

och fyrfältstabeller tillämpats har Fischers exakta test tillämpats. I tabellerna redovisas en jämförelsegrupp för respektive vårdform. Dessa jämförelsegrupper är, som nämnts, hämtade från Barn-ULF 2004/2005 och är standardiserad efter kön och ålder för unga i HVB respektive familjehem. Signifikanstesterna baseras således på jämförelser med en grupp hemmaboende barn som standardiserats efter kön och ålder.

I samtliga tabeller redovisas n för undersökningsgrupperna familjehem och HVB samt för respektive jämförelsegrupp. Antalet individer i undersöknings- och jämförelsegrupper varierar något mellan olika tabeller. I några fall kan antalet individer variera inom tabellen då flera variabler (frågor) behandlas i samma tabell, i dessa fall anges n för respektive variabel. Anledningarna till variationen i undersökningsgruppen är att det finns ett internbortfall på vissa frågor. Variationer i n i jämförelsegrupperna beror antingen på internbortfall eller på det viktningsförfarande som tillämpats i de jämförande analyserna.

I avhandlingen används logistiska regressionsanalyser. En logistisk regressionsanalys används för att undersöka unika samband mellan en beroende variabel och en oberoende variabel när de andra oberoende variablerna i modellen konstanthålls (Ribe, 1996; Edling & Hedström, 2003). Resultaten redovisas i oddskvoter. Till exempel undersöks i studien om barnens placering i HVB eller familjehem ökar eller minskar oddsen för att de ska skolka från skolan. Oddsen framräknas för att se hur starkt två variabler (den oberoende variabeln ”i samhällsvård/inte i samhällsvård” och den beroende variabeln ”skolkar/skolkar inte”) är relaterade till varandra. Analysen innebär en beräkning för att se hur stor sannolikheten är för ett givet värde i båda kategorierna. När de två oddsen divideras med varandra får man fram en kvot - en oddskvot. Om oddskvoten är 1,0 visar det att det inte är högre odds att man skolkar om man är i samhällsvård än om man inte är det. Är oddskvoten större än 1 ökar styrkan i sambandet och oddset är därmed högre för att man skolkar om man är i samhällsvård än om man inte är det. Är oddskvoten mindre än 1 är oddset för att skolka om man är i samhällsvård lägre än om man inte är placerad i vård (för vidare beskrivning av oddskvoter se Ribe, 1999; Edling & Hedström, 2003).

I anslutning till de logistiska regressionerna redovisas även konfidensintervall (95 % CI). Ett konfidensintervall placerar in oddskvoten i ett intervall som spänner från det lägsta oddset till det högsta oddset och ger en hänvisning om säkerheten i det funna sambandet. Ett brett konfidensintervall talar för större osäkerhet och resultatet bör då tolkas med viss försiktighet. Vid snäva konfidensintervall är förhållandet det omvända och man kan därför uttala sig med större säkerhet om sambandet (Edling & Hedström, 2003; Vinnerljung et al, 2001). Resultatredovisningen i kapitlen sker genomgående

i tabellform. Signifikansnivåer anges i tabellerna med asterisker, där * = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001. I de fall som logistisk regressionsanalys tillämpats i analysen har i tabellen angivits signifikansnivå, oddskvot samt konfidensintervall. I kapitel 11 tillämpas två olika modeller i de logistiska regressionerna vilket innebär att en första modell innehåller relativt få bakgrundsvariabler och att andra variabler läggs till i modell 2. I anslutning till dessa regressioner redovisas även förklarad varians (Nagelkerke).

Presentation av analys och resultat

Presentationen av studiens analys och resultat har skett i två steg inom respektive delområde. I ett första led gjordes bivariata analyser. Detta gjordes för att undersöka skillnader mellan gruppen samhällsvårdade och jämförelsegruppen. I ett andra steg gjordes i anslutning till den jämförande analysen i vissa fall en logistisk regressionsanalys inom respektive delområde för att undersöka statistiska samband mellan den analyserade variabeln och de ungas boendeform (jämförelsegrupp, familjehem eller HVB) med kontroll för bakgrundsvariablerna kön och ålder. I det avslutande resultatkapitlet relateras resultaten inom delområdena skolgång, fritid och kamratrelationer till tre olika index som beskriver de ungas upplevda psykosomatiska besvär samt deras psykiska välbefinnande.

Bearbetning av svar på formulärets öppna frågor

I samband med anpassningen av levnadsnivåundersökningens formulär till gruppen av samhällsvårdade unga kompletterades formuläret, med inspiration från Sinclair; Wilson & Gibbs (2001) med en fråga med formuleringen

> Vi skulle nu vilja be dig att skriva ner tre saker som du tycker är mindre bra med att bo där du bor nu och tre saker som du tycker är bra. Du kan trycka på pausknappen och ta den tid du behöver för att skriva upp de mindre bra och de bra sakerna. Om du inte kan komma på tre saker av varje, skriv så många du kan.

I brittisk forskning har det visats sig fruktbart att be unga att själva formulera bra och mindre bra saker med att vara i vård, då ungas egna formuleringar kan bidra till en vidare förståelse av deras situation och det de svarat på frågorna med fasta svarsalternativ (Sinclair et al, 2001). Ovanstående fråga adderades till formuläret för att samla ytterligare information om de ungas uppfattning om sina levnadsförhållanden i vårdmiljöerna. Varje barn kunde uppge upp till tre negativa och tre positiva saker med att bo i familjehem eller vid HVB.

Flera var frikostiga med sina tankar, medan andra endast skrev någon enstaka rad eller lämnade frågan blank. Då inga liknande frågor har ställts i levnadsnivåundersökningen riktad till unga som bor hemma är det endast förhållandena (som de framgår i de ungas svar) för de 272 samhällsvårdade ungdomarna som ingår och behandlas i redovisningen av de öppna svaren. Ungdomarnas ofta korta svar på frågorna är svårtolkade och man kan som forskare önska att det fanns mer information att tillgå. Trots detta kan de korta meningarna bidra till att bredda bilden av hur medverkande unga upplever att bo i familjehem eller på institution vid undersökningstillfället.

Totalt lämnade 133 HVB-barn och 112 familjehemsbarn (245 barn totalt) minst ett svar om deras upplevelse av samhällsvården. Sammantaget blev det 487 olika beskrivningar av det de unga tyckte var mindre bra och 515 svar som beskrev saker som barnen upplevde som bra med att bo i vårdmiljön. 27 barn har lämnat frågan helt blank.

De ungas öppna svar om samhällsvården delades in i olika kategorier. Arbetet med de öppna svaren har präglats av ett öppet förhållningssätt där innehållet i svaren fått vara vägledande för kategoriseringen (Widerberg, 2002). Genomgången av de öppna svaren resulterade i 12 olika kategorier som svaren kretsade kring. Dessa tolv var: skolgång, fritid, kamratrelationer, regler, upplevelser av att vara placerad, boendemiljön, fosterföräldrar/personal, föräldrar/släkt/hemlängtan, hjälp och behandling, materiella resurser, ingenting negativt samt övrigt. Kategorierna fördes upp i en tabell med 12 kolumner. Samtliga enkätsvar sorterades sedan i de uppställda kategorierna (kolumnerna). Under sorteringsarbetet fick olika nyckelord i svaren vara vägledande för i vilken kategori svaret skulle placeras. Några exempel är, svar som innehöll ord som till exempel pengar, köpa, dator och mobiltelefon sorterades till kategorin materiella resurser. Svar som innehöll ord som regler, måste, ”inte får” och förbud har förts till regelkategorin, svar som innehöll ord som: sport, ”göra saker”, aktiviteter, gym, träningskort kategoriserades som fritid, svar som gav mer abstrakta beskrivningar med ord som ”möjligheter”, ”älskad”, ”respekt” placerades i en kategori med ”upplevelser av att vara placerad” och så vidare.

I samband med genomgången av svaren har även begreppen tillgång till och brist på resurser varit vägledande. De öppna svaren har därför även betraktats utifrån i vilken mån de kunde ge uttryck för att de unga har eller saknar olika saker under sin tid i vård. Ett konkret exempel från empirin är en pojke som säger ”jag får gå på bowling”, ett svar som i detta sammanhang kan tolkas som en resurstillgång, i form av en fritidsaktivitet. Ett annat exempel är en pojke som säger ”jag får inte börja på boxning”, ett svar som kan tolkas som uttryck för en resursbrist då han inte får delta i fritidsaktiviteten. I anslutning till respektive empirikapitel (kapitel 8-10) presenteras några exem-

pel på vad de ungas öppna svar innehöll inom kategorierna skolgång, fritid och kamratrelationer. Detta görs för att illustrera innehållet i de kvantitativa analyserna. I så stor utsträckning som möjligt har citaten redovisats ordagrant. I vissa fall har dock personlig information i svaren utelämnats samt i några fall har grammatik och stavning ändrats. Svar från övriga kategorier kommer att redovisas i andra skrifter än denna avhandling

Etiska överväganden

Forskning som rör social barnavård är av naturen ett känsligt ämne. De unga som är i fokus för studien är utifrån sin roll som samhällsvårdade i en socialt påfrestande livssituation. Med andra ord är det av stor vikt att jag som forskare är väl medveten om att de unga jag ber svara på frågor befinner sig i en speciell situation. Qvarsell (2003) skriver angående barns medverkan i empirisk pedagogisk forskning att denna i stor utsträckning styrs av vilken syn forskaren har på sina möjliga forskningsinformanter. Enligt Christensen och Prout (2002) påverkar synen på barn både etiska ställningstaganden samt val av metoder, analys och tolkning. De etiska ställningstagandena bör även finnas med under hela forskningsprocessen, för som Morrow (2008) skriver ”theories, methods and research ethics are interconnected, and ethics questions weave their way throughout research” (a.a., s.52).

Innan arbetet inleddes med levnadsnivåundersökningen inom ramen för huvudprojektet ”Välfärd i Samhällsvården” godkändes hela projektet av etisk kommitté (diarienummer: 2005/654-31). Genom hela projektet har frågor om deltagarnas speciella situation noga beaktats.

Nilsson (2002) poängterar i sin avhandling om fångars levnadsnivå att de intagna kan uppleva flera av frågorna i levnadsnivåundersökningen som känsliga utifrån sin utsatta position i samhället. Denna tanke är i högsta grad av vikt när det gäller gruppen samhällsvårdade barn. Både i Nilssons studie och i föreliggande projekt har många frågor hämtats från de allmänna levnadsnivåundersökningarna. Frågor om familjeförhållanden lyfter Nilsson fram som extra känsliga i sin undersökningsgrupp. I samhällsvårdsundersökningen har i några fall de unga, i samband med ifyllandet av enkäten, uttryckt saknad och ledsamhet när frågor om till exempel deras föräldrar har besvarats. I vissa fall har unga i HVB själva uttryckt en önskan att ha sin kontaktperson eller någon annan ur personalen närvarande när han/hon genomfört intervjun, vilket vi då har tillmötesgått.

Endast medlemmarna i projektgruppen har haft tillgång till personuppgifter. Uppgifter om personuppgifter och insamlat datamaterial har förvarats i låst skåp. Samtliga ungdomar har informerats om studien i förväg och intervjuerna har endast genomförts efter samtycke från de unga själva. I samband

med intervjutillfället informerades deltagarna om att det bara var personerna i projektgruppen som har tillgång till hans/hennes enskilda svar. De instruerades även att, då lyssningen på frågorna var genomförd, placera sitt svarshäfte i svarskuvertet och själv försluta kuvertet. I de fall någon i projektgruppen var närvarande vid lyssningen lämnades kuvertet direkt till denne. I de fall svarshäfte och cd-skiva skickats till de unga instruerades de att sitta ensam med hörlurar när de genomförde lyssningen och därefter försluta kuvertet med svarshäftet. När besöks gjorts har de vuxna i vårdmiljön fått fylla i vuxenenkäten under tiden ungdomen svarat på sitt formulär.

’Gate – keeping’, bortfall och bortfallsanalys

63 procent av de totalt 434 barnen besvarade frågorna, med andra ord 272 unga. Svarsfrekvensen var högst bland HVB-ungdomarna (69 procent) medan den var lägre bland de familjehemsplacerade (56 procent). Med tanke på att undersökningsgruppen i många avseenden är svår att komma i kontakt med (se avsnitt om gate-keeping) måste svarsfrekvensen ses som hygglig, jämfört med andra relevanta studier (se t.ex. Sinclair et al, 2001; Sandbaek, 2004; Egelund et al 2008).

Bortfallet är följaktligen på 37 procent. Att nå barn generellt i surveyundersökningar är överlag svårt, att nå unga i samhällsvård är svårare. Bortfall ligger ofta runt 40 procent i undersökningar där unga tillfrågas. Sinclair et al (2001) hade 40 procents bortfall i sin studie av barn i familjehem. I en norsk studie av levnadsvillkor för barn i låginkomstfamiljer var bortfallet 46 procent (Sandbaek, 2004). I en stor dansk longitudinell undersökning av barn födda 1995 (n=943) som placerats i samhällsvård var bortfallet på barnintervjuer 82 procent. När man i samma studie inhämtade information från vuxna i barns närhet sjönk bortfallet till 34 procent (Egelund et al, 2008). I den nationella levnadsnivåundersökningen (ULF) riktade till vuxna låg bortfallet bland respondenterna på 25 procent 2004 (SCB, 2005) I denna grupp ingår dock både vuxna utan barn och föräldrar med flera barn, detta innebär att det egentliga bortfallet bland föräldrar (vuxna med barn boende hemma) kan vara lägre än 25 procent. I Barn-LNU från 2000 redovisas bortfall av barn i undersökningen, när föräldrarna ingick i studien. Bland de hemmavarande unga som då fick frågan om deltagande var bortfallet förhållandevis lågt (15 procent) (Jonsson et al, 2001).

Gate-keeping

I diskussionen om bortfall i studier som riktas till unga i samhällsvård är begreppet gate-keepers viktigt. En ”gate-keeper” är en grindvakt. En person som bevakar vilka som passerar in och ut. Gate-keeping är något som utövas av enskilda individer såväl som organisationer. Dess huvudsyfte är att reglera individers och gruppers tillgång till omvärlden och omvärldens tillgång

till individerna och grupperna. Se även Crombez, Groseclose & Krehbiel (2006) för vidare och en mer allmän diskussion av gate-keeping-begreppet.

Vad avser unga finns olika gate-keepers (föräldrar eller andra vuxna i barns närhet) som bevakar deras intressen. Gate-keeping är inte något som ska anses vara av ondo, gate-keeping runt unga och i synnerhet de i samhällsvård är nödvändigt men kan försvåra forskning. Utifrån ungas sårbarhet är det av vikt att vuxna bevakar ungas intressen och inte utsätter dem för potentiellt skadliga situationer. Frågan om gate-keepers är ständigt återkommande i forskning som rör unga i allmänhet och unga i samhällsvård i synnerhet. Morrow & Richards, 1996; Cree, Kay & Tisdall., 2002; Curtis, Roberts, Copperman, Downie & Liabo, 2004; Winter, 2006; Leeson, 2007 är bara några exempel på utländska forskare som diskuterat frågan utifrån sina respektive studier.

Cree, et al (2002) menar att det enda sättet för en forskare att få access till unga som informanter är ett fungerande samarbete mellan forskaren och alla de gate-keepers som finns runt barn. Något som mycket väl stämmer överens med våra erfarenheter från huvudprojektet. Kortfattat kan access-kedjan fram till de ungdomar som i slutändan blev informanter i levnadsnivåstudien beskrivas enligt följande: I ett första steg gjordes en sedvanlig etikprövning av projektet i etisk nämnd. Därefter skickades brev till socialtjänsten i varje kommun med ansökan om ta del av sekretessbelagda uppgifter om vilka barn den aktuella kommunen hade placerade i samhällsvård. Det tredje steget bestod i att meddela ansvariga socialsekreterare om vilka barn som kommit med i urvalet. Därefter skickades brev med information om studien och begäran om samtycke till de ungas vårdnadshavare och till de unga. Vi skickade även information om studien till den vårdmiljö där de unga vid tiden för intervjun vistades. Denna korta beskrivning visar att vägen till informanterna (de samhällsvårdade ungdomarna) för att ställa frågan om deltagande i studien kantades av flera olika gate-keepers.

Gate-keeping kan också ha en inverkan på vilka unga som ingår i en undersökningspopulation. Det är troligt att studiens bortfall kan vara selektivt i vissa avseenden då ett vanligt svar från familjehemsföräldrar och institutionspersonal var att barnet inte ville/skulle delta på grund av att han/hon ”mådde dåligt”, ”var i dålig form” eller ”hade det jobbigt”. Ovanstående kan tala för att det i bortfallet finns fler barn som ”mår sämre” än de som deltagit i undersökningen, det vill säga att de ungas svårigheter som presenteras i studien troligen är underskattade. Det är dock inte utifrån tillgängliga data möjligt att avgöra i vilken omfattning de ungas svårigheter i så fall är underskattade. Den typ av respons från ”gate-keepers” som presenterats ovan stämmer väl överens med Leesons (2007) erfarenheter från sin studie av samhällsvårdade ungdomars deltagande i beslut om deras liv och leverne.

Curtis, et al (2004) belyser en annan aspekt av ”gate-keeping” som är värd att nämna, nämligen när ”gate-keepern” har en stor inverkan på ungas faktiska deltagande i studien och blir en ”gate-opener”. Detta kan ske när en god relation existerar mellan forskaren och ”gate-keepern” och den senare kan vara behjälplig med att förklara studien för unga och uppmuntra dem att delta. Curtis belyser dock även en mer negativ sida av ”gate-opening”. Hon menar att en ”gate-opener” på grund av sin egen entusiasm över studien kan framställa deltagandet för de unga som något självklart och närmast obligatoriskt samt att deltagande är att se som en belöning medan uteslutande ur studien är en bestraffning.

Under insamlingen av data har vi (projektgruppen) mött både ”gate-keepers” och ”gate-openers” och liksom Morrow (2008) inser jag att processen med inhämtande av samtycke är komplex och är något som måste följa hela forskningsprocessen och kräver konstanta reflektioner. För vidare diskussion om frågan om ”gate-keeping” i projektet ”Välfärd i Samhällsvården” se Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, (2010b).

Bortfallsanalys

Grunden i en bortfallsanalys är att jämföra ”svarspersonerna med tillgänglig statistik över populationens sammansättning” (Esaiasson, et al, 2004, s 208). I den här studien finns data om bortfallets sammansättning vad gäller kön, ålder och placeringstid, som visas i tabell 2a och 2b. Utifrån nämnda data har det även varit möjligt att göra en grov sammanställning av olika slags bortfall (vem som meddelat och vilka skälen till att ungdomarna inte deltar är), se tabell 1. Givetvis hade det varit önskvärt med större tillgång till uppgifter om varför de unga valt att inte delta. I projektgruppen ansåg vi det dock inte som etiskt försvarbart att fortsätta ställa frågor till någon som avböjt deltagande i studien.

Tabell 1. Skäl till att tillfrågade familjehemsplacerade och HVB-placerade unga i åldern 13-18 år inte deltar i undersökningen. Procent. (N=162).

	Familjehem n=97	HVB n=65
Ungdomen meddelar att han/hon inte vill delta	11	5
Fosterföräldrar/personal meddelar att den unge inte vill delta	36	63
Vårdnadshavare samtycker inte	11	3
Fosterföräldrar/personal säger nej för den unges räkning	9	26
Ungdomen kunde inte svara på frågor	2	-
Ej kontakt	30	3
Övrigt	1	-

De fall där de unga själva meddelat att de inte önskar delta i studien är relativt få (se tabell 1), 11 procent av familjehemsungdomarna och 5 procent av de HVB-placerade unga. I 36 respektive 63 procent av fallen har informationen kommit (oftast via telefonsamtal) från familjehemsföräldrar/institutionspersonal. Det har i dessa fall framgått att det är de ungas önskan om att inte delta som förts fram av de vuxna i vårdmiljöerna. I 9 respektive 26 procent av fallen har projektgruppen emellertid tolkat det som att det är familjehemsföräldrar eller HVB-personal som för de ungas räkning bestämt att de inte får delta. I några fall har brevet som ställts till ungdomarna inte lämnats till dem. Det är endast i ett fåtal fall som ungdomarnas vårdnadshavare motsatt sig de ungas deltagande i studien (cirka 8 procent). En stor andel (30 procent) av bortfallen i familjehemsgruppen beror på att det inte har varit möjligt att upprätta en kontakt med familjehemmet. Den andel som inte varit möjlig att kontakta i HVB-gruppen är avsevärt mindre, endast 3 procent. Skillnaden kan sannolikt förstås utifrån att institutioner i de allra flesta fall har någon i personalgruppen på plats hela dygnet.

När de unga i undersökningen (n=272, familjehem= 125; HVB=147) jämförs nedan utifrån köns, åldersfördelning och placeringstid i nuvarande vård med personerna i bortfallet (n=162, familjehem= 97; HVB= 65) blir resultatet enligt tabell 2a och 2b.

Tabell 2a. Familjehemsplacerade ungdomar som deltagit respektive bortfall. (13-18 år) (n= 222, n=125, deltagit och n=97 inte deltagit). Antal och procent.

		Familjehem		
		Alla n=222 % **Antal inom parentes**	**Deltagit i studien % n=125**	**Bortfall i respektive kategori %**
Kön	Pojkar	48 (107)	46	47
	Flickor	52 (115)	54	41
Ålder	13-15 år	43 (95)	40	47
	16-18	57 (127)	60	41
Placeringstid i nuvarande vårdmiljö.	- 12 mån	6 (13)	6	46
	13 - 24 mån	18 (40)	11	65
	25 - 60 mån	27 (61)	29	41
	61 – mån	47 (104)	53	37
	Ingen uppgift	2 (4)	1	
Totalt		**100 %**		**44 %**

Tabell 2b. HVB- placerade ungdomar som deltagit respektive bortfall. (13-18 år) (n= 212, n=147, deltagit och n=65 inte deltagit). Antal och procent.

		HVB		
		Alla n=212 % **Antal inom parentes**	**Deltagit i studien % n=147**	**Bortfall i respektive kategori %**
Kön	Pojkar	61 (130)	59	33
	Flickor	39 (82)	41	27
Ålder	13-15 år	23 (49)	25	25
	16-18	77 (163)	75	33
Placeringstid i nuvarande vårdmiljö.	- 12 mån	43 (90)	43	30
	13 - 24 mån	29 (62)	33	21
	25 - 60 mån	17 (37)	17	32
	61 – mån	5 (10)	5	30
	Ingen uppgift	6 (13)	2	
Totalt		**100 %**		**31 %**

Ser vi nu först till unga i familjehem (tabell 2a) kan vi konstatera att det avseende kön och ålder finns vissa skillnader. Bortfallet är något högre bland pojkar än bland flickor. Fler yngre familjehemsplacerade än äldre ungdomar

har valt att inte delta i studien. Bland HVB-placerade ungdomar (tabell 2b) är skillnaderna i bortfall mellan pojkar och flickor och mellan yngre och äldre ungdomar mindre än i familjehemsgruppen. Också här är det dock en större andel bortfall bland pojkarna, men till skillnad mot familjehemmen är det högre bortfall i den äldre än den yngre åldersgruppen.

Avseende placeringstiden i nuvarande vårdmiljö framgår att bortfallet i familjehemsgruppen (tabell 2a) är högst bland de som varit placerade 13-24 månader. Bland HVB-ungdomarna är bortfallet lägst i motsvarande grupp (se tabell 2b). Ser vi till det sammantagna bortfallet kan konstateras att det i HVB-gruppen ligger på 31 procent och i familjehemsgruppen på 44 procent. Här kan nämnas att i Barn-LNU (Jonsson et al, 2001) var bortfallet för unga i fosterfamiljer 45,5 procent.

Sannolikt finns det en selektion i bortfallet, men utifrån de tre grova måtten kön, ålder och placeringstid är det svårt att uttala sig om denna selektions konsekvenser. Möjligtvis påverkas resultaten i den riktningen att de ungas levnadsnivå framställs i något mer positivt ljus än vad den i verkligheten är, då det kan vara så att de unga i undersökningspopulationen som har det sämst kan ha avböjt att delta i studien.

Metodologiska överväganden

Betydelsen av socioekonomisk position

Att de unga i studien befinner sig i vård och inte lever med sina föräldrar innebär att gruppen som studeras på ett plan skiljer sig från den population de jämförs med. Oavsett om ungdomarna blivit placerade på grund av bristande omsorg från vårdnadshavare eller på grund av eget beteende är det rimligt att anta att de har en historia som i olika avseenden skiljer sig från de jämnåriga de jämförs med. De unga kan i större utsträckning än andra unga växt upp i familjer som har en låg socioekonomisk position samt i problematiska hemmiljöer, Det är tänkbart att en uppväxt i en problematisk hemmiljö kan ha påverkat ungdomarna och det liv de idag lever. I förlängningen kan det ha betydelse för hur de svarar på undersökningens frågor. Skillnaden i uppväxtförhållanden och eventuell personlig problematik mellan de som bor hemma och de samhällsvårdade ungdomarna är något som i varierande utsträckning (beroende på frågans natur) är närvarande i samtliga jämförande analyser som görs i avhandlingen.

Tvärsnittsstudiens för- och nackdelar

Undersökningen är baserad på tvärsnittsdata, vilket innebär att resultaten beskriver respondenternas förhållande vid tidpunkten för undersökningen. Utifrån tvärsnittsdata är det inte möjligt att ”säga något om situationen före eller efter tidpunkten för mätningen” (Djurfeldt, Larsson och Stjärnhagen, 2003, s 75). Tvärsnittsstudier är vanliga i samhällsvetenskapen. En tvärsnittsstudie kan beskrivas som en ”bild med smal eller bred kameravinkel, till skillnad mot de rörliga bilder man får genom longitudinella studier” (Vinnerljung, 1996b, s 17). Det är således i denna studie inte möjligt att säga huruvida samhällsvården har förbättrat eller försämrat de enskilda ungas levnadsnivå under vårdtiden. För denna typ av frågeställningar krävs just longitudinella studier där det är möjligt att följa individer över tid. Tvärsnittet talar istället om hur förhållandena såg ut just när datainsamlingen skedde. Fördelarna med tvärsnittsundersökningar är flera, varav ekonomi och möjligheten att nå utspridda respondenter är två (Nachmias-Frankfort & Nachmias, 1996). När huvudsyftet är, som i denna avhandling, att studera ett tidigare okänt område kan tvärsnittsstudien vara ett rimligt alternativ. En nackdel är att tvärsnittsstudien ger just en ögonblicksbild över samband som finns just då och inte ger någon information om vad som kom först eller hur utvecklingen kan te sig över tid. Denna svårighet kvarstår dock inte i samma utsträckning om levnadsnivåundersökningar bland unga i vård blir lika självklara som undersökningar bland barn i normalpopulationen idag är. Vid återkommande undersökningar, till exempel i formen av panelstudier eller longitudinella studier där forskarna med ett visst intervall återkommer till samma individer, skulle det bli möjligt att säga både något om hur barndomen i samhällsvård förändras över tid samt något om hur samhällsvårdade ungas liv förändras under och efter samhällsvården.

Selektion

Tillämpandet av tvärsnittsurval gör att det finns en stark överrepresentation av långa, sannolikt också av stabila, familjehemsplaceringar jämfört med ett kohorturval (t ex alla som påbörjade en familjehemsplacering år 2005). Det syns tydligt i tabell 3 där genomsnittlig vårdtid är 7 år för familjehemsungdomar, och där närmare hälften kommit till sin nuvarande vårdmiljö direkt från föräldrahemmet (se tabell 4). Bland de HVB-placerade är detta ett mindre problem. Således föreligger en selektion i undersökningsgruppen som innebär att den i fråga om vårdtid inte motsvarar gruppen samhällsvårdade i riket. Exakt vad denna selektion innebär för resultaten är givetvis svårt att uttala sig om. Klart är dock att studien är sämre på att fånga levnadsnivån för den stora grupp unga som är placerade under kortare perioder och troligtvis även i instabila placeringar. Den gruppens förhållanden är fortfarande är okända.

Validitet och reliabilitet

Validitet handlar om i vilken mån den empiriska undersökningen överensstämmer med vad forskaren teoretiskt säger sig undersöka. En studies validitet kan sammanfattas i tre punkter: ”1) Överensstämmelse mellan teoretisk definition och operationell indikator; 2) frånvaro av systematiska fel; och 3) att vi undersöker det vi påstår att vi undersöker” (Esaiasson et al, 2004, s 57).

Standardisering

Standardisering stärker en studies validitet. Om samma frågor ställs till alla respondenter och undersökningssituationen är så lik som möjligt för samtliga deltagare ökar möjligheten till frånvaro av systematiska fel (Trost, 1994). I föreliggande studie har som nämnts samtliga deltagare fått lyssna till en inspelning på cd-skiva eller i mp3. Rösten som läste frågorna på cd:n är en kvinna med tydlig röst, utan något dialektalt uttal och för deltagarna okänd (medvetet rekryterades denna kvinna utanför projektgruppen). Alla deltagare har även fått likadana instruktioner om hur lyssningen ska genomföras. I de fall materialet har skickats till de unga har cd-skiva och frågeformulär åtföljts av ett följebrev där noggranna instruktioner getts. I brevet fanns telefonnummer till projektgruppen om någon fråga skulle uppkomma hos deltagaren under lyssningen.

Begreppsvaliditet

Begreppsvaliditeten i studien bör kunna anses som god då föreliggande studie är, med undantag för några smärre justeringar, en replik av ULF 2004/2005 som i sin tur bygger på tidigare levnadsnivåundersökningar som anses ha god validitet. De mindre justeringar som gjorts i form av att frågor och svarsalternativ adderats till formuläret har gjorts med stor noggrannhet. Majoriteten av tilläggsfrågorna har hämtats från tidigare svenska och internationella studier som behandlat frågor om barn i samhällsvård, något som kan anses förstärka begreppsvaliditeten. Det fullständiga frågeformulären (riktade till unga i HVB och familjehem) har även provats i en mindre grupp innan den egentliga datainsamlingen.

Resultatvaliditet

För att uppnå en god reliabilitet i studien har stor noggrannhet iakttagits i samband med datainsamling och databearbetning. Samtliga deltagare i studien har getts samma information angående genomförandet av undersökningen. I samband med databearbetningen har stickprov gjorts i materialet för att kontrollera inmatningen i statistikprogrammet. I de fall oklarheter har uppstått under analysarbetet har inkodade data jämförts med uppgifterna i de konkreta svarsformulären.

Representativitet och generaliserbarhet

Resultaten som presenteras kan betraktas som representativa för populationen HVB- och familjehemsplacerade ungdomar i åldern 13-18 år från tre mellansvenska län och som varit en längre tid i samhällsvård. De tre undersökta länen har stor variation av kommun och orts typer, såväl storstad som landsbygd finns representerade. Även om de tre länen finns i Mellansverige så finns grovt sett en variation som liknar landet i helhet. De unga i studien kommer visserligen från kommuner i de tre utvalda länen men ett antal av dem är placerade i andra delar av Sverige, vilket också bidrar till studiens geografiska spridning.

Studiens urvalsprinciper att ta med alla unga som befann sig i vård vid undersökningstillfället gjorde att vi fick en stor urvalspopulation, något som i förlängningen innebär att de grupper som undersökts är meningsfulla grupper som har betydelse för praktiken. Med andra ord, grupperna av familjehems- och institutionsvårdade unga är i liten grad konstruerade utan kan istället sägas representera de ungdomar som ett socialkontor arbetar med på en daglig basis. Som nämnts tidigare föreligger i studien ett bortfall vars selektivitet vi inte har säkra uppgifter om. De unga som medverkar i studien har varit i vård längre tid än genomsnittet bland samhällsvårdade ungdomar som någon gång kommer i social dygnsvård. Speciellt gäller det för de familjehemsplacerade ungdomar (medelvårdtid 81 månader). Konsekvensen blir att studiens resultat inte kan generaliseras till den stora grupp ungdomar som är kortvarigt placerade.

Att ta ungdomarnas ord på allvar

En viktig utgångspunkt i analysen av svaren som ungdomarna lämnat är att ta deras ord på allvar, och inte ifrågasätta de ungas förmåga att svara på frågor utifrån det faktum att de är just unga. Samtidigt konstaterades i teorikapitlet behovet av att betrakta barn både som kompetenta varande (being) unga och som individer under utveckling (becoming) (Uprichard, 2008; Lee, 2001). Scott (2008) beskriver i ett kapitel om barn som respondenter i kvantitativ forskning nödvändigheten av att betrakta barn ur båda perspektiven. Författaren understryker att barn är fullt kapabla att svara på frågor om sina förhållanden samtidigt som hon pekar på de metodologiska problem forskaren kan ställas inför. Nämligen att hänsyn måste tas till huruvida barn kan läsa, nivå på språkförståelse och hur långt de kommit i sin kognitiva utveckling. En annan viktig sak är vilken ålder de deltagande unga befinner sig i. Utgångspunkten i avhandlingen är att presentera ungas egen beskrivning av sin dagliga tillvaro i familjehem och HVB som de uppfattar den oavsett sin ålder och kognitiv utveckling och därmed ta de ungas egna ord på allvar, något som är av speciell vikt att ha i åtanke när svaren på de öppna frågorna redovisas i respektive empirikapitel.

7. Ungdomarna och deras vårdmiljöer

I detta kapitel beskrivs undersökningsgruppen utifrån uppgifter om kön, ålder, utländsk bakgrund, placeringstid och hur fördelningen mellan de två vårdformerna ser ut. Uppgifterna som presenteras nedan har hämtats från de enkäter som familjehemsföräldrar och HVB-personal i ungdomarnas vårdmiljöer fyllt i.

Ungdomarna i undersökningen

Ungdomarna som ingår i studien är som tidigare framgått placerade av 39 olika kommuner i Mellansverige. De hade vid undersökningstillfället en vårdtid på minst sex månader i HVB eller familjehem. Inledningsvis görs en redovisning av uppgifter om de unga utifrån kön, ålder, etnisk bakgrund och placeringstid i nuvarande vårdmiljö. Som framgår av tabell 3 medverkar marginellt fler flickor än pojkar bland de familjehemsplacerade ungdomarna medan förhållandet är det motsatta bland de unga i HVB.

Tabell 3. Beskrivande uppgifter om undersökningsgruppen (13-18 år) (n=272[13]). Uppgifterna om utländsk bakgrund och placeringstid är lämnade av familjehemsföräldrar och HVB-personal. Procent.

		Familjehem n=125	**HVB n=147**
Kön	Pojkar	46	59
	Flickor	54	41
Ålder	13-14 år	27	9
	15-16 år	31	44
	17-18 år	42	47
Etnisk bakgrund	Föräldrar födda i Sverige	44	48
	En förälder född utomlands	27	20
	Båda föräldrarna födda utomlands	23	27
	Uppgift saknas	6	5
Placeringstid i nuvarande vårdmiljö.	- 12 månader	6	43
	13 - 24 månader	11	33
	25 - 60 månader	29	17
	61 – månader	53	5
	Uppgift saknas	1	2

I både familjehemsgruppen och HVB-gruppen är det procentuellt fler unga i de två äldre åldersgrupperna (15-16 år och 17-18 år) än i den yngre, även om skillnaden är mindre påtaglig i familjehemsgruppen än i HVB-gruppen. Ungefär hälften av ungdomarna har föräldrar födda i Sverige medan resterande femtio procent har en eller båda föräldrarna födda utomlands. I familjehemsgruppen har några fler unga en förälder född utomlands än båda föräldrarna födda utomlands. I HVB-gruppen är förhållandet det motsatta. Uppgifterna om ungdomarnas etniska bakgrund har, som nämnts, lämnats av familjehemsföräldrar och HVB-personal. På grund av att de vuxna i vårdmiljöerna ibland var osäkra på de uppgifter de lämnade anses variabeln för osäker att inkludera i vidare analyser. Ungdomarnas etniska bakgrund kommer därför inte att behandlas vidare i avhandlingens analyser.

Placeringstiderna i vård för ungdomarna i undersökningsgruppen är överlag långa, drygt hälften av de unga i familjehemsgruppen har tillbringat mer än 5 år i samhällets vård. Med tanke på de ungas ålder (13-18 år) innebär detta att en stor grupp tillbringat i genomsnitt en tredjedel av sitt liv hittills i vård. I HVB-gruppen ligger tyngdpunkten på vårdtider upp till 2 år. Men även ung-

[13] Som framgår av tabellen saknas uppgifter om etnisk bakgrund och placeringstid för ett antal av ungdomarna i såväl familjehem och HVB. Anledningen till detta är avsaknad av vuxenformulär eller ofullständigt ifyllda vuxenformulär.

domarna i undersökningsgruppen placerade i HVB har generellt sett längre vårdtider än majoriteten av HVB-placerade. Den genomsnittliga vårdtiden i undersökningsgruppen (medelvärdet) är 19,5 månader (median = 14 månader). Med andra ord nästan 2 år. I familjehemsgruppen ligger den genomsnittliga vårdtiden på 81 månader (median = 63 månader), alltså nästan 7 respektive 5 år. Ungdomarnas överlag kortare vårdtider på institution i förhållande till familjehemsgruppen behöver dock inte innebära att dessa unga på det stora hela tillbringar kortare tid i vård. HVB-ungdomar kan till exempel varit placerade i ett familjehem tidigare och sedan överflyttats till ett HVB, något som tabell 4 också bekräftar. Tvååriga HVB-placeringar kan även betraktas som relativt långa institutionsplaceringar. Det kan således konstateras att undersökningsmaterialet på det stora hela domineras av unga i relativt långa och stabila placeringar (stabila så till vida att de inte avbrutits och lett till en omplacering). Flera av ungdomarna har alltså inte placerats i tonåren utan för majoriteten har placeringen skett i 10-årsåldern eller tidigare. Kopplar vi tillbaka detta till resonemanget i inledningskapitlet om att unga i samhällsvård är en starkt selekterad grupp och att många som placeras i yngre ålder placeras på grund av problem i hemmiljön snarare än på grund av eget beteende kan vi anta att en förhållandevis stor del av de unga i studien tillhör den förstnämnda gruppen, de som placerats på grund av hemförhållanden och blivit kvar i familjehemsvård.

Det finns alltså vissa skillnader mellan ungdomarna i de två vårdformerna som undersöks i denna studie. Utmärkande för familjehemsungdomarna är att de varit en lång tid i sin nuvarande vårdmiljö och därför uttalar sig om en miljö de i många fall känner mycket väl. En del av de unga kanske även betraktar vårdmiljön mer som sitt hem än föräldrarnas. För ungdomarna i HVB kan institutionsmiljön, på grund av en kortare placeringstid, vara mer främmande och tillfällig. Många av ungdomarna hade endast vistats ett år i den aktuella vårdmiljön.

Var kom ungdomarna från vid placeringen?

Tabell 4. Beskrivande uppgifter om vilken typ av miljö de samhällsvårdade ungdomarna (13-18 år) med vårdtider över sex månader kom ifrån före placeringen i nuvarande vård. (n=112, 140[14]). Uppgifter lämnade av vuxna i vårdmiljöerna. Procent.

	Familjehem n=112	HVB n=140
Från biologiskt hem	46	37
Från ett familjehem	29	21
Från ett HVB	5	16
Från ett § 12-hem	2	17
Annat[15]	17	9
Vet ej/osäker	1	-

Knappt hälften av de unga i familjehem och nästan två femtedelar av HVB-ungdomarna kommer från sitt biologiska hem in i nuvarande vårdmiljö. Resterande hälft av familjehemsungdomarna kommer från någon annan typ av vård till nuvarande placering och närmare två tredjedelar av unga i HVB kommer direkt från en annan placering till den nuvarande institutionen. Nära på en tredjedel av ungdomarna i familjehem kommer från en tidigare placering i ett familjehem, något som kan innebära att det skett ett sammanbrott av vården i det tidigare familjehemmet (Vinnerljung et al 2001 och Vinnerljung & Sallnäs, 2004). Bland HVB-ungdomarna kommer en femtedel från en familjehemsplacering, knappt en femtedel från ett annat HVB och ytterligare knappt en femtedel från ett statligt § 12-hem. Resultaten ovan sammantaget med resultaten att de unga i studien har långa vårdtider i sina nuvarande vårdmiljöer pekar tillsammans på att studiens deltagare är att betrakta som relativt ”vårdvana”. Flera av ungdomarna har erfarenheter från åtminstone en annan typ av vårdmiljö.

Vårdmiljöerna

Levnadsförhållanden för ungdomar påverkas av den miljö där de tillbringar sin vardag. Nedanstående korta sammanfattning baseras på de enkäter som personalen och familjehemsföräldrarna i respektive vårdmiljö besvarat.

[14] Bortfallet på frågan beror på att det för ett antal unga saknas frågeformulär från en vuxen (fosterförälder eller HVB-personal).
[15] Kategorin ”Annat” är i frågeformuläret inte specificerad därför är det inte möjligt att beskriva vad denna kategori innehåller.

Drygt hälften av de unga i HVB vårdas vid en medelstor institution där platsantalet varierar mellan fem och nio platser var femte hem av de 67 som ingår i undersökningen är att betrakta som små. Dessa institutioner har 1-4 vårdplatser. Den återstående tredjedelen unga vårdas på vad som kan betraktas som en stor institution där platsantalet spänner från 10 platser ända upp till 51 platser. Sammanfattningsvis så vistas en relativt stor andel av de unga i undersökningen på medelstora eller stora institutioner.

Miljön på institutioner och familjehem

Vid våra intervjubesök vid institutionerna fick projektgruppen möjlighet att se merparten av de HVB som ungdomarna i denna undersökning vistas vid. Våra samlade intryck är att det i huvudsak rör sig om institutioner som ligger på landsbygden. Ofta några mil från en större stad eller samhälle.

Många av institutionerna har djur, såväl husdjur (hundar och katter) som andra typer av djur (på några ställen fanns höns, andra ställen hästar och kaniner). Det fysiska utseendet spänner från små och större villor och bondgårdar som ser ut som hem för en normal eller stor barnfamilj till något enstaka flervåningshus i tegel där ungdomarnas rum döljer sig bakom bruna lägenhetsdörrar. De flesta av institutionerna med egna skolor har skolan belägen i ett separat hus. I anslutning till köket finns ofta en planeringstavla med samtliga ungdomars namn uppförda, där antecknas varje ungdoms förehavanden och i vissa fall hur han/hon ligger till avseende sin teckenekonomi[16].

Familjehemsungdomarna bor i mycket stor utsträckning i friliggande en- eller tvåfamiljshus med flera rum och kök. Ungefär en tiondel av ungdomarna bor i jordbruksfastigheter och gårdar på landsbygden. Majoriteten bor i ”kärnfamiljer” eller i ”styvfamiljer”. En knapp femtedel bor med en ensamstående vuxen.

Utbildningsnivå för personal och familjehemsföräldrar

Tidigare studier av skolgång för unga i samhällsvård har visat att familjehemsföräldrar och HVB-personals egen utbildning och utbildningsnivå har betydelse för de ungas skolgång och utbildningsförutsättningar (Heath, Colton & Aldgate, 1994 & Egelund & Hestbaek 2003). På de små institutioner som ingick i undersökningen (0-5 anställda) har i genomsnitt en knapp femtedel vad man kan kalla en kärnyrkesutbildning för arbete vid ett HVB, alltså

[16] Teckenekonomi är ett regelsystem som tillämpas vid flera HVB. Detta är en form av social inlärningsmodell som i korta drag kan beskrivas som att barnen under tiden i vård inlemmas i ett poängsystem. Detta innebär konkret att ett önskat beteende (som t.ex. att bädda sin säng, läsa sina läxor, städa sitt rum) renderar i poäng, medan vägran att utföra sysslor resulterar i poängavdrag. Dessa poäng kan sedan växlas in till olika fördelar som till exempel extra tillgång till TV och fritid (Andreassen, 2003).

en socionom-, socialpedagog- eller en psykologutbildning. Intressant att notera är att ju större institutionen är (ju fler anställda de har) desto mindre andel av personalstyrkan är kärnyrkesutbildad. Många anställda vid de undersökta institutionerna har dock behandlingsassistentutbildning. Vid 25 av de totalt 67 undersökta institutionerna arbetar inga socionomer eller socialpedagoger. Personal med någon form av högskoleutbildning tenderar vara en bristvara vid en stor andel av de små institutionerna. 18 av institutionerna bedriver egen skolverksamhet. En analys av antalet behöriga lärare visade att knappt 60 procent har adekvat pedagogisk utbildning. I kommunala respektive fristående skolor är andelen behöriga lärare 87 respektive 67 procent (Skolverket, 2008).

Familjehemsungdomarna i undersökningen vistas i relativt välutbildade hem. I en tidigare publicerad artikel från projektet konstaterar kollegorna Wiklund & Sallnäs (2010) att familjehemsföräldrarna är högre utbildade än föräldrarna till de unga i jämförelsepopulationen. Utbildningsnivån bland familjehemsföräldrarna i undersökningen skiljer sig också något åt från tidigare undersökningar av familjehemsföräldrar som visat på en lägre utbildningsnivå (se t.ex. Höjer, 2001). Högst utbildade i levnadsnivåundersökningen är familjehemsmammorna, 40 procent av dessa har en postgymnasial utbildning. En tredjedel av både familjehemsmammorna och papporna har enbart utbildning på grundskolenivå.

Sammanfattning

I studiens undersökningsgrupp ingår marginellt fler flickor än pojkar bland de familjehemsplacerade ungdomarna medan förhållandet är det motsatta bland HVB-ungdomarna. Majoriteten av de unga är i gymnasieålder. Ungefär hälften har föräldrar med svensk bakgrund medan den andra hälften har en eller två föräldrar med utländsk bakgrund. I båda grupperna (familjehem och HVB) har de unga långa vårdtider. I familjehemsgruppen ligger den genomsnittliga vårdtiden på nästan 7 år, bland HVB-ungdomarna på strax under 2 år. De unga är att betrakta som relativt ”vårdvana”. I fråga om köns- och åldersfördelning liknar undersökningsgruppen andra unga i samhällsvård då samtliga här presenterade fördelningar överensstämmer med Socialstyrelsens nationella statistik över placerade barn och unga (Socialstyrelsen, 2010a). Flera av HVB-ungdomarna vårdas på små HVB som i många fall ligger utanför en tätort. Familjehemsungdomarna bor ofta i relativt stora friliggande en eller tvåfamiljshus. Många små institutioner saknar personal med högskoleutbildning. Familjehemsföräldrarna är överlag relativt välutbildade, speciellt familjehemsmammorna.

8. Kamratrelationer

Umgänget med kamrater är centralt för unga oavsett om de befinner sig i vård eller inte. James och Prout (1990;1997) poängterar vikten av att studera barns sociala relationer till varandra, då de har stor betydelse för de ungas uppväxt och utveckling. Under senare år har teorier om barns sociala hierarkier formulerats och forskning inom det området har vuxit sig stark. Det har till exempel konstaterats att barns sociala relationer och plats i kamratgruppen under barndomen kan ha betydelse för deras hälsa både under barndomen och på lång sikt (se t.ex. Boyce, 2004; Östberg & Modin, 2008; Schwartz et al, 2008; Almquist et al 2010). I föreliggande kapitel undersöks samhällsvårdade ungdomars resurser i form av sociala relationer med jämnåriga. Mer specifikt studeras deras kontakter med kamrater samt deras erfarenhet av mobbning och kränkande behandling i kamratgruppen. Kapitlet är indelat i två huvudsakliga avsnitt. I det första görs en presentation av samhällsvårdade ungas kamratrelationer, medan det andra avsnittet fokuserar på erfarenheter av mobbning och kränkande behandling. Innan resultatpresentationen får ta plats bör några korta ord om det viktiga sambandet mellan skolmiljö och kamratrelationer sägas. Ett begrepp som mobbning behöver också definieras.

Skolmiljön och kamratrelationer

Skolmiljön är en viktig plats för barns kamratrelationer. Som nämndes tidigare menar Östberg (2001a) att skolan kan vara ”en ’officiell’ arena där ens identitet och popularitet skapas och blir av betydelse” (s 186). Skolmiljön kan, som nämndes tidigare, ibland även ses som en potentiell stöd- och skyddsfaktor (Aldgate, 1990; Gilligan, 1998 Egelund & Hestbaek, 2003; Lundberg, 2005) och en plats där unga har möjlighet att utvecklas psykosocialt och beteendemässigt. Som genomgången av den tidigare forskningen visat kan kamratrelationerna ha stor betydelse både för barns beteende här och nu liksom deras utveckling på sikt. Umgänget med jämnåriga kan därmed betraktas som en viktig resurs i en flickas/pojkes utveckling.

Begreppen mobbning och kränkande behandling

Vad är mobbning?

Begreppet mobbning har många bottnar. Under de dryga trettio år som forskning kring fenomenet har utförts har olika definitioner formulerats för att beskriva vad som bör betraktas som mobbning. I svensk och utländsk forskning beskrivs mobbning numera tämligen samstämmigt som oprovocerat aggressivt beteende och utförandet av negativa handlingar gentemot en utsatt individ med uppsåt att skada (se t.ex. Olweus, 1993; Randall, 1996; Pellegrini, Bartini & Brooks 1999 och Harris & Petrie, 2003). Även om mobbning ofta kopplas till skolan, som åtminstone för yngre barn är obligatorisk, är det något som även kan ske på fritiden via nätet eller på annat sätt. Virtuell mobbning är en företeelse som sker via chattar, mail och sms och som under de senaste åren allt mer uppmärksammas av både svenska och utländska forskare (se t.ex. Gillespie, 2006; Enochsson & Olin, 2007; Kowalski, Limber & Agatston, 2008). Olweus (2007) menar att ”en elev blir mobbad när han eller hon upprepade gånger eller under viss tid utsätts för negativa handlingar från en eller flera andra elever” (s 57).

Hur vanligt är det med mobbning?

Mobbning och andra former av kränkande behandling (som t.ex. sexuella trakasserier) är idag ett påtagligt problem för en grupp barn i Sverige. Skolverket (2007) uppger att ungefär 3 procent av de äldre eleverna och ungefär 4 procent av de yngre av samtliga skolpliktiga barn dagligen upplevde någon form av kränkande behandling från någon person i skolan under läsåret 2006/07.

Levnadsnivåundersökningens definition av kränkande handlingar och mobbning

De mobbningsrelaterade frågorna är utformade efter Barn-LNU - forskarnas, definition, samt operationalisering av begreppet mobbning. De skriver att ”vår syn är att mobbning i grund och botten är ett gruppfenomen. När vi sätter fokus på den individ som blir mobbad befinner han eller hon sig i ett utsatt tillstånd eller position som är mer eller mindre varaktig över tid. Denna utsatthet kan ta sig uttryck i att han/hon erfar olika typer av negativa handlingar som från den utsatta individens sida är kränkande” (Östberg, 2001a, s 191). Barn-LNU forskarna är ense med Olweus (1991; 2007) och andra forskare som följt i hans fotspår att mobbning är ett gruppfenomen och tar sig uttryck som ett systematiskt beteende som pågår över tid. Definitionen i Barn-LNU blir av förståeliga skäl den definition som får gälla i studien av de samhällsvårdade ungdomarna.

Resultat

De samhällsvårdade ungdomarnas kamratrelationer

Som genomgången av forskningen om kamratrelationer och mobbning visat är dessa två områden mycket tätt sammanknutna med varandra. Forskningsgenomgången visade även på den betydelsen kamratrelationer kan ha för samhällsvårdade unga. Inledningsvis läggs därför fokus på att beskriva hur kamratrelationerna ser ut för studiens ungdomar.

Antal nära vänner i klassen

Frågan om hur många nära vänner ungdomarna upplever sig ha i sin skolklass (se tabell 5) kan ses som ett mått på i vilken utsträckning samhällsvårdade unga har tillgång till resurser i form av sociala relationer med jämnåriga.

Tabell 5. Antal nära vänner som samhällsvårdade unga (n=123, 147), och jämförelsegrupper (n=1464) upplever sig ha i sin skolklass. Procent (hela variabeln testad).

	Familje-hem n=123	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Nej, har ingen nära vän i klassen	12	8		28	9	
Ja, har en eller två nära vänner i klassen	33	28	is	37	28	***
Ja, tre eller fler nära vänner i klassen	55	64		35	63	

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

I tabell 5 framgår att HVB-ungdomar i betydligt större utsträckning anger att de saknar en nära vän i sin skolklass än jämförelsegruppen. En dryg fjärdedel av de unga i HVB har ingen nära vän medan motsvarande siffra i jämförelsegruppen är mindre än en tiondel. En dryg tredjedel av HVB-ungdomarna har tre eller fler nära vänner medan motsvarande för jämförelsegruppen är två tredjedelar. Bland de familjehemsvårdade unga finns inga signifikanta skillnader mot jämförelsepopulationen. Vi kan således konstatera att HVB-ungdomar i betydligt lägre utsträckning har nära vänner i skolklassen än normalpopulationen, medan detta inte gäller för unga i familjehem.

Väljer vi istället att undersöka i vilken utsträckning de unga uppger att de har flick/pojkvän blir bilden en annan (ej i tabell). Vid hänsyn tagen till ålder är det dubbelt så vanligt bland HVB-ungdomar att ha en flick-/pojkvän som för unga som bor hemma och skillnaden är signifikant. Det finns inte någon nämnbar skillnad mellan familjehemsvårdade unga och deras jämförelsegrupp.

Väljer vi nu att, i en regressionsanalys, undersöka sambandet mellan att sakna nära vänner i sin klass och boendeform där vi konstanthåller bakgrundsvariablerna kön och ålder kan vi konstatera att det finns ett tydligt samband mellan avsaknad av nära vänner i klassen och att bo på institution (se tabell 6). För unga som vårdas i HVB finns ett fyrfaldigt högre odds för att sakna nära vänner i klassen, medan det inte finns något signifikant samband mellan att vårdas i familjehem och sakna vänner i klassen. I tabellen framgår även att unga i gymnasieålder saknar nära vänner i skolklassen i större utsträckning än unga i högstadieålder.

Tabell 6. Samband mellan bakgrundsvariabler och avsaknad av nära vänner i klassen bland de samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	is	1,1	0,8-1,5
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	***	2,0	1,4–2,9
Boendeform			
-Jämförelsegrupp		1	
- HVB	***	4,1	2,7–6,2
- Familjehem	is	1,5	0,9-2,7

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

Umgänget med kompisar

Ungas kamratrelationer utvecklas till stor del i skolmiljön. Där bestäms och formas mycket av deras umgänge med kompisar på fritiden (Nilsson, 1998). Tabell 7 visar i vilken utsträckning samhällsvårdade ungdomar umgås med kompisar där de bor (institutionen eller familjehemmet), vistas hemma hos en kompis eller träffar kompisar på något annat ställe. Svarsalternativen de unga valt mellan är: varje dag, flera dagar i veckan, minst en gång i veckan, mer sällan och aldrig. I analysen har de första tre svarsalternativen slagits samman. I variabeln ”umgås med kompis någonstans minst en gång i veckan” längst ner i tabell 7 har de tre frågorna *”kompisar på besök där man*

bor", "vistas hos kompisar" och "träffar kompisar någon annanstans" slagits samman för att ge ett samlat mått på i vilken utsträckning samhällsvårdade unga träffar kompisar på veckobasis.

Tabell 7. Andel unga samhällsvårdade respektive jämförelsegrupper som har kompisar på besök där de bor (familjehemmet, HVB och hemmet), vistas hemma hos kompisar, träffar kompisar minst en gång per vecka samt i vilken utsträckning de umgås med kompisar någonstans minst en gång per vecka. (n= 125, 1464, 147, 1464) Procent.

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Kompisar på besök där man bor minst en gång per vecka	52	71	***	37	70	***
Vistas hos kompisar minst en gång per vecka	77	80	is	47	80	***
Träffar kompisar på annat ställe minst en gång per vecka	87	89	is	67	90	***
Umgås med kompis någonstans minst en gång i veckan	94	97	is	72	97	***

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

Unga i HVB har betydligt mindre kamratkontakter än sina jämnåriga som inte vistas i HVB. Mindre än tre fjärdedelar av HVB-ungdomarna umgås med en kompis minst en gång i veckan medan det i jämförelsepopulationen rör sig om i princip samtliga ungdomar. Dryga tre femtedelar av jämförelsegruppen har kompisar hemma på besök minst en gång per vecka medan endast knappt två femtedelar bland HVB-ungdomarna har en kompis på besök i vårdmiljön där de bor. Samtliga skillnader mellan HVB- ungdomarna och unga i jämförelsegruppen är signifikanta. För de familjehemsvårdade ungdomarna är skillnaden i förhållande till jämförelsegruppen i princip obefintlig vad gäller att vistas hemma hos kompisar och på andra ställen. Dock träffar familjehemsungdomar jämnåriga i familjehemmet signifikant mer sällan än jämförelsegruppen. Frågan kan ställas om ungdomar i både familjehem och HVB uppfattar en osäkerhet kring om de kan, får och har möjlighet att ta hem kompisar till vårdmiljön?

Avsaknaden av kamratkontakter för unga i HVB väcker även frågan om det hänger samman med att institutionsmiljön försvårar kamratumgänge? Institutionen kan ofta ha ett striktare tidsschema än många familjehem och hem i allmänhet (se t.ex. Sandbaek, 2004; Olsen & Dahl, 2008 & Jakobsen, 2010). Ett HVB kan även ha fasta aktiviteter (som psykologsamtal, behandlingssessioner och olika gruppaktiviteter) som ungdomarna förväntas delta i. Med andra ord kan HVB-ungdomars tid vara mer styrd. Barnombudsmannen (2011) pekar i sin rapport baserad på intervjuer med placerade barn på att institutionsmiljöerna ofta är präglade av skrivna och oskrivna regler som på olika sätt inskränker de ungas handlingsutrymme. Enligt barnombudsmannens rapport kan unga ibland, ofta i början av en institutionsvistelse, isoleras från omvärlden. Utifrån detta är det tänkbart att det i vissa fall skulle kunna vara en strategi från institutionen att inte tillåta ungdomarna umgänge med kamrater för att man från personalens sida vill bryta ett umgänge som inte anses lämpligt. Det kan tilläggas att hela 35 procent av de unga i HVB uppger att de *aldrig* har kompisar på besök där de bor medan motsvarande siffra för jämförelsegruppen är 3 procent (ej i tabell).

För att undersöka eventuella samband mellan utfallsvariabeln (*umgänge med kompisar någonstans minst en gång per vecka*) och boendeform med kontroll för kön och ålder genomfördes en regressionsanalys, se tabell 8. Ungdomar i HVB har betydligt lägre odds för att umgås med kompisar än jämförelsepopulationen. För unga i familjehem finns inget samband.

Tabell 8. Samband mellan bakgrundsvariabler och umgänge med kompisar någonstans minst en gång per vecka bland de samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	is	0,9	0,6-1,5
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	is	1,1	0,9-1,5
Boendeform			
-Jämförelsegrupp		1	
- HVB	***	0,1	0,1-0,1
- Familjehem	is	1,0	0,6-1,8

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

Kompisar som stöd vid bekymmer

Genomgången av tidigare forskning visade att kamratgruppen kan utgöra betydelsefullt stöd för unga i vård (se t.ex. Ungar, 2000; Emond, 2003;2004 & Lee & Thompson, 2009). Ungdomarna fick i levnadsnivåundersökningen frågan om vilka personer de pratar med när de är bekymrade. Resultaten visade att HVB-ungdomar pratar med sin flick-/pojkvän (i de fall de har en) i mycket större utsträckning när de är bekymrade än jämförelsegruppen. När det gäller att vända sig till tjej- eller killkompisar när man är bekymrad finns det inga skillnader mellan samhällsvårdade unga och respektive jämförelsegrupp. De tidigare presenterade resultaten visade att HVB-ungdomar å ena sidan har färre nära vänner i klassen än normalpopulationen och att de umgås med kompisar på fritiden i mindre utsträckning än de unga som bor hemma. Å andra sidan är det fler av de unga i HVB som uppger att de har flick-/pojkvän än jämförelsepopulationen.

Erfarenheter av kränkande handlingar och mobbning bland samhällsvårdade ungdomar respektive jämförelsegrupp

Tabell 9 baseras på de ungdomar som uppgivit att de minst en gång i månaden varit utsatta för olika typer av kränkande handlingar i skolan. Skalan de unga fick använda för att svara på frågan hade stegen ”nästan varje dag”, ”minst en gång i veckan”, ”minst en gång per månad”, ”någon enstaka gång” samt ”aldrig”. I tabellen har de första tre kategorierna på skalan tagits med. Kategorierna ”någon enstaka gång” och ”aldrig” har exkluderats. Detta gjordes för att kunna få en bild av hur många i respektive grupp som vid upprepade tillfällen under skolgången upplever att de är utsatta för mobbning och kränkande handlingar. I likhet med tabellen över kamratkontakterna tidigare i detta kapitel finns i tabell 9 ett samlat mått här formulerat som att vara ”utsatt för någon typ av mobbning minst en gång per månad”[17].

[17] I denna variabel har som redovisades i metodkapitlet samtliga 4 olika typer av kränkande behandling och mobbning slagits samman. Har de unga svarat att de är utsatta för någon av de fyra typerna av mobbning minst en gång per månad inkluderas de i den samlande variabeln.

Tabell 9. Erfarenheter av kränkande handlingar minst en gång per månad i skolan bland samhällsvårdade (n=125,147) och jämförelsegrupp (n=1470) (13-18 år). Procent.

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1470 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1470 (Viktade värden)	p
Blivit anklagad för saker	14	10	is	19	10	**
Ingen vill vara tillsammans med mig	7	4	is	9	4	**
Andra retar och skämtar om mig	18	8	***	13	7	**
Blir slagen	6	2	**	5	2	**
Utsatt för någon typ av mobbning minst en gång per månad.	26	16	**	28	15	***

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Samhällsvårdade ungdomar uppger i större utsträckning att de är utsatta för kränkande handlingar i skolan än jämförelsegruppen. De sammanslagna siffrorna visar att både familjehemsplacerade ungdomar och HVB-ungdomar är utsatta för någon typ av mobbning eller kränkande behandling signifikant oftare än sina respektive jämförelsegrupper. Avseende att bli anklagad samt erfarenhet av uteslutning (ingen vill vara tillsammans med mig) är skillnaden gentemot jämförelsegruppen signifikant för HVB-ungdomar men inte för unga i familjehem. Att bli retad eller slagen är även det signifikant vanligare för både familjehemsvårdade unga och HVB-ungdomar än för respektive jämförelsegrupp. Som nämndes i kapitlets inledning visar Skolverkets undersökning (2007) att 3-4 procent av skolpliktiga barn *dagligen* är utsatta för mobbning, jämför vi denna siffra med hur många unga (samhällsvårdade och hemmaboende sammantagna) i denna undersökning som uppger att de nästan dagligen är utsatt för någon form av mobbning är det 4 procent (ej i tabell). På grund av att antalet samhällsvårdade ungdomar som är utsatta för mobbning dagligen är relativt få (på grund av att totalpopulationen uppgår till 272 individer) har det här inte varit möjligt att med statistisk säkerhet redovisa en uppdelning mellan vårdformer och jämförelsegrupp när det gäller utsatthet på daglig basis eller på veckobasis. Ovanstående mönster som presenterats i tabellen, att samhällsvårdade i större utsträckning än andra är

mobbade minst en gång per månad, kvarstår även om måttet breddas till att innefatta alla som uppgett att de någon gång varit utsatta för mobbning och kränkande behandling. Givetvis är skillnaden mellan att bli utsatt för kränkande handlingar dagligen, varje vecka eller minst en gång i månaden och att endast bli utsatt någon enstaka gång stor. Som forskningsgenomgången visade definierar flertalet forskare inte utsattheten för kränkande handlingar någon enstaka gång som mobbning, medan andra som exempelvis Randall (1996) menar att även enstaka tillfällen kan betraktas som mobbning.

När sambandet mellan boendeform och utsatthet för mobbning minst en gång per månad undersöks med kontroll för kön och ålder blir resultatet följande (se tabell 10).

Tabell 10. Samband mellan bakgrundsvariabler och utsatthet för mobbning minst en gång per månad bland samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	**	0,7	0,5-0,9
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	***	0,4	0,3-0,6
Boendeform			
-Jämförelsegrupp		1	
- HVB	***	2,4	1,6-3,5
- Familjehem	**	2,0	1,3-3,0

** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Samhällsvårdade ungas erfarenheter av utsatthet för mobbning blir än mer uppenbara då oddsen att bli utsatt för mobbning fördubblas både för ungdomar i familjehem och för unga i HVB när vi kontrollerar för kön och ålder i analysen. Analysen visar även att flickorna i studien är något mindre utsatta för någon typ av mobbning än pojkarna. Även om tidigare analyser visat att äldre ungdomar har färre nära vänner i klassen än yngre (se tabell 6) visar inte resultaten att de är mer utsatta för mobbning. Gymnasieungdomarnas odds för att bli utsatta för mobbning är lägre än grundskoleungdomarnas.

Illa behandlad av lärare

Mobbning och kränkande handlingar är inte något som unga kan uppleva enbart från jämnåriga. Många unga upplever att deras lärare behandlar dem illa i skolan, vilket konstaterats i flera nordiska studier (Olweus, 1999; Björkqvist & Österman, 1999 och Colnerud, 2007). De amerikanska fors-

karna Whitted & Dupper (2008) fann att av 50 studenter i anpassad skolgång (på grund av de ungas beteendeproblem) hade 86 procent uppgivit att de någon gång blivit fysiskt kränkta (bland annat nekats toalettbesök, blivit slagna eller skakade eller fått en örfil) av en lärare och 88 procent hade varit med om minst en psykologisk kränkning (ignorerad, kallad öknamn, nekad hjälp, rasistiska påhopp med mera) av lärare. Tabell 11 redovisar hur stor andel av de samhällsvårdade ungdomarna respektive jämförelsegruppen som har upplevt sig illa behandlade av någon lärare i skolan.

Tabell 11. Andel unga samhällsvårdade (n=125, 146) respektive jämförelsegrupper (n=1464) som upplever sig illa behandlade av lärare i skolan. Procent.

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Lärare behandlar mig illa	10	12	is	17	12	is

is = icke signifikant

HVB-ungdomarna upplever sig i marginellt större utsträckning illa behandlade av lärare än jämförelsegruppen, medan ett sådant mönster inte finns för unga i familjehem. Skillnaderna mellan HVB-ungdomar och jämförelsegrupp är dock inte signifikanta och bör därför betraktas med viss försiktighet.

Deltagande i mobbning

Mobbning handlar även om unga som utsätter sina kamrater för mobbning. I tabell 12 redovisas hur stor andel av ungdomar i HVB och familjehem som anger att de deltar i mobbning minst en gång per månad.

Tabell 12 Andel unga samhällsvårdade (n=125, 145) respektive jämförelsegrupper (n=1464) som deltar i mobbning minst en gång per månad. Procent

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=145	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Deltar i mobbning minst en gång per månad.	6	2	**	8	2	**

** = $p < 0,01$

Samhällsvårdade ungdomar uppger att de deltar i mobbning i signifikant större utsträckning än sina respektive jämförelsegrupper. 8 procent av unga i HVB och 6 procent av familjehemsungdomarna medger att de mobbar någon annan minst en gång i månaden medan motsvarande siffra för deras respektive jämförelsegrupper är 2 procent.

I regressionsanalysen av deltagande i mobbning (se tabell 13) med kontroll för kön och ålder kan vi se att det finns ett tydligt samband mellan boendeform och deltagande i mobbning. Om ungdomar vistas i HVB eller familjehem är oddsen fyrfaldigt högre för att han/hon skall delta i mobbning av en kamrat än om ungdomar bor hemma.

I likhet med analysen av utsatthet för mobbning konstateras att flickor har lägre odds för att mobba än pojkar.

Tabell 13. Samband mellan bakgrundsvariabler och deltagande i mobbning minst en gång per månad bland de samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	*	0,5	0,3-0,9
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	is	0,7	0,4-1,4
Boendeform			
-Jämförelsegrupp		1	
- HVB	***	4,4	2,1-9,4
- Familjehem	**	3,9	1,7-8,9

is = icke signifikant, * = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Skolk

Då frågan om skolk ofta sammankopplas med frågor som handlar om skolsocialproblematik som mobbning (se ”Tidigare forskning” i avhandlingens femte kapitel) redovisas resultaten angående samhällsvårdade ungdomars skolkande i detta kapitel. I tabell 14 redovisas hur frekvent de unga skolkar från skolan.

Tabell 14. Skolk bland samhällsvårdade (n=106, 141) respektive jämförelsegrupper (n=1351, 1420). Procent (hela variabeln testad)

	Familje-hem n=106	Jämförelse-grupp N=1351 (Viktade värden)	p	HVB n=141	Jämförel-segrupp N=1420 (Viktade värden)	p
Minst varje månad	26	16	*	30	18	***
Mer Sällan/aldrig	74	84		70	82	

* = p< 0.05, *** = p < 0,001

Samhällsvårdade unga skolkar i signifikant större utsträckning från skolan än respektive jämförelsegrupp. Några av de mest frekventa skolkarna (minst en gång per månad) återfinns bland HVB-placerade ungdomar. Regressionsanalysen av skolkande minst en gång per månad och boendeform (med kontroll för kön och ålder) gav resultat enligt tabell 15.

Tabell 15. Samband mellan bakgrundsvariabler och skolk minst en gång per månad bland samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	*	1,3	1,0–1,8
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	***	5,3	3,8–7,6
Boendeform			
-Jämförelsegrupp		1	
- HVB	**	1,9	1,3–2,9
- Familjehem	*	1,7	1,1–2,8

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Det finns förhöjda odds för skolk bland unga som vårdas i HVB eller familjehem. De ungas ålder verkar ha betydelse för i vilken utsträckning de skolkar. Oddset för skolkande ökar kraftigt om de unga är i gymnasieålder.

Könsskillnader inom respektive vårdform

En intressant fråga är om placerade ungdomars kamratrelationer och mobbningserfarenheter ser annorlunda ut beroende på om det är flickor eller pojkar. Inom familjehemsgruppen finns inga könsskillnader i kapitlets behandlade variabler (kamratkontakter, nära vän i klassen, erfarenheter av krän-

kande behandling, illa behandlad av lärare, deltagande i mobbning samt skolk). I HVB-gruppen är det signifikant fler flickor än pojkar som uppger att ingen vill vara med dem minst en gång i månaden. I övrigt finns det inga könsskillnader i HVB-gruppen.

Kamratrelationer - de öppna svaren

I metodkapitlet nämndes att frågor som särskilt tog fasta på att de unga befinner sig i olika vårdmiljöer adderades under anpassningen av levnadsnivåundersökningen till gruppen samhällsvårdade ungdomar. Den öppna frågan om vad de unga ansåg som bra och mindre bra med att bo som de gör (i familjehem och HVB) var en sådan fråga. Nedan redovisas vad i de ungas öppna svar som berörde kamratrelationer.

Möjligheten att träffa kompisar

Det genomgående temat i ungdomarnas svar om kamratrelationer är i vilken utsträckning de har möjlighet att träffa kompisar. Några ger uttryck för vad som kan tolkas som en stor brist på kontakter med kamrater medan andra beskriver kamratkontakterna som en stor tillgång i sina liv. Några exempel på det förstnämnda är ungdomar i HVB och familjehem som uttrycker sig med orden ”får inte träffa mina kompisar”, ”får inte va med, åka till eller ta med kompisar så ofta”, ”förlorar kontakten med många vänner”. Kopplar vi samman detta med de tidigare presenterade resultaten att ungdomar i HVB har betydligt färre kamratkontakter än andra unga kan ovanstående citat anses illustrera detta ganska väl.

Ungdomar som bor i HVB har förvisso ofta nära till jämnåriga, då de i många fall delar bostad. De tidigare presenterade resultaten om HVB-ungdomars bristande kamratkontakter sammantaget med två HVB-flickors kommentarer om kontakterna med jämnåriga i vårdmiljön talar dock för att dessa relationer inte alltid helt enkla. En flicka i HVB skriver ”när man bor så här tätt inpå varandra blir det mycket rykten osv.” en annan berättar att hon ”trivs ej med resten av ungdomarna”. Ytterligare några andra nämner ”ungdomarna” och de ”andra barnen” som något negativt med att bo som de gör. En annan grupp unga upplever att de har goda kamratrelationer och att det är något som är bra med att bo som de gör nu. Några pojkar och flickor i HVB uppskattar ”att vara med mina vänner”, ha ”bra kompisar”, har ”många ungdomar att tala med”. De positiva familjehemsungdomarnas svar går i samma riktning när de skriver ”jag har många kompisar”, ”jag har lärt känna många nya människor” och ”mina kompisar här i X”.

Vårdmiljöns regler och de ungas fritid och kamratrelationer

Vårdmiljöns regler[18] kan påverka placerade ungdomars fritid och kamratrelationer. En HVB-ungdom beskriver konsekvensen av att inte följa institutionens uppsatta regelverk med orden ”utegångsförbud om man inte skött sig, mobilförbud om man inte skött sig, ledighetsstopp om man inte skött sig”. Ungdomens citat belyser att vårdmiljöns bestämmelser kan ha inverkan både på fritiden (i form av att vara ledig och gå ut och göra saker) samt kommunikationsmöjligheter till exempel med kamrater (att han/hon inte får använda sin mobil om han/hon inte skött sig).

Några unga i HVB och familjehem ger uttryck för att gilla reglerna. Till exempel anger några pojkar i HVB att de får ”prata i telefon när man vill”, ”jag får åka hem på permis”, ”jag får gå ut när jag känner för det, det är inte låst”. En familjehemsflicka uppskattar att hon har egen tid då hon får göra vad hon vill. Ovanstående svar kan tolkas som att dessa ungdomar, i kontrast till de barn som beskriver begränsningar, upplever att de kan styra över sin fritid och sina kontakter (med t.ex. kompisar) via till exempel telefon.

Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende kamratrelationer – sammanfattning och analys

Samhällsvårdade ungdomar och i synnerhet HVB-placerade unga skiljer sig från jämförelsegrupperna vad gäller brist på kamrater, utsatthet för mobbning och kränkande behandling samt skolk. I stort är samhällsvårdade unga utsatta för mobbning oftare än jämförelsegruppen och de är med och mobbar andra i större utsträckning än jämförelsepopulationen. Det ska dock påpekas att det fortfarande är relativt ovanligt att mobba och att gruppen placerade unga som mobbar andra är liten. De samhällsvårdade ungdomarna skolkar i större utsträckning. I synnerhet de i HVB har betydligt färre nära vänner i sin skolklass och umgås på det stora hela med kompisar i betydligt mindre utsträckning än jämförelsegruppen. Bland familjehemsungdomar är skillnaderna till jämförelsegruppen avseende kamratkontakter mindre påtagliga. De unga i familjehem träffar kompisar hemma i sin vårdmiljö i signifikant lägre utsträckning än hemmaboende unga men i fallen att träffa kompisar på andra ställen finns inte några skillnader till jämförelsegruppen. Dessa resultat talar för att familjehemsungdomar i avseendet kamratkontakter har resurser mer i nivå med andra ungdomar.

[18] Regelkategorin har samlat svar som på olika sätt beskriver vad de unga får och inte får göra på institutionerna och i familjehemmen. Ord som förekommit ofta i svar som placerats i denna kategori är orden ”måste”, ”inte får”, ”förbud” liksom ordet ”regler”.

Anledningarna till att unga i HVB i stor utsträckning har en brist på nära vänner i klassen och att de har få kamratkontakter samtidigt som de i större utsträckning har pojk- och flickvänner kan säkert vara flera. Studiens data kan inte ge svar på varför det ser ut på detta sätt. En fråga som dock kan ställas är om ungdomarnas brist på kamratkontakter kan sammankopplas med att de på grund av placeringen kan tillhöra olika kamratgrupper. Unga i HVB kan i något större utsträckning än andra befinna sig i flera olika kamratgrupper samtidigt. Gruppen i skolan (klasskamrater), gruppen unga som vårdas vid samma HVB som den placerade själv samt gruppen kamrater som finns i hans/hennes hemort plus eventuell kamratgrupp på orten där vårdmiljön ligger. Möjligtvis kan denna ”multipla tillhörighet”, som jag väljer att benämna den, kopplas till resultaten avseende kamratkontakter. På institutionen eller i anslutning till föräldrahemmet kan ungdomarna ha träffat en flick-/pojkvän som är nära och betydelsefull och som han/hon väljer att vända sig till vid bekymmer. På hemorten kan kompisar finnas som de unga av placeringsskäl inte kan träffa så ofta som de önskar och därför blir kontaktfrekvensen med kompisar låg. Starka band med kamrater på hemorten skulle även kunna innebära att de samhällsvårdade unga inte vill forma nya kamratband i skol- och vårdmiljö.

Är de ungas bristande kamratrelationer begränsande för deras handlingsutrymme? Om kamratgruppen och relationerna inom den betraktas som en resurs med vilkens hjälp unga i vård, i likhet med Ungars (2000) tänkande, kan stärka sin individuella identitet och sin gruppidentitet blir begränsningar av ungas möjligheter att träffa kamrater en inskränkning av deras handlingsutrymme. Resursbegränsningen kanske sker utifrån en bedömning av de vuxna i vårdmiljön att kamratrelationerna inte är till gagn för ungdomen (se t.ex. Dishion et al, 1992 & Persson, Kerr & Stattin, 2004), men lika fullt är det en tydlig begränsning för enskilda ungdomar i deras vardag och därmed något som kan uppfattas som en resursbrist. En generell begränsning av ungas kamratrelationer, om den så sker i välmening, kan innebära att de unga går miste om positiva kamratrelationer utanför vårdmiljön som skulle kunna vara bra för deras utveckling och möjligtvis kan detta även bidra till att en eventuell utsatthet för mobbning förstärks.

I de öppna svaren ger några unga uttryck för att ha goda kamratrelationer i samband med sin tid i familjehem och HVB. Detta talar för att kamratrelationer när de fungerar även kan betraktas som en tillgång för de unga i samhällsvård.

9. Skolgång

Skolgången genomsyrar alla unga människors liv. I forskningsgenomgången tidigare i avhandlingen framhålls den internationellt överensstämmande forskning som visar att skolsituationen för unga människor i samhällsvård är ett problemområde. Majoriteten av barn i Sverige och utomlands som vårdats av samhället går ut i vuxenlivet med låga eller ofullständiga betyg samt en dålig skolunderbyggnad. Att studera skolgång för unga i samhällsvård är en omfattande uppgift. I följande kapitel finns inga ambitioner att ge en heltäckande bild av de placerade ungas utbildningssituation, då detta krävt annat empiriskt material (som betygsresultat och mer fullödig information om de ungas skolgång) än vad som fanns tillgängligt i den genomförda undersökningen. Nedanstående resultat bör snarare ses som ett antal nedslag på områden som utifrån ett resursperspektiv kan ha relevans för de ungas förutsättningar att under sin tid i vård få en utbildning de enligt rådande skollag har rätt till. Exempel på dessa nedslag är basala uppgifter om de ungas skolgång (som vilken typ av skola de får sin undervisning i), läxläsning (i vilken utsträckning de läser läxor och om de får hjälp med läxor i sin vårdmiljö när de behöver detta), tillgång till skolrelevanta materiella resurser, självupplevda krav och självupplevd takt på skolarbetet, trivseln i skolan samt om de får hjälp av lärare i skolan när de behöver detta.

Resultat

De samhällsvårdade ungdomarnas skolgång

I tabell 16 ges en bild av de samhällsvårdade ungdomarnas skolgång. Här redovisas vilken typ av skolform de unga går i samt hur stor andel av skolpliktiga i undersökningsgruppen som går i särskilda undervisningsgrupper eller har specialarrangemang i skolan. De uppgifter som redovisas här kommer från enkäterna som de vuxna i vårdmiljöerna fyllt i. Det innebär att jämförelsedata från hemmaboende i detta fall saknas. Det interna bortfallet på frågan om var de unga går i skola är stort. Information saknas helt om 12 familjehemsplacerade ungdomar och 14 HVB-ungdomar. I 21 (familjehem) respektive 28 (HVB) fall har den vuxna som besvarat frågan angett ”annat” gällande skolgången, men inte preciserat vad ”annat” innebär. Det har i

många fall varit svårt att tyda familjehemsföräldrarnas/HVB-personalens svar på frågan, i vissa fall har den som svarat på frågan inte haft vetskap om hur skolgången ser ut för den placerade ungdomen och angivit detta i frågeformuläret.

Tabell 16. Typ av skolform, andel med nedsatt undervisningstid, andel med särskild undervisning/specialarrangemang samt andel med antingen nedsatt undervisningstid eller särskild undervisning/specialarrangemang för de skolpliktiga samhällsvårdade ungdomarna. (Källa: de vuxna i vårdmiljöerna) (n=134 (HVB) och n=113 (Familjehem). Procent.

	Friskola	Kommunal skola	Framgår ej	Andel nedsatt undervis-ningstid	Andel som har särskild undervisning/ special-arrangemang	Andel som har antingen nedsatt undervisnings-tid eller special-arrangemang
HVB	33	46	21	28	28	39
Familje-hem	7	74	19	4	23	24

Var tredje HVB-ungdom går i någon typ av friskola (se tabell 16) medan motsvarande siffra bland familjehemsplacerade är knappt var tionde. Var fjärde HVB-ungdom och ungefär var tjugonde i familjehemsgruppen har nedsatt undervisningstid. Nästan en tredjedel av HVB-placerade unga och nästan en fjärdedel av familjehemsungdomarna går i någon form av särskild undervisningsgrupp eller specialarrangemang i skolan. I de flesta fall innebär det att ungdomen går i en mindre undervisningsgrupp. I vissa fall läser de unga kärnämnen som matematik, svenska och engelska i mindre grupp och resterande ämnen i större klass. I några enskilda fall får de unga undervisning enskilt av specialpedagog och i några fall sker skolundervisningen i form av hemundervisning av familjehemsföräldrar/HVB-personal. Nästan två femtedelar av HVB- ungdomarna har antingen nedsatt undervisningstid eller någon typ av särskild undervisning/specialarrangemang. I familjehemsgruppen är motsvarande siffra en knapp fjärdedel. Det är med andra ord stor variation när det gäller hur mycket tid unga i de olika vårdformerna tillbringar i organiserad skolverksamhet.

Läxläsning

Mängden tid ungdomar lägger på läxläsning kan ses som ett mått på deras engagemang i skolarbetet och kan också kopplas till vilka läxläsningsrelaterade resurser som unga erbjuds i sin vårdmiljö. Frågan de unga svarat på angående läxläsning är *”Ungefär hur många timmar i veckan brukar du göra läxor?”* Svarsalternativen var: ”mindre än 1 timme i veckan, 1-2 timmar i veckan, 3-4 timmar i veckan, 5-6 timmar i veckan, 7 timmar i

veckan eller mer, jag gör inga läxor samt jag har inga läxor". Som framgår av tabell 17 har några av alternativen slagits samman. I gruppen "mindre än 1 timme/per vecka" ingår även de som uppgivit att de "inte gör läxor" överhuvudtaget.

Tabell 17. Självskattad tid de unga lägger på läxläsning per vecka för samhällsvårdade (n=124,146) respektive jämförelsegrupper(n=1466, 1468), Procent (hela variabeln testad).

	Familje-hem n=124	Jämförel-segrupp N=1466 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelse-grupp N=1468 (Viktade värden)	p
Mindre än 1 timme/v	28	16		30	19	
Mer än 1 timme/v	60	81	***	43	78	***
Jag har inga läxor	12	3		27	3	

*** = p < 0,001

En dryg fjärdedel av unga i familjehem och nästan en tredjedel av unga i HVB väljer att lägga mindre än 1 timme på läxläsning medan motsvarande siffra i respektive jämförelsegrupp är en knapp femtedel. Anmärkningsvärt stora andelar av både ungdomar i familjehem och HVB har angett att de inte har några läxor, en dryg tiondel av familjehemsungdomarna och en fjärdedel av de unga i HVB. En vidare analys visade på en stark korrelation mellan att samhällsvårdade unga uppger att de inte har några läxor och att de har nedsatt undervisningstid eller någon typ av specialarrangemang i skolan. Detta samband talar för att specialarrangemang i skolan för undersökningsgruppen inte innefattar läxläsning, något som kan anses som anmärkningsvärt. Nästan hälften så många HVB-ungdomar som de i jämförelsegruppen ägnar mer än 1 timme åt läxläsning per vecka. I familjehemsgruppen är skillnaden mot jämförelsegruppen mindre, men ändå tydlig.

I likhet med föregående kapitels analyser undersöks även här eventuella samband mellan boendeform och skolgångsrelaterade utfallsvariabler där kön och ålder konstanthålls. I tabell 18 visas samband mellan bakgrundsvariabler och lite/ingen läxläsning.

Tabell 18. Samband mellan bakgrundsvariabler och lite/ingen läxläsning[19] bland samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n= 1742

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke	1		
- Flicka	***	0,5	0,4-0,7
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)	1		
- 16-18 år (gymnasiet)	**	1,4	1,1–1,8
Boendeform			
-Jämförelsegrupp	1		
- HVB	***	2,0	1,3–2,9
- Familjehem	***	2,0	1,3–3,1

** =p < 0,001, *** = p < 0,001

Den logistiska regressionen i tabell 18 visar att ungas placering i familjehem eller HVB ökar oddsen för att de ska ägna mindre än 1 timme/vecka åt läxläsning. Oddsen för att flickor ska ägna lite tid åt läxor är lägre än för pojkar och oddsen är något högre för att göra mindre läxor om man går på gymnasiet än om man går i grundskolan.

Läxläsning, upplevda krav och läxhjälp

För att läsa läxor och utföra skolarbete i sin boendemiljö behöver unga socialt och praktiskt stöd i form av hjälp med läxor samt skolrelevanta materiella resurser. Med det senare menas tillgång till dator och internet, tyst plats att studera i boendemiljön, uppslagsverk med mera. Vilka krav de vuxna i boendemiljöerna ställer på ungdomars skolarbete kan även tänkas ha betydelse för deras läxläsning och skolarbete (Jonsson, 2001). Varför anger så stor andel av de placerade unga att de inte gör läxor eller gör det i liten utsträckning? För att de inte vill? För att de inte får den hjälp med läxarbetet som de behöver i vårdmiljön? Eller möjligtvis för att de inte har de materiella förutsättningar som krävs för att bedriva studier i sin vårdmiljö? I följande stycken undersöks det skolrelaterade stödet och de skolrelevanta resurserna i vårdmiljöerna.

[19] Unga som ingår i gruppen är de som innefattas i gruppen ”mindre än 1 timme läxläsning per vecka”. De unga som uppgivit att de inte har läxor finns inte med i gruppen.

Tabell 19 redovisar i vilken utsträckning de unga upplever krav angående skolarbetet från familjehemsföräldrar och HVB-personal[20] samt i vilken utsträckning de får hjälp med läxor.

Tabell 19. Upplevelse av krav från vuxna i boendemiljön angående skolarbetet för samhällsvårdade (n= 124,146) och jämförelsegrupp (n=1460. 1463) samt hjälp från vuxna i boendemiljön med läxor bland samhällsvårdade (n= 109, 107) och jämförelsegrupp (n=1417, 1415) som har läxor. Procent (hela variablerna testade).

	Familje-hem n=124	Jämförelse-grupp N=1460 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelse-grupp N=1463 (Viktade värden)	p
Upplever krav angående skolarbetet från fosterföräldrar/föräldrar/HVB-personal	45	31	**	32	34	is
	n=109 *(som har läxor)*	*n=1417*		*n= 107* *(som har läxor)*	*n= 1415*	
Vuxna i boendemiljön som brukar hjälpa till med läxor (fosterföräldrar/föräldrar HVB-personal)	73	78	is	42	74	***

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Avseende krav angående skolarbetet från vuxna i boendemiljön (familjehemsföräldrar/HVB-personal och föräldrar) framgår i tabell 19 att familjehemsungdomar i större utsträckning upplever krav från fosterföräldrar än deras jämförelsegrupp gör från föräldrar, medan någon skillnad inte finns mellan HVB-ungdomar och jämförelsegrupp.

Tabell 19 visar också att unga i HVB som uppgivit att de har läxor i betydligt mindre utsträckning anger att de får läxhjälp av personalen än vad jämförelsegruppen får av föräldrar. För familjehemsungdomar finns ingen nämnvärd skillnad. Hur ser det då ut med läxhjälp från andra personer än vuxna i boendemiljön?

[20] Upplevda krav angående skolarbetet baseras på frågan: Är det någon som ställer höga krav på dig när det gäller hur det går i skolan? *Svarsalternativen var: Ja, lärare, ja, fosterföräldrar/personal, ja, jag själv, ja, mina biologiska (riktiga) föräldrar, ja, någon annan, ingen.* I tabell 19 redovisas de unga i samhällsvård som svarat fosterföräldrar/personal och de i jämförelsegruppen som svarat föräldrar.

Tabell 20. Andel av samhällsvårdade (n= 109, 107) jämförelsegrupper (n=1417, 1415) som har läxor som angivit att de får läxhjälp av kompis eller i skolan. Procent.

	Familje-hem n=109	Jämförelse-grupp n=1417 (Viktade värden)	p	HVB n=107	Jämförelse-grupp n=1415 (Viktade värden)	p
Får läxhjälp av kompis	51	48	is	35	48	**
Får läxhjälp i skolan	23	22	is	22	21	is

** = p < 0,01, is = icke signifikant

Endast en dryg tredjedel av HVB-gruppen i tabell 20 uppger att de får läxhjälp av en kompis medan nära hälften av jämförelsegruppen anger detsamma. För familjehemsgruppen finns inga skillnader i relation till deras jämförelsegrupp. Utifrån tabell 20 kan även konstateras att en knapp femtedel av såväl samhällsvårdade unga som jämförelsegrupper erhåller läxhjälp i skolan.

Sammanfattningsvis läser HVB-ungdomar läxor i mindre utsträckning än sin jämförelsegrupp. Unga i HVB upplever krav angående skolarbetet i något mindre utsträckning än familjehemsungdomarna som istället upplever signifikant högre krav från sina fosterföräldrar än vad jämnåriga hemmaboende gör. HVB-ungdomar är de som får minst hjälp med läxor av vuxna i boendemiljön liksom att de får mindre läxhjälp av kompisar än jämförelsegruppen. Det sistnämnda kan möjligtvis kopplas samman med HVB-ungdomars brist på kamratumgänge som redovisades i föregående kapitel.

Läxläsning och skolrelevanta materiella resurser

För att utföra skolarbete och läxläsning i den miljö där man vistas krävs vissa fysiska förutsättningar. Exempel kan vara en tyst plats, tillgång till dator, internetuppkoppling och uppslagsverk. Martin & Jackson (2002) framhåller vikten av adekvata studiehjälpmedel och en god studiemiljö när de konstaterar att 58 procent placerade barn upplevde att de under sin vistelse på institution saknade basala studiehjälpmedel som till exempel böcker och en tyst plats att studera vid.

För att kartlägga placerade ungas materiella skolrelevanta resurser ställde vi, med inspiration från det brittiska forskningsprojektet ”Taking care of education” (Harker et al, 2003), en fråga till de vuxna i vårdmiljöerna som löd *Vilka av följande saker har barnet tillgång till i ert hem/vid HVB: et? Svarsalternativ: eget rum, tyst plats (skrivbord eller dylikt) att göra sina läxor vid, dator, internetuppkoppling, uppslagsverk (t. ex NE; Bonniers uppslagsverk), dagstidning.* I tabell 21 redovisas både svaren på ovanstående fråga liksom

svaren på hur stor andel av de unga som har egen dator och egen mobiltelefon. De senare två uppgifterna är hämtade från levnadsnivåundersökningen och bygger på de ungas egna uppgifter.

Tabell 21. Materiellt skolrelevanta resurser i vårdmiljöerna enligt ungdomarna och enligt de vuxna i vårdmiljöerna (n=272/251, HVB=-147, 137 Familjehem=125, 114). Procent.

		Andel som har:						
		Enligt Ungdomarna n=272		Enligt personalen/familjehemsföräldrarna n=251				
		Egen Mobil	Egen dator	Tyst plats	Tillgång till dator	Internetanslutn.	Uppslagsverk	Dagstidning
	HVB	86	43	96	82	67	62	87
	Familjehem	97	45	91	94	90	73	81
Ålder	13-15 år	89	28	91	83	73	79	81
	16-18 år	92	51	95	89	79	61	86
Kön	Pojke	88	50	95	86	77	63	88
	Flicka	94	37	92	88	77	71	80

96 procent av HVB-ungdomar och 91 procent av unga i familjehem har enligt vårdmiljöerna en tyst plats för studier. Mellan 60 och knappt 90 procent av de unga i respektive vårdmiljö har tillgång till uppslagsverk eller dagstidning. Gällande tillgången till dator och internetanslutning finns några intressanta skillnader. Att ha egen dator skiljer sig inte åt mellan de som bor i HVB och familjehem. Intressant att nämna är också att bland hemmaboende unga är det inte fler som har en egen dator än bland de samhällsvårdade. I normalpopulationen har ungefär 45 procent en egen dator (se Sallnäs et al, 2010a). Ser vi istället till vilka av de placerade unga som har tillgång till gemensam dator och internetanslutning är bilden annorlunda. 82 procent av HVB-ungdomar och 94 procent av familjehemsungdomar har tillgång till dator. 67 procent av unga i HVB har tillgång till internetanslutning för skolarbetet. Bland familjehemsungdomarna har 90 procent tillgång till internet. När det gäller gemensam dator och tillgång till internet finns inga jämförelsedata med hemmaboende unga. Bland HVB-ungdomarna har 86 procent egen mobil och bland familjehemsungdomarna 97 procent. Familjehemsungdomarnas tillgång till egen mobil ligger i nivå med hemmaboende unga (ej i tabell). Mobiltelefon har inkluderats i tabell 21 då dagens mobiler kan användas både för surfing på internet och för kommunikation med klasskamrater för till exempel läxhjälp via sociala nätverk, sms eller via telefonsamtal.

Egen skolprestation och upplevelse av skolgången

Forskarna bakom Barn-LNU (Jonsson et al, 2001) framhåller i sin redovisning att ett bra mått för analys av hur det går för de unga i skolan är ett ”objektivt” mått på de ungas skolprestationer, som betyg eller liknande. Den typen av data är inte tillgänglig i föreliggande studie. Jag har därför valt att använda mig av samma mått som i Barn-LNU, nämligen de ungas självskattade skolprestation. Den självskattade prestationen redovisas tillsammans med de ungas syn på takten i skolarbetet och i vilken utsträckning de får hjälp av sin lärare i tabell 22.

Tabell 22. Självskattad skolprestation, andel som tycker takten på skolarbetet är för låg respektive för hög samt i vilken utsträckning man får hjälp av läraren i skolan bland samhällsvårdade (n=124, 145-147) och för jämförelsegrupp (n=1459-1464). Procent (hela variablerna testade).

	Familjehem	Jämförelsegrupp (Viktade värden)	p	HVB	Jämförelsegrupp (Viktade värden)	p
	n=124	*n=1459*		*n=145*	*n=1461*	
Självskattad skolprestation						
Duktigast eller duktigare än de flesta	39	46	*	45	44	**
Ungefär lika duktig som de andra i klassen	42	44		36	45	
Mindre eller minst duktig i klassen	19	10		19	10	
	n=124	*n=1461*		*n=146*	*n=1464*	
Andel som tycker takten i skolan är…						
För låg	13	8	is	15	7	***
För Hög	15	16		12	18	
	n=124	*n=1459*		*n=147*	*n=1464*	
Hjälp av lärare						
Alltid eller ofta	93	91	is	83	91	**
Inte så ofta eller aldrig	7	9		17	9	

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Tabell 22 visar att samhällsvårdade ungdomar i signifikant större utsträckning uppfattar sig som mindre eller minst duktiga i sina skolklasser i förhållande till unga i respektive jämförelsegrupp. Detta gäller i något större utsträckning för unga i HVB än i familjehem. Relateras detta till vad de vuxna i vårdmiljöerna (familjehemsföräldrar och HVB-personal) svarat på samma fråga (hur duktiga de upplever att den placerade ungdomen är skolan) överensstämmer familjehemsplacerade ungdomars andel nästan på decimalen med fosterföräldrarnas svar. I HVB-gruppen skattar ungdomar sin förmåga

procentuellt något högre än vad HVB-personalen gör (se tabell 25). Avseende takten i skolarbetet anser en grupp på 15 procent HVB-placerade unga förvånande nog att takten på skolarbetet är för låg. I anslutning till detta resultat kan sägas att 32 procent av HVB-ungdomarna går i skola på sina respektive institutioner vilket kan innebära att skolgången är specialanpassad (med t.ex. kortare skoldagar och enbart fokus på kärnämnen) och inte i alla avseenden jämförbar med en ”ordinarie” skolgång. Resultaten i inledningen av detta kapitel angående nedsatt undervisningstid och specialanpassad skolgång indikerar också detta. Avslutningsvis uppger HVB-ungdomar i nästan dubbelt så stor utsträckning som jämförelsegruppen att de ”inte så ofta eller aldrig” får hjälp av sin lärare när de behöver det i skolarbetet. Man ska emellertid notera att en majoritet faktiskt uppger att de alltid eller ofta får hjälp av sina lärare när de behöver det. Familjehemsungdomars uppfattning om takten på skolarbetet och i vilken utsträckning de får hjälp av lärare skiljer sig inte från jämförelsegruppen.

De presenterade resultaten förmedlar en något splittrad bild av skolsituationen för samhällsvårdade ungdomar. Familjehemsungdomar får hjälp med läxläsning, de verkar inte sakna skolrelevanta resurser och får hjälp av lärare i skolan, men samtidigt skattar de sin förmåga lägre än andra ungdomar. Unga i HVB å sin sida tycker att takten på arbetet är låg, de saknar vissa skolrelevanta resurser, de skattar sin egen prestationsförmåga till under genomsnittet och uppger att de inte får den hjälp de behöver av sina lärare i skolan.

Resultaten väcker frågor. Har några av de placerade HVB-ungdomarna för låg studietakt för sin förmåga? De stora nationella registerstudierna visar att familjehemsungdomar går ut skolan med lägre betyg än andra och att deras skolgång är problematisk (se t.ex. Socialstyrelsen, 2010b) Frågan angående den gruppen blir alltså hur det kommer sig att familjehemsungdomar drabbas av skolmisslyckanden trots att de verkar ha en god skolrelevant resurstillgång?

Uppfattning om skolmiljön

Ytterligare en faktor som påverkar en ung människas skolgång är skolmiljön. I Skolverkets återkommande rapport ”Attityder till skolan: om elevers och lärares attityder till skolan” (2007) poängteras vikten av arbetssätt, arbetsro och möjligheten att få arbeta i den takt man själv önskar. I tabell 23 redovisas några olika delar av de ungas skolvardag som gemensamt kan ge en bild av deras trivsel i skolan. Frågan de unga fick svara på var *Vilket av följande stämmer in på hur det är i den skola där du går nu?*

Tabell. 23. Samhällsvårdade (n= 125, 146) respektive jämförelsegrupps uppfattning om sin skolmiljö (n=1460, 1462). Procent.

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp n=1460 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelse-grupp n=1462 (Viktade värden)	p
För mycket läxförhör, prov och redovisningar	32	30		16	32	***
Läxor och prov ofta samtidigt i olika ämnen	53	70	***	36	71	***
Lugnt i klassrummet på lektionerna	43	44		45	46	
Lugnt i skolmatsalen	29	40	*	32	42	*
Någon i klassen mobbad	38	25	**	28	24	
Svårt att hinna äta på lunchen	18	21		17	21	
Skolans toaletter fungerar och är rena	68	70		58	71	

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Unga i familjehem och HVB upplever i mindre utsträckning än respektive jämförelsegrupp att läxor och prov ofta kommer samtidigt i olika ämnen. Unga i HVB tycker även i betydligt mindre utsträckning än jämförelsegruppen att det är för mycket läxförhör, prov och redovisningar. Här är det återigen rimligt att anta att det är HVB-ungdomarnas i många fall speciella skolsituation (med nedsatt undervisningstid och specialarrangemang) som lyser igenom i resultaten. Gällande om det är lugnt i skolmatsalen uppfattar ungefär en av tre av familjehemsungdomarna respektive HVB-ungdomarna att det är matro, medan motsvarande siffra i jämförelsegrupperna är något högre, ungefär två av fem. I övrigt visar tabell 23 inte på några skillnader mellan hur samhällsvårdade och hemmaboende unga uppfattar sin skolvardag, med undantag för en variabel. På frågan om ”någon i klassen är mobbad” svarar mer än var tredje familjehemungdom att någon i klassen är utsatt för mobbning medan det i jämförelsegruppen är ungefär var fjärde.

Möjligheten att påverka sin skolmiljö

På det stora hela har samhällsvårdade unga (med några få undantag) inte någon avvikande uppfattning om sin skolmiljö jämfört med hemmaboende unga. Innebär det även att samhällsvårdade ungdomar upplever att de kan påverka sin skolmiljö och sitt skolarbete? Tabell 24 redovisar i vilken utsträckning samhällsvårdade unga och jämförelsegrupper anser att de har

möjlighet att påverka vilka dagar de ska ha läxor och prov samt om de kan vara med och bestämma utseendet på skollokalerna och skolgården.

Tabell 24. Andel av samhällsvårdade (n=111, 101;123, 117) respektive jämförelsegrupp (n=1306-1424) som anser att de kan påverka sin skolmiljö och skolsituation mycket eller ganska mycket, ganska lite eller inte alls. Procent (hela variablerna testade).

	Vara med och bestämma vilka dagar ni ska ha läxor och prov						Vara med och bestämma hur skolmiljön ska se ut (lokaler och skolgård)					
	Famh n= 111	Jämf grupp n= 1412 (Viktade värden)	p	HVB n= 123	Jämf grupp n= 1424	p	Famh n= 101	Jämf grupp n= 1306	p	HVB n= 117	Jämf grupp n= 1311	p
Ja, mycket eller ganska mycket	41	48	**	46	51	***	39	31	is	37	31	*
Nej, ganska lite	31	36		30	37		31	43		27	41	
Nej inte alls	28	16		24	12		30	26		36	28	

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

I tabell 24 framgår att samhällsvårdade unga uppger att de har mindre möjlighet att påverka läxor och prov i skolan än andra unga. När det gäller möjligheterna att påverka den fysiska skolmiljön (lokaler och skolgård) finns inga påtagliga skillnader mellan familjehemsungdomar och jämförelsegrupp. Bland unga i HVB är det en något högre andel än jämförelsegruppen som anger att de inte alls kan påverka sin fysiska skolmiljö. Fördelningen i övriga grupper är relativt jämn.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att unga i familjehem och HVB i stort uppfattar sin skolvardag relativt likt jämförelsegrupperna samtidigt som det är något fler samhällsvårdade unga som anser att de inte har någon möjlighet att påverka sin skolvardag än bland hemmaboende unga.

Vårdmiljöns uppfattning om ungdomens skolförmåga samt kontakt med ungdomens skola och lärare

Tidigare forskning om ungdomars skolprestationer har visat att engagemang och support från närstående vuxna är av stor betydelse. Woolley & Bowen (2007) fann i sin amerikanska studie att ungdomar som fick support från vuxna i hemmiljön, skolan och grannskapet hade ett större engagemang i sitt skolarbete än andra ungdomar. Miedel & Reynolds (1999) visade att barn till föräldrar som deltagit aktivt i små barns förskole- och skolverksamhet hade högre läskunnighet i högstadieålder. I Martin & Jacksons (2002) studie underströk 74 procent av de intervjuade barnen betydelsen av att personal vid institutioner, familjehemsföräldrar och biologiska föräldrar tog aktiv del i och visade stöd och engagemang i skolarbetet. I en senare studie av före detta samhällsvårdade som trots svårigheter gått vidare till universitetsstudier fann Jackson & Ajayi (2007) att majoriteten av respondenterna som vårdats på institution hade upplevt svårigheter med att studera i institutionsmiljön och att personalen vid hemmen visade lite intresse för de ungas skolarbete. Bland de ungdomar i nämnda studie som vårdats i fosterhem var dock bilden en annan. Här upplevde de flesta att de fått mycket stöd och support från fosterföräldrar och flera nämnde det betydelsefulla i att de vuxna i vårdmiljön uppmuntrande deras skolarbete och brydde sig om hur de presterade akademiskt (a.a.).

Tabell 25 visar familjehemmen och HVB-miljöernas bedömning av de ungas skolprestationer och hur ofta någon med vårdansvar för de unga har kontakt med skola och lärare. Resultaten bör därmed kunna säga något om i vilken utsträckning vårdmiljöerna engagerar sig i de ungas utbildning. Här presenteras data om ungdomar i familjehemsvård och HVB-vård, eftersom frågorna inte ingår i ULF och det således inte finns jämförelsedata.

Tabell 25. Vårdmiljöns bedömning av de unga samhällsvårdades skolprestationer (n =122 (HVB), 113 (Familjehem) samt hur ofta vårdmiljöerna har kontakt med ungdomens skola/lärare. (n =132 (HVB), 113 (Familjehem) Procent

	Ungdomens skolprestationer enligt de vuxna i vårdmiljön			Hur ofta vårdmiljön har kontakt med ungdomens skola/lärare			
	Duktigast eller duktigare än de flesta	Ungefär lika duktig som de andra i klassen	Mindre eller minst duktig i klassen	Minst varannan vecka	Ungefär en gång per månad	Ca 1-2 ggr per halvår	Mer sällan
HVB	30	52	18	71	15	10	4
Familjehem	36	45	19	21	16	56	7

Ungefär en tredjedel av ungdomarna bedöms som duktigast eller duktigare än de flesta av sina familjehemsföräldrar/institutionspersonal (se tabell 25).

Hälften anses vara ungefär lika duktig som de andra i klassen och en knapp femtedel betraktas som mindre eller minst duktig.

HVB-personalen har en tät kontakt med ungdomarnas skola och lärare. För sju av tio unga har vårdmiljön och skolan kontakt minst varannan vecka. Bland familjehemsungdomarna har endast två av tio familjehem lika tät kontakt med skolan. En bidragande orsak till den täta kontakten mellan HVB och skola kan vara att flera av ungdomarna går i skola på institutionen vilket naturligt ger en tät kontakt mellan personal och lärare då dessa två kategorier av anställda sannolikt ingår i samma personalgrupp.

Könsskillnader inom respektive vårdform

Även de skolgångsrelaterade variablerna har kontrollerats för eventuella könsskillnader inom de två vårdformerna. Signifikant fler familjehemsflickor än pojkar ägnar mer än 1 timme i veckan åt läxläsning och fler familjehemsflickor än familjehemspojkar anser sig vara bland de duktigare i skolan. I övrigt fanns inga könsskillnader. I HVB-gruppen är det i likhet med familjehemsgruppen fler flickor än pojkar som ägnar mer än 1 timme åt läxläsning i veckan. Fler pojkar än flickor i HVB anger att de tycker det är lugnt i klassrummet och skolmatsalen. I övrigt finns inga könsskillnader i de skolgångsrelaterade variablerna.

Skolgången – de öppna svaren

Liksom inom området kamratrelationer fanns det i de ungas öppna svar ett fåtal saker som berörde skolgången. I skolkategorin inkluderades öppna svar som på något sätt berörde de ungas skolgång och utbildning. Till exempel svar med orden skola, utbildning, läxor och klass.

Möjligheten till utbildning-skolan en resurstillgång

De öppna svaren gav en samlad bild av skolan som en resurstillgång. Flera unga i HVB liksom i familjehem menade att placeringen i vård inneburit en möjlighet för dem att utbilda sig och få gå i skolan. Några exempel är ”jag får en chans att plugga gymnasium”, ”jag får gå i skolan”, ”möjligheten till utbildning”. Några ungdomar anser även att placeringen har förbättrat deras skolgång. En pojke i familjehem skriver ”går bättre i skolan när jag är här”.

De unga belyser möjligheterna som skolan kan ge dem och lyfter fram att placeringen i vård har bidragit till att öka deras framtidsutsikter och att skolgången fungerar bättre när de är placerade i HVB eller familjehem. Ovanstående resultat ger en annorlunda bild än de kvantitativa resultat som presenterats i tidigare. I kapitlet är ett av de huvudsakliga resultaten att samhällsvårdade och speciellt HVB-placerade ungdomar saknar ett antal skolrelevanta

materiella resurser och att de inte får hjälp med läxor i boendemiljön i samma utsträckning som andra unga. Möjligtvis har de unga i studien som skrivit positivt om skolan samma erfarenheter som Hedin, Höjer & Brunnberg (2010) fann i sin studie om vad skolan betyder för unga människor i familjehem. Författarna framhåller där att flera av de 17 intervjuade ungdomarna menar att fosterföräldrarnas engagemang i skolgången samt deras förmåga att upprätthålla regler och rutiner i fosterhemmet har betydelse för de ungas inställning till skolan och skolarbetet. Flera av de intervjuade menade att de engagerade fosterföräldrarna inspirerade de unga till att ändra attityd angående skolan och se den som något av vikt för deras framtid (a.a.). Eventuellt är det de unga i levnadsnivåundersökningen med positiva erfarenheter av skolan som valt att omtala den i sina öppna svar.

Brist på läxor och inte nöjd med skolmiljön

Bland samtliga svar på den öppna frågan fanns det endast tre stycken som berörde frågan om skolan utifrån en mer negativ ståndpunkt. Två ungdomar placerade i HVB, där institutionen har en egen skola, upplever det som mindre bra att de inte har några läxor och ”att det blir stökigt i klassrummet”. En ungdom i familjehem är inte nöjd med den klass som hon nu går i.

Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende skolgång – sammanfattning och analys

Analysen av de ungas skolgång visade att var tredje HVB-ungdom går i någon typ av friskola. En av fyra HVB-ungdomar har sin undervisningstid nedsatt. En tredjedel av HVB gruppen och en fjärdedel av familjehemsgruppen går i någon typ av särskild undervisningsgrupp. Nästan en tredjedel av unga i HVB och familjehemsungdomar lägger mindre än 1 timme per vecka på läxläsning. Familjehemsungdomar upplever signifikant mer krav ifrån fosterföräldrar när det gäller skolarbetet än jämförelsegruppen. HVB-ungdomar får mindre hjälp med sina läxor i boendemiljön än jämförelsegruppen. Analysen av skolrelevanta resurser visade att HVB-ungdomar i många fall saknar internetanslutning för sitt skolarbete. De har dator men inte möjlighet att koppla upp sig.

Bland de som bor i HVB och bland ungdomar i familjehem är det signifikant fler än i respektive jämförelsegrupp som upplever sig som mindre eller minst duktig i klassen. Nästan var femte HVB-ungdom tycker att de inte så ofta eller aldrig får den hjälp de behöver av sin lärare. Samhällsvårdade unga upplever att de har mindre möjlighet att påverka läxor och prov i skolan än andra ungdomar. Gällande hur man uppfattade skolmiljön fanns (förutom

några få undantag) inga påtagliga skillnader mellan samhällsvårdade och hemmaboende unga.

Analysen av resurser relevanta för de ungas skolgång pekar ut ett antal resursbrister. En stor andel av de unga, speciellt HVB-ungdomar, har nedsatt undervisningstid eller går i någon typ av särskild undervisningsgrupp. En anpassad skolgång behöver givetvis inte innebära en resursbrist, i många fall kan detta tvärtom ses som en tillgång. Vad som däremot är intressant är att en relativt stor andel av de unga i HVB (15 procent) tycker att studietakten i deras undervisning är för låg. I de fall undervisningen bedrivs på ett HVB (vilket resultaten visat ofta är fallet) kan det möjligtvis vara så att samtliga ungdomar får samma undervisning oavsett deras individuella behov. I den, tidigare nämnda, rapporten från Skolinspektionen (2010) där undervisningen vid ett trettiotal HVB granskats kunde man konstatera att barn vid HVB inte får den undervisning de har rätt till samt att det ofta saknas individuella beslut och utredningar kring den anpassade skolgång som de placerade erhåller. I vissa fall kan enligt Skolinspektionen institutionernas begränsningar i lokaler och undervisningsmaterial som ligger utanför ”basutbudet” göra att barn vid HVB inte kan läsa ämnen som de har förutsättningar för och behov av att läsa (Skolinspektionen, 2010). I de fall unga inte får den undervisningen de behöver och skulle klara av blir den anpassade skolgången snarare att betrakta som en resursbrist än en tillgång. Den nedsatta undervisningstiden och anpassade skolgången gör i det fallet att ungdomars handlingsutrymme blir begränsat så till vida att de inte har möjlighet att under sin tid i vård få den utbildning de skulle vara betjänta av.

Resultaten belyser även andra resursbrister och vad som kan tolkas som begränsningar i handlingsutrymme avseende de ungas möjligheter att ägna sig åt skolarbete i sin vårdmiljö. En tredjedel av HVB-ungdomarna uppger att de inte får hjälp med läxorna av vuxna i vårdmiljön när de behöver och nästan en fjärdedel har inte tillgång till internetanslutning (vilket i dagens kommunikationssamhälle kan vara ett nödvändigt redskap i skolarbetet) jämfört med en tiondel av familjehemsungdomarna. HVB-ungdomars brist på tillgång till dator och internetanslutning överensstämmer även med Barnombudsmannens (2011) resultat från sin undersökning, där flera ungdomar påtalade just bristen på internetåtkomst som ett problem och en begränsning.

Ungdomar i både familjehem och HVB upplever att de har mindre möjlighet att påverka sin skolmiljö än unga i respektive jämförelsegrupp. Möjligheten att påverka och att kunna göra sin röst hörd kan ses som centralt i frågan om en individs handlingsutrymme. De ungas uppgifter om att de har mindre möjlighet att påverka när de har läxor och prov kan således betraktas som en inskränkning av de ungas handlingsutrymme.

I likhet med föregående kapitel så visar analyserna av de unga samhällsvårdades skolgång att familjehemsungdomar har, trots ett antal påvisade brister, en bättre resurstillgång inom vissa skolrelaterade områden än unga i HVB. Till exempel får unga i familjehem hjälp med läxor i samma utsträckning som hemmaboende ungdomar och de har bättre tillgång till dator och internetanslutning för skolarbetet än unga i HVB.

10. Fritid och hushållsarbete

I detta kapitel beskrivs samhällsvårdade ungdomars vardag utanför skolarbetet, något som skulle kunna betecknas som deras fria tid eller fritid. I föregående kapitel har ungdomarnas kamratrelationer och skolgång beskrivits och analyserats, och en bild av deras dagliga tillvaro i skolan och med jämnåriga har framträtt. En annan stor del av vardagen är livet i boendemiljön, som den tar sig uttryck i familjehem och på institution.

Begreppet fritid

Nilsson (1998) konstaterar att begreppet fritid är ett problematiskt begrepp att hantera. Han menar att hanteringen av relationen mellan betalt och obetalt arbete och vad en människa gör av plikt och icke plikt kan bidra till problem med att klargöra vad begreppet fritid egentligen innefattar. Är all ”fri tid” att betrakta som fritid? Problemen med att konkret beskriva vad som utgör en människas fritid skapar också svårigheter att definiera fritid. Carlsson (1995) talar om att fritidsbegreppet kan beskrivas på fem olika sätt: fritid som sektorsbegrepp, fritid som aktivitetsbegrepp, fritid som livsstilsbegrepp, fritid som sinnestillstånd och fritid som tidsbegrepp. Fritid som sektorsbegrepp fokuserar på att analysera fritidspolitik och fritiden som näringsgren, det vill säga vilka intressenter (kommuner, organisationer och företag) som producerar anläggningar och verksamheter för fritid till befolkningen samt i vilken utsträckning dessa nyttjas. I aktivitetsbegreppet ligger fokus på aktiviteterna och deras värde. Livsstilsbegreppet används för att analysera en människas livsstil och fritidens roll i denna. Sinnestillståndsbegreppet är kopplat till den tid man upplever frihet och glädje. I fritid som tidsbegrepp ligger fokus på att studera kvantiteten fritid, med andra ord hur mycket tid en person lägger på sin fritid. Studien av fritid i denna avhandling berör i huvudsak två av de fem nämnda sätten att beskriva fritid, nämligen fritiden som aktivitetsbegrepp och fritiden som tidsbegrepp. Aktivitetsbegreppet fokuserar på vilka sysselsättningar som utövas och vilket värde dessa har för individen och tidsbegreppet beskrivs som ”kvantiteten fritid som disponeras av enskilda människor eller grupper av människor, som socialgrupp, ålder och kön” (Carlsson, 1995, s 73). I studien tangeras även fritiden som livsstilsbegrepp. Undersökningen ger en bild av samhällsvårdade ungas dagliga tillvaro utan-

för skolmiljön och ger därmed en pusselbit till beskrivningen av de ungas livsstil.

Tiden utanför skolarbetet är i ungas liv vanligtvis fördelad på olika typer av aktiviteter. De allra flesta ungdomar i åldern 13-18 år utför någon typ av hushållsarbete i hemmet. Många ungdomar ägnar sig även åt att träna idrott eller någon annan typ av organiserad aktivitet. Precis som vuxna spenderar unga vaken tid med icke organiserade aktiviteter samt umgänge med andra och vila. I min studie tillämpas Nilssons (1998) definition som beskriver fritid ”huvudsakligen rumsligt och tidsmässigt. I centrum står den tid ungdomarna inte är i skolan eller i förvärvsarbete” (a.a. s 12). Utifrån denna definition räknas samtliga tidigare nämnda aktiviteter (hushållssysslor, organiserade/icke organiserade aktiviteter, umgänge och vila) till begreppet fritid, och de aktiviteter som ungdomar utför under denna tid beskrivs i studien som fritidsaktiviteter.

Resultat

Tid man vaknar och somnar

Startpunkten i beskrivningen av ungdomarnas vardag är hur deras dag ser ut tidsmässigt. Denna överblick görs för att se om samhällsvårdade ungas dygnsrytm skiljer sig från hemmaboende unga. Tabell 26 visar att unga i HVB signifikant skiljer sig från jämförelsegruppen, men att detta inte gäller för unga i familjehem. Unga i HVB vaknar senare än de i jämförelsegruppen. Möjligt är att detta till viss del kan förklaras med att ett antal av ungdomarna går i skolan på institutionen och därmed inte behöver göra någon längre förflyttning för att ta sig till skolans lokaler. Vad gäller kvällsvanor är det återigen unga i HVB som utmärker sig. Medan det i jämförelsegruppen är ungefär en av fyra som lägger sig efter halv tolv på kvällen handlar det i HVB-gruppen om varannan ungdom. Återigen finns i materialet inga skillnader mellan familjehemsungdomar och jämförelsegrupp.

Tabell 26. Tider samhällsvårdade respektive jämförelsegrupp vaknar på morgonen och lägger sig på kvällen. Andel vid olika klockslag. (n= 123, 1460, 144 och 1462). Procent (hela variablerna testade).

	Familje-hem n=123	Jämförelse-grupp N=1460 (Viktade värden)	p	HVB n=144	Jämförelse-grupp N=1462 (Viktade värden)	p
Vaknar						
Före klockan 7	79	83	is	58	81	***
Klockan 7-8	19	16		32	18	
Efter klockan 8	2	1		10	1	
Lägger sig						
Före 23:30	77	81	is	47	77	***
Efter klockan 23:30	23	19		53	23	

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

I tidigare kapitel konstaterades att HVB-gruppen skolkar i större utsträckning än andra unga. Frågan som uppstår är om denna skolfrånvaro är sammankopplad med HVB-ungdomars sovvanor? För att undersöka detta utfördes en logistisk regressionsanalys med kontroll för kön och ålder, där utöver boendeform även variabeln ”lägga sig sent” lagts till, med resultat enligt tabell 27.

Tabell 27. Samband mellan bakgrundsvariabler och skolk minst en gång per månad bland de samhällsvårdade och jämförelsegruppen, logistisk regressionsanalys, n= 1742.

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke	1		
- Flicka	**	1,6	1,2–2,1
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)	1		
- 16-18 år (gymnasiet)	***	4,1	2,8–5,8
Boendeform			
-Jämförelsegrupp	1		
- HVB	is	1,4	0,9-2,2
- Familjehem	*	1,7	1,0–2,8
Somnar sent			
Somnar före 23:30	1		
Somnar efter 23:30	***	3,4	2,4–4,6
Nagelkerke=	.204		

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Ungdomar som går och lägger sig sent har en större tendens att skolka minst en gång per månad jämfört med de som lägger sig tidigt då ”nattsuddarna” har högre odds för att skolka. Intressant att notera är att HVB som boendeform inte längre är signifikant när variabeln att lägga sig sent finns med i regressionsanalysen.

Ungdomarnas hushållssysslor i HVB och familjehem

I tabell 28, visas hur många timmar i veckan samhällsvårdade ungdomar och unga i jämförelsegrupperna hjälper till i sin boendemiljö.

Tabell 28. Antal timmar per vecka som samhällsvårdade unga respektive jämförelsegrupper brukar hjälpa till hemma/där de bor. (n= 121, 147 och 1464, 1468). Procent (hela variabeln testad).

	Familje-hem n=121	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1468 (Viktade värden)	p
0-1 timme	30	24	is	19	26	***
1-2 timmar	42	47		36	46	
Mer än 3 timmar	28	29		45	28	

is = icke signifikant, *** = $p < 0.001$

HVB-ungdomar hjälper till i sin boendemiljö i signifikant högre utsträckning än unga i jämförelsegruppen när hela variabeln testas. Tydligast blir denna skillnad i gruppen som hjälper till 3 timmar eller mer, där nästan hälften (45 procent) av HVB-ungdomarna finns men endast en dryg fjärdedel (28 procent) av jämförelsegruppen. Mellan familjehemsungdomar och jämförelsegrupp finns inga nämnvärda skillnader.

Tabell 28 visar att den stora skillnaden mellan unga i HVB och jämförelsegrupp finns bland dem som ägnar många timmar i veckan till hushållsarbete. Vid en analys där vi kontrollerar för kön och ålder i relation till att hjälpa till 3 timmar eller mer i sin boendemiljö finner vi resultat enligt tabell 29.

Tabell 29. Samband mellan bakgrundsvariabler och att hjälpa till mer än tre timmar per vecka i sin boendemiljö för samhällsvårdade och jämförelsegrupp, logistisk regressionsanalys, n=1736.

	p	OR	95 % CI
Kön			
- Pojke		1	
- Flicka	***	1,5	1,2–1,8
Ålder			
- 13- 15 år (grundskola)		1	
- 16-18 år (gymnasiet)	**	1,3	1,1–1,7
Boendeform			
- Jämförelsegrupp		1	
- HVB	***	1,9	1,4–2,8
- Familjehem	is	0,9	0,6-1,4

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Oddsen är nästan dubbelt så höga att unga som bor i HVB hjälper till med hushållssysslor mer än 3 timmar per vecka när de jämförs med hemmaboende ungdomar (se tabell 29). För familjehemsungdomar finns inget samband i materialet. När vi tittar på hela gruppen (både unga i samhällsvård och hemmaboende unga) ser vi att ålder och kön verkar ha betydelse för utförandet av hushållssysslor. Äldre ungdomar hjälper till något mer än yngre och flickor hjälper till i större utsträckning i hushållsarbetet än att pojkar.

Könsskillnader i de samhällsvårdades hushållsarbete?

I Barn-LNU (Jonsson et al, 2001) konstateras att flickor utför fler hushållssysslor än pojkar. Föregående analys visade att flickor hade högre odds att hjälpa till många timmar i veckan med hushållssysslor. För att se om könsskillnaderna kvarstår om varje grupp studeras separat testades materialet för eventuella könsskillnader inom respektive grupp (HVB-ungdomar, familjehemsungdomar och deras respektive jämförelsegrupp). I analysen framkom *en* signifikant könsskillnad för HVB-gruppen bland samtliga testade tolv hushållssysslor (se tabell 30 för redovisning av sysslor). Flickor tvättar, stryker och viker kläder i något högre utsträckning än pojkarna. Avseende jämförelsegruppen fanns könsskillnader i princip i samtliga tolv testade hushållssysslor. För familjehemmen är bilden relativt lik jämförelsegruppen. När det gäller att städa sitt eget rum, laga mat till sig själv, duka eller duka av samt att tvätta, stryka och vika kläder är det signifikant fler familjehemsflickor än pojkar som utför dessa hushållssysslor. På det stora hela är dock könsskillnaderna mest framträdande i jämförelsegruppen. En tolkning av resultaten är att HVB-miljöns strukturerade tillvaro inte bidrar till en traditionell köns-

rollsfördelning i utförandet av hushållsarbete, då flickor och pojkar i HVB på det stora hela utför hushållssysslor i lika stor utsträckning.

Utförandet av självservice- och familjeservicesysslor

Vilka konkreta hushållssysslor utför ungdomarna? I Barn-LNU:s (Evertsson, 2001) resultat om barns hushållsarbete gjordes med hänvisning till några utländska forskare (White & Brinkerhoff, 1981; Grusec, Goodnow & Cohen, 1996) en uppdelning av sysslorna i familjeservice och självservice. I Barn-LNU klassas: diska, städa någon annanstans än det egna rummet, laga mat, duka eller duka av, tvätta, stryka, hänga och vika kläder, ta hand om syskon eller andra barn samt att handla mat som familjeservice. Sysslor som att bädda den egna sängen och städa det egna rummet definieras som självservice. I denna avhandling används samma uppdelning.

Tabell 30. Samhällsvårdades och jämförelsegruppens hushållsarbete. Andel som uppgett att de hjälper till med nedanstående sysslor minst en gång per vecka. Procent. (n=124, 1464, 146 och 1469).

	Familje-hem n=124	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelse-grupp N=1469 (Viktade värden)	p
Självservice						
Bädda egen säng	83	80		90	77	***
Städa eget rum	84	71	**	95	69	***
Familjeservice						
Städa någon annanstans än eget rum	41	35		69	34	***
Lagar mat till mig själv	38	57	***	42	58	***
Lagar mat till mig och andra	33	26		60	26	***
Duka eller duka av	76	81		82	79	
Diska eller plocka i/ur diskmaskinen	74	72		76	69	
Tvätta, stryka, vika kläder	46	34	**	88	32	***
Handla mat	27	26		49	27	***
Ta hand om syskon/andra barn	16	29	**	14	28	***
Göra frukost	55	57		48	57	
Utomhusarbete	36	26	*	37	29	

* = p< 0.05, ** = p < 0.01, *** = p < 0.001

Tabell 30 visar på det speciella med att leva i en kollektiv miljö som ett HVB kan sägas vara. Bland familjeservicesysslorna utför ungdomar som bor på en institution flera sysslor i signifikant högre utsträckning än jämförelsegruppen. Till exempel är det dubbelt så många HVB-ungdomar som städar

gemensamma bostadsytor jämfört med de som bor hemma. När det gäller att tvätta, stryka och vika kläder gör nio av tio i HVB detta medan endast tre av tio i jämförelsegruppen gör det. Matinköp och att laga mat till andra än sig själv utför HVB-ungdomar i nästan dubbelt så stor utsträckning som andra. Ser vi till självservicesysslorna är skillnaden mot jämförelsegruppen också påtaglig. Nästan alla HVB-ungdomar (90 respektive 95 procent) bäddar sin egen säng och städar sitt eget rum. Två familjeservicesysslor utför HVB-ungdomar i lägre utsträckning än jämförelsegruppen, nämligen att laga mat enbart till sig själv och att ta hand om syskon/andra barn.

Varför är skillnaderna stora och påtagliga? En tolkning handlar om vad en institution är. En institution är grupporienterad och där fokuseras ofta på att ge placerade ungdomar struktur och rutiner för att hjälpa dem att forma ett organiserat vardagsliv. Som nämndes i inledningen har HVB ofta uppgjorda dagsscheman med regler och rutiner för att driften av hemmet skall fungera samt för att barn och personal ska kunna vistas i en förutsägbar miljö (se t.ex. Olsen & Dahl, 2008; Jakobsen, 2010 och Severinsson, 2010). Barn lagar därför inte mat till sig själva då inköp och matlagning sker till hela gruppen samtidigt. Ofta är detta schemalagda aktiviteter som kan ses som en del av de ungas behandling (Olsen & Dahl, 2008). I ett familjehem finns vanligtvis inte samma utarbetade behandlingstanke[21] och där styrs inte familjens levnadssätt i samma utsträckning av de unga som placerats.

Aktiviteter på fritiden

Undersökningens material kan inte ge en heltäckande bild av hur de unga tillbringar sin tid utanför skolan, för detta hade tidsanalyser med exempelvis tidsdagböcker behövts. Genom svaren på hur ofta de unga läser böcker, tränar idrott, går på någon annan organiserad fritidsaktivitet samt hur ofta de upplever sig som helt lediga under en vecka (se tabell 31) kan vi dock få viktiga upplysningar om hur fritiden tillbringas vid sidan av hushållssysslorna (självservice- och familjeservicesysslorna).

[21] Det finns dock familjehem där man arbetar mer behandlingsinriktat och då ofta efter MTFC - modellen som är en manualbaserad multidimensionell behandlingsmetod vars syfte är att "ge ungdomar med allvarliga beteendeproblem en god tillsyn, ett rättvist och konsekvent regelsystem, förutsägbarhet vid regelbrott, en stödjande relation till en vuxen och kontrollerat umgänge med kamrater" (Kyhle-Westermark, 2009, s 128).

Tabell 31. Andel av samhällsvårdade unga respektive jämförelsegrupper som minst en gång per vecka ägnar sig åt olika fritidsaktiviteter. (n= 125, 1465, 147 och 1468). Procent.

	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1465 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1468 (Viktade värden)	p
Läser böcker	49	53		52	46	
Tränar idrott	48	63	***	51	62	**
Annan aktivitet (av typen scouter eller teatergrupp)	16	21		33	20	***
Är helt ledig	79	78		76	76	

** = p < 0,01, *** = p < 0,001

Tabell 31 visar att unga i familjehem och HVB tränar idrott i signifikant lägre utsträckning än sina respektive jämförelsegrupper. En större andel HVB-ungdomar går på någon form av ”annan organiserad aktivitet” minst en gång per vecka än vad som är fallet i jämförelsegruppen. I övrigt finns inga skillnader mellan grupperna. Avsaknaden av skillnader är intressant i relation till de tidigare redovisade resultaten att unga i HVB utför hushålls-sysslor i större utsträckning än sin jämförelsegrupp, en skillnad som inte tar sig uttryck i mindre fritidssysselsättningar. Unga i HVB har dock i betydligt större utsträckning än till exempel familjehemsungdomar nedsatt undervis-ningstid, något som kan innebära att de har mer utrymme under sin dag att både ägna sig åt hushållsarbete och fritidsaktiviteter än andra unga.

Kulturella aktiviteter

Många barn och vuxna ägnar sin lediga tid åt aktiviteter som skulle kunna beskrivas som ”kulturella”. Givetvis kan även läsande av böcker ses som en kulturell aktivitet, men de aktiviteter som avses här är av typen att man be-höver lämna sin hemmiljö för att utföra dem. Tabell 32 visar hur ofta sam-hällsvårdade ungdomar under det senaste halvåret besökt teater, bio, mu-seum eller konstutställning, bibliotek eller en konsert.

Tabell 32. Andel av samhällsvårdade (n=124, 147) och jämförelsegrupp (n=1464, 1468)som ägnat sig åt kulturella aktiviteter det senaste halvåret. Procent.

	Familje-hem n=124	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1468 (Viktade värden)	p
Besökt teater	30	29		13	27	***
Gått på bio	87	85		88	85	
Gått på museum eller konstutställning	41	32	*	46	31	***
Besökt biblioteket	77	75		69	72	
Varit på konsert	27	36		31	37	

* = p< 0.05, *** = p < 0,001

HVB-ungdomar går i signifikant lägre utsträckning på teater än unga i jämförelsegruppen. Familjehemsungdomar och unga i HVB besöker museum och konstutställningar i högre utsträckning än sina respektive jämförelsegrupper. I HVB-gruppen har knappt hälften besökt ett museum eller en konstutställning det senaste halvåret medan motsvarande siffra i jämförelsegruppen är en knapp tredjedel. Vad gäller familjehemsungdomar är skillnaden inte lika påtaglig i förhållande till deras jämförelsegrupp, men den finns där. Tittar vi på andra ganska typiska ungdomsaktiviteter i tabell 32 som att gå på bio, konsert eller att besöka bibliotek uppvisas inga skillnader mellan unga i samhällsvård och jämförelsegrupperna.

Könsskillnader inom respektive vårdform utöver hushållsarbete

I Barn-LNU från år 2000 konstaterades att pojkar läste mindre än flickor (Jonsson et al, 2001 och Jonsson & Östberg, 2009), något man även fann i en av de senast redovisade Barn-ULF (SCB, 2009). Bland samhällsvårdade ungdomar är mönstret detsamma i familjehemsgruppen. Flickor i familjehem läser böcker i större utsträckning än pojkar, flickor besöker även bibliotek mer frekvent än pojkar. I HVB-gruppen finns inga sådana skillnader. Vad gäller ungas idrottande och deltagande i andra aktiviteter finns i familjehemsgruppen inte några signifikanta skillnader. I HVB-gruppen är det fler pojkar än flickor som tränar idrott och deltar i andra organiserade fritidsaktiviteter minst en gång per vecka.

Fritid – de öppna svaren

Fritiden var ett ämne som fanns med i flera av de öppna svaren. Fritid och aktivitetskategorin i de öppna svaren är kopplad till begreppet fritid som det beskrivits i detta kapitel. Kravet för att ett svar skulle placeras i denna kategori var att det på något sätt berörde den tidsperiod av dagen som kan be-

traktas som de ungas fritid och/eller att svaret handlade om någon typ av aktivitet som kan tolkas som fritidsaktivitet.

De unga ger uttryck för både resurstillgångar och resursbrister. Flera ungdomar berättar i sina svar om en ”brist på aktiviteter” och att de känner sig isolerade. En familjehemspojke anser att han ”har inget att göra här på gården”. Andra tycker att de i vårdmiljön har möjlighet att ägna sig åt aktiviteter. Några pojkar som bor på institution talar om att de får träna, spela fotboll, bowla och får stöd när de vill engagera sig i en sportförening, även flickorna i HVB har positiva saker att säga om sin fritid ”att vi är ute och gör saker, som t.ex. bio” och ”keramikkursen”.

Vårdmiljöns geografiska läge och bristen på frihet

Institutionen eller familjehemmets geografiska läge kan tänkas ha betydelse för de ungas fritid och de aktiviteter de utövar på fritiden och det är ett område som flera ungdomar kommenterar. De tycker att vårdmiljön ”ligger ute på landet utanför en liten ointressant stad”, ”måste fixa skjuts, kan inte ta mig dit jag vill”, ”ute i ingenstans, inga ’vanliga’ människor i närheten”.

Några unga i HVB uttrycker en brist på frihet under placeringstiden. De talar om instängdhet, och ”ingen frihet, måste vara med personal hela tiden”. Bristen på frihet sammantaget med några ungas upplevelse av att vårdmiljön geografiskt sett är isolerad och att de har svårt att själva ta sig till andra ställen talar för att möjligheterna att göra saker på fritiden är begränsade.

Det finns även ett antal ungdomar (speciellt i familjehem) som uppskattar vårdmiljöns geografiska läge och skriver ”nära till sjön” och ”bra läge på landet”. Det framgår även, speciellt bland HVB-placerade flickor, att de uppskattar möjligheten att ta hand om katter, hundar, hästar och andra djur samt att de ges möjligheten att få rida. En familjehemspojke fäster dock uppmärksamheten vid de problem djur i vårdmiljön kan innebära, han skriver ”om man är allergisk mot djur” är det mindre bra.

En flicka i HVB belyser att institutionens schema kan med olika inbokade möten kan vara ett hinder för hennes fritid. Några andra flickor som bor på institution ger uttryck för att önska fler gemensamma organiserade aktiviteter. En pojke placerad i familjehem berör vad som kan tolkas som en kommentar om hushållssysslor, han anser att han får utföra ”jobbiga trädgårdsarbeten.

Fritid och tillgång till materiella resurser

En annan viktig aspekt av de samhällsvårdades fritid är deras tillgång till materiella resurser som är relevanta för deras fritid. Tidigare presenterade resultat visade att flera ungdomar i HVB saknade materiella resurser som

dator, tillgång till internet och mobiltelefon. Två exempel från de öppna svaren som illustrerar detta är ”jag tycker det är dåligt att man inte får ha mobil” och ”de stänger ner internet tidigt”. En annan ungdom talar om att man kan få ”mobilförbud om man inte skött sig”. En avsaknad av denna typ av saker kan, som också nämndes i kapitlet om kamratrelationer, i dagens kommunikationssamhälle ha stor betydelse för unga människors fritid då många kamratkontakter sker den elektroniska vägen.

Bland de öppna svaren framkom även ett antal positiva svar som kan kopplas till fritiden. Några flickor och pojkar i familjehem belyser sina tillgångar med orden, ”jag har mina husdjur, och rider och får det jag behöver”, ”har allt jag kan önska mig ”,”vi får det mesta vi vill om det saknas, t.ex. gympakläder”. Två HVB flickor uppskattar att de har tv, dator och tvättmaskin.

Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme avseende fritid – sammanfattning och analys

I analysen framkom att det endast är inom ett fåtal områden som skillnader mellan samhällsvårdade och hemmaboende ungdomar föreligger när det gäller fritiden. Utövandet av idrott är ett område där samhällsvårdade unga (både i familjehem och i HVB) kan sägas ha en viss resursbrist. Att inte kunna ägna sig åt den idrott man önskar kan sägas inskränka placerade ungdomars handlingsutrymme. Deltagandet i organiserade fritidsaktiviteter kan som nämnts ha betydelse för ungas utveckling och skolprestationer (se t.ex. Mahoney & Cairns, 1997; Cooper et al, 1999; Eccles & Barber, 1999; Martin & Jackson, 2002 samt Persson, Kerr & Stattin, 2007 för översikt) liksom att det kan motverka utvecklandet av antisocialt beteende (Mahoney & Stattin, 2000; Mahoney, Stattin & Lord, 2004). Placerade ungas lägre idrottande skulle alltså kunna bidra till att de går miste om möjligheter att utveckla viktiga sociala relationer med jämnåriga och med andra vuxna i form av till exempel tränare.

Ungas fritidsaktiviteter, och speciellt då idrottsutövande, är ofta beroende av att de får ekonomiskt stöd från föräldrar eller från andra vuxna. Olsson (2011) fann till exempel att barn som kommer från socioekonomiskt utsatta familjer i lägre utsträckning än andra barn deltar i aktiviteter. Wiklund & Sallnäs (2011) drar slutsatsen att fosterföräldrar har en har en relativt god ekonomi som ligger väl i paritet med andra föräldrars men att unga i HVB har det något sämre ställt materiellt än ungdomar i familjehem och unga i jämförelsegruppen. HVB-ungdomar har mer i vecko-/månadspeng men det har ändå en sämre kontantmarginal. Ekonomiska förhållanden skulle kunna vara en del i förklaringen till HVB-ungdomars brist på idrottande, då en

högre veckopeng (än andra ungdomar) kanske inte räcker till att finansiera ett idrottsintresse. Wiklund & Sallnäs (2011) resultat talar för att fosterföräldrar teoretiskt sätt skulle ha ekonomiska förutsättningar för att bidra med medel för de ungas idrottande, men om detta i praktiken sker har undersökningen inga uppgifter om. Social rapport (Socialstyrelsen, 2006) visar att barn som placeras i samhällsvård ofta kommer från familjer med låg socioekonomisk status, vilket kan innebära att de unga före placeringen i vård inte haft ekonomiskt utrymme att ägna sig åt kostnadskrävande idrotter. Idrottande utöver obligatorisk skolidrott har sannolikt inte varit en naturlig del i många av de samhällsvårdade ungdomarnas vardag och blir möjligtvis inte då heller det i och med en placering vid HVB eller familjehem. Ungdomars idrottande är givetvis inte enbart beroende av ekonomiska förutsättningar. En annan viktig faktor kan vara möjligheten till kontinuitet i tränandet eller möjligheten att fortsätta i samma lag med samma tränare, att de unga kan bli en i gruppen och lära känna träningskompisar, lagkamrater och tränare. Många unga i samhällsvård upplever flera omplaceringar, vilket kan inverka på deras chanser att etablera och upprätthålla viktiga relationer till tränare och lagkompisar. En ung människas omplaceringar i nya vårdmiljöer kan därmed påverka utövandet av fritidsaktiviteter.

Resultaten visar intressant nog att ungdomar i HVB, i större utsträckning än jämförelsegruppen ägnar sig åt andra organiserade fritidsaktiviteter. Detta skulle kunna tolkas som en resurstillgång speciellt med den tidigare forskningen om strukturerade fritidsaktiviteters inverkan på ungas utveckling i åtanke. Inom området fritid kan därmed också konstateras att unga i samhällsvård tenderar att ha en resurstillgång i linje med och i vissa avseenden större än hemmaboende unga. Då familjehemsungdomar inte skiljer sig från jämförelsegruppen och HVB-ungdomar har något mer organiserade fritidsaktiviteter än hemmaboende unga. I datamaterialet framgår inte vilken typ av aktiviteter de unga ägnar sig åt. De unga kan syfta på organiserade aktiviteter som planeras och utförs i HVB-miljön, då detta är relativt vanligt i institutioners verksamhet, eller andra aktiviteter som sker utanför institutionen. Det skulle till exempel kunna vara en filmkväll på institutionen, en bowlingkväll tillsammans med personalen eller en teatergrupp eller scoutverksamhet utanför institutionen som ungdomen ensam deltar i. Det kan även handla om att sköta djur och liknande i familjehemmet eller på institutionen.

Avslutningsvis har kapitlet visat på de stora skillnader som finns vad gäller utförandet av hushållssysslor bland de unga. Unga i HVB utför hushållssysslor i betydligt större utsträckning än hemmaboende jämnåriga. Skillnaderna mellan familjehemsplacerade unga och jämförelsepopulation är mindre, det är endast ett fåtal sysslor som familjehemsungdomarna utför oftare än den jämnåriga jämförelsegruppen. För vidare diskussion om hushållssysslor se avhandlingens slutdiskussion.

11. Skolgång, kamratrelationer och psykosomatiska besvär/psykiskt välbefinnande

Presenterad empiri har givit en bild av unga placerades resurstillgång avseende skolgång, fritid och kamratrelationer. I detta kapitel kommer några av dessa resultat relateras till de ungas psykiska välbefinnande och erfarenheter av psykosomatiska besvär.

I inledningskapitlet konstaterades att tidigare välfärdsforskning visat på viktiga samband mellan unga människors hälsa och utbildning, fritid och sociala relationer (se Östberg, 2001b; Brolin Låftman & Östberg, 2006). I de ungas öppna svar om vad som är bra och mindre bra med att bo i familjehem och institution framkommer att några av de ungas beskrivningar kan kopplas till psykosomatiska besvär och psykiskt välbefinnande. En flicka i HVB skriver ”jag mår sämre av det och jag går miste om min ungdom”, en annan talar om att leva med ”pressen att hela tiden göra framsteg och hotet om att bli utkastad”. En flicka i familjehem beskriver en brist på samhörighet och att hon känner sig ”vilsen”. En HVB-pojke menar att placeringen gör att han inte knarkar. En flicka som bor i familjehem konstaterar ”jag har blivit friskare än jag var förut”. I föreliggande kapitel kommer resultaten från de tidigare kapitlen avseende skolgång och kamratrelationer relateras till data om ungdomarnas upplevelse av psykosomatiska besvär och psykiskt välbefinnande för att undersöka vilka eventuella samband som finns mellan dessa områden.

De ungas fritid och hushållsarbete tas inte upp i detta kapitel. Anledningen till detta är att kamratrelationer och skolgång är områden som båda två kan tänkas ha en relativt stor inverkan på en ung persons psykosomatiska besvär/psykiskt välbefinnande, något som tidigare forskning bekräftar (se kapitel 5). Möjligtvis finns även kopplingar mellan fritid och psykiskt välbefinnande även om det är mer tveksamt. Frånvaron av tidigare påvisade kopplingar är ett skäl till att fritid inte tas med i analyserna i detta kapitel.

I en tidigare artikel från projektet ”Välfärd i Samhällsvården” presenterar jag och mina kollegor (Sallnäs et al, 2010a) en övergripande bild av placerade ungas rapportering av psykosomatiska besvär, bristande psykiskt välbefin-

nande och psykiskt välbefinnande[22] (se tabell 33 och a.a.). Måttet som redovisas för psykosomatiska besvär är hur stor andel av de unga som minst en gång per vecka uppger att de har nedanstående besvär.

[22] Psykosomatiska besvär och upplevelser av stress har studerats utifrån frågorna hur ofta de unga har huvudvärk, ont i magen, svårt att somna, känner sig stressade, är trötta under dagen i skolan samt sovit dåligt på natten.
Bristande psykiskt välbefinnande har studerats utifrån påståendena: jag har svårt att sitta still och koncentrera mig, jag är ofta spänd och nervös, känner mig ofta ledsen och nere, blir väldigt lätt arg, är ofta sur och irriterad.
De ungas psykiska välbefinnande mäts utifrån påståendena: jag är nästan alltid på gott humör, för det mesta är jag nöjd med mig själv, jag är nöjd med mitt utseende, jag tror jag kommer få det bra i framtiden samt jag orkar göra mycket.

Tabell 33. Andel som har psykosomatiska besvär och upplevelser av stress minst en gång per vecka samt psykiskt välbefinnande (svarat stämmer precis eller stämmer ungefär) bland samhällsvårdade (n=125, 147) respektive jämförelsegrupper (n=1470). Procent.

Minst en gång per vecka	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp n=1470 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp n=1470 (Viktade värden)	p
Huvudvärk	28	31		44	28	***
Ont i magen	25	18		37	16	***
Svårt att somna	46	34	**	67	35	***
Stressad	61	48	**	71	47	***
Trött	78	76		87	78	*
Sovit dåligt	44	34	*	68	36	***
Index antal psykosomatiska besvär(medelvärde)	*2,8*	*2,4*	**	*3,7*	*2,4*	***
Svarat stämmer precis/stämmer ungefär						
Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig	45	31	***	60	31	***
Jag är ofta spänd och nervös	29	18	***	45	17	***
Jag känner mig ofta ledsen eller nere	36	17	***	42	18	***
Jag blir väldigt lätt arg	51	32	***	55	30	***
Jag är ofta sur och irriterad	24	12	***	33	13	***
Index antal indikatorer på bristande psykiskt välbefinnande. (medelvärde)	*1,8*	*1,1*	***	*2,3*	*1,1*	***
Jag är nästan alltid på gott humör	92	95		76	94	***
För det mesta är jag nöjd med mig själv	78	87	**	74	87	***
Jag är nöjd med mitt utseende	71	85	***	79	85	
Jag tror jag kommer få det bra i framtiden	94	96		86	95	***
Jag orkar göra mycket	88	89		69	87	***
Index antal indikatorer på psykiskt välbefinnande.(medelvärde)	*4,2*	*4,5*	**	*3,9*	*4,5*	***

* = p< 0.05, ** = p < 0,01, *** = p < 0,001

De övergripande slutsatserna från analysen av de samhällsvårdade ungdomarnas psykiska välbefinnande och psykosomatiska besvär som redovisas i

tabell 33 är att både HVB- och familjehemsungdomar uppger *psykosomatiska besvär* (huvudvärk, magont, svårt att somna, stressad och så vidare) i signifikant större utsträckning än sina respektive jämförelsegrupper, även om skillnaderna är mindre mellan familjehemsgruppen och jämförelsegruppen. Vad gäller *bristande psykiskt välbefinnande* (spänd och nervös, ledsen och nere, koncentrationssvårigheter och så vidare) finns det även här signifikanta skillnader mellan unga i samhällsvård och jämförelsegrupperna. Avseende *psykiskt välbefinnande* (jag är nästan alltid på gott humör, jag orkar göra mycket, jag är nöjd med mitt utseende osv.) är det en stor andel i samtliga grupper som instämmer i påståendena, även om unga i HVB ligger lägre än sin jämförelsegrupp.

Vilka samband finns mellan kamratrelationer, skolk, mobbning och psykiskt välbefinnande samt erfarenheter av psykosomatiska besvär?

Eventuella samband mellan ungas erfarenhet av psykosomatiska besvär, bristande psykiskt välbefinnande samt psykiskt välbefinnande och deras kamratrelationer och skolgång redovisas i två olika modeller som i sin tur redovisas i tre separata tabeller.

I den första modellen i tabell 34 undersöks sambanden mellan kön, ålder och boendeform och utfallsvariabeln ”mer än fem psykosomatiska besvär minst en gång i veckan”. I modell 2 kompletteras analysen av ”erfarenheten av bristande kamratkontakter” (inte träffa kompisar någonstans minst en gång per vecka), ”att sakna en nära vän i skolklassen”, ”skolka minst en gång per månad” samt två variabler kopplade till erfarenheter av mobbning och kränkande behandling (”med och mobbar minst en gång per månad” och ”utsatt för mobbning minst en gång per månad”). Vidare i kapitlet redovisas analyser av samband mellan bristande psykiskt välbefinnande och psykiskt välbefinnande enligt samma upplägg som ovan och med samma bakgrundsvariabler.

Valet av bakgrundsvariabler i analysen motiveras med att variablerna som handlar om kamratrelationer, skolk och erfarenheter av mobbning i avhandlingens tidigare analyser har visat på relativt stora skillnader mellan samhällsvårdade och hemmaboende unga och därför föranlett djupare analyser i form av de regressionsanalyser som presenterats i respektive empirikapitel. Variablerna kan även utifrån tidigare forskning om kamratstatus och hälsotillstånd antas ha en speciell inverkan på de ungas fysiska och psykiska välbefinnande både under ungdomstiden och i det vuxna livet (se t.ex. Brolin Låftman & Östberg, 2006; Almquist, 2009;2011). Variablerna har även i

tidigare forskning kring ungas hälsa utifrån levnadsnivådata använts i analyser av denna typ (se Östberg, 2001b). Under analysarbetet har även undersökningens andra variabler (t.ex. läxläsning och hushållsarbete) prövats i modellerna för att undvika skensamband, men ingen av de andra variablerna har visat på några samband med de ungas självrapporterade psykiska välbefinnande och erfarenhet av psykosomatiska besvär.

Resultat

Psykosomatiska besvär

Den logistiska regressionsanalysen av samband mellan å ena sidan kamratrelationer, skolk och erfarenheter av mobbning med å andra sidan upplevelsen av att ha mer än fem psykosomatiska besvär minst en gång i veckan redovisas i tabell 34.

Tabell 34. Samband mellan bakgrundsvariabler och att ha mer än fem psykosomatiska besvär (huvudvärk, magont, svårt att somna, stressad, trött på dagarna och sovit dåligt på natten) minst en gång i veckan, logistisk regressionsanalys, n=1742.

	Modell 1			Modell 2		
	p	OR	95 % CI	p	OR	95 % CI
Kön						
- Pojke		1			1	
- Flicka	***	**2,7**	**2,1–3,6**	***	**2,9**	**2,2–4,0**
Ålder						
- 13- 15 år (grundskola)		1			1	
- 16-18 år (gymnasiet)	**	**1,5**	**1,1–1,9**	is	1,3	1,0–1,8
Boendeform						
-Jämförelsegrupp		1				
- HVB	***	**3,8**	**2,6–5,7**	***	**3,1**	**2,0-4,9**
- Familjehem	is	1,3	0,8-2,1	is	1,3	0,8-2,2
Få kamratkontakter				is	1,1	0,6-1,9
Ingen nära vän i klassen				is	0,9	0,6-1,5
Skolkar minst en 1/ månad				***	**2,8**	**2,0-4,0**
Mobbar minst1 gång /månad				is	1,0	0,4-2,2
Utsatt för mobbning minst 1gång / månad				***	**2,3**	**1,6–3,3**
Nagelkerke =		.102			163	

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Äldre (16-18 år) flickor i HVB har en hög förekomst av psykosomatiska besvär minst en gång i veckan. Oddsen att ha mer än fem psykosomatiska besvär i veckan tredubblas om ungdomen vårdas i HVB. Den andra modellen i tabell 34 visar att när kön, ålder och boendeform konstanthålls påverkar variablerna brist på kamratkontakter och avsaknaden av en nära vän i klassen inte sambandet från modell 1 i någon riktning. Däremot kan vi se att en hög frekvens på skolk ökar oddsen för en hög förekomst av psykosomatiska besvär. Sambandet mellan flera psykosomatiska besvär i veckan och att vara flicka placerad i HVB kvarstår. Avslutningsvis visar analysen i den andra modellen att när unga utsätts för mobbning minst en gång per månad ökar detta oddsen för en hög förekomst av psykosomatiska besvär under en vecka, något som överensstämmer med resultat från en studie av hemmaboende barn (se Östberg, 2001b). Sammanfattningsvis visar analysen att äldre flickor placerade i HVB som är utsatta för mobbning minst en gång i månaden och skolkar minst en gång i månaden har höga odds för att ha flera psykosomatiska besvär minst en gång i veckan.

Bristande psykiskt välbefinnande

I ett nästa steg har samband mellan bristande psykiskt välbefinnande och bakgrundsvariabler analyserats. Resultatet redovisas i tabell 35.

Tabell 35. Samband mellan bakgrundsvariabler och bristande psykiskt välbefinnande (svarat stämmer precis/stämmer ungefär på frågan om han/hon ofta är: spänd och nervös, ledsen och nere, svårt att koncentrera mig, sur och irriterad, blir lätt arg), logistisk regressionsanalys, n=1742.

	Modell 1			Modell 2		
	p	OR	95 % CI	p	OR	95 % CI
Kön						
- Pojke		1			1	
- Flicka	***	**1,9**	**1,5–2,5**	***	**2,3**	**1,7–3,1**
Ålder						
- 13- 15 år (grundskola)						
- 16-18 år (gymnasiet)	is	1,1	0,8-1,4	is	1,1	0,8-1,5
Boendeform						
-Jämförelsegrupp		1				
- HVB	***	**5,8**	**4,0–8,4**	***	**4,5**	**3,0–7,0**
- Familjehem	***	**2,3**	**1,5–3,5**	*	**1,7**	**1,0–2,7**
Få kamratkontakter				is	1,4	0,8-2,5
Ingen nära vän i klassen				is	1,3	0,8-2,0
Skolkar minst 1 gång/månad				***	**2,6**	**1,8–3,7**
Mobbar minst 1 gång/månad				***	**3,6**	**1,7–7,5**
Utsatt för mobbning minst 1gång/månad				***	**2,4**	**1,7–3,4**
Nagelkerke =		,105			,196	

* = p< 0.05, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Flickor har högre odds för bristande psykiskt välbefinnande än pojkar (se tabell 35). Unga i familjehem och HVB har högre odds för sämre psykiskt välbefinnande än unga i normalpopulationen. I överensstämmelse med tidigare analyser är de unga i HVB en utsatt grupp. Det är den grupp som har högst odds för att ofta uppleva koncentrationssvårigheter, nervositet, vara arga och känna sig ledsna och nere. I modell 2 kvarstår samtliga signifikanta samband vad gäller kön och vårdform. Vi kan även konstatera att när avsaknad av nära vän i skolklassen och få kamratkontakter tas med i analysen påverkas inte oddsen för bristande psykiskt välbefinnande. Dessa resultat är förvånande då andra studier bland hemmaboende barn visat på samband mellan avsaknad av en nära vän i skolklassen och psykiskt välbefinnande (se t.ex. Östberg, 2001b).

I den andra modellen framgår även att oddset för bristande psykiskt välbefinnande mer än fördubblas om ungdomen skolkar minst en gång per månad. Resultaten visar även, kanske inte alltför förvånande då det också överensstämmer med tidigare studier bland hemmaboende barn (se Östberg, 2001b[23]), att utsatthet för mobbning ökar oddsen för att unga ska ha ett bristande psykiskt välbefinnande. I anslutning till dessa resultat kan också nämnas att om definitionen av mobbning avsmalnas till att vara utsatt minst en gång per vecka[24] så kvarstår samtliga resultat med oförändrad styrka utom ett. Det signifikanta sambandet mellan att vara placerad i familjehem och ha ett bristande psykiskt välbefinnande upphör (nytt p-värde= 0,07).

I likhet med redovisningen av föregående tabell över psykosomatiska besvär konstateras att unga människor i samhällsvård och speciellt då flickor har ett sämre psykiskt välbefinnande än hemmaboende unga i samma ålder. Det kan även konstateras att erfarenheter av mobbning och skolk är sammankopplat med bristande psykiskt välbefinnande.

Psykiskt välbefinnande

I kapitlets avslutande logistiska regressionsanalys (se tabell 36) undersöks samband mellan å ena sidan psykiskt välbefinnande och å andra sidan de relaterade variablerna om kamratrelationer, skolk samt erfarenheter av mobbning och kränkande behandling.

[23] Måttet på utsatthet för mobbning var i denna studie minst 1 gång/vecka.
[24] I detta fall ska dock resultaten läsas med viss försiktighet då gruppen samhällsvårdade som är utsatta minst en gång per vecka är liten vilket innebär att den statistiska säkerheten blir lägre.

Tabell 36. Samband mellan bakgrundsvariabler och psykiskt välbefinnande (svarat stämmer precis/stämmer ungefär på frågan om han/hon ofta är: på gott humör, orkar göra mycket, nöjd med mitt utseende, nöjd för det mesta, tror jag kommer få det bra i framtiden), logistisk regressionsanalys, n=1742.

	Modell 1			Modell 2		
	p	OR	95 % CI	p	OR	95 % CI
Kön						
- Pojke		1			1	
- Flicka	***	**0,4**	**0,3-0,7**	***	**0,4**	**0,3-0,6**
Ålder						
- 13- 15 år (grundskola)						
- 16-18 år (gymnasiet)	is	0,7	0,4-1,0	is	0,8	0,5-1,2
Boendeform						
-Jämförelsegrupp		1				
- HVB	***	**0,2**	**0,1-0,3**	***	**0,3**	**0,2-0,5**
- Familjehem	is	0,8	0,4-1,6	is	1,2	0,5-3,0
Få kamratkontakter				is	0,6	0,3-1,1
Ingen nära vän i klassen				is	0,8	0,4-1,4
Skolkar minst 1 gång/månad				***	**0,4**	**0,2-0,5**
Mobbar minst 1 gång/månad				is	1.3	0,4-4,3
Utsatt för mobbning minst 1gång/månad				***	**0,4**	**0,2-0,6**
Nagelkerke =		,094			,161	

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

Tidigare resultat bekräftas i stor utsträckning i tabell 36. Första modellen visar att flickor har signifikant lägre odds att ha ett psykiskt välbefinnande än pojkar. Ungdomar som vårdas i HVB har lägre odds för att må bra än referenskategorin. Tillägget av bristande kamratkontakter samt avsaknad av nära vänner i klassen har, i likhet med kapitlets tidigare analyser, ingen betydelse för de ungas rapportering av psykiskt välbefinnande. Sambandet mellan kön samt vård i HVB och psykiskt välbefinnande kvarstår dock med oförändrad styrka i modell 2. Konstateras kan dessutom att unga som uppgivit att de är mobbade minst en gång per månad eller skolkar har lägre odds för att ha ett psykiskt välbefinnande än unga som inte är utsatta för mobbning eller skolkar.

Resursbrister, tillgångar och handlingsutrymme i relation till psykiskt välbefinnande – sammanfattning och analys

I de två modellerna i samtliga tre analyser (psykosomatiska besvär samt bristande psykiskt välbefinnande och psykiskt välbefinnande) finns ett stabilt samband mellan några av utfallsvariablerna och placering i HVB. Genomgående visar analyserna att HVB-ungdomar har högre odds för att ha flera psykosomatiska besvär än andra unga. De visar även att flickor är en utsatt grupp vad gäller erfarenheter av psykosomatiska besvär och brister i psykiskt välbefinnande. Oavsett vilka utfallsvariabler som analyseras har flickorna i studien lägre odds för ett psykiskt välbefinnande än pojkarna.

HVB-placerade unga framstår, även i detta kapitel, som en grupp unga med påtagliga brister i sin levnadsnivå. HVB-ungdomar rapporterar i betydligt större utsträckning än andra om psykosomatiska besvär och att de har ett sämre psykiskt välbefinnande (inom undersökta områden) än hemmaboende unga. Speciellt framstår flickor i HVB som en synnerligen utsatt grupp när det handlar om sämre fysiskt och psykiskt välbefinnande. Analyserna visade inte på något samband mellan avsaknad av nära vänner i klassen samt få kamratkontakter och de ungas erfarenheter av psykosomatiska besvär och bristande psykiskt välbefinnande. Hur ska detta tolkas? Placerade ungas brist på fysiskt och psykiskt välbefinnande påverkas sannolikt av andra faktorer bortom de kamratrelationer som undersöks i denna undersökning, såvitt det inte handlar om mobbning. Uppenbart är dock att samhällsvårdade ungas mer frekventa skolkande och högre utsatthet för mobbning är nära sammankopplat med deras självrapporterade psykiska välbefinnande. Placerade ungas skolkande skulle även kunna sammankopplas med Sundell et als (2005) resultat som indikerar att skolkande unga kan ha ett visst utåtagerande beteende i och med att de oftare var arga och irriterade, mer frekvent deltog i mobbning samt att de uppfattades som mer kriminella än andra elever. Författarna konstaterade även, som nämnts i kapitel 8, att skolkande unga oftare var utsatta för mobbning än andra elever. Givetvis är det inte möjligt att här, eller i någon av avhandlingens sambandsanalyser, tala om riktning på sambandet. Vi kan inte veta om utsattheten för mobbning och skolkandet får de unga att må sämre eller om mobbning och skolk är ett uttryck för ungas sämre välbefinnande. Vi vet dock att många unga (speciellt i de äldre åldersgrupperna) som vårdas av samhället har beteendeproblematik (se t.ex. Vinnerljung et al, 2001) och det framstår inte som orimligt att tänka att denna problematik på olika sätt påverkar ungas skolsituation.

Är det ungdomar med många omplaceringar som blir utsatta för mobbning och skolkar i större utsträckning än andra ungdomar? Jackson & Cameron

(2011) konstaterar att stabilitet i placeringar och kontinuitet i skolgången är av stor vikt för ungas utbildning. Kan uppbrott i placeringen och från skolmiljön skapa grogrund för mobbning och skolk? Avhandlingens data kan inte svara på denna fråga då uppgifter om de ungas placeringshistoria inte finns att tillgå. Resultaten understryker dock behovet av konkreta åtgärder för att komma tillrätta med placerade ungdomars utsatthet för mobbning samt deras skolkande.

Avhandlingens resultat samt mycket av den tidigare forskningen inom området samhällsvård för unga visar på den utsatta position och den speciella och till viss mån knepiga miljön som de unga tillbringar sin dagliga tillvaro i (se t.ex. Olsen & Dahl, 2008; Egelund & Jakobsen, 2009; Olsen, Lausten & Egelund, 2011). Flera faktorer i denna miljö kan bidra till att de unga får problem att relatera till människor och förhållanden som ligger utanför det kända (t.ex. institutionsmiljön eller familjehemmet). Ungdomarna kan få svårt att umgås med kamrater utanför samhällsvården, svårigheter som kan bottna i att hemmaboende unga har svårt att förstå och relatera till den vardag som unga i vård befinner sig i.

Inledningsvis nämndes att de ungas placering i vård är viktig att ha i åtanke i studiens analyser och resonemang. I frågan om unga samhällsvårdades fysiska och psykiska välbefinnande är detta extra viktigt, då de unga i samhällsvård utgör en selekterad grupp som i många fall vårdas just på grund av faktorer kopplade till deras fysiska och psykiska välbefinnande. Ett antal internationella studier har, som nämnts, visat att det finns en hög förekomst av och höga risker för hälsoproblem av psykisk natur speciellt bland unga placerade på institution (se t.ex. McCann, James, Wilson & Dunn, 1996; Ford, Vostanis, Meltzer & Goodman, 2007; Egelund & Lausten, 2009). Vinnerljung, Hjern och Lindblad (2006) konstaterar i en svensk registerstudie att tidigare placerade unga hade höga överrisker, jämfört med personer som inte varit placerade, för att ha vårdats på sjukhus för psykiska problem (t.ex. självmordsförsök, depressioner och psykoser) under sina tonår eller som vuxen. Kunskapen från tidigare forskning sammantaget med föreliggande studies resultat att unga i familjehem och HVB har högre odds för att ha ett självrapporterat bristande psykiskt välbefinnande väcker förstås oro.

12. Sammanfattande diskussion

Avhandlingens utgångspunkt har varit att undersöka tillgång till och brist på resurser, inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer för ungdomar i samhällsvård och att göra jämförelser med förhållandena för unga som bor hemma. De empiriska kapitlen har, i huvudsak, belyst familjehems- och HVB-ungdomars resurstillgång/resursbrist och denna har relaterats till de två jämförelsepopulationerna. I detta avslutande kapitel diskuteras resultaten utifrån studiens frågeställningar. Avslutningsvis i kapitlet presenteras slutsatser samt implikationer för vidare forskning och praktik.

Studiens övergripande resultat

Studiens analyser har visat att i en grupp samhällsvårdade ungdomar med förhållandevis långa vårdtider (minst 6 månader, för unga i HVB en genomsnittlig vårdtid på nästan 2 år och för familjehemsungdomar en genomsnittlig vårdtid på 7 år) är HVB-ungdomar den grupp som avviker mest från normalpopulationen, de saknar flera resurser och framstår i många fall som en speciellt utsatt grupp. Familjehemsungdomars förhållanden tycks avvika mindre från jämförelsegruppen. De har tillgång till fler resurser än unga i HVB, men också för unga i familjehem finns skillnader i förhållande till hemmaboende unga. Vardagen avseende skolgång, fritid och kamratrelationer skiljer sig med andra ord åt om man är placerad i vård eller om man bor hemma och bilden som framträder är till viss del en tillvaro präglad av resursbegränsningar inom tre centrala områden i samhällsvårdade ungas liv.

Unga i familjehem har en bättre tillgång till skolrelevanta resurser än unga i HVB i förhållande till deras respektive jämförelsegrupper. Resultaten pekar också på att unga i HVB utför hushållsarbete i sin vårdmiljö i betydligt större utsträckning än de placerade i familjehem. När det gäller omhändertagna ungdomars övriga fritid har analyserna visat att det på det stora hela inte finns några stora skillnader mellan de olika vårdformerna, med undantag för att ungdomar i HVB ägnar sig åt organiserade fritidsaktiviteter i något större utsträckning än unga både i familjehem och som bor hemma.

Unga i familjehem har fler kamratkontakter än de i HVB samtidigt som de är utsatta för mobbning i lika stor utsträckning som unga i HVB. Familjehemsungdomar skolkar i samma utsträckning som ungdomar vid institution.

Vad kan inte avhandlingens data svara på?

Studien kan inte svara på varför skillnader i resurstillgångar finns mellan unga i samhällsvård och unga i jämförelsegrupperna. Emellertid är det möjligt, bland annat med grund i tidigare kunskap och forskning att, resonera kring möjliga anledningar till de funna skillnaderna. I kommande stycken är tanken att ge plats till några av dessa resonemang. I diskussionen behandlas först familjehem och sedan HVB och vart och ett av dessa två avsnitt inleds med en kort sammanfattning av studiens huvudsakliga resultat.

Tillgångar och brister inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer – bland ungdomar i familjehem

Sammanfattning av resultat

Unga i familjehem har resursbrister när det gäller kamratrelationer. De har färre kontakter med kamrater än unga som bor hemma och de är mer involverade i olika typer av skolsocial problematik, som mobbning och skolk, än unga i jämförelsegruppen.

Många familjehemsungdomar uppger höga krav på skolarbetet från sina familjehemsföräldrar och de skattar i genomsnitt sin egen skolprestation lägre än hemmaboende unga. Familjehemsungdomar får hjälp med läxor i boendemiljön i ungefär samma utsträckning som hemmaboende ungdomar.

I ett familjehem utför, på det stora hela, placerade unga hushållsarbete i ungefär samma utsträckning som unga som bor hemma. Sysslor som att städa sitt eget rum, laga mat till sig själv och utföra klädvård är dock göromål som familjehemsungdomar utför i större utsträckning än andra ungdomar. Resurstillgången avseende fritid för unga i familjehem skiljer sig inte från andra ungas, med undantaget att bor man i familjehem deltar man i idrottsaktiviteter mer sällan än de som ingår i jämförelsegruppen.

Familjehemsungdomar har högre odds än jämförelsegruppen att ha bristande psykiskt välbefinnande. Unga i familjehem som upplever mobbning och kränkande behandling minst en gång per månad och/eller skolkar minst en gång per månad har förhöjda odds för att ha ett bristande psykiskt välbefinnande.

Svaren som de unga i familjehem lämnat på den öppna frågan om vad som är bra och mindre bra i vårdmiljön bekräftar till viss del resultaten i de andra kapitlen. Ungdomarna talar om brist på kamratkontakter, och de beskriver att de saknar tillgång till internet. Några berör möjligheten till fritidsaktiviteter i sina svar. Flickor i familjehem beskriver närheten till djur i positiva ordalag, som en resurstillgång.

Studiens analyser har visat att det finns ett antal områden där unga i familjehem har en sämre resurstillgång än hemmaboende ungdomar men samtidigt bör poängteras att i flera av analyserna framgår inga skillnader mellan omhändertagna och hemmaboende ungdomar. Det innebär att familjehemsungdomar, inom vissa områden, har tillgång till resurser i paritet med andra jämnåriga ungdomar och därmed har ett bättre läge en unga i HVB.

Kamratrelationer

Hög förekomst av skolsocial problematik

Skolsocial problematik (skolk och mobbning) är ett område där det finns en påtaglig skillnad mellan familjehemsungdomar och andra unga.

Placerade barns skolkande kopplas i tidigare forskning till viss del till att de upplever stigmatisering, förnedrande behandling från lärare samt kränkande handlingar och mobbning från andra elever i skolan (Carlén et al, 1992). Skolk och deltagande i mobbning kan också vara en del i ett normbrytande problembeteende som hänger samman med att de unga umgåtts med andra ungdomar med normbrytande beteende (se t.ex. Dishion et al, 1992; Persson et al, 2004). Möjligtvis finns en del i förklaringen till familjehemsungdomarnas skolkande och involvering i mobbning i en kombination av ovanstående då resultaten angående familjehemsungdomars utsatthet för mobbning visar på högre utsatthet än jämförelsegruppen.

Majoriteten av forskning som bedrivits om mobbning och barn i samhällsvård handlar om barn placerade vid institutioner och mycket av den forskningen visar att den mobbning som de unga utsätts för sker i institutionsmiljön. Nämnd forskning är därmed svår att tillämpa i en diskussion som handlar om familjehemsungdomars utsatthet för och deltagande i mobbning. Inte heller finns det mycket i avhandlingens resultat angående de ungas kamratkontakter som ger några ledtrådar till varför unga i familjehem är mer mobbade än de som bor hemma. Unga i familjehem har mer sällan kamrater hemma där de bor, men de uppger sig inte ha färre nära vänner i skolklassen och de har på det stora hela inte färre kamratkontakter än andra jämnåriga.

I ett av de öppna svaren skriver en flicka följande om vad som är mindre bra med att bo i familjehem, ”att man ibland (på inga speciella grunder) känner sig annorlunda” och möjligtvis finns det hos de placerade ungdomarna en känsla av utanförskap som i kombination med den speciella situation det är att vara omhändertagen bidrar till en utsatthet för mobbning. Nämnas här kan också Carlén et als (1992) rapport som visat att barn i vård som hade skolproblematik av typen skolk upplevde sig stigmatiserade i skolan och att de fick en förnedrande behandling från lärare och andra elever.

Skolgång

Hur ska familjehemsungdomarnas resurstillgång avseende skolrelevanta resurser förstås?

Överlag visar analyserna av familjehemsplacerade ungas skolgång att deras resurstillgång är i paritet med ungdomar som bor hemma. De lider inte någon brist på materiella skolrelevanta resurser i sin vårdmiljö. Unga i familjehem läser även böcker och besöker bibliotek i samma utsträckning som sina jämnåriga som bor hemma. Med andra ord verkar ingen resursbrist föreligga när det handlar om tillgång till och konsumerande av litteratur. De får läxhjälp i samma utsträckning som jämförelsegruppen, även om resultaten visade att unga i familjehem gör läxor i betydligt mindre utsträckning än andra ungdomar.

Resultatet skapar vissa frågetecken då tidigare registerbaserad forskning om samhällsvårdade barns skolgång ger en annorlunda bild. Svensk forskning har visat att barn som varit placerade i familjehem är en grupp med hög förekomst av ”skolmisslyckanden” (inga, låga eller ofullständiga betyg) (Socialstyrelsen, 2010b). Det är, som nämnts, två till tre gånger vanligare att familjehemsplacerade barn hamnar i den lägsta betygsgruppen än andra barn med samma kognitiva förmåga. Författarna till Social Rapport (Socialstyrelsen, 2010b) konstaterade, att familjehemsvården har, när den pågår under längre tid, en ”svag kompensatorisk påverkan på utsatta barns framtidsutsikter, inte minst på skolprestationer och utbildning” (a.a., s 229). Vi vet dessutom att personer som befunnit sig i samhällsvård under uppväxten löper högre risk att inte uppnå högre utbildningsnivå än grundskola jämfört med personer från lågutbildade familjer som inte befunnit sig i samhällsvård (Vinnerljung et al, 2005).

Det är alltså inte givet hur man kan förstå denna studies resultat i relation till den dystra bild av placerade ungas skolsituation som ges i registerforskningen. En möjlig anledning skulle kunna vara selektionseffekter. I bortfallsanalysen som redovisas i metodkapitlet konstateras att bilden av de ungas resurstillgång sannolikt överskattats något då några av de unga i bortfallet vid

tiden för undersökningen mådde mycket dåligt och att familjehemsföräldrar eller de unga själva avböjde deltagande i studien. Presentationen av undersökningsgruppen har också visat att familjehemsungdomarna som ingår i studien är en grupp med ovanligt långa vårdtider som troligtvis bor i stabila placeringar. Något som därmed kan innebära att det är de bäst fungerande familjehemmen som är inkluderade i studien. Registerforskningens slutsatser om placerade ungas problematiska skolresultat går inte att förklara med att de skulle ha radikalt sämre stöd i vardagen– när resurstillgången i vardagen studeras vid ett tillfälle. Möjligtvis är det så att ungdomarna trots deras nuvarande tillgång till resurser presterar mindre bra i skolan, något som skulle tala för att en tillgång avseende skolrelevanta resurser i paritet med hemmaboende ungdomar inte är tillräckligt för unga i familjehem. Det är också möjligt att de ungas skolprestationer kan påverkas av vad de har med sig in i vården. Om skolunderbyggnaden är dålig när unga placeras kan det vara så att en god resurstillgång inte är tillräcklig för att vända de ungas skolprestationer till det bättre. Som nämnts saknas data om ungdomars betyg eller andra objektiva mått på deras skolprestationer vilket gör att frågan varför bilderna i registerstudierna skiljer sig åt från bilden i denna studie förblir obesvarad.

Är de långvariga familjehemsplaceringarna en del i förklaringen till frånvaron av skillnader i skolrelevant materiell resurstillgång?

I studien finns, som tidigare redovisats, en kraftig övervikt av långa placeringar och då speciellt i familjehemsgruppen. En spekulation i förhållande till de familjehemsvårdades skolgångsrelaterade resurstillgång är att tidsaspekten kan vara en faktor. Ökar resurstillgången med tiden? Innebär det faktum att familjehemsföräldrar och unga lär känna varandra mer under en längre placering att ungdomarna får tillgång till fler resurser? Tänkas kan till exempel att det är lättare för unga att låna dator och få tillåtelse att använda internet eller be om läxhjälp om familjehemsföräldrarna är några han/hon levt med längre tid och känner väl, än om relationen dem emellan fortfarande är i sin linda. En analys av vårdtid i relation till resurstillgång visar emellertid inte på några sådana statistiska samband.

Krav, skolprestationer, engagemang och stöd

Ungas skolgång påverkas av fler faktorer än ovan nämnda resurser. Tidigare forskning har visat att agerandet från de vuxna som finns i boendemiljön kan ha stor betydelse för barns skolgång (se t.ex. Miedel & Reynolds, 1999; Martin & Jackson, 2002; Woolley & Bowen, 2007). Familjehemsungdomarna i studien upplever större krav vad gäller skolarbetet från sina fosterföräldrar än jämnåriga som bor hemma. En signifikant större grupp familjehemsungdomar skattar sin egen skolprestation lägre än jämförelsegruppen. Unga i familjehem tycker i större utsträckning att läxor och prov ofta kommer samtidigt i flera ämnen än jämförelsegruppen. Resultaten visar även att de upp-

lever sig ha mindre möjlighet än unga i jämförelsematerialet att påverka skolarbetet i fråga om vilka dagar läxor och prov förläggs.

Resultaten i föregående stycke ger en något annorlunda bild av skolsituationen för ungdomarna än den tidigare där familjehemsungdomar framstår som en grupp med flera skolrelevanta resurser. Att en femtedel av unga i familjehem skattar sin egen skolprestation som mindre eller minst duktig i klassen (en siffra som för övrigt överensstämmer med fosterföräldrarnas svar på samma fråga) talar för att det finns unga i familjehem som känner sig otillräckliga när det gäller skolarbetet. Kravnivån från fosterföräldrar som de unga förmedlar att de uppfattar kan antingen sporra till att arbeta hårt eller bidra till en känsla av otillräcklighet. Känner unga otillräcklighet i skolarbetet kan sådant som upplevelsen att man inte kan påverka sin skolsituation och att läxor och prov ofta kommer samtidigt i flera ämnen sannolikt bidra till känslan av att inte räcka till.

Andra aspekter på ungas skolarbete och fosterföräldrarnas engagemang däri kan kopplas till kommunikationen mellan skolan och vårdmiljön. Kommunikation mellan skola och boendemiljö kan vara en viktig kanal för samordning av stöd till unga kring skolarbetet. I vilken utsträckning familjehemsföräldrar har kontakt med de ungas lärare och skolmiljö säger även något om de vuxnas intresse för skolarbetet, även om det är rimligt att anta att de vuxna har mindre kontakt med skolan i takt med att barnen blir äldre. Analysen visade att endast två av tio familjehem hade vad som kan klassas som tät kontakt med skolan (minst varannan vecka). Majoriteten (mer än hälften) av familjehemmen hade kontakt med skolan 1-2 ggr per halvår. Den sparsamma kommunikationen kan ses ur två olika vinklar. Å ena sidan är det tänkbart att de ungas skolgång fungerar problemfritt (vilket inte är särskilt sannolikt) och att det därför inte behövs tätare kontakt mellan skola och vårdmiljö. Å andra sidan kan den bristande kontakten bidra till, eller vara en del i, en skolproblematik i de fall en sådan finns. Studiens resultat, att familjehemsungdomar i hög utsträckning skolkar och är involverade i mobbning, sammantaget med tidigare kunskap att unga i familjehem generellt sett oftare än andra har problem med sin skolgång (se t.ex. Socialstyrelsen, 2010b) pekar mot att den bristande kontakten mellan vårdmiljö och skola snarare är ett uttryck för en problematisk skolgång än ett resultat av en välfungerande.

Unga placerade i familjehem kan till viss del anses ha en relativt god tillgång till skolrelevanta resurser men det finns också resursbrister. De får hjälp med läxor i den utsträckning de gör sådana och de har överlag de saker de behöver för att studera i boendemiljön (dator, internetanslutning, tyst plats att studera vid). Ser man till den sidan av de skolrelevanta resurserna som handlar om engagemang kan den sparsamma kommunikationen med skolan tala för att det finns resursbrister. Brister som möjligtvis kan bidra till att de unga

inte får den typ av hjälp och stöd de behöver i sitt skolarbete. Vad som står klart är att det finns flera sidor av familjehemsvårdade ungas skolrelevanta resurser som skulle behöva undersökas vidare för att komma närmare roten till de, alltför frekventa, skolmisslyckanden bland familjehemsbarn som tidigare forskning visat.

Fritid

Ungdomarnas hushållsarbete en fråga om socialisering eller stressade familjehemsföräldrar?

Familjehemsungdomar utför vissa hushållssysslor i större utsträckning än unga som bor hemma. Städa sitt eget rum, utföra klädvård (tvätta, stryka och vika kläder) samt olika former av utomhusarbete är sysslor som de ägnar sig åt i signifikant högre utsträckning än hemmaboende ungdomar.

Familjehemsungdomarnas mer frekventa utförande av vissa sysslor skulle kunna tolkas på två olika sätt. Å ena sidan kan, utifrån tanken om att barns hushållsarbete syftar till att socialisera barnen (White & Brinkerhoff, 1981; Goodnow, 1998; Gill, 1998 och Evertsson, 2001), utförandet av hushållssysslor betraktas som att familjehemsföräldrarna ser sysslorna som viktiga för de unga att lära sig för att i ett senare skede kunna sköta ett eget boende. Flytten till ett eget boende är något som för familjehemsplacerade kan ske tidigare än för hemmaboende unga, då placerade ungdomar från den dag de fyller 18 år i många fall förväntas klara sig själva. Höjer & Sjöblom (2009) belyser de placerade ungas utsatthet och pekar på att dessa barn ofta saknar både praktiskt och emotionellt stöd under övergången från barndom till vuxenliv. Å andra sidan kan ungas utförande av sysslor tolkas som att familjehemsföräldrarna ser en möjlighet att få hjälp av ungdomarna med driften av hemmet. Denna tanke finner stöd bland annat i några tidigare nämnda amerikanska och australienska studier där barn som bor med sina föräldrar studerats. Forskarna pekar på att barns deltagande i hushållsarbetet likaväl kan vara ett uttryck för heltidsarbetande föräldrars tidsbrist som föräldrarnas vilja att socialisera sina barn (se t.ex. White & Brinkerhoff, 1981; Goodnow, 1988 Blair, 1992; Gill, 1998).

Mindre idrottande bland unga i familjehem – ekonomi, geografi eller placeringsförändringar?

Kan familjehemsungdomars lägre idrottande vara kopplat till ekonomi, geografi och placeringsförändringar? Fritidssysselsättningar bland unga är något som, vilket nämndes i fritidskapitlet, till stor del styrs av föräldrars ekonomi. Till exempel visade sammanställningen av SCB-undersökningen av barns levnadsvillkor ULF, (2005) att det är vanligare att barn vars föräldrar är sammanboende idrottar än barn som bor med en ensamstående förälder (som

ofta har en mer belastad ekonomisk situation). Idrottande barn kommer i högre utsträckning från tjänstemannahushåll och familjer som inte har problem med löpande utgifter. Ovan nämnda rapport visar även att barn till tjänstemän i högre utsträckning än andra barn är föreningsaktiva och deltar i fler kulturella evenemang (som bio, bibliotek och utställningar) än barn som kommer från arbetarhushåll (SCB, 2005). För familjehemsplacerade ungdomar ligger ansvaret för att ge möjligheter till aktiviteter på sin fritid på familjehemsföräldrarna.

I fritidskapitlets sammanfattande analys konstaterades, utifrån kollegornas artikel om samhällsvårdade ungas materiella resurser (se Wiklund & Sallnäs, 2011), att det inte verkar som att förklaringen till ungas lägre deltagande i idrott ligger i familjehemsföräldrarnas ekonomi. Kollegornas resultat talar för att familjehemmen åtminstone i teorin skulle ha ekonomiska förutsättningar för att stötta sina placerade ungdomar i idrottsutövande. I de öppna svaren talar många unga om att vårdmiljön ligger ”långt ute på landet”. Några ger uttryck för att vara isolerade och att de inte kommer någonstans utan att be om skjuts. Det är möjligt att vårdmiljöns geografiska läge försvårar för de unga att delta i idrottsaktiviteter. Tidigare forskning har visat att många placerade barn är med om flera placeringsförändringar under sin vårdtid bland annat på grund av att vården bryter samman (Vinnerljung et al, 2001; Vinnerljung & Sallnäs, 2004 och Egelund, Jakobsen, Hammen, Olsson & Høst, 2010) och kanske är just idrottsutövande (som många gånger sker i ett lag) en typ av fritidssysselsättning som är svår att upprätthålla i samband med geografiska förflyttningar till en annan stadsdel, stad eller annan del av landet.

De lägre nivåerna av idrottande bland unga i familjehem såväl som HVB skulle också kunna kopplas samman med de resultat Östberg (2001b) fann i Barn-LNU, nämligen att barn till föräldrar med lägre socioekonomisk status tränar i lägre utsträckning än andra barn. Tidigare forskning om barn i samhällsvård visade, som nämnts, att barn till föräldrar med låg socioekonomisk status är överrepresenterade bland placerade barn. Flera unga har sannolikt inte en vana att träna när de blir placerade, något som understryker vikten av att de unga ges möjligheter att, om de så önskar, idrotta under sin tid i vård.

Tillgångar och brister inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer – bland ungdomar i HVB

Sammanfattning av resultat

När man bor på HVB har man färre kontakter med kamrater (utanför vårdmiljön) än om man bor hemma. Institutionsplacerade ungdomar är, i likhet med familjehemsplacerade, mer involverade i olika typer av skolsocial problematik, som mobbning och skolk än hemmaboende unga.

HVB-ungdomar får inte hjälp med läxor av personalen i samma utsträckning som unga som bor med sina föräldrar får. Här skiljer de sig från familjehemsungdomarna. Unga på ett HVB utför olika typer av hushållsarbete i betydligt större utsträckning än unga i normalpopulationen vilket innebär att skillnaden mot jämförelsegruppen är större än för familjehemsplacerade.

När det gäller den övriga tiden utanför skolarbetet, den fria tiden, visar resultaten inte på några stora skillnader i förhållande till jämförelsegruppen, med undantaget som gäller utövande av idrott. De ägnar sig åt det i lika liten utsträckning som familjehemsungdomarna.

Unga i HVB har förhöjda odds att ha psykosomatiska besvär minst en gång i veckan. De, liksom unga i familjehem, har högre odds för bristande psykiskt välbefinnande än jämnåriga utanför vården. Flickor i HVB rapporterar psykosomatiska besvär och ett bristande psykiskt välbefinnande i betydligt större utsträckning än andra ungdomar. I likhet med situationen för ungdomar i familjehem har unga i HVB med skolsocial problematik (mobbning och skolk) högre odds för ett bristande psykiskt välbefinnande.

HVB-ungdomarnas svar på den öppna frågan bekräftar till stor del de övriga resultaten. I likhet med unga i familjehem skriver HVB-ungdomarna om bristen på kompiskontakt. De beskriver avsaknad av materiella resurser (t.ex. tillgång till mobil och internet). De institutionsplacerade ungdomarna beskriver i större utsträckning än familjehemsungdomarna sina möjligheter till fritidsaktiviteter som något positivt i sina svar. Den övergripande bilden av de öppna svaren är dock att HVB-ungdomar är något mer negativa till sin vistelse i vård än vad unga i familjehem är. Unga i HVB ger även uttryck för att deras vardag i hög grad är präglad av regler och bestämmelser.

Kamratrelationer

Få nära vänner och bristande kamratkontakter - ett resultat av placeringsförändringar?

Kan HVB-ungdomars bristande kamratkontakter och få nära vänner, liksom deras låga deltagande i fritidsaktiviteter, kopplas till att många upplever täta skol- och miljöombyten under tiden i vård? Skolbyten beror ofta på att placeringen ändras och de unga måste flytta och därmed ofta byta skola. Vi vet, som nämndes i styckena ovan, att barn i samhällsvård ofta är med om att placeringen ändras, något som kan bero på att placeringen bryter samman. (Vinnerljung et al, 2001; Vinnerljung & Sallnäs, 2004 och Egelund et al, 2010) Det kan vara svårt att etablera nära vänskapskontakter om man endast vistas korta perioder i en skola och ett socialt sammanhang. Möjligtvis kan det även vara så att de unga drar sig för att söka nya kamratkontakter utifrån en vetskap om att placeringen kanske inte kommer vara långsiktig. Spånberger Weitz (2011) talar i sin avhandling om att positiva personliga relationer (kamratkontakter) är en viktig förutsättning för att unga personer i vård ska kunna känna ”hemmatillhörighet” (i betydelsen ”att ’höra hemma’ i en förgivettagen vardagsvärld” (s 16) och att en diskontinuitet (ett sammanbrott) i placeringen kan medföra att en dörr ”till en (tidigare tillgänglig) hemmatillhörighet ofta på ett ganska abrupt sätt slås igen” (s 244). Utifrån Spånberger Weitz resonemang skulle alltså samhällsvårdade ungdomars bristande möjligheter till kamratkontakter leda till att de unga får svårare att hitta sammanhang där de känner sig hemma.

Bristande kamratkontakter- ett resultat av brist på kommunikationsverktyg och geografisk isolering?

Ungdomar i HVB har inte samma tillgång till dator och internetanslutning som jämnåriga i jämförelsegruppen. Ungdomarna ger i sina öppna svar uttryck för en viss isolering i sina vårdmiljöer, när de talar om att ”hemmet” ligger långt ut på landet, att de har långt till kompisar och så vidare. Dessa två saker sammantaget med att många ungdomar i HVB går i skola i anslutning till institutionen och därmed även under skoltid enbart träffar andra placerade jämnåriga, talar för att de unga har mycket små möjligheter att odla kamratrelationer utanför institutionens väggar under sin tid i samhällsvård. De unga avskärmas så att säga från den ”normala” ungdomskulturen. Utifrån bland annat Andreassens (2003) diskussion om vikten att omhändertagna barn har möjlighet att odla pro-sociala kamratkontakter och undvika anti-sociala kontakter framstår nämnda begränsningar som resursbrister.

Institutionsmiljön och kamratkontakter

En ung människas vistelse i HVB (en institution) kan på många sätt vara speciell. Institutionen är en miljö som i viss mån existerar parallellt med

samhället och därmed utgör en artificiell miljö (Sallnäs, 2006). På många institutioner finns ofta strikta scheman för behandling, måltider, skola och fritid. Vanligt i institutionsmiljöer är att de flesta rum är allmänna (att samtliga boende på institutionen kan bruka dessa rum). Berridge & Brodie (1998) talar i sin studie av institutionen som miljö om vikten av att de unga har ett eget sovrum som de kan uppleva som mer privat. Bristen på privat utrymme på institutionen kan vara av betydelse när det gäller svårigheter med kamratkontakter. Möjligt är att ungdomar, även om de har ett eget sovrum, undviker att ta med kompisar till institutionen just av anledningen att de inte finns rum där de kan umgås med kompisar ifred.

Unga i HVB – en grupp med stor skolsocial problematik

HVB-ungdomar är utsatta för mobbning i stor utsträckning, de deltar oftare i mobbning än unga i jämförelsegruppen och de skolkar i betydligt större utsträckning sina jämnåriga. Den tidigare internationella forskningen om mobbning och barn i vård talar, som nämnts, för att många barn som vistas vid institutioner upplever mobbning i institutionsmiljön (se t.ex. Triseolitis et al, 1995; Kendrick, 1998; Gibbs & Sinclair, 1999;2000 och Barter et al, 2004). Mina data kan inte precisera var mobbningen geografiskt sker, den kan ske i institutionsmiljön och den kan ske i skolan (i de fall skolgången sker utanför institutionen). Det framgår inte heller vem de unga upplever sig mobbade av, om det är andra placerade ungdomar, jämnåriga i skolan eller om det är vuxna i skolan eller vårdmiljön? Möjligtvis talar de presenterade resultaten (den höga förekomsten av utsatthet för mobbning) för att unga i HVB kan vara utsatta både i skolan och i institutionsmiljön. Bland de ungas öppna svar finns inga utsagor som berör frågan om mobbning och kränkande behandling. Frånvaron av svar skulle å ena sidan kunna tala för att mobbningen i huvudsak sker utanför vårdmiljön (då frågans formulering fokuserade på positiva och negativa saker med vårdmiljön). Å andra sidan är det möjligt att de unga inte vågar/vill berätta om kränkande behandling och mobbning i ett frågeformulär. En eventuell rädsla för att berätta kan också vara kopplad till den känsla av skam för det som inträffar som många utsatta för mobbning upplever (se Lindberg & Johansson, 2008). Klart är emellertid att en stor andel HVB-ungdomar är utsatta för olika former av mobbning minst en gång i månaden.

Skolk

Institutionsplacerade unga har en hög frekvens av skolk. Då skolk ofta är en del av en ung människas problembeteende (Sundell et al, 2005) är det möjligtvis inte alltför förvånande att unga i HVB har hög otillåten frånvaro från skolan, men inte desto mindre oroväckande. Tidigare forskning kring problembeteende har visat att personer som i vuxen ålder ägnar sig åt kriminella handlingar ofta skolkade och hade olika erfarenheter av mobbning som barn (se t.ex. Reid, 2000; Karlberg & Sundell, 2004). Under punkten skolsocial

problematik i stycket som handlar om familjehemsungdomar refererades till Carlén et als (1992) rapport som, nämnts tidigare, har visat att barn i vård som skolkar ofta upplevde sig stigmatiserade i skolan och att de fick en förnedrande behandling från lärare och andra elever. Huruvida det finns den typen av anledningar bakom HVB-ungdomarnas skolkande kan mina data inte svara på. Konstateras kan dock att en något högre andel av unga i HVB än jämförelsegruppen upplever sig illa behandlade av sina lärare och att unga i HVB upplever mobbning i signifikant större utsträckning än de unga som bor hemma.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ungdomar i HVB har resursbrister när det gäller kamratrelationer och att dessa brister kan få konsekvenser i deras liv på sikt. Vi kan även med viss bedrövelse konstatera att en skolsocial problematik som sannolikt inverkar på ungas skolgång är närvarande i HVB-ungdomars vardag.

Skolgång

Resultaten som behandlar HVB-ungdomars skolgång tecknar bilden av en mycket speciell situation präglad av vissa resursbrister. I presentationen av vårdmiljöerna i kapitel 7 framgick att på de 18 institutioner som bedriver egen skolverksamhet har knappt 60 procent av de som undervisar ungdomarna adekvat pedagogisk utbildning.

För låga krav på ungdomar i HVB?

En stor andel HVB-ungdomar har nedsatt undervisningstid och i många fall går de i olika typer av specialarrangerad undervisning. Flera av de unga går dessutom inte i en ”traditionell” skola utan får sin undervisning på institutionen. I de fall placerade ungdomar är i behov av nedsatt undervisning och specialarrangemang är det självklart inte betraktas som en resursbrist. Vad som dock väcker funderingar är att dubbelt så många av HVB-ungdomarna, i jämförelse med normalpopulationen, tycker att deras arbetstakt i skolan är för låg och att två tredjedelar inte lägger mer än 1 timme i veckan på läxläsning. Är HVB-ungdomarnas bristande engagemang i läxor och deras uppfattning att arbetstakten är för låg ett uttryck för att de skulle klara betydligt mer utbildningsmässigt men att de inte får en individanpassad utbildning? Tre av slutsatserna i Yippee-projektets slutrapport var, som nämnts, att unga i vård bör uppmuntras att satsa högt utbildningsmässigt oavsett deras vårdsituation, utbildningen bör vara individuellt anpassad och att förväntningar utbildningsmässigt på de unga ska sättas utifrån deras förmåga inte utifrån deras bakgrund (Jackson & Cameron, 2011). Möjligtvis är en del av den undervisning som bedrivs i HVB-miljöer anpassad för de unga som har det allra svårast utbildningsmässigt, något som kan leda till att unga som potentiellt skulle klara större utmaningar i skolarbetet inte får möjlighet till det.

Bristande läxläsning på grund av bristande engagemang från vuxna på institutionen?

Mindre än hälften unga i HVB uppger att de får hjälp med sina läxor av vuxna på institutionen, medan motsvarande andel i jämförelsegruppen är nästan fyra femtedelar. Bristen på läxläsning skulle utifrån ovanstående till viss del kunna bero på bristande engagemang från vuxna i vårdmiljön i de ungas skolgång, ett engagemang som enligt den tidigare forskningen kring samhällsvårdade barns skolgång, pekats ut som mycket betydelsefullt (se t.ex. Miedel & Reynolds, 1999; Martin & Jackson, 2002; Harker et al, 2003;2004; Woolley & Bowen, 2007). Här finns alltså en mycket konkret resursbrist som rimligtvis skulle kunna åtgärdas med relativt enkla medel.

Begränsning av datoranvändande och internetanslutning – brist på skolrelevant resurs?

Många unga i HVB har, som diskuterades i stycket om kamratrelationer, begränsningar vad gäller dator och internetanvändning. En kvalificerad gissning bland annat med stöd i Barnombudsmannens (2011) resultat om hur unga uppfattar sin vistelse på HVB är att detta grundar sig i att personalen i vårdmiljön gör bedömningen att de unga skulle kunna fara illa ute på ”nätet”. Troligtvis är också ungas begränsning i användande av datorer ett resultat av gruppregler som finns på institutioner Även om det finns risker med att surfa på nätet och att vissa enskilda ungdomar kan behöva begränsningar avseende internet, kan man fråga sig om det är tillräckligt motiv för att begränsa dator och internetanvändande för hela grupper om denna begräsning leder till att de placerade ungdomarna saknar en materiell skolrelevant resurs?

Fritid

En vardag präglad av ett strikt schema med olika sysslor?

I delar av presentationen om fritid för unga i samhällsvård framträder bilden att unga som vistas i HVB har ett vardagsliv som tenderar att i mångt och mycket präglas av kontroll och förväntningar på att de unga ska anpassa sig till ett rådande regelverk och delta i den typ av behandling som institutionen bedriver, något som till exempel Barnombudsmannen (2011) belyser i sin rapport över HVB-placerade ungdomars upplevelse av sin vistelse på institution. Vi kan anta att det i vården av unga finns idéer om att socialisera unga till att bli ”goda samhällsmedborgare” och att lära dem olika färdigheter som kan hjälpa dem hantera vardagen utanför institutionens väggar.

Förmågan att lära sig färdigheter för att uppnå självständighet skulle kunna diskuteras utifrån begreppet social kompetens. Persson (2003) menar att social kompetens handlar om att finna en balans mellan individuell autonomi

och konformitet. Vilken typ av social kompetens som är möjlig att uppnå i en institutionsmiljö kan dock diskuteras. Egelund & Jakobsen (2009) pekar i sin studie på en viktig paradox. De menar att unga genom livet på institution inte nödvändigtvis utvecklar färdigheter som gör dem kapabla att hantera livet utanför en institution utan att de snarare blir experter på att leva upp till de förväntningar som ställs i den speciella miljö en institution utgör. Författarna konstaterar att bland de åtta institutioner de studerat är det små institutioner utan någon uttalad specialisering som i störst utsträckning arbetar med att barnen skall integreras och anpassas till livet utanför institutionsmiljön. Dessa institutioner är de som, enligt forskarnas tolkning, har minst onormala vardagsmiljöer, där vardagslivet inte skiljer sig i så stor utsträckning från andra barns vardagsliv (a.a.).

Rutter (2000) beskriver i en artikel om barn i brittisk institutionsvård att barnen upplevt att de saknat kontroll över sina egna liv och han konstaterar att den skyddande miljö som institutionerna utgör ger få möjligheter för barn till autonomi och att fatta egna beslut rörande deras liv. Betraktas institutionen som en egen värld i världen med en hög grad av kontroll blir Perssons (2003) tanke om kontextens betydelse för tolkningen av social kompetens högst relevant: ”I ett samhälle där liten grad av individuell autonomi värderas och där konformitetstrycket är starkt betyder social kompetens mer av anpassning till andra och till samhället än i det samhälle där individuell autonomi värderas högre än konformitet”(s 211). Slutsatsen blir att om institutionen är starkt präglad av en konformitetstanke (inom institutionen) kommer de unga i huvudsak anpassas till livet i institutionen men få färre möjligheter att utöva (och öva sig i) ett aktörskap som är relevant för livet i samhället utanför institutionen.

Studiens resultat visar att ungdomar i HVB utför en stor mängd hushållssysslor i veckan. Frågor som blir rimliga att ställa är av vilka anledningar HVB-ungdomar utför den mängd hushållsarbete de gör. Är det för att de ska lära sig ta hand om ett hem? Ska de i likhet med vad som sägs i tidigare forskning om barns hushållsarbete socialiseras? Är det för att de unga ska anpassas till livet på institutionen eller livet utanför? Är det för att de ungas arbetsinsats behövs för att institutionens logistik ska fungera (i likhet med att familjehemsungdomarnas utförande av hushållssysslor kan vara ett uttryck för stressade fosterföräldrar)? Är hushållsarbetet, till exempel i samband med teckenekonomi på institutionen ett sätt att kontrollera de ungas beteende? Har ungdomarna själva möjlighet att välja om och i vilken utsträckning de ska utföra hushållsarbete?

Den sista frågan är intressant att resonera kring i anknytning till Leonards (2009) studie om barns egen attityd till hushållsarbete. Som nämndes i genomgången av den tidigare forskningen, fann Leonard att barnens huvudsak-

liga argument för att hjälpa sina föräldrar i hushållet var att man bör hjälpa till och att det utvecklade deras förmåga att ta ansvar, med andra ord som en del av en socialisationsprocess. Poängen i Leonards studie var dock att det är viktigt att barn själva tillåts reflektera över sitt deltagande. En viktig aspekt i Leonards studie är att hon med grund i synen på barn som aktörer utgår från att deltagande eller icke deltagande i hushållssysslor är något som barn själva bör få bestämma. Möjligheten att själv bestämma över sitt deltagande kan ses som en grundbult i synen på unga som aktörer och möjligtvis även i förmågan att utveckla social kompetens med bas i sociala relationer till andra människor.

Den sannolika bristen på möjligheter att själv bestämma kan ses som en viktig del i förståelsen av samhällsvårdade barns (speciellt HVB-ungdomars) utförande av hushållssysslor. HVB-ungdomars tid kan uppfattas som mer kontrollerad och schemalagd än för unga som bor hemma med sina föräldrar eller unga som bor i familjehem. Flera forskare har, som nämnts, i kvalitativa studier av barns liv på institution (Sandbaek, 2004; Olsen & Dahl, 2008; Egelund & Jakobsen, 2009; Jakobsen, 2010 och Severinsson, 2010) konstaterat att vardagen på en institution är präglad av regler, schemalagda aktiviteter och tydliga ramar för verksamheten. Ramarna ska hjälpa till att få verksamheten att fungera så friktionsfritt som möjligt och skapa struktur runt de vårdade barnen. Olsen & Dahl (2008) konstaterar i en studie av utsatta barns fritid att ”på døgninstitutionen definerer man børnenes fritid efter skole som en del af deres arbejdsdag, hvor formålet er at arbejde pædagogisk med børnenes sociale kompetencer og opbygge børnenes selvtillid ved, at de oplever, at de kan mestre forskellige aktiviteter” (a.a. s 50-51). Barns fritid ses från den synvinkeln som behandlingstid, även under fritiden skall barn befinna sig i en läroprocess och de aktiviteter som sker på denna tid ingår i en schemalagd och kontrollerad vardag. Några av dessa schemalagda aktiviteter kan handla om utförande av sysslor som städning, matlagning, ta hand om tvätt och så vidare. I de fall hushållssysslorna är inkorporerade i ett fastslaget dagsschema som i vissa fall är kopplat till ett teckenekonomisystem framstår det egna valet och aktörskapet, som Leonard (2009) kopplar till utvecklandet av social kompetens, som svårare att uppnå. Sammantaget skulle den höga frekvensen hushållssysslor kunna innebära att ungdomar i HVB-miljöer får en mindre individuell autonomi och i högre grad förväntas anpassa sig till ett rådande konformitetstryck. Med andra ord utvecklar unga då en social kompetens som innebär att anpassa sig till rådande ramar snarare än en social kompetens som innebär en förmåga att vara en aktör som gör egna val.

I utredningen om vanvård inom den svenska sociala barnavården presenteras en speciell sida av institutionsplacerade barns utförande av arbete och sysslor. I utredningen framgår att drygt hälften av de intervjuade (som vårdats i

fosterhem och vid institutioner under tidsperioden 1920 - sent 1990-tal) ”berättat att de varit utnyttjade i hårt arbete, antingen i jordbruk/ skogsbruk, hushållsarbete eller i annan näringsverksamhet” (SOU 2009:99, s 212). I vanvårdsutredningen är urvalet av individer, på vars berättelser resultaten vilar, stark selektivt. Det är individer som farit mycket illa och vanvårdats under sin placeringstid, något som bör finnas i åtanke när utredningens resultat diskuteras. I vanvårdsutredningen konstateras att det skett en minskning av personer som berättat om utnyttjande i arbete efter 1970 men utredarna skriver inte något om att utnyttjandet av barn i arbete skulle ha upphört. I utredningen konstateras att det i huvudsak är personer som vårdats i fosterhem som blivit utnyttjade i arbete. Givetvis är det inte möjligt att utifrån detta påstå att utnyttjande i arbete är något som pågår i dagens familjehems- eller institutionsvård, men att personer som vårdats under 1980- och 1990-talet, som deltagit i vanvårdsutredningen, har berättat om den typen av erfarenheter är förstås uppseendeväckande och oroande.

Avhandlingens resultat talar starkt för behovet att kartlägga HVB-ungdomars hushållsarbete mer i detalj för att om möjligt finna svar på varför unga på institutioner utför en större mängd hushållssysslor än både unga i familjehem och jämnåriga som bor hemma. En sådan kartläggning skulle också kunna bidra till att förebygga och förhindra att unga i dagens samhällsvård hamnar i situationer där de får utföra orimligt mycket hushållssysslor oavsett bakomliggande motiv.

Organiserade fritidsaktiviteter en resurstillgång?

Unga i HVB deltar i organiserade fritidsaktiviteter i större utsträckning än hemmaboende ungdomar. Genomgången av fritidens betydelse för unga visade att deltagande i organiserad fritid kan ha positiv påverkan både för skolprestationer, (Martin & Jackson, 2002; Cooper et al, 1999; Eccles & Barber, 1999) kamratrelationer (Persson et al, 2007) och för ungas sociala anpassning (Gilligan, 1999;2000). Den höga förekomsten av strukturerade fritidsaktiviteter kan alltså utifrån tidigare forskning betraktas som en resurstillgång och därmed ses som ett område där unga i HVB faktiskt har en högre levnadsnivå än jämnåriga i familjehem och utanför vården.

Könsskillnader inom respektive vårdform

I respektive empirikapitel har eventuella könsskillnader inom de två vårdformerna undersökts. Det övergripande resultatet är att de är få skillnader mellan pojkar och flickor i samhällsvård. Inom området kamratrelationer fanns en skillnad. Bland HVB-ungdomar uppger fler flickor än pojkar att ingen vill vara med dem. I fråga om skolgång ägnar fler flickor än pojkar i såväl familjehem som HVB mer tid till läxläsning och signifikant fler pojkar

än flickor i HVB tycker att det är lugnt i klassrum och skolmatsal. Avseende fritid visade analyserna att familjehemsflickor läser mer än pojkar. Flickors högre intresse för läsning överensstämmer med resultat från Barn-LNU (Jonsson, 2001). I HVB-gruppen fanns ingen sådan skillnad dock var det fler pojkar än flickor som tränade idrott och deltog i organiserade fritidsaktiviteter. I HVB-gruppen fanns i princip inte några skillnader mellan pojkar och flickor när det gäller utförandet av hushållsarbete medan familjehemsgruppen i det här avseendet är mycket likt jämförelsepopulationen; flickor i familjehem utför betydligt fler hushållssysslor än pojkar. De ungas övergripande resurstillgång, bortsett från påtalade skillnader, inom de undersökta områdena behöver alltså inte påverkas i någon stor utsträckning utifrån om de är pojkar eller flickor.

Två områden där studien dock har påvisat tydliga könsskillnader är frågorna om upplevelse av psykosomatiska besvär och bristande psykiskt välbefinnande. Det har tydligt framgått att flickor mår sämre än pojkar. Dessa resultat överensstämmer med andra undersökningar (i normalpopulationen) av självskattad hälsa bland svenska skolbarn (se t.ex. Danielsson, 2006) och psykiskt välbefinnande och erfarenheter av psykosomatiska besvär (undantaget sömnproblem) bland barn som deltagit i Barn-LNU (Östberg, 2001b). Samhällsvårdade flickors sämre psykiska välbefinnande och högre förekomst av psykosomatiska besvär talar för att det är av synnerlig vikt att specifikt arbeta med flickors psykiska välbefinnande.

Samhällets förmåga att vara resursförmedlare

När det gäller vad studien kan säga om samhällets roll som resursförmedlare kan övergripande konstateras att inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer förmedlar inte samhället (i skepnaden av familjehemsföräldrar och HVB-personal) resurser till de omhändertagna ungdomarna i samma utsträckning som föräldrar gör till unga som bor hemma. Studien har dock visat att skillnaden mellan HVB-ungdomar och jämförelsegrupp är större än skillnaden mellan familjehemsungdomar och jämförelsegrupp. Det talar för att familjehemsföräldrar har bättre förmåga att agera resursförmedlare än HVB-personal.

Det står till exempel klart att HVB-personal inte förmedlar skolrelevanta resurser (t.ex. läxhjälp, tillgång till dator och internetanslutning) till ungdomarna i en utsträckning som skulle vara önskvärt. Inom området fritid har konstaterats att unga i familjehem och HVB idrottar i mindre utsträckning än jämnåriga. I de fall omhändertagna ungdomar har ett lägre intresse för idrott är det givetvis inget som de vuxna i vårdmiljöerna kan påverka, men om den lägre frekvensen idrottande beror på att samhällsvårdade ungdomar inte ges

möjligheten (utifrån ekonomiska skäl eller på grund av vårdmiljöns geografiska placering) är det rimligt att säga att vårdmiljöerna brister i sitt uppdrag som resursförmedlare.

HVB-ungdomars frekventa utförande av hushållsarbete kan tolkas på två sätt. Om idén med hushållsarbete i HVB-miljön är att socialisera de unga till att efter vårdtiden själva ansvara för och ta hand om ett hem kan vi betrakta det som att HVB-ungdomar får relativt stora resurser för detta förmedlade av HVB-personalen. Ses utförandet av hushållssysslor som något som i förlängningen leder till att de får mindre möjligheter att själva välja vad de ska göra med sin fritid skulle HVB-personalens resursförmedling betraktas annorlunda.

Handlingsutrymme i samhällsvård?

Utifrån presenterad resurstillgång sammantaget med de ungas öppna svar avseende skolgång, fritid och kamratrelationer kan unga samhällsvårdade sägas ha ett begränsat handlingsutrymme. I detta avsnitt diskuteras hur det begränsade handlingsutrymmet tar sig uttryck samt vad det och påvisade resursbrister kan innebära för placerade unga. En diskussion förs även om i vilken utsträckning det är befogat att begränsa ungas handlingsutrymme samt om det kan finnas legitima skäl för att de inte har en resurstillgång i paritet med jämnåriga som bor hemma.

Begränsade möjligheter att kommunicera med omvärlden

I teorikapitlet presenterades tanken om handlingsutrymme som att ”Friheten att uppnå de möjliga levnadsförhållandena bestäms i mötet mellan den enskildas resurser och hennes möjligheter att använda dessa på det sätt hon önskar, exempelvis genom tillträde till arenor där resurserna kan nyttjas” (SOU, 2001:79, s 21). De påtalade resursbristerna för de unga i samhällsvård talar för att deras handlingsutrymme är mer begränsat än för hemmaboende jämnåriga. Exempel är att de har mindre kamratkontakter än andra ungdomar, de har inte samma tillgång till kommunikationsverktyg som mobiltelefoner, datorer och internet som andra i deras ålder och de saknar skolrelevanta resurser. Bilden som tecknas i avhandlingen överensstämmer till stor del med Barnombudsmannen (2011) lista över ett antal områden där regler och begränsningar enligt barnen på olika sätt inskränker deras handlingsutrymme.

- Användandet av telefon (fast och mobil)
- Användandet av internet
- Kontakt med personer utanför HVB (familj, vänner, släktingar etc.)

- Begränsning i rörelsefriheten utanför HVB (t.ex. begränsning av tid för vistelse utomhus)
- Drogtester
- Isolering från gruppen
- Övervakning av postförsändelser
- Genomsökning av bostadsrum (Barnombudsmannen, 2011, s 13)

Levnadsnivåundersökningen ger uttryck för några av ovanstående punkter som i stor utsträckning kan sägas handla om begränsningar att kommunicera med omvärlden. Flera ungdomar har begränsningar vad gäller mobil, internetanvändning, kontakt med kompisar utanför institutionen unga i undersökningen har även påtalat att regelbrott kan leda till utegångsförbud.

HVB-ungdomar har egen mobiltelefon i lägre utsträckning än sin jämförelsegrupp, till detta ska läggas de muntliga kommentarer som flera av de institutionsplacerade gav till oss intervjuare. Nämligen att de unga som har en mobiltelefon inte alltid har tillåtelse av personalen att använda den. I vissa fall har ungdomarna enligt egen utsago fått mobilen beslagtagen i samband med inflyttning på institutionen. Likaså är de, i de fall de har tillgång, begränsade till att endast använda dator och internet i anslutning till skolarbetet. I Olsen & Dahls (2008) danska studie av utsatta barns fritidsliv framkommer en liknande bild när de konstaterar att ”de har heller ikke adgang til at bruge computere til spil og chat, men bruger dem af og til i undervisningen. Desuden må de ikke må bruge deres mobiltelefoner, når de er på institutionen” (s 51). Avhandlingens resultat sammantaget med Barnombudsmannen punkter belyser inte bara de svårigheter som kan uppstå för ungdomarna när de ska utföra läx- och skolarbete i boendemiljön utan de understryker också de svårigheter institutionens regler kan skapa för de unga när det gäller att hålla kontakt med kamrater, familj och andra i omvärlden utanför institutionen.

Några ungas svar, i familjehem och HVB, kan kopplas till den punkt som Barnombudsmannen benämner ”begränsning i rörelsefriheten”. Ungdomarna i levnadsnivåundersökningen talar om att de har brist på frihet, att de ”måste vara med personal hela tiden”, ”det känns instängt att bo här” samt att de måste tala om för de vuxna vart de går. Några av de unga beskrev att de upplevde vårdmiljön som isolerad (”ute på landet”, ”ute i ingenstans”, ”det finns inte några vanliga människor i närheten”). Vårdmiljöernas geografiska placering bidrar sannolikt till att de unga ger uttryck för något som kan tolkas som begränsningar i rörelsefrihet. En begränsning som i förlängningen även kan tänkas minska handlingsutrymmet vad gäller att till exempel träffa kamrater utanför vårdmiljön eller att delta i fritidsaktiviteter utanför vårdmiljön.

De unga som i störst utsträckning givit öppna svar som på olika sätt kan kopplas till begränsningar och inskränkning av handlingsutrymme vad gäller kommunikation med omvärlden är de placerade i HVB. Ett resultat som överensstämmer med avhandlingens övriga resultat att familjehemsungdomarna tenderar att ha en bättre resurstillgång och därmed ett större handlingsutrymme inom de studerade områdena.

Hushållssysslor och handlingsutrymme

På vissa institutioner (bland annat på ett antal där undersökningens deltagare var placerade) tillämpas, som nämnts, teckenekonomi. På några av de HVB som besöktes under datainsamlingen berättade ungdomar att deras poängavdrag kunde resultera i fråntaganden av förmåner. Detta fråntagande av förmåner kan minska deras handlingsutrymme i bemärkelsen att kunna välja sitt deltagande i till exempel hushållssysslor. Det aktiva valet att inte utföra en syssla skulle kunna resultera i olika typer av begränsningar; materiellt, i rörelsefrihet eller att de i personalens ögon inte anses följa sin behandlingsplan (i de fall utförandet av sysslor betraktas som en del i behandlingen).

Jag vill här återvända till Rønning & Solheims (1998; 2010) figur som presenterades i teorikapitlet.

Figur 1.

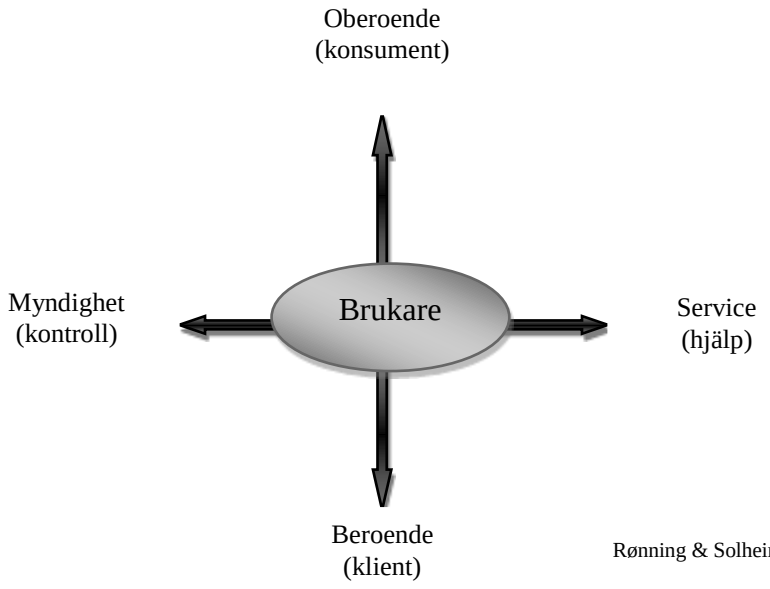

Rønning & Solheim (2010, s 8).

Använder vi frågan om HVB-ungdomars hushållssysslor som exempel kan vi tänka oss att utförandet av hushållsarbete skulle kunna placeras in i fält 4. De ungas hushållsarbete kan i behandlingssyfte ses som en stödjande och

hjälpande åtgärd då det ger ungdomarna framtida kunskaper om hur man tar hand om ett hem. Samtidigt kan hushållsarbetet även placeras in i fält 3 om sysslorna används som ett kontrollverktyg när det kopplas till ett teckenekonomisystem, det vill säga, om hushållsarbetet blir något som de gör för att inte förlora fördelar i vårdmiljön.

Ett annat exempel är begränsningar i handlingsutrymme som handlar om kamratrelationer, som speciellt unga i HVB upplever under sin vårdtid. När de inte får träffa kamrater i den utsträckning de själva önskar, och när ungas möjligheter att kommunicera via telefonsamtal och internet begränsas, rör vi oss till stor del i fält 3. Utifrån tänkandet att begräsningen är till ungdomens bästa är det möjligt att även placera in frågan om kamratkontakterna i fält 4, kontentan blir dock densamma. De unga blir beroende och har mycket liten, i praktiken ingen, möjlighet att påverka sin egen situation. Resursbristen kan således sägas leda till en begränsning av handlingsutrymmet.

Ser vi till Rønning & Solheims (1998; 2010) figur kan vi konstatera att unga i samhällsvård många gånger befinner sig i fält 3. En ung människa i socialtjänstens dygnsvård är, i och med omhändertagandet, i en beroendesituation till dem som har ansvar för hans/hennes omvårdnad. Frågan som dock uppstår är om alla aspekter av livet i samhällsvård måste vara präglade av samhällsvården? Betraktar vi vårdmiljön som resursförmedlare borde unga till vissa delar kunna inta rollen som mera oberoende ”konsumenter” av välfärdsresurser. I dessa fall skulle ungas handlingsutrymme kunna vidgas. Låt oss återigen se på exemplet hushållssysslor. Är sysslorna frivilliga (i den meningen att ungdomarna inte drabbas av sanktioner om de väljer att avstå) kan de unga välja att göra dem för att ta till sig kunskapen eller välja att inte göra dem och därmed inte få kunskapen. Unga skulle därmed ha ett större handlingsutrymme och befinna sig i fält 2 i figuren. Ser vi till kamratrelationerna skulle en högre resurstillgång vad gäller kamratkontakter och möjligheter att ta del av det sociala livet i till exempel olika internetforum kunna placera ungdomen i fält 2 och innebära ett ökat handlingsutrymme.

Resurser, tillgångar och vidgande av handlingsutrymme

I de öppna svaren som berör skolgång, fritid och kamratrelationer beskrivs sådant som kan tolkas som resurser och tillgångar. I de ungas svar som handlar om skolgången lyfter några unga fram skolan som något positivt. De ser skolgången och utbildningen som en möjlighet, resurs och tillgång. I de fall utbildningen betraktas som en tillgång kan den även sägas vara något som i förlängningen vidgar handlingsutrymmet för den unga människan. Den unga personen skulle då kunna sägas befinna sig i fält 2 när han/hon väljer att ta del av resursen utbildning. Här kan i resonemanget förstås påtalas att unga i grundskoleålder har skolplikt (SFS 2010:800) vilket skulle placera de unga i

fält 3 i Rønning & Solheims (1998; 2010) figur. Jag vill dock påtala att det finns en skillnad i om skolgången ses som en möjlighet och resurs som en ung person själv aktivt väljer att delta i eller om skolgången blir något som de unga ”sitter av” för att det finns en kontrollapparat som kan tillämpa sanktioner om skolplikten inte uppfylls.

HVB-ungdomars positiva beskrivningar av möjligheter till organiserade fritidssysselsättningar samt familjehemsungdomarnas uppskattning av att kunna syssla med djur i vårdmiljön ligger i linje med de tidigare resultaten presenterade i fritidskapitlet. En innehållsrik fritid med flera valmöjligheter att ägna sig åt aktiviteter de unga själv väljer kan placera de unga i fält 2 och därmed innebära ett utökat handlingsutrymme.

Kan resursbegränsningar och inskränkande av handlingsutrymme för ungdomar i vård vara befogat?

Några av de resursbegränsningar och inskränkande av handlingsutrymme som presenterats i avhandlingen handlar, som nämnts, om att inte ha tillgång till internet, att inte ha samma möjligheter att träffa kamrater och om att speciellt HVB-ungdomar anger att deras vardag är styrd av regler och scheman i stor utsträckning. En rimlig invändning i sammanhanget kan vara att placerade ungdomar är i vård på grund av ett eget problematiskt eller destruktivt beteende och att strikta ramar, regler och begräsningar därför kan vara befogade.

Studien har inte undersökt och relaterat frågan om beteende eller problembakgrund till resultaten. I undersökningen ligger mycket lite fokus på varför ungdomarna befinner sig i vård då tanken i levnadsnivåundersökningar är att fokusera på en människas resurser i vardagen oavsett hur livet i övrigt ser ut. För samhällsvårdade unga kan dock både bakgrund och behandlingsbehov spela roll för vilken vårdmiljö de unga placeras i. Idealt sett placeras unga i en vårdmiljö som är anpassad efter deras individuella behandlingsbehov, men i vilken utsträckning det faktiskt sker är i princip okänt. Vad vi vet är att både familjehem och HVB tar emot barn med beteendeproblem (Vinnerljung et al, 2001). Det är rimligt att anta att ungdomar förväntas följa av vårdmiljön uppsatta regler och ramar. Dessa regler skulle kunna vara anpassade till varje enskild ungdom, fast mer troligt är att reglerna och ramarna ofta är desamma för samtliga unga som är placerade i vårdmiljön, åtminstone i HVB.

Regler på HVB och i familjehem är nödvändiga för att vårdmiljön ska fungera. I ett familjehem kan antas att man har ett mindre uttalat regelverk än en

institution och att tillvaron i familjehemmet mer styrs av familjens informella normer och regler. Poängen här är att reglerna i sig inte behöver utgöra något negativt om de tillämpas individuellt utifrån respektive ungdoms behov. Vi kan tänka oss att en ungdom har ett destruktivt beteende och ett stort behandlingsbehov som bland annat inkluderar att han/hon bör begränsas i sin kontakt med samhället utanför institutionen. I en sådan situation kan det vara rimligt att den unges individuella autonomi (t.ex. i bemärkelsen möjligheter att träffa kompisar utanför institutionen, surfa på nätet och möjligheten att ägna sig åt fritidsaktiviteter utanför institutionen) under en tid begränsas. Institutionens regler, ramar och kontroll kan då ses som positiva för ungdomen i hennes aktuella situation även om ungdomen själv inte upplever det så.

För en annan ungdom som är placerad på samma institution och vars situation ser något annorlunda ut kan regelverket, om det tillämpas på precis samma sätt, uppfattas mer negativt. För en ungdom som före placeringen har haft en fritidssysselsättning som utgjort en viktig resurs för honom/henne och inneburit möten med kompisar som haft ett positivt inflytande på ungdomens beteende utanför institutionsmiljön kan en begränsning till kamratumgänge endast i institutionsmiljön leda till en negativ inskränkning av ungdomens individuella autonomi. Begränsningen skulle även, utifrån Andreassens (2003) resonemang om kamratkontakter, kunna leda till utvecklande av anti-sociala kamratkontakter istället för pro-sociala kamratkontakter.

Det är min övertygelse att ett visst mått av begräsningar kan vara nödvändigt och även till gagn för placerade ungdomar, åtminstone under en begränsad tidsperiod. Att placerade unga under hela eller större delar av sin vårdtid inom flera områden (skolgång, fritid, kamratrelationer) ska ha lägre resurstillgång, fler resursbegräsningar och därmed en lägre levnadsnivå än jämnåriga i jämförelsepopulationen kan däremot inte betraktas som rimligt. I anslutning till resonemanget vill jag påminna om att de ungdomar som deltagit i denna undersökning vid undersökningstillfället varit i vård i minst 6 månader och att genomgången i kapitel 7 visade att många av dem varit i vård betydligt längre än ett halvår (genomsnittlig vårdtid i familjehem och HVB för undersökningsgruppen är nästan 7 respektive 2 år). Vi talar med andra ord om unga människor som efter lång vårdtid fortfarande har flera resursbegränsningar och ett inskränkt handlingsutrymme.

Handlingsutrymme för samhällsvårdade ungdomar på sikt

Innebär begränsningar i handlingsutrymme under vårdtiden även ett mindre handlingsutrymme för de unga på sikt? Denna typ av fråga går inte att besvara här. Vad som dock kan konstateras är att samhällsvårdade unga (och då speciellt i HVB) under tiden i vård saknar relevanta resurser för sin skol-

gång. Avsaknaden av skolrelevanta resurser skulle på sikt kunna bidra till en ytterligare marginalisering, utöver den som redan finns utifrån att de varit omhändertagna, gällande utbildningsmöjligheter och framtida yrkesliv.

Troligtvis ligger mer än bristen på konkreta skolrelevanta resurser bakom att de unga har en dålig skolunderbyggnad men det är sannolikt en bidragande faktor. En dålig skolunderbyggnad kan skapa svårigheter på sikt vilket också kan bidra till ett begränsat handlingsutrymme. Den redovisade forskningen om barns sociala hierarkier visade på att barns kamratrelationer under barndomen har betydelse för deras framtida hälsa och liv (se t.ex. Östberg & Modin, 2008; Almquist, 2009; Almquist et al, 2010). Studiens påvisade resursbrister som handlar om samhällsvårdade ungdomars kamratrelationer skulle alltså även de kunna ha betydelse för de ungas handlingsutrymme på sikt.

Studiens begränsningar

När tvärsnittsurval tillämpas i en studie innebär det en begränsning så till vida att den information som forskaren erhåller är en ögonblicksbild. Studien kan inte säga något om samhällsvårdens utveckling över tid eller i vilken utsträckning vården har påverkat de ungas levnadsnivå under vårdtiden.

I intervjun ombeds respondenten svara på frågor med fasta (ibland grovt uppdelade kategorier) svarsalternativ, detta innebär en svårighet att fånga upp nyanser i deltagarnas svar. Detta skulle möjligtvis tala för att personliga intervjuer med varje respondent i vissa fall skulle vara bättre. Denna typ av intervjuer är dock mycket tidskrävande. Fördelen med det här tillvägagångssättet är att det är möjligt att samla en stor mängd data om flera personers levnadsförhållanden, om än med grövre mått.

Till viss del skiljer sig de unga i undersökningen från unga i samhällsvård överlag. I studien finns en överrepresentation av unga med långa vårdtider (jämfört med om man exempelvis studerat nya placeringar under ett år), något som beror på det tvärsnittsurval som tillämpats i studien (se metodkapitlet för diskussion om tvärsnittsurval och selektion). Det faktum att många av ungdomarna i undersökningen varit länge i den aktuella vårdmiljön (familjehemsungdomarnas genomsnittliga vårdtid är, som nämnts, 7 år och för HVB-ungdomarna är den 2 år) kan tala för att placeringen är mer stabil än för dem som vistats kortare tid i vård (och därmed inte uppfyllt kriterierna för inkluderande i studien). I sin tur kan detta innebära att brister och problem i vårdmiljöerna som presenteras i studien är underskattade. Det kan också vara så att långa vårdtider innebär mindre förekomst av problem som har att göra med att ungdomar och familjehemsföräldrar/personal inte lärt

känna varandra. Vi har i studien utgått från att det krävs en viss tid i en vårdmiljö för att ungdomar ska kunna svara på vilka resurser de har tillgång till och därför har ett inklusionskriterium varit minst 6 månaders placering i aktuell vårdmiljö. Flera frågor avser också förhållandena det senaste halvåret. Konsekvensen av kravet på minst 6 månaders placeringstid blir därmed att studien inte kan säga något om levnadsförhållandena för den grupp som befinner sig kortare tid i en specifik vårdmiljö och de unga som är med om instabilitet och många sammanbrott under sin placering.

Frågorna som ställs angående mobbning till de unga är *Hur ofta brukar du vara med om följande saker i skolan? Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller sådant du inte kan rå för; Att ingen vill vara tillsammans med dig; Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis t.ex. genom att reta, viska eller skämta om dig samt Att andra elever slår dig.* Idag vet vi att många ungdomar utsätts för cybermobbning (se t.ex. Mason, 2008). Levnadsnivåundersökningens frågor inkluderar inte explicit upplevelsen av cybermobbning. Det blir därför oklart om unga i samhällsvård och referensgrupper har tänkt på de nya formerna av mobbning (nät-, sms-, chattmobbning) när de svarat på frågorna. Resultaten kan således innehålla erfarenheter av virtuell mobbning eller inte, beroende på hur respektive ungdom har tolkat frågorna. Om det finns unga som inte innefattat erfarenheter av cybermobbning i sina svar kan detta innebära att de ungas erfarenheter av mobbning är något underskattade.

I levnadsnivåundersökningen finns inga frågor om ungdomarnas skolbetyg eller skolprestationer som kan ge ”objektiva” mått på hur de unga klarar sig i skolan. Denna begräsning i data gör det svårt att fullt ut diskutera vilka eventuella konsekvenser ungas brister i skolrelevanta resurser har för deras utbildning.

Lärdomar

Lärdomarna jag och mina kollegor tar med oss från den första levnadsnivåundersökningen bland unga placerade i familjehem och HVB är flera. En av de viktigaste är frågan om gate-keeping. Unga omges i de allra flesta fall av vuxna som bevakar deras intressen. För ungdomar i samhällsvård har detta visat sig speciellt påtagligt. När en undersökning av denna typ ska genomföras är det av stor vikt att tidsmässigt kalkylera för den extra tid inhämtande av samtycken samt kontakt med socialtjänst och vårdmiljöer tar.

När det gäller vilka frågor som ställs blev det under undersökningens gång samt i analysskedet tydligt att vissa av levnadsnivåundersökningens frågor hade varit betjänta av följdfrågor. Exempel på detta var frågan om mobiltelefon. Flera av ungdomarna uppgav vid intervjuerna att de ägde en mobiltelefon men att de inte fick använda den och att den i vissa fall förvarades på

personalens kontor. I detta fall hade alltså en följdfråga om huruvida ungdomen fick använda mobilen kunnat berika analysen.

I frågorna till unga i HVB hade det även varit bra med frågor som förtydligat om kamratrelationerna, fritiden och skolgången som de unga beskriver sker i HVB-miljön eller utanför. Till exempel när frågan ställs om de unga träffar kamrater hade analysen varit betjänt av att veta om detta är kamrater som även de är placerade vid institutionen eller om det är kompisar utanför HVB-miljön. Likaså kan skolgångsfrågor tolkas olika beroende på om de unga går i skola vid institutionen eller om skolgången sker på en ordinarie skola i samhället där vårdmiljön ligger.

Undersökningen hade även varit betjänt av att ställa frågor kring olika typer av regler som tillämpas i vårdmiljöerna. Vilka regler som finns i familjehem respektive HVB. Vad reglerna innefattar och vilka konsekvenser de unga ställs inför om de väljer att inte följa reglerna. Denna typ av information kan ge en fördjupad förståelse av de ungas resurstillgång och handlingsutrymme under tiden i vård.

Önskvärt vore att framtida Barn-ULF/LNU undersökningar fann vägar att inkludera barn och ungdomar som inte kan bli utvalda genom en vuxen som deltar i ULF/LNU:s vuxenundersökningar. I dagsläget når de nationella undersökningarna enbart en liten grupp familjehemsplacerade barn medan HVB-placerade unga samt ungdomar under 18 år som flyttat till eget boende står helt utanför undersökningarna.

Slutsatser samt implikationer för forskning och praktik

Unga i samhällsvård - en utsatt och resurssvag grupp med lägre levnadsnivå

Avseende de studerade områdena skolgång, fritid och kamratrelationer är den övergripande slutsatsen att ungdomar i samhällsvård i många aspekter har en lägre levnadsnivå än jämnåriga som bor hemma. Avhandlingens analyser har visat på flera resursbrister, speciellt vad gäller området skolrelevanta resurser och kamratrelationer. I vissa aspekter kan samhället sägas brista i sin roll som resursförmedlare. Ungdomar i samhällsvård har ett begränsat handlingsutrymme inom några av de studerade områdena. I studien framträder att unga familjehem har ett bättre läge än unga i HVB och de har endast inom några områden en sämre resurstillgång än jämnåriga som bor hemma. Utifrån resultaten kan även konstateras att unga i samhällsvård är en utsatt grupp vad gäller skolsociala problem som mobbning och skolk. De

unga i samhällsvård, och då speciellt i HVB, framträder i analysen som en grupp med höga odds för flera psykosomatiska besvär i veckan och ett bristande psykiskt välbefinnande.

Jonsson och Östberg (2009) framför i en artikel om svenska hemmaboende barns levnadsnivå en oro för att de stora skillnader i välfärd de funnit mellan olika familjetyper, etniska grupper och sociala klasser. De konstaterar att barn till ensamstående, invandrare och till föräldrar från arbetarklassen har betydligt större välfärdsproblem än andra unga. Utifrån denna avhandlings resultat kan ungdomar i samhällsvård adderas till den listan.

Familjehemsungdomarnas något bättre läge

Genomgående i studien har visats att ungdomar i familjehem har det bättre resursmässigt än unga i HVB. De har en resurstillgång som ligger mer i paritet med hemmaboende unga. Familjehemmen förmår i större utsträckning att förmedla resurser till de unga placerade än HVB-personalen. Vad som ligger bakom dessa skillnader har denna studie inte kunnat besvara utan frågorna dessa skillnader väcker ger uppslag till vidare studier om hur familjehemsföräldrar och HVB-personal resonerar när de förmedlar resurser till de unga som de har ansvar för.

Behov av återkommande undersökningar av placerade ungas levnadsnivå

Samhällsvårdade ungdomars resurstillgång behöver undersökas vid upprepade tillfällen, för att man över tid ska kunna följa deras levnadsnivå. Önskvärt vore, som nämndes tidigare, att samhällsvårdade unga ingick i de grupper som deltar i undersökningar av typen Barn-LNU och Barn-ULF men att de placerade ungdomarna även får svara på speciella frågor som handlar om deras förhållanden i vård. En möjlighet skulle kunna vara att en grupp samhällsvårdade unga ingick i en longitudinell panelstudie där samma ungdomar vid upprepade tillfällen med visst intervall fick svara på frågor om sina levnadsförhållanden. Med denna typ av ansats skulle det bli möjligt att både följa hur deras barndom i och utanför samhällsvård utvecklades över tid samt att få en bild av nivåer i levnadsnivå för unga i samhällsvård både under vårdtiden samt när de lämnat vården bakom sig.

Behov av speciella satsningar på att motverka placerade ungas skolsociala problematik i form av mobbning och skolk

Gruppen samhällsvårdade unga är i stor utsträckning inblandade i skolsocial problematik som skolk och mobbning. Lindberg & Johansson (2008) kopp-

lar, som nämnts, samman erfarenheter av kränkande behandling och mobbning med känslor av skam och menar att denna typ av känslor är något som en individ kan leva med långt efter mobbningen upphört. De pekar även på att utsattheten kan leda till att människor får svårt med sociala band och tillit till andra i sitt fortsatta liv. För en grupp unga som i många fall kan vara placerade i vård på grund av någon typ av psykosocialproblematik och kanske redan har problem med sociala band och tillit framstår det som uppenbart att den påvisade mobbningsproblematiken bland unga samhällsvårdade kräver konkreta åtgärder.

Skolkande är ett skolsocialt problem som ibland ses som inkörsporten till vidare problembeteende (Reid, 2000; Karlberg & Sundell, 2004 och Sundell et al, 2005). Skolk kan även vara en konsekvens av en utsatthet för mobbning i skolmiljön, då unga kan välja att skolka för att undkomma mobbning och kränkande behandling (Lindberg, 2007). Avhandlingens resultat att ungdomar i familjehem och HVB skolkar i större utsträckning än andra pekar på stora behov av riktade insatser. Placerade ungdomars skolkande, utsatthet för mobbning samt deltagande i detsamma behöver kartläggas och individuella handlingsplaner och åtgärdsprogram behöver upprättas i de fall de inte existerar. För att motverka att ungdomarna bär med sig känslor av skam och att de under sin barndom liksom senare i livet får problem med knytande av sociala band och tillit behövs ett aktivt arbete med dessa frågor under de ungas vårdtid. Möjligtvis bör även speciella riktade satsningar göras på att utbilda familjehemsföräldrar och HVB-personal i skolsocial problematik.

Samhällsvårdade ungas skolgång ett ansvar både för socialtjänsten, vårdmiljön och skolan

Samhällsvårdade ungdomar har en sämre tillgång till skolrelevanta resurser än andra jämnåriga. Att unga som befinner sig i vård har skolrelevanta resurser för att utföra sitt skolarbete är ett ansvar som delas av vårdmiljön, socialtjänsten och skolan. Skolan har ansvar utifrån Skollagen att se till att alla barn ”oberoende av geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden” (1 Kap 8§) får tillgång till utbildning liksom att ”utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform och inom fritidshemmet oavsett var i landet den anordnas”(SFS 2010: 800 1 Kap 9§). Socialnämnden ska enligt SoL verka för att barnet får lämplig utbildning (SFS 2001:453, 6 Kap 7§ SoL) något som i förlängningen innebär att också den vårdmiljö som socialnämnden och socialtjänsten utsett har ansvar för att barn i samhällsvård får den utbildning de har rätt till. På konkret nivå handlar detta om att vårdmiljöerna bör kunna erbjuda de unga materiella skolrelevanta resurser som dator, internetanslutning och andra resurser som till exempel hjälp med läxläsning. Det handlar också om att skolan förmår hjälpa samtliga elever.

Studien visade på att dubbelt så många unga i HVB som i jämförelsegruppen uppger att de inte så ofta eller aldrig får hjälp av lärare när de behöver det. Unga i familjehem och HVB upplever att de har mindre möjlighet att vara med och bestämma vilka dagar de ska ha läxor och prov än andra unga. Socialtjänst, skola och vårdmiljö behöver stå i kontinuerlig kontakt med varandra för att säkerställa att individuella ungdomar får det stöd och de resurser som de är i behov av. Studiens resultat som visar att familjehem och skola i många fall har mycket gles kontakt talar också för att förbättringar behövs.

Behov av satsningar för att förbättra samhällsvårdade ungas psykiska välbefinnande nu och för framtiden

Resultaten i kapitel 11 visar att unga i samhällsvård har högre odds för att ha ett bristande psykiskt välbefinnande än hemmaboende ungdomar. Tidigare forskning har, som nämnts, visat på att unga i samhällsvård har högre förekomst av och högre risker för framtida allvarliga psykiska problem än unga som inte är/har varit placerade (se McCann et al, 1996;Vinnerljung et al, 2006; Ford et al, 2007; Egelund & Lausten, 2009). Ovan nämnda kunskap talar för ett starkt behov att närmare undersöka psykiskt välbefinnande bland samhällsvårdade unga och att utföra studier för att klarlägga förekomsten av allvarliga psykiska problem i gruppen. Möjligtvis kan mer kunskap och ökad tillgång till hjälp bidra till att förbättra placerade ungdomars psykiska välbefinnande och förebygga att de utvecklar svår psykisk problematik under sin barndom och i sitt vuxenliv. En amerikansk studie av Kessler et al (2008) talar för att vissa riktade insatser till unga i vård kan påverka unga placerades hälsa. De fann att unga som placerats i fosterhem där stort fokus läggs på bland annat speciellt riktad hälsovård, fosterföräldrars utbildningsnivå och de ungas möjligheter att få speciella insatser för sina studier har en lägre förekomst av såväl fysiska som psykiska hälsoproblem än unga som vårdats i ”vanlig” amerikansk fosterhemsvård.

Behov av översyn av vilka regler och resursbegränsningar som tillämpas i vårdmiljöer

Tillämpning av regler och begränsningar i vårdmiljöerna behöver granskas. Flera ungdomar i undersökningen (speciellt i HVB) har i sina öppna svar påtalat att deras vardag i stor utsträckning är präglad av olika typer av regler och bestämmelser. Några unga talar om att regelbrott leder till olika typer av resursbegränsande konsekvenser. Regler och begränsningar kan ibland vara befogade och även nödvändiga. Tanken som framförs här är därför inte att institutioner och familjehem ska vara regellösa vårdmiljöer utan snarare att de regler som tillämpas på institutioner och i familjehem bör vara kända och

sanktionerade av den placerande socialtjänsten och att eventuella resursbegränsningar bör tas upp och diskuteras kontinuerligt vid möten mellan socialtjänst, vårdmiljö och placerad ungdom. För att förebygga att unga som idag är placerade i vård riskerar att hamna i en situation där deras insatser i form av hushållssysslor styr deras möjligheter att exempelvis delta i aktiviteter med kamrater eller deras förmåner bör det till exempel i samband med Socialstyrelsens granskningar av HVB-verksamheter ställas frågor till personal och unga om i vilken utsträckning de unga utför hushållsarbete, om teckenekonomi tillämpas samt vilka konsekvenserna blir om de anvisade sysslorna inte utförs.

Slutord

Sammanfattningsvis kan konstateras att det haft flera fördelar att undersöka resurstillgång inom tre centrala områden för placerade ungdomar och att utifrån det diskutera de ungas handlingsutrymme. Studien har givit viktiga inblickar i de ungas vardag och tecknat en bild av samhällets förmåga att agera resursförmedlare för de unga man har ett särskilt ansvar för. De sammantagna resultaten inom områdena skolgång, fritid och kamratrelationer har bidragit till en djupare förståelse av de ungas vardag. Studiens utpekande av konkreta resursbrister och resurstillgångar kan förhoppningsvis också bidra till att brister kontrolleras och åtgärdas och att påvisade resurstillgångar uppmuntras och utvecklas av ansvariga myndigheter och vårdgivare. Trots att samhället på en retorisk nivå alltmer präglas av ett barndomssociologiskt, perspektiv där idén om ungas aktörskap ofta förs fram, tenderar synen på unga, speciellt i samhällsvård, att fortfarande vara präglad av unga som objekt. Resultaten i denna studie visar att placerade ungdomar har en lägre resurstillgång, ett mindre handlingsutrymme och färre möjligheter att vara aktörer i sina egna liv än unga som bor hemma. Frågorna vi måste ställa oss handlar om vilket värde barndomen har? Är det av vikt att unga har möjlighet att själva vara aktiva och påverka utformingen av sina liv även under sin barndom? Denna avhandling inleddes med citatet ”transport eller en helig stund, beror på hur man ser det” (Dahlgren, 2005). Ska barndomen för barn i vård enbart vara resan till slutmålet eller kan den få vara en i sig viktig och ”helig stund” som bör innefatta samma mängd av resurser och handlingsutrymme som för barn utanför samhällsvården?

Summary

Out of home care and welfare-resources

A study of schooling, leisure and peer relations among youth in residential care and foster care

Background and aim

This dissertation describes access to and lacks of resources for young people in the age of 13-18 years old who since at least six months are placed in out of home care. Living conditions for young people, based on their own statements, are studied within three central areas in a young person's life namely: schooling, leisure and peer relations. The access to or lack of resources within the mentioned areas are described with data from a survey of living conditions distributed among adolescents in foster and residential care. The survey is a replica of the periodic survey of living conditions given to young people living at home (Child-ULF). The empirical material is analysed with theories and concepts retrieved from welfare research as well as childhood sociology. The goal is to deepen the understanding of the situation for cared for youth and to analyse to what extent their circumstances differ from those for young people living at home. Data from the 2004/2005 Child-ULF are used for comparative purposes. Child-ULF refers to the periodic surveys of children's living conditions conducted by Statistics Sweden.

In the dissertation out of home care for young people is regarded as a welfare service. Young people's access to welfare resources while in care are studied on the basis that adults in foster and residential care have the role of "resource brokers", who can convey or withhold resources to the young person they have responsibility for.

Looked after youth compose one of the most vulnerable groups in society. They often come from difficult conditions and have low odds of doing well in the future (Socialstyrelsen, 2006; 2010). Many young people spend a number of school semesters in foster and/or residential care. The foster home/institution and its surroundings becomes during a period of time the

place where they eat, sleep, go to school, do homework, develop peer relations, perform household chores and much more. The way life in care is shaped in terms of what resources the young people have access to (e.g. their living conditions) has up until now been something of a tabula rasa.

With its base in the sociology of childhood, the study considers children as competent social actors with the ability to influence and direct their social lives, which means that children should be studied in their own right. Therefore it is of great importance to investigate what resources young people have access to during their time in care and what potential to exercise determination they have in controlling their lives. Previous research on for example schooling and education for cared for youth tells us that schooling for these children is highly problematic (Harker et al, 2003; 2004; Vinnerljung et al, 2005; Egelund & Hestbaek, 2009; Socialstyrelsen, 2010). Researchers have also shown that access to resources both material and immaterial are of great importance for these key areas to function in a good way for children in care (see for example Berridge & Brodie, 1998; Martin & Jackson, 2002; Egelund & Hestbaek, 2003 Jackson & Cameron, 2011). Researchers have found that peer relations can have both positive and negative impacts on a young person's development (see for example Andreassen, 2003) and peer relations in youth can be of importance for a person's education and health (see Almquist, Modin & Östberg, 2010 and Almquist, 2009). Research on leisure among cared for youth is scarce both nationally as well as internationally. However some studies among children in general have found that children taking part in structured and organised leisure activities tends to do better in school than the children who don't (Cooper, Valentine, Nye & Lindsay, 1999; Eccles & Barber, 1999).

Previous research on children in out of home care has often focused on the treatment and interventions children receive while in care. There has also been an interest for the relationships between the cared for children and their carers. Studies that have examined everyday life have often had qualitative design with smaller groups of respondents. What has been lacking is comparative studies among larger populations of cared for youths.

Aim

The aim of this dissertation is to describe and analyse everyday life for young people in out of home care on the basis of their access to welfare resources regarding schooling, leisure and peer relations. The study uses data from the 2004/2005 survey on living conditions for children living at home (Child-ULF) to conduct comparative analyses between young people in and outside of out of home care. Young people's access to welfare resources within the areas mentioned is linked to the young people's emotional wellbeing and experience of psychosomatic complaints. The results are analysed

and discussed with concepts retrieved from research on welfare and within the theoretical framework of childhood sociology.

Research questions

The following research questions are addressed:

- What are the living conditions for young people in foster and residential care regarding schooling, leisure and peer relations and what differences are there compared to other young people?
- What differences in living conditions regarding schooling, leisure and peer relations can be found within the group of young people in out of home care and what relationships are there between mentioned areas and the young people's emotional wellbeing?
- What can the study say about society's ability to convey resources to young people in foster and residential care?
- What can the study say about young people's potential to exercise determination while in care?

Methodology

The empirical material of the study was collected in 2006-2007 using an "audio questionnaire" on 272 youths aged 13-18 in foster and residential care augmented with surveys (mainly covering background factors) answered by foster carers and residential staff. The data collection was initiated in 2006 when lists of all children placed in foster homes and residential care in the age-range 10-18 were requested from all municipalities in three counties in mid Sweden. Later on during the data collection children aged 10-12 were excluded from the study because many of the children in that age had difficulties (e.g. cognitive problems and attention difficulties) answering the questions posed in the survey. The lists contained 1938 young people, 1529 in foster care and 409 in residential care. Among the youth in foster care 375 individuals were randomly selected and among the young people in residential care reported by the municipalities all were selected. A number of individuals in each group did not meet the six months of placement criteria and they were excluded from the study. In total 261 individuals in foster care and 221 in residential care became the net population. When the 10-12 year olds were excluded the final net population became 434 persons (222 in foster care and 212 in residential care). In total, 272 young people participated in the study, with an overall response rate of 63 per cent (69 per cent for residential care and 56 per cent for foster care).

The participating youths listened in earphones to a recording of questions and answered them in a booklet containing the numbers of the questions and the predominantly fixed response alternatives. The survey was an adapted version of the instrument used in national studies of living conditions directed to youths in general. The questions were modified to match the specific situation (e.g. parent was altered to foster parent or staff). Mainly for the purpose of background information about the young people foster parents and staff were asked to fill in a questionnaire. The study was approved by a regional ethical review board.

In the analysis, the living conditions of young people in care are compared with the conditions for young people living at home. For this purpose two comparison groups (one for foster care and one for residential care) were created with data from the national survey of children's living conditions in the broader population conducted in 2004-2005 (n=1470). This group includes all children aged 13-18 that participated in the study and were not placed in foster care. To adjust for differences in age and sex among the groups of cared for youths and the two comparison groups weights were used. The answers to the audio questionnaire have been analysed statistically and the results are presented in cross tabs and logistical regressions tables.

In the dissertation answers from an open ended question about what the young people in care consider to be good and less good are also presented. The answers the young people in care gave to this question were categorized into 12 different categories and in the dissertation the answers which concern schooling, leisure and peer relations are presented in the related empirical chapter.

Theoretical framework

The study uses two main theoretical perspectives. The first one retrieved from research on welfare is that a person's living conditions can be investigated by charting a person's access to resources (Johansson, 1970). The second perspective is taken from the sociology of childhood and concerns the ways children and childhood can be interpreted. My basic view in the dissertation, grounded in the works of James, Jenks and Prout, (1990/1997), Qvotrup (1994) and Lee (2001) among others, is that children (or young people) are active individuals that constantly interact with their social environment and are therefore capable of influencing their own socialisation process. They are not merely passive subjects to which things happen. Children can and should be seen as both individual actors (being) and as future adults (becoming) at the same time. Children are not only "in the making" they matter here and now. In the concept of living conditions, based on the work of Titmuss (1958), a key element is that when a person has access to re-

sources he or she can control the terms of his or her life (Johansson, 1970). Hence, access to resources influences a person's potential to exercise determination in life. For young people in care the access to resources are to a large extent in the hands of foster parents and staff at institutions, since they are the ones that can grant the youth access to resources like help with homework, computer and internet and the possibility to take part in leisure activities. The adults in foster homes and institutions are also the ones that can limit the young people's access to friends, deny them internet access and not provide resources relevant for the young people's schooling. On the basis of the view of young people as active individuals and the idea that a person through her access to resources can control the terms of her life the dissertation analyses and discusses which ability cared for youths have, based on their actual welfare within the studied areas, to be an actor in their own life and what amount of potential to exercise determination they have during their time in care.

Empirical findings

Peer relations

Young people in care, specifically youth in residential care, don't socialise with friends to same extent as young people in the main population. Youth in foster as well as residential care are subjected to bullying and bully others to a larger extent than peers living at home. One in four adolescents in care is subjected to some form of bullying at least once a month in comparison to one out of approximately seven within the general population. Truancy is a big problem among cared for youth. A third of young people in residential care and a fourth of youth in foster care skip school at least once a month. In the comparison groups it's about a fifth. Overall, cared for youth have less access to friends and are more involved in problem behaviour such as bullying and truancy.

Schooling

One in four adolescents in residential care have their teaching hours reduced in comparison to less than one out of ten in foster care. A third of the youths in residential care and a fourth of foster care youth have some kind of special arrangement regarding their schooling. Youth in both foster and residential care do little homework. A third of the young people in residential care and a fourth of foster care youth spend less than one hour per week doing homework. Adolescents in residential care do not receive help with homework in the institution to the same extent as peers living at home do from their parents and they don't receive help from teachers at school to the same level as peers who are not in care. Young people in foster care experience more demands from foster parents do to well in school than young people living at

home does from their parents. Regarding access to computers there are not any significant differences between young people in foster care and residential care, however youth in residential care do not have access to internet to the same extent as peers in foster care. Overall young people in care have a number of resource deficiencies when it comes to things relevant for their schooling and education although the difference is less prominent among young people in foster care.

Leisure and household work

Analyses of leisure among young people in care showed few differences compared to the general population. Youths in out of home care tend to spend the same amount of time in various leisure activities as young people living at home except for two exceptions. When it comes to organised leisure activities (for example theatre groups or scouting) cared for youths, especially those in residential care, engage in these types of activities more often than young people in general. Another exception is sports. Young people in both foster and residential care engage in sports to a lesser extent than peers living at home.

If the differences between cared for youth and the comparison groups are few when it comes to leisure activities, the differences regarding household work are all the more prominent. Close to half (45 per cent) of the youths in residential care perform household chores more than three hours a week. Among youths in foster care and youths living at home the figure is less than one third. Young people in foster care clean their own room, do laundry and attend outdoor work more often than peers living at home while young people in residential care perform eight out of twelve different household chores more often than peers in the general population.

Schooling, peer relations and emotional wellbeing

Young people in residential care, especially girls, have higher odds of having several psychosomatic complaints at least once a week as well as having deficient emotional wellbeing. Young people placed in foster homes have slightly higher odds than peers in the general population of having deficient emotional wellbeing. Youth who skip school at least once a month and youth who are subjected to bullying have higher odds of having several psychosomatic complaints at least once week as well as having a deficient emotional wellbeing.

Conclusions

Regarding the studied areas of schooling, leisure and peer relations the overall conclusion is that young people in out of home care in many aspects have a lower level of living than peers living at home. The dissertation has point-

ed out a number of resource deficiencies especially regarding schooling and peer relations. In some aspects one can say that society doesn't fulfil its obligation to convey resources to looked after youths. Another conclusion is that young people in foster and residential care have limited potential to exercise determination while in care on the basis of their access to resources in some of the studied areas. The analysis has shown that the living conditions for young people in foster care are more alike the conditions for peers in the general population, and that youths in residential care seem to be somewhat worse off. Young people in out of home care have higher odds of experiencing psychosomatic complaints and having a deficient emotional wellbeing, especially those who skip school and are subjected to bullying at least once a month.

Implications for future practice and research

- Living conditions for young people in out of home care need to be investigated on a somewhat regular basis. Children and adolescents in foster and residential care should be included in the national surveys of children's living conditions and they should also be given the opportunity to answer questions especially related to the fact that they are in care.
- The evident problems of truancy and bullying among young people in out of home care needs to be addressed, both for the children's wellbeing during their childhood as well as their future development.
- The responsibility to provide school related resources such as help with homework, a place to study, access to computer and internet should not lie solely on the foster home or institution but also on the authority that has placed the young individual in care as well as the school that the young person attends.
- The results regarding household work among youths in residential care highlight a need to chart how much chores young people actually perform and what happens if they don't do their chores in the foster home/institution. This is important to ensure that the household work doesn't intrude on the young people's ability to engage in leisure activities and for example interact with friends.

13. Referenser

Aldgate, J (1990). Foster children at school: success or failure? *Adoption & Fostering. 14 (4) 38-49*

Allardt, E. (1975). *Att Ha, Att Älska, Att Vara- om välfärd i Norden.* Lund: Argos Förlag.

Allardt, E. (1998). Det goda samhället: Välfärd, livsstil och medborgardygder. *Tidskrift för velferdsforskning. 1(3) 123-133*

Allardt, E. (2003). *Two Lectures. Stein Rokkan and the Twentieth Century Social Science. Den sociala rapporteringens tidstypiska förankring.* Working paper 14. Bergen: Stein Rokkan Center for Social Studies, Bergen University Research Foundation.

Almquist, Y. (2009).Peer status in school and adult disease risk: a 30 - year follow-up study of disease-specific morbidity in a Stockholm cohort. *Journal of epidemiology & community health 63(12) 1028-1034*

Almquist, Y. (2011). *A Class of origin. The school class as a social context and health disparities in a life-course perspective*. Doctoral Thesis in Sociology at Stockholm University. Stockholm: Health Equity Series No 16.

Almquist, Y; Modin, B. & Östberg, V. (2010). Childhood social status in society and school: implications for the transition to higher levels of education. *British Journal of Sociology of Education 31(1) 31-45*

Andersson, G. (1984). *Små barn på barnhem.* Doktorsavhandling. Malmö: Liber.

Andersson, G. (1995). *Barn i samhällsvård.* Lund: Studentlitteratur.

Andersson, G. (1998). Föräldrakontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift 1 3-23*

Andersson, G (1999). Skolsituationen för barn i familjehem. *Socionomens forskningssupplement 19-29*

Andersson, G (2001). Barns vardag i familjehem. I Bäck-Wiklund, M & Lundström, T (red) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.

Andersson, G. (2005). När barnet står mellan familj och fosterfamilj. *Socionomen 4 12-17*

Andersson, G. (2008). *Utsatt barndom – olika vuxenliv - ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård.* Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Andersson, G. (2010). Barnens röst. Om brukarmedverkan i samhällsvård. I *Kund, brukare, klient, medborgare? Om intressen och inflytande i socialtjänsten.* Socialtjänstforum – ett möte mellan forskning och socialtjänst. En konferens i Göteborg 27–28 april 2010. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).

Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
Axford, N. (2008). Are looked after children socially excluded? *Adoption & Fostering 32 (4) 5-18*
Barnombudsmannen (2011). *Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnavården berättar.* Stockholm: Barnombudsmannen.
Barter, C; Renold, E; Berridge, D & Cawson, P. (2004). *Peer Violencee in Children's Residential Care*. New York: Palgrave-Macmillan.
Bebbington, A. & Miles, J. (1989). The Background of Children who enter Local Authority Care. *British Journal of Social Work 19 349-368*
Berlin, M; Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2011). School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children and Youth Services Review 33 2489-2497*
Berridge, D. & Brodie, I (1998). *Children's Homes Revisited.* London: Jessica Kingsley Publishers
Björkqvist, K & Österman, K (1999). Finland. In Smith, P.K; Morita, J; Junger-Tas, J; Olweus, D; Catalano, R & Slee, P. (eds.) *The Nature of School Bullying- A Cross-National Perspective*. London: Routledge.
Blair, S.L. (1992). Children's Participation in Household Labor: Child Socialization Versus the Need for Household Labor. *Journal of Youth and Adolescence 21 (2) 241-258*
Boyce, W.T. (2004). Social Stratification, Health, and Violence in the Very Young. *Annals, New York Academy of Science 1036 47-68*
Brolin-Låftman, S. B. & Östberg, V. (2006). The pros and cons of social relationships: An analysis of adolescents' health complaints. *Social Science and Medicine 63 611-623*
Bäck-Wiklund, M & Bergsten, B. (1997). *Det moderna föräldraskapet- en studie av familj och kön i förändring.* Stockholm: Natur & Kultur.
Börjeson, B & Håkansson, H (1990). *Hotade, Försummade, Övergivna – är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Rabén & Sjögren.
Carlén, P; Gleeson, D & Wardhaugh, J. (1992). *Truancy The Politics of Compulsory Schooling*. Buckingham: Open University Press.
Carlsson, M (1995). Upplevelse och livskvalitet - fritiden som sinnestillstånd. I Berggren, L & Olofsson, U. (red). *Fritid på tvären. En bok om forskning och litteratur för fritidsarbete*. Stockholm: Fritidsforums förlag.
Cederström, A. (1990). *Fosterbarns anpassning– en relationsproblematik. Om 25 barn i åldrarna 4-12 år som placerats i fosterhem. En delstudie i Barn i kris-projektet.* Doktorsavhandling Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
Cederström, A. (1994). *Fosterbarns anpassning II Delstudie I,* Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet.
Christensen, P & Prout, A (2002). Working with Ethical Symmetry in Social Research with Children. *Childhood 9 477-497*
Christoffersen, M. N. (1996). A follow up study of out of home care in Denmark: Long term effects on self-esteem among abused and neglected children. *International Journal 96/1 25-39*

Cleaver, H. Unell, I Aldgate,J. (1999). *Children's Needs - Parenting Capacity. The Impact of Parental Mental Illness, Problem Alcohol and Drug Use, and Domestic Violence on Children's Development.* London: The Stationery Office.
Coleman, J.S. (1971). *Resources for Social Change: Race in the United States*. New York: Wiley Interscience.
Colnerud, G. (2007). När lärare mobbar, kränker eller sårar i Thors, C. (red) (2007). *Utstött - En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
Colton, M; Heath, A & Aldgate, J. (1995). Factors Which Influence the Educational Attainment of Children in Foster Family Care. Community Alternatives*, International Journal of Family Care. 7 (1) 15-36*
Cooper, H; Valentine, J.C; Nye, B. & Lindsay, J.J. (1999). Relationship between five After-School Activities and Academic Achievement. *Journal of Educational Psychology 91 (2) 369-378*
Curtis, K; Roberts, H; Copperman, J; Downie, A & Liabo, K (2004). 'How come I don't get asked no questions?' Researching 'hard to reach' children and teenagers. *Child and Family Social Work 9 167-175.*
Cree, V.E; Kay, H & Tisdall, K (2002). Research with children: sharing the dilemmas. *Child and Family Social Work* 7 47-56
Crombez, C; Groseclose, T; Krehbiel, K (2006). Gatekeeping, *The Journal of Politics* 68 (2) 322-334.
Dahlgren, E. (2005). Som ett äventyr *på albumet Snö.* Stockholm: EMI Music Sweden AB
Danielsson, M. (2006). *Svenska skolbarns hälsovanor 2005/06: en grundrapport. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.*
Degner, J & Henriksen, A. (2007). *Placerad utanför sitt sammanhang. En uppföljningsstudie av 46 institutionsplacerade ungdomars privata och informella relationer.* Örebro: Universitetsbiblioteket.
Dishion, T.J; McCord, J & Poulin, F. (1999). When Interventions Harm- Peer Groups and Problem Behavior. *American Psychologist 54 (9) 755-764.*
Djurfeldt**,** G; Larsson, R; Stjärnhagen, O (2003). *Statistisk verktygslåda: samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
Donzelot, J. (1979). *The Policing of Families*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
Eccles, J.S & Barber, B.L. (1999). Student council, Volunteering, Basketball or Marching Band: What kind of extracurricular involvement matters? *Journal of Adolescent Research 14 (1)10-43*
Edling, C & Hedström, P. (2003). *Kvantitativa metoder: grundläggande analysmetoder för samhälls- och beteendevetare.* Lund: Studentlitteratur
Egelund, T & Hestbaek, A-D (2003). *Anbringelse af born og unge uden for hjemmet*. En forskningsöversigt. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
Egelund, T; Andersen, D; Hestbaek, A-D; Lausten, M; Knudsen, L; Fuglsang-Olsen, R & Gerstoft, F (2008) *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*.København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) 08:23.
Egelund, T & Hestbaek, A-D. (2009). *Anbragte Børn og unge: en forskningsoversigt.* København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) *09:24.*

Egelund, T & Jakobsen, T.B. (2009). *Omsorg for anbragte børn og unge. Døgninstitutionens hverdag og vilkår*. København: Akademisk forlag.
Egelund, T & Lausten, M. (2009). Prevalence of mental health problems among children placed in out-of-home care in Denmark. *Child and Family Social Work 14 156-165*
Egelund, T & Jakobsen, T. B.; Hammen, Olsson, M. & Høst, A (2010) *Sammenbrud i anbringelse af unge. Erfaringer, forklaringer og årsagerne bag.* København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) 10:06
Elmund, A.; Lindblad, F; Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2007). Intercountry adoptees in out-of-home care: A national cohort study. *Acta Paediatrica. 96(3) 437-442*
Emond, R. (2003). Putting the Care into Residential Care. *Journal of Social Work 3(3) 321-337*
Emond, R. (2004). Rethinking Our Understanding of the Resident Group in Group Care. *Child and Youth Care Forum 33(3) June 2004. 193-207*
Enochsson, A. & Olin, F. (2007). Trakasserier och mobbning på den virtuella arenan. i Thors, C. (red) (2007). *Utstött - En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag
Engwall & Söderlind (2007). Vems ansvar är barnen? I Salonen, T; Köhler, L; Gustafsson, J-E; Östberg, V; Engwall, K. & Söderlind, (2007). *Det handlar om barns välfärd. Ett bokslut över Rädda Barnens barnrättsindex och nya perspektiv på fortsatt arbete*. Stockholm: Rädda barnen.
Eriksson, R (2003). Svensk välfärdsforskning. *Socialvetenskaplig tidskrift* 10 (2-3) 214-237
Esaiasson, P. Gilljam, M. Oscarsson, H. Wängnerud, L. (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad. Andra Upplagan*. Stockholm: Norstedts Juridik.
Espersen, L.D. (2010). *Bekymrende identiteter. Anbragte børns hverdagsliv på behandlingshjem*. Rapport 10:25. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet og SFI- Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
Esping- Andersen, G. (2002) *Why we need a new welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
Evertsson, M. (2001). Barns hushållsarbete och könsroller. I SOU (Statens offentliga utredningar), (2001). *Barns och ungdomars välfärd*. (SOU 2001:55). Stockholm: Fritzes.
Evertsson, M. (2006). Reproduction of gender: housework and attitudes towards gender equality in the home among Swedish boys and girls. *The British Journal of Sociology 57 (3) 415-436*
Ford, T; Vostanis, P; Meltzer, H & Goodman, R. (2007). Psychiatric disorder among British children looked after by local authorities: comparison with children living in private households. *British Journal of Psychiatry 190 319-325*
Fors, S. (2010). *Blood on the tracks. Life-course perspectives on health inequalities in later life*. Doctoral Thesis. Stockholm: Department of Social Work, Stockholm University

Francis, J. (2000), 'Investing in Children's Futures: Enhancing the Educational Arrangements of 'Looked After' Children and Young People', *Child & Family Social Work* 5 (1) 23-33

Franzén, E. & Vinnerljung, B. (2006). Foster children as young adults: Many motherless, fatherless or orphaned: A Swedish national cohort study. *Child & Family Social Work 11(3) 254-263*

Franzén, E; Vinnerljung, B & Hjern, A. (2008). The Epidemiology of Out-of-home Care for Children and Youth: A National Cohort Study. *British Journal of Social Work 38 1043-1059.*

Freymond, N. & Cameron, G. (Eds). (2006). *Towards Positive Systems of Child and Family Welfare. International Comparisons of Child Protection, Family Service, and Community Systems.* Toronto: University of Toronto Press Incorporated.

Fritzell, J & Lundberg, O. (red). (1994). *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier.* Stockholm: Brombergs

Fritzell, J & Lundberg, O. (2000). *Välfärd, ofärd och ojämlikhet.* (SOU 2000:41) Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Gallacher, L-A. & Gallagher, M. (2008). Methodological Immaturity in Childhood Research? Thinking through 'participatory methods'. *Childhood 15 499-516*

Gibbs, I & Sinclair, I. (1999). Treatment and treatment outcomes in children's homes. *Child & Family Social Work 4 (1) 1-8*

Gibbs, I & Sinclair, I. (2000). Bullying, Sexual Harassment and Happiness in Residential Children's Homes. *Child abuse review 9 (4) 247-256*

Gillespie, A.A (2006). Cyber-Bullying and Harassment of Teenagers: The Legal Response. *The Journal of social welfare & family law 28 (2) 123-136*

Gill, G. K. (1998). The Strategic Involvement of Children in Housework: An Australian Case of Two-Income Families. *The International Journal of Comparative Sociology Research Communication 301-314*

Gilligan, R (1998). The importance of schools and teachers in child welfare. *Child and Family Social Work* 3 13-25

Gilligan, R (1999). Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests. *Child and Family Social Work 4 187-196*

Gilligan, R (2000). The importance of listening to the child in foster care, in Kelly, G & Gilligan, R (Ed.) (2000). *Issues in Foster Care, Policy, Practice and Research.* London: Jessica Kingsley.

Gjerustad, C & Sletten, M.A (2005): *Nordiske surveyundersøkelserav barn og unges levekår 1970–2002.* Nova skriftserie 7/2005.Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Goodnow, J.J. (1988). Children's Household Work: Its Nature and Functions. *Psychological Bulletin 103 (1) 5-26*

Goffman, E. (1983 [original 1973]). *Totala institutioner - Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor.* Översättning av Göran Fredriksson. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Grusec, J.E; Goodnow, J.L. & Cohen, L. (1996). Household Work and the Development of Concern for Others. *Developmental Psychology 32 (6) 999-1007*

Halldén, G. (1994). Familjen ur barns perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift 2-3 103-113*
Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt grepp. *Pedagogisk forskning i Sverige 1 (1-2) 12-23*
Halldén, G (Red). (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons
Handu AB (2005). *Levnadsnivåundersökning 2005 En rapport om levnadsnivån för rörelsehindrade hörselskadade, döva och synskadade personer*. Stockholm: Utredningsinstitutet Handu AB.
Harker, R.M; Dobel-Ober, D; Lawerence, J; Berridge, D & Sinclair, R. (2003) Who takes care of education? Looked after Children's Perceptions of Support for Educational Progress. *Child and Family Social Work 8 (2) 89-100*
Harker, R.M; Dobel-Ober, D; Akhurst, S; Berridge, D & Sinclair, R. (2004). Who Takes Care of Education 18 months on? A follow-up study of looked after children's perceptions of support for educational progress. *Child and Family Social Work 9 273-284*
Harris, J.R (1998). *Myten om föräldrars makt - varför barn blir som de blir*. Stockholm: sfph.
Harris, S. Petrie, G.F. (2003). *Bullying. The Bullies, the Victims, the Bystanders*. Oxford: A Scarecrow Education Book.
Healy, K. Lundström, T & Sallnäs, M (2011) A comparison of children and young people in out-of-home care in Australia and Sweden: Worlds apart? *Australian Social Work DOI:10.1080/0312407X.2011.603092*
Heath, A. F., Colton, M. J. and Aldgate, J. (1989) The education of children in and out of care, *British Journal of Social Work 19 447-60*
Heath, A.F; Colton, M.J & Aldgate, J (1994). Failure to Escape: A Longitudinal Study of Foster Children's Educational Attainment. *British Journal of Social Work 24 241-260*
Hedin, L. (2012). *Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families. An interactive perspective on foster youth's everyday life*. Doctoral Thesis. Kållered: Örebro University.
Hedin, L; Höjer, I & Brunnberg, E. (2010). Why one goes to school: what school means to young people entering care. *Child and Family Social Work, April 1-9*
Hessle, S. (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedts.
Hessle, S. & Vinnerljung, B. (1999). *Child welfare in Sweden: An overview*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete.
Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete. Göteborg: Göteborgs Universitet
Höjer, I. (2004). What happens in the foster family? *Adoption and Fostering* 28 (1) 38-48
Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2008). *Transition to Adulthood for Young Swedish Care Leavers*. Care Matters: Transforming Lives - Improving Outcomes. The 8th International Looking After Children Conference.

Höjer, I & Sjöblom, Y. (2009). Bilaga 4. Ungdomar i utsatta livssituationer och deras väg till självständighet. I SOU (Statens offentliga utredningar), (2009). *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)* (SOU 2009:68). Stockholm: Fritzes

Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2010). Young people leaving care in Sweden. *Child and Family Social Work 15 (1) 118-127*

Jablonska B. Lindberg L, Lindblad F, Rasmussen, F; Östberg V & Hjern A. (2009) School performance and hospital admissions because of self-harm - a Swedish national cohort study. *International Journal of Epidemiology 38(5) 1334-41*

Jackson, S (1988-9). Residential care and education. *Children and Society 4 335-350*

Jackson, S. (1994). Educating Children in Residential and Foster Care. *Oxford Review of Education. 20 (3) 267-279*

Jackson, S & Martin, P (1998). Surviving the care system: education and resilience. *Journal of Adolescence 21 569-583*

Jackson, S & Ajayi, S. (2007) Fostercare and higher education. *Adoption and Fostering 31 (1) 62-72*

Jackson, S. & Cameron, C. (2011). *Final report of the YIPPEE project, WP12. Young people from a public care background: pathways to further and higher education in five European countries* [elektroniskt dokument]. Hämtat 2011-04-28 från: http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/Portals/1/Final%20Report%20of%20the%20YiPPEE%20Project%20-%20WP12%20Mar11.pdf.

Jakobsen, T.B. (2010). 'What Troubled Children Need' Constructions of Everyday Life in Residential Care. *Children & Society, 24 (3) 215-226*

James, A. & Prout, A. (1990; 1997). *Constructing and reconstructing childhood*. London: The Falmer Press.

James, A; Jenks, C & Prout, A (1998). *Theorizing childhood*. London: Cambridge Polity Press.

Johansson, R. (1997). *Organisationer emellan. Om förhandlingar, makt och handlingsutrymme*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, S (1970). *Om levnadsnivåundersökningen*. Stockholm: Allmänna förlaget

Johansson, S (1979). *Mot en teori för social rapportering*. Stockholm: Institutet för social forskning.

Jonsson, J.O. (2001). Utbildning som resurs under skoltiden och för framtiden: uppväxtfamilj och skolgång. I SOU (Statens offentliga utredningar), *Barns och ungdomars välfärd.* (SOU 2001:55). Stockholm: Fritzes.

Jonsson, J.O; Östberg, V; Evertsson, M & Brolin Loftman, S (2001). *Barns och ungdomars välfärd*. SOU 2001:55 Kommitéen Välfärdsbokslut.

Jonsson, J.O & Östberg, V (2009). Studying Young People's Level of Living: The Swedish Child-LNU. *Child Indicators Research 3 (1) 47-64*

Kahan, B. (1994). *Growing up in Groups*. London: HMSO.

Karlberg, M & Sundell, K. (2004). *Skolk. Sund protest eller riskbeteende?* FOU-rapport 2004:1, Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, FoU, Stockholm Stad.

Kendrick, A. (1998). *Bullying and Peer Abuse in Residential Child Care: A Brief Review*. Glasgow: Centre for Residential Child Care

Kessler, R. C; Pecora, P.J; Williams, J; Hiripi, E; O'Brien, K; English, D; White, J; Zerbe, R; Downs, A.C; Plotnick, R; Hwang, I & Sampson, N.A (2008). Effects of Enhanced Foster Care on the Long-term Physical and Mental Health of Foster Care Alumni. *Arch Gen Psychiatry 65 (6) 625-633*

Kowalski, R.M; Limber, S.P & Agatston, P.W (2008). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age*. Malden: Blackwell Publishing.

Kyhle-Westermark, P. (2009). MTFC- *En intervention för ungdomar med beteendeproblem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Lambert, E. & Wiebel, W. (1990). Identifying and Gaining Access to Hidden Populations. I Lambert, E. (red) (1990). *The Collection and Interpretation of Data from Hidden Populations*. NIDA Research Monograph 98. Rockville: National Institute on Drug Abuse.

Lee, N. (2001). *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty*. Maidenhead: Open University Press

Lee, B. R. & Thompson, R. (2009). Examining externalizing behavior trajectories of youth in group homes: Is there evidence for peer contagion? *Journal of Abnormal Child Psychology 37 (1) 31-44*

Leeson, C (2007). My life in care: experiences of non-participation in decision-making processes. *Child and Family Social Work 12 268-277*

Leinö, T-L (1984) *Inte lika men jämlika? Om finländska invandrares levnadsförhållanden enligt Levnadsnivåundersökningarna 1968, 1974 och 1981*. Stockholm: Institutet för social forskning.

Leonard, M. (2009). Helping with housework: exploring teenagers' perceptions of family obligations. *Irish Journal of Sociology 17 (1) 1-18*

Levin, C (1998). *Uppfostringsanstalten: om tvång i föräldrars ställe*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv.

Lindberg, O. & Stål, R. (1991). Tonårsmissbrukare- kontrollerade eller autonoma? I Jonsson, B (red). *Så tuktas ungdomen. Forskning om ungdom och offentliga sektorn*. Stockholm: HLS Förlag.

Lindberg, O (2007). Skammen är det värsta. I Thors, C. (red) (2007). *Utstött - En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.

Lindberg, O & Johansson, B (2008). Mobbningens ritualer och emotionella konsekvenser. I Wettergren, Å; Starrin, B & Lindgren, G (Red.) (2008) *Det sociala livets emotionella grunder. Malmö: Liber*

Lindén, G. (1998). *Att bli fosterbarn i tonåren. Om frigörelse från internaliserade föräldraobjekt*. Stockholm: Almquist & Wiksell.

Lundberg, I (2005). *Utsatta flickor och pojkar - en översikt av aktuell svensk forskning*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.

Lundström, T & Sallnäs, M (2003). Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården. *Socialvetenskaplig tidskrift 10 (2-3) 193-213*

Lundström, T & Sallnäs, M (2009). Samhällsvårdade ungdomars kontakter med föräldrar och syskon. *Socionomens forskningssupplement 26 52-63*

Lundström, T. & Sallnäs, M. (2011). Sibling contact among Swedish children in foster and residential care – Out of home care in a family service system. *Children and Youth Services Review*, *DOI: 10.1016/j.childyouth.2011.11.008*

Mahoney, J.L. & Cairns, R.B. (1997). Do extracurricular activities protect against early school dropout? *Developmental psychology 33 (2) 241-253*

Mahoney, J.L. & Stattin, H (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence 23 113-127*

Mahoney, J.L; Stattin, H. & Magnusson, D. (2001). Youth recreation centre participation and criminal offending: A 20-year longitudinal study of Swedish Boys. *International Journal of Behavioral Development 25 509-520*

Mahoney, J.L; Stattin, H. & Lord, H (2004). Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers. *International Journal of Behavioral Development 28 553-560*

Martin, P & Jackson, S (2002). Educational success for children in public care: advice from a group of high achievers. *Child and Family Social Work 7 121-130*

Mason, K.L (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the school 45(4) 323-348*

Mattson, T. (2006). *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus Förlag.

McCann, J.B; James, A; Wilson, S & Dunn, G. (1996). Prevalence of psychiatric disorders in young people in the care system. *BMJ 313 1529-1530*

Miedel, W.T & Reynolds, A.J. (1999). Parent Involvement in Early Intervention for Disadvantaged Children: Does it matter*? Journal of School Psychology, 37(4) 379-402*

Morrow, V & Richards, M (1996). The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society 10, 90-105*

Morrow, V (2008). Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies 6 (1) 49-61*

Mason, K.L (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the school 45(4) 323-348*

Nachmias-Frankfort, C & Nachmias, D. (1996). *Research Methods in the Social Sciences*, Fifth Edition. London: St Martin's Press.

Nansenius, J & Ritter, K. (1974). *Delad välfärd. Svensk socialpolitik for och nu.* Stockholm: Esselte Studium

Nilsson, A (2002) *Fånge i marginalen: uppväxtvillkor, levnadsförhållande, och återfall i brott bland fångar.* Stockholm: Stockholms Universitet.

Nilsson, P (1998). *Fritid i skilda världar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Nordenfors, M. (2010). *Delaktighet på barns villkor*. Göteborg: Göteborgs Stad

Närvänen, A-L. & Näsman, E. (2004). Childhood as a Generation or Life Phase? *Young 12 (1) 71-92*

Näsman, E. (2004). Barn, barndom och barns rätt. I Olsen, L. (red) *Barns makt - Barn som aktörer*. Uppsala: Iustus Förlag

Näsman, E. (2005). Barns perspektiv och perspektiv på barn som informanter. I *Vräkning och hemlöshet - drabbar också barn*. SOU 2005:88

Olsen, B. M & Dahl, K.M. (2008). *Fritidsliv i Børnehøjde. Beretningar fra udsatte børn*. København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) 08:06.¨

Olsen, R.F.; Lausten, M. & Egelund, T. (2011). *Tidligare anbragte unge som voksne.* København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd). 11:35.
Olsson, E. (2011). *Social Relations in Youth. Determinants and Consequences of Relations to Parents, Teachers and Peers.* Doctoral Thesis in Sociology at Stockholm University. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
Olweus, D. (1991) *Mobbning i skolan, Vad vi vet och vad vi kan göra*. Stockholm: Liber AB
Olweus. D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
Olweus, D. (1999). Sweden. In Smith, P.K; Morita, J; Junger - Tas, J; Olweus, D; Catalano, R & Slee, P. (eds.) *The Nature of School Bullying- A Cross-National Perspective*. London: Routledge.
Olweus, D. (2007). Mobbning i skolan - fakta och åtgärder, I Thors, C. (red) (2007). *Utstött - En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag
Pellegrini, A.D. Bartini, M. Brooks, F. (1999). School Bullies, Victims, and Aggressive Victims: Factors Relating to Group Affiliation and Victimization in Early Adolescence. *Journal of Educational Psychology 91(2) 216-224*
Persson, A. (2003). *Social kompetens, När individen, de andra och samhället möts.* Lund: Studentlitteratur.
Persson, A; Kerr, M & Stattin, H. (2004). Why a leisure context is linked to normbreaking for some girls and not others: personality characteristics and parent-child relations as explanations. *Journal of Adolescence 27 583-598*
Persson, A; Kerr, M & Stattin, H. (2007). Staying in or Moving away from structured activities: Explanations involving parents and peers. *Developmental Psychology. 43 (1) 197-207*
Qvarsell, B (2003). Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering eller kunskapsbildning? *Pedagogisk forskning i Sverige. 8 (1-2) 101-113*
Qvotrup, J. (1994). Childhood Matters- An Introduction I Qvotrup, J; Bardy, M; Sgritta, G; Wintersberger, H. (Red). *Childhood Matters- Social Theory, Practice and Politics*. Vienna: Avebury
Qvotrup, J (2009). Childhood as Structural form. I Qvotrup, J; Corsaro, W.A; Honig, M-S. (eds).(2009).*The Palgrave handbook of Childhood Studies.* Hampshire: Palgrave, Macmillan.
Randall, P. (1996). *A Community approach to Bullying*. Stoke on Trent: Trentham Books.
Rao, V & Simkiss, D. (2007). Bullying in Schools. A Survey of the experience of looked after children. *Adoption & Fostering 31 (3) 49-57*
Rasmusson, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnavården. Forsknings- och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst.* Meddelanden från Socialhögskolan 2006:2. Lund: Socialhögskolan.
Regeringskansliet (2000). *Mänskliga rättigheter - Konventionen om barnets rättigheter.* Regeringskansliet: UD info.
Reid, K. (2000). *Tackling Truancy in Schools. A Practical Manual for Primary and Secondary Schools.* London: Routledge.
Ribe, M. (1996). Att se vad som ligger bakom. *VälfärdsBulletinen 6 12-13*
Ribe, M. (1999). Oddskvoter berättar. *VälfärdsBulletinen 4 14-15*

Riksdagens Revisorer. (2001). *Familjehemsvården*. Rapport 2001/02:16.
Rutter, M. (2000). Children in Substitute Care: Some Conceptual Considerations and Research Implications. *Children and Youth Services Review 22 (9/10) 685-703*
Rønning, R & Solheim, L.J. (1998). *Hjelp på egne premisser. Om Brukermedvirkning i velferdssektoren.* Oslo: Universitetsforlaget.
Rønning, R & Solheim, L.J. (2010). Hjälp på egna villkor. I *Kund, brukare, klient, medborgare? Om intressen och inflytande i socialtjänsten.* Socialtjänstforum – ett möte mellan forskning och socialtjänst. En konferens i Göteborg 27–28 april 2010. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).
Sallnäs, M (2000). *Barnavårdens institutioner: framväxt, struktur och ideologi*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
Sallnäs, M. (2003). Som en familj? Om små privata institutioner för barn och ungdomar. *Socionomen 2003:4 forskningssupplement 1-16*
Sallnäs, M. (2005). Vårdmarknad med svårigheter – om privata aktörer inom institutionsvården för barn och ungdomar. *Socialvetenskaplig tidskrift 12 (2-3) 226-245*
Sallnäs, M. (2006). Institutionsvård av barn och ungdomar. I Denvall, V & Vinnerljung, B (red.) (2006) . *Nytta & fördärv. Socialt arbete i kritisk belysning.* Stockholm: Natur och Kultur.
Sallnäs, M & Lagerlöf, H. (2007) Forskare studerar välfärd hos barn och ungdomar i samhällsvård. *Socionomen 1 42-45*
Sallnäs, M; Wiklund, S & Lagerlöf, H. (2010a). Social barnavård i ett välfärdsperspektiv - resurser i familjehem och vid institutioner. *Socialvetenskaplig tidskrift 17 (1) 5-27*
Sallnäs, M; Wiklund, S & Lagerlöf, H. (2010b). Samhällsvårdade barn, gatekeeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift 17 (2) 116-133*
Sallnäs, M; Wiklund, S & Lagerlöf, H. (submitted, 2011). Welfare resources among children in care.
Sandbaek, M. (2004) Barn i hjelpeapparetet – kompetente og sårbare aktører. *Nordisk Sosialt Arbeid 24 (2) 98-109*
Sandbæk, M., & Pedersen, A. W. (Eds.). (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier En panelstudie 2000–2009*. Rapport 10/10. Oslo: NOVA.
SCB (2005). *Barns villkor, Levnadsförhållanden, Rapport 110*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
SCB (2009). *Barns fritid. Levnadsförhållanden, Rapport 116,* Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
Schwartz, D; Hopmeyer Gorman, A; Doung, M.T & Nakamoto, J. (2008). Peer Relationships and Academic Achievement as Interacting Predictors of Depressive Symptoms During Middle Childhood. *Journal of Abnormal Psychology 117 (2) 289-299*
Schön, P. (2011). *Gender Matters Differences and Change in Disability and Health Among Our Oldest Women and Men.* Doctoral Thesis in Social Work. Stockholm: Department of Social Work, Stockholm University.

Scott, J. (2008). Children as respondent: the challenge for Quantitative Methods. I Christensen, P & James, A (red) *Research with Children, Perspectives and Practices, 2nd edition*. London: Routledge.
Sen, A. (1985a). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North Holland
Sen, A. (1985b). Well-being, Agency and Freedom. The Dewey Lectures 1984. *Journal of Philosophy 82 (4) 169-221*
Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
Severinsson, S. (2010). *Unga i Normalitetens Gränsland. Undervisning och behandling i särskilda undervisningsgrupper och hem för vård och boende.* Doktorsavhandling. Linköping: Institutionen för samhälle och välfärdsstudier, Linköpings Universitet.
SFS 1990:52 *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*. LVU, Stockholm
SFS 1998:*603 Lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård*. LSU, Stockholm.
SFS 2001:453: *Socialtjänstlagen*. Stockholm
SFS 2010:800 *Skollagen*, Stockholm.
Sinclair, I; Wilson, K; Gibbs, I (2001). 'A life more ordinary' What children want from foster placements. *Adoption & Fostering, 25 (4) 17-26*
Skolinspektionen (2010). *Undervisning vid Hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till.* Kvalitetsgranskning 2010:2. Stockholm: Skolinspektionen.
Skolverket, (2007). Attityder till skolan 2006. Elevernas och lärarnas attityder till skolan. Stockholm: Skolverket.
Skolverket. (2008). *Rätten till utbildning. Om elever som inte går i skolan*. (Rapport 309:2008). Stockholm: Skolverket.
Socialstyrelsen (2000). *Förslag till modell för återkommande mätningar av barns och ungdomars psykiska hälsa*. Stockholm: Socialstyrelsen/ EpC (Epidemiologiskt centrum).
Socialstyrelsen (2001). *Barn och unga - Insatser 2000*. 2001:8. Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2003). *Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2005). *Statistik socialtjänst- barn och unga, Insatser år 2004*. Stockholm
Socialstyrelsen. (2006). *Social Rapport 2006*. Stockholm: Norstedts tryckeri.
Socialstyrelsen. (2008). *Hem för vård eller boende för barn och unga. Lägesavstämning från en nationell tillsyn 2006-2007*. Publicerad: www.socialstyrelsen.se, april 2008.
Socialstyrelsen. (2009). *Folkhälsorapport*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2010a). *Barn och unga - Insatser 2009*. Publicerad: www.socialstyrelsen.se, juli 2010.
Socialstyrelsen (2010b). *Social Rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2011). *Barn och unga - Insatser 2010*. Publicerad: www.socialstyrelsen.se, juli 2011
Socialstyrelsen (2012). *Nationella HVB-registret*. www. hvb.socialstyrelsen.se (2012-02-08).
SOFI (2011). www.sofi.su.se/pub/jsp/polopoly.jsp?d=14197 (2011-01-24)

SOU Statens offentliga utredningar), (2001). *Välfärdsbokslut för 1990-talet.* (SOU 2001:79). Stockholm: Fritzes.
SOU Statens offentliga utredningar), (2006). *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa – Analyser och förslag till åtgärder.* (SOU 2006:77). Stockholm: Fritzes.
SOU (Statens offentliga utredningar), (2009a). *Vanvård i social barnavård under 1900-talet*. (SOU 2009:99). Stockholm: Fritzes.
SOU (Statens offentliga utredningar), (2009b). *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)* (SOU 2009:68). Stockholm: Fritzes
Spånberger Weitz, Y. (2011). *Ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande. En studie av fem livsberättelser.* Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
Statens folkhälsoinstitut (2011). Svenska skolbarns hälsovanor 2009/10: grundrapport. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
Statens institutionsstyrelse (2008). *Årsrapport ADAD 07, Ungdomar som skrivits in på särskilda ungdomshem under år 2007. Tabeller.* Allmän SiS-rapport 2008:8. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
Stokholm, A. (2009). *Anbragte børn mellem kammerater og pædagoger. En antropologisk analyse af socialitet og identitetsdannelse på døgninstitution*,Ph.D-afhandling, Aarhus: Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik, Humanistisk Fakultet, Aarhus Universitet.
Sundell, K; El-Khouri, B & Månsson, J. (2005). *Elever på vift. Vilka är skolkarna?* (FoU-rapport 2005:15) Stockholm: Stockholms Stad.
Suneson, S. (1990). Familjevården en del av individ och familjeomsorgen i socialtjänsten. Utvärderingsperspektiv och organisationsanalys. I Socialstyrelsen (red.*) Sju perspektiv på barns och ungdomars levnadsförhållanden*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Svensson, K; Johnson, E & Laanemets, L. (2008). *Handlingsutrymme. Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
Szebehely, M; Fritzell, J & Lundberg, O. (2001). *Funktionshinder och välfärd. Kommittén Välfärdsbokslut (SOU 2001:56)*. Stockholm: Fritzes.
Thoburn, J. (2007) *Globalisation and Child Welfare: Some Lessons from a Cross-national Study of Children in Out-of-home Care***.** Social work monographs no. 226. Norwich: University of East Anglia.
Tideman, M & Jedeskog, B. (2003) *Lika villkor? En komparativ studie av levnadsvillkoren för vuxna med utvecklingsstörning i fyra kommuner.* Halmstad: Wigforss-gruppen för välfärdsforskning, Högskolan i Halmstad.
Titmuss, R.M. (1974). *Essays on the welfare state*. London: Unwin University Books.
Triseliotis, J; Borland, M; Hill, M & Lambert, L. (1995*). Teenagers and the Social Work Services*. London: HMSO.
Trost, J. (1994). *Enkätboken*. Lund Studentlitteratur.
Trout, A. L; Hagaman, J; Casey, K; Reid, R & Epstein, M.H. (2008). The academic status of children and youth in out-of-home care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review 30 979-994*
Ungar, M. (2000). The Myth of Peer Pressure. *Adolescence 35 (137) 167-180*

Uprichard, E. (2008). Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality. *Children and Society 22, 303-313*

Vinnerljung, B. (1996a). *Fosterbarn som vuxna.* Doktorsavhandling. Lund: Arkiv förlag

Vinnerljung, B (1996b). *Svensk forskning om fosterbarnsvård. En översikt*. Stockholm: CUS/Socialstyrelsen/Liber

Vinnerljung, B (1998). Fosterbarns skolgång och utbildning. *Socialvetenskaplig tidskrift 5(1) 58-80*

Vinnerljung, B; Sallnäs, M. & Oscarsson, L. (1999). Dygnsvård för barn och ungdom 1983 -1995. *Socionomens Forskningssupplement 11 1-20*

Vinnerljung, B; Langlet, P; Zaar, A K & Gunnarsson, T (2000). Prevalens av långa vårdtider m.m. bland barn som placerats i dygnsvård - en kohortstudie. I SOU 2000:77: *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och* unga. Stockholm: Fritzes

Vinnerljung, B; Sallnäs, M & Kyhle Westermark, P. (2001). *Sammanbrott vid tonårsplaceringar - om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Vinnerljung, B. & Sallnäs, M. (2004). Breakdown of teenage placements in Swedish foster and residential care. *Child & Family Social Work 9 (2) 141-152*

Vinnerljung, B; Öman, M & Gunnarson, T (2005). Educational attainments of former child welfare clients- a Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare 14 265-276*

Vinnerljung, B; Hjern, A. & Lindblad, F. (2006). Suicide attempts and severe psychiatric morbidity among former child welfare clients - a national cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry 47(7) 723-733*

Vinnerljung, B; Franzén, E. & Danielsson, M. (2006). Teenage Parenthood among Child Welfare Clients: A Swedish National Cohort Study of Prevalence and Odds. *Journal of Adolescence 30 (1) 97-116*

Vinnerljung, B; Franzén, E; Gustafsson, B & Johansson, I-M. (2008). Out-of-home care among immigrant children in Sweden: a national cohort study. *International Journal of Social Welfare 17 301-311*

Vinnerljung, B. & Sallnäs, M. (2008). Into adulthood: A follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work 13 (2) 144-155*

Vinterhed, K. (1985). *De andra föräldrarna: om fosterföräldrars förhållningssätt till fosterbarn.* Älvsjö: Skeab.

White, L. K. & Brinkerhoff, D.B. (1981). The Sexual Division of labour: Evidence from Childhood. *Social Forces 60 (1) 170-181*

Whitted, K.S & Dupper, D.R (2008) Do Teachers Bully Students? Findings from a Survey of Students in an Alternative Education Setting. *Education and Urban Society 40 (3) 329-340*

Widerberg, K. (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Wiklund, S. (2006). *Den kommunala barnavården- om anmälningar, organisation och utfall.* Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Wiklund, S. (2011). Individ- och familjeomsorgens välfärdstjänster. I Hartman, L. (red.). (2011)*Konkurrensens konsekvenser, Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS förlag.

Wiklund, S. & Sallnäs, M. (2011) The material side of foster care. Economic and material resources among foster carers and foster youths in Swedish child welfare. *Adoption and Fostering 34 (4) 27-38(12)*

Winter, K. (2006). Widening our knowledge concerning young looked after children: the case for research using sociological models of childhood. *Child and Family Social Work 11 55-64*

Woolley, M.E. & Bowen, G.L. (2007). In the context of Risk: Supportive Adults and the School Engagement of Middle School Students. *Family Relations 56 92-104*

Wåhlander, E. (1990). *Familjehem – stöd och hjälp.* Stockholm: FoU-byrån, Stockholms socialförvaltning.

Zetlin, A., Weinberg, L., & Kimm, C. (2005). Helping social workers address the educational needs of foster children. *Child Abuse and Neglect 29 811−823*

Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnavården.* Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Östberg, V. (2001a). Vardagen i skolan: arbetsmiljö, vänner och mobbning. I SOU (Statens offentliga utredningar), *Barns och ungdomars välfärd.* (SOU 2001:55). Stockholm: Fritzes.

Östberg, V. (2001b). Hälsa och välbefinnande. I SOU (Statens offentliga utredningar), *Barns och ungdomars välfärd.* (SOU 2001:55). Stockholm: Fritzes.

Östberg, V; Alfvén, G & Hjern, A. (2006). Living conditions and psychosomatic complaints in Swedish schoolchildren. *Acta Paediatrica 95 929-934*

Östberg, V. (2007). Välfärd för barn och ungdomar. I Salonen, T; Köhler, L; Gustafsson, J-E; Östberg, V; Engwall, K. & Söderlind, (2007). *Det handlar om barns välfärd. Ett bokslut över Rädda Barnens barnrättsindex och nya perspektiv på fortsatt arbete.* Stockholm: Rädda barnen.

Östberg, V & Modin, B. (2008). Status relations in school and their relevance for health in a life course perspective: Findings from the Aberdeen children of the 1950's cohort study. *Social Science and Medicine 66 835–848*

Överlien, C. (2004). *Girls on the verge of exploding? Voices on sexual abuse, agency and sexuality at a youth detention home.* Doktorsavhandling. Linköping: Linköpings Universitet, Tema barn

1. Bilagor

Bilaga 1

I nedanstående tabeller redovisas den procentuella fördelningen av svar i respektive variabel som före sammanslagningar av variabelvärden. I anslutning till respektive tabell görs även kommentarer om hur variablerna har operationaliserats i avhandlingens analyser. Några indelningar av variabelvärden har gjorts annorlunda än i undersökningarna bland barn i normalpopulationen. En övergripande anledning har varit en önskan om att så tydligt som möjligt lyfta fram skillnader mellan samhällsvårdade och hemmaboende ungdomar. Det faktum att studiens undersökningsgrupp, när den delas upp på vårdform, utgör en tiondel av jämförelsegruppens population har även varit en bidragande faktor till att mer generösa inklusioner ibland har tillämpats för att öka den statistiska säkerheten i de resultat som presenteras.

Tabell B:1. Antal nära vänner samhällsvårdade unga (n=123/147) respektive jämförelsegrupper (n=1464) upplever sig ha i sin skolklass. Procent (hela variabeln testad).

	Familjehem n=123	Jämförelsegrupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelsegrupp N=1464 (Viktade värden)	p
Nej, har ingen nära vän	12	8	is	28	9	***
Ja, har en nära vän	17	15		23	14	
Ja, har två nära vänner	16	14		14	14	
Ja, har tre eller fler nära vänner	55	63		35	63	

*** = $p < 0.001$, is = icke signifikant

När variabeln ”antal nära vänner i klassen” redovisas i kapitel 8 har alternativen en och två nära vänner (se tabell B:1) slagits samman då fördelningarna i dessa två alternativ var mycket jämn och en sammanslagning gör tabellen mer överskådlig. I de logistiska regressionsanalyserna i kapitel 11, där frågan om nära vänner relateras till erfarenhet av psykosomatiska besvär och psykiskt välbefinnande används en dikotomiserad variabel där avsaknad av nära vän i klassen är utfallsmått. Denna typ av dikotomisering överensstäm-

mer med den som gjorts i analyser baserade på Barn-LNU data(se Östberg, 2001 samt Brolin-Låftman & Östberg, 2006).

Tabell B:2 visar i vilken utsträckning de unga umgås med kompisar på olika platser. Analyserna visade på stora skillnader mellan samhällsvårdade ungas kamratkontakter och jämförelsepopulationen. Det ansågs utifrån detta resultat viktigt att finna ett mått som samlade alla de ungas kamratkontakter oavsett vilken miljö dessa kontakter skedde i för att undersöka om de påvisade skillnaderna mellan grupperna kvarstod. Därför skapades den dikotoma variabeln ”Umgås med kompisar någonstans minst en gång per vecka”. I denna variabel ingår de som svarat (varje dag, flera dagar i veckan samt en dag i veckan) på minst ett av påståendena ”*Ha kompisar hemma hos dig där du bor nu”, ”Vara hemma hos kompisar”, ”Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon*”. Variabeln ”umgås med kompisar någonstans minst en gång per vecka” används som utfallsvariabel i regressionsanalysen i kapitel 8 (se tabell 8 s 105).

I kapitel 11 (se tabeller 34-36) används variabeln ”få kamratkontakter” som oberoende variabel. Denna variabel är baserad på samma ursprungsdata som den variabel som används i kapitel 8 med skillnaden att variabeln ”få kamratkontakter” baseras på de som uppgivit ”mer sällan” eller ”aldrig” på samtliga tre påståenden ”*Ha kompisar hemma hos dig där du bor nu”, ”Vara hemma hos kompisar”, ”Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon*”. Ett möjligt alternativ till den oberoende variabel som nu använts i kapitel 11 hade varit att i likhet med Brolin Låftman & Östberg (2006) göra en uppdelning på ”varje dag”/ ”flera dagar i veckan”, ”en dag i veckan” samt ”mer sällan”/”aldrig” i de logistiska regressionsanalyserna. En sådan uppdelning hade dock i likhet med flera andra analyser i avhandling resulterat i små grupper bland de samhällsvårdade ungdomarna, vilket i sin tur kunde leda till osäkerhet i resultaten. Mot denna bakgrund dikotomiserades den oberoende variabeln ”få kamratkontakter” till att umgås med kompisar ”mer sällan/aldrig” respektive ”minst en gång per vecka” där ”minst en gång per vecka” utgör referenskategori. En uppmärksam läsare kan ställa sig frågan varför inte variabeln ”umgås med kompisar någonstans minst en gång per vecka” används som oberoende variabel i regressionsanalyserna i kapitel 11? Ser vi till samtliga oberoende variabler som används i kapitel 11 (utöver kön, ålder och boendemiljö) handlar de om "negativa" utfall: ”Avsaknad av nära vän i klassen”, ”deltagande i mobbning”, ”utsatthet för mobbning”, ”skolk” samt ”få kamratkontakter”. Således hade det inte varit logiskt att använda en variabel med ett ”positivt” utfall som ”att umgås med kompisar minst en gång per vecka” i regressionsanalyserna.

Tabell B:2. Andel unga samhällsvårdade (n=125, 147), respektive jämförelsegrupper (n=1464) som umgås med kompisar hemma i boendemiljön, träffar kompisar hemma hos kompisarna samt i vilken utsträckning de umgås med kompisar någon annanstans. Procent (hela variabeln testad).

Umgänge med kompisar	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Kompisar hemma där du bor						
Varje dag	2	4		5	4	
Flera dagar i veckan	32	40		20	39	
En dag i veckan	18	27	***	12	27	***
Mer sällan	42	26		28	27	
aldrig	6	3		35	3	
Hemma hos kompisar						
Varje dag	2	4		1	4	
Flera dagar i veckan	45	51		29	51	
En dag i veckan	30	26	is	17	24	***
Mer sällan	21	19		33	19	
aldrig	2	1		20	2	
Träffar kompisar andra ställen						
Varje dag	35	38		20	37	
Flera dagar i veckan	43	38		35	39	
En dag i veckan	10	13	is	12	14	***
Mer sällan	10	10		22	9	
aldrig	2	1		11	1	

*** = $p < 0{,}001$, is = icke signifikant

Analysen av variablerna om utsatthet för mobbning och kränkande behandling visade som framgår av tabell B:3 att unga som blir utsatta ”nästan varje dag” och ”minst en gång i veckan” tack och lov är relativt få. I tidigare levnadsnivåundersökningar bland unga samt i analyser av dessa resultat har måttet för utsatthet för mobbning, som nämndes i avhandlingens resultatpresentation, satts vid ”minst en gång per vecka” (se Östberg, 2001 samt Brolin Låftman & Östberg, 2006). Det är då också detta mått som används i regressionsanalyser. I undersökningen av samhällsvårdade ungas levnadsförhållanden är antalet medverkande individer betydligt färre än i Barn-LNU/ULF, något som leder till att de unga som utsätts för mobbning ”minst en gång per vecka” utgör en liten grupp. Detta innebär att analyserna skulle vila på väldigt små grupper. Små grupper kan, som nämnts, leda till osäkerhet i resultat. Jag har för att åtstadkomma en större grupp i analysen och därmed åstadkomma högre säkerhet i resultaten valt att sätta gränsen för

utsatthet för mobbning vid ”minst en gång per månad”. Jag är medveten om att detta kan anses som en bred definition, samtidigt som jag vill hävda att en person som minst var fjärde vecka utsätts för någon typ av kränkande behandling bör kunna beskrivas som mobbad.

Tabell B:3. Erfarenheter av kränkande handlingar i skolan bland samhällsvårdade (n=125,147) och jämförelsegrupp (n=1470) (13-18 år). Procent (hela variabeln testad).

Utsatthet för mobbning	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1470 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1470 (Viktade värden)	p
Anklagad för saker						
Nästan varje dag	1	1		1	1	
Minst en gång i veckan	7	3		7	2	
Minst en gång i månaden	6	6	**	10	6	***
Någon enstaka gång	39	30		34	30	
Aldrig	47	60		48	61	
Ingen vill vara med mig						
Nästan varje dag	2	1		4	1	
Minst en gång i veckan	3	1		3	1	
Minst en gång i månaden	3	1	is	2	2	***
Någon enstaka gång	14	10		17	9	
Aldrig	78	86		74	87	
Blir retad						
Nästan varje dag	6	2		2	1	
Minst en gång i veckan	6	2		6	3	
Minst en gång i månaden	6	4	**	5	3	is
Någon enstaka gång	25	23		23	22	
Aldrig	57	69		64	71	
Blir slagen						
Nästan varje dag	2	-		2	-	
Minst en gång i veckan	2	-		1	-	
Minst en gång i månaden	3	1	**	2	1	**
Någon enstaka gång	9	7		5	7	
Aldrig	85	91		90	92	

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

Tabell B:4 Andel unga samhällsvårdade (n=125, 145) respektive jämförelsegrupper (n=1464) som deltar i mobbning. Procent (hela variabeln testad).

Med och mobbar	Familje-hem n=125	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=145	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p
Nästan varje dag	2	-		3	1	
Minst en gång i veckan	3	1		4	1	
Minst en gång i månaden	2	1	***	1	-	***
Någon enstaka gång	13	7		17	9	
Aldrig	80	91		75	89	

*** = p < 0,001

I likhet med argumenten för uppdelningen av ”utsatthet för mobbning” minst en gång per månad har även variabeln ”deltagande i mobbning” (se tabell B:4) delats upp att innefatta de unga individer som uppger att de är ”med och mobbar minst en gång per månad”. Liksom i variabeln om utsatthet för mobbning utgör personerna som uppger att de deltar ”minst en gång per vecka” en relativt liten grupp och säkerheten i analyserna blir mindre vid ett snävare mått. Med den bakgrunden, samt med en önskan att uppnå enhetlighet med utsatthetsvariablerna som berör frågan om mobbning och kränkande behandling har jag gjort valet att även här lägga gränsen vid ”minst en gång per månad”

Tabell B:5. Skolk bland samhällsvårdade (n=106, 141) respektive jämförelsegrupper (n=1351, 1420). Procent (hela variabeln testad).

Skolk	Familje-hem n=106	Jämförelse-grupp N=1351 (Viktade värden)	p	HVB n=141	Jämförelse-grupp N=1420 (Viktade värden)	p
Varje vecka	10	4		17	4	
Varannan vecka	7	5		5	5	
Varje månad	9	7	***	8	8	***
Mer sällan	36	28		35	32	
Aldrig	38	55		35	50	

*** = p < 0,001

I tabell B:5 som beskriver de ungas skolkande framgår att de stora skillnaderna mellan de som är i vård och inte finns, i svarsalternativen ”varje vecka” och ”varannan vecka” samt i gruppen som uppger att de aldrig skol-

kar. I resultatpresentationen framgår att uppdelningen av variabeln gjorts vid att innefatta alla som uppger att de skolkar ”minst en gång per månad”. Denna dikotomisering har gjorts på detta sätt då det ansågs av vikt att variabeln innefattade samtliga som med någon typ av regelbundenhet skolkar från skolan. Skolkar en individ minst en gång per månad kan detta uppfattas som mer än något tillfälligt beteende.

Tabell B:6. Självskattad tid de unga lägger på läxläsning per vecka för samhällsvårdade (n=124, 146) respektive jämförelsegrupper(n=1466, 1468), Procent (hela variabeln testad).

Läxläsning antal timmar per vecka	Familjehem n=124	Jämförelsegrupp N=1466 (Viktade värden)	p	HVB n=146	Jämförelsegrupp N=1468 (Viktade värden)	p
Mindre än 1 timme	26	15		22	18	
1-2 timmar	32	33		23	31	
3-4 timmar	20	29		11	28	
5-6 timmar	7	12	***	6	12	***
7 timmar eller mer	1	7		3	7	
Jag gör inga	2	1		8	1	
Jag har inga	12	3		27	3	

*** = p < 0,001

Tabell B:6 visar att de stora skillnaderna i självskattad tid för läxläsning mellan undersökningsgrupperna och jämförelsegrupper finns bland unga som inte gör eller inte har läxor samt de som lägger få timmar på läxläsning. I resultatpresentationen har valet gjorts att redovisa en grupp som lägger ”mindre än 1 timme per vecka på läxor”, en grupp som ägnar ”mer än 1 timme i veckan på läxläsning” samt den grupp som anger att de inte har några läxor. Anledningen till redovisad uppdelning är att analysen syftar till att lyfta fram skillnader mellan samhällsvårdade och jämförelsegrupper på en övergripande nivå, att inte göra läxor överhuvudtaget kontra att läsa läxor i någon utsträckning. Variabelvärdet ”jag har inga läxor” har tagits med i presentationen då en anmärkningsvärd andel av de samhällsvårdade uppgivit att de inte har läxor och att detta resultat anses som viktigt att lyfta fram.

Tabell B:7 visar fördelning över hur många timmar de unga ägnar åt hushållsarbete under en vecka. I avhandlingens presentation av timmar i hushållsarbete har alternativen ”jag brukar inte”, ”har egen lägenhet” och ”mindre än 1 timme” slagits samman och bildar variabelvärdet ”0-1 timme” per vecka. Alternativet 1-2 timmar per vecka redovisas som den är. Svarsalternativen ”3-4 timmar” och ”5 timmar eller mer” har slagits samman till

”mer än 3 timmar”. I Barn-LNU (Evertsson, 2001) framgår att 70 procent av barnen uppger att de utför två timmars hushållsarbete eller mindre per vecka. Med andra ord finns det en tydlig brytpunkt mellan att utföra sysslor 2 timmar eller mindre per vecka och att utföra hushållsarbete mer än 2 timmar per vecka. Denna brytpunkt framgår även tydligt i avhandlingens analys av de unga samhällsvårdades hushållsarbete. För att fånga in den grupp som utför en betydande mängd hushållsarbete per vecka har indelningen mer eller mindre än tre timmars hushållsarbete per vecka använts för att konstruera utfallsvariabeln i den logistiska regressionsanalysen.

Tabell B:7. Antal timmar per vecka som de samhällsvårdade ungdomarna respektive jämförelsegruppen brukar hjälpa till hemma/där de bor. (N= 121, 1464, 147 och 1468) Procent (hela variabeln testad).

Hushållssysslor antal timmar per vecka	Familje-hem n=121	Jämförelse-grupp N=1464 (Viktade värden)	p	HVB n=147	Jämförelse-grupp N=1468 (Viktade värden)	p
Mindre än 1 timme	27	23		17	24	
1-2 timmar	42	47		36	46	
3-4 timmar	23	21	is	29	20	***
5 timmar eller mer	5	8		15	8	
Jag brukar inte	3	1		1	2	
Har egen lägenhet	-	-		1	-	

*** = p < 0,001, is = icke signifikant

Avslutningsvis i denna bilaga redovisas den procentuella fördelningen i de index som konstruerats över psykosomatiska besvär, bristande psykiskt välbefinnande samt psykiskt välbefinnande. Som framgick i metodkapitlet har gränserna i respektive index satts relativt ”snävt”. När det gäller psykosomatiska besvär ingår de unga som angivit minst fem av sex besvär i veckan. Gränsen är satt på detta sätt för att fånga den grupp som mår sämst. Av de påståenden som handlar om psykosomatiska besvär handlar tre stycken om sömn och olika typer av sömnproblem. Då det är vikt att inte enbart fånga de ungas sömnsvårigheter i en variabel som handlar om deras upplevelse av psykosomatiska besvär var det motiverat att sätta gränsen så måttet inkluderar minst två övriga besvär utöver de sömnrelaterade. I Barn-LNU (2001) samt i Brolin Låftman (2006) valdes ett annorlunda mått när psykosomatiska besvär operationaliserades utifrån de unga som ”flera gånger i veckan” hade något av besvären ”svårt att somna”, ”ont i magen” samt ”huvudvärk”. I ovan nämnda studier har variabeln operationaliserats utifrån att individerna uppgivit sig ha minst två av tre nämnda besvär minst varje vecka.

I indexen som handlar om bristande psykiskt välbefinnande och psykiskt välbefinnande har indexen dikotomiserats utifrån om de unga svarat ”stämmer precis” eller ”stämmer ungefär” på minst tre av de fem påståendena som gemensamt bildar respektive index. I likhet med indexet för psykosomatiska besvär sattes gränsen i utfallsvariablerna här relativt snävt för att fånga in de med störst bristande psykiskt välbefinnande och de unga som angivit ett gott psykiskt välbefinnande. Utifrån de samhällsvårdades speciella situation och tidigare kunskap om att de utgör en grupp med hög förekomst av olika typer av allvarliga psykiska besvär (se t.ex. McCann et al, 1996;Vinnerljung et al, 2006; Ford et al, 2007; Egelund & Lausten, 2009) uppfattades det som viktigt att inkludera alla typer av såväl psykosomatiska besvär som indikatorer på psykiskt välbefinnande i analysen därför har jag gjort valet att här gå en något annorlunda väg än tidigare studier. Ytterligare en bidragande orsak till dikotomiseringen av indexen var att undvika snedfördelning i variablerna.

Tabell B:8. Index över psykosomatiska besvär, bristande psykiskt välbefinnande och bra psykiskt välbefinnande. Procent. (n=125, 1459-1465 samt 147, 1460-1469)

	Familje hem n=125	Jämförelse grupp N=1470 (Viktade värden)	p=	HVB n=147	Jämförelse grupp N=1470 (Viktade värden)	p=
Psykosomatiska besvär	*n=125*	*n=1459*		*n=147*	*N=1460*	
Inga besvär	14	15		5	15	
Ett besvär	12	21		9	21	
Två besvär	19	19		9	19	
Tre besvär	15	17	is	19	18	***
Fyra besvär	21	13		20	13	
Fem besvär	13	10		17	10	
Sex besvär	6	5		21	4	
Bristande psykiskt välbefinnande	*n=125*	*n=1459*		*n=147*	*n=1469*	
0	21	43		19	44	
1	27	27		18	26	
2	25	16	***	16	16	***
3	14	7		19	8	
4	5	4		14	4	
5	10	3		14	2	
Psykiskt välbefinnande	*n=125*	*n=1465*		*n=147*	*n=1464*	
0	1	-		5	1	
1	2	1		5	1	
2	3	3	**	10	3	***
3	17	9		9	9	
4	20	14		21	16	
5	57	73		50	70	

** = p < 0,01, *** = p < 0,001, is = icke signifikant

0= inte svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på något påstående
1= svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på 1 påstående
2= svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på 2 påståenden
3= svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på 3 påståenden
4= svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på 4 påståenden
5= svarat "stämmer precis" eller "stämmer ungefär" på 5 påståenden

Bilaga 2

Frågeformulär samt samtyckesbrev

Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

Undersökningen av levnadsförhållanden för barn i samhällsvård
Omarbetat från ULF2002 famtyp 1

INTERVJUARENS FORMULÄR

Frågor till BARNEN

HVB-hem

Intervjudatum ……

Intervjuare:

1☐ M.S

2☐ H.L

3☐ S.W

Intervjumetod:

Besök 1☐

Telefon 1☐

Barnets födelsedatum:.....

Barnets namn (förnamn och första bokstaven i efternamnet): ……

Placerande kommun/kommundel:.....

Kön:

1☐ pojke

2☐ flicka

Tack för att du vill vara med och svara på frågor om vad du gör på din fritid, vad du gör tillsammans med personalen där du bor nu, hur du har det i skolan och mycket annat.

Dina svar kommer bara att läsas av dem som arbetar med den här undersökningen och du behöver inte oroa dig för att någon annan ska se dina svar.

Jag läser upp en fråga och efter det blir det en kort paus så att du kan kryssa för ditt svar i svarshäftet. Kontrollera då att numret på frågan i svarshäftet är detsamma som det frågenummer du hört på bandet. Om du behöver hjälp trycker du på paus för att stänga av cd-spelaren och frågar intervjuaren. Om du behöver längre tid för att svara på en fråga kan du också trycka på paus och sedan på play igen när du vill fortsätta. På vissa frågor kommer du kanske att tycka att inget svarsalternativ stämmer exakt in på dig. Kryssa då för den ruta som du tycker stämmer bäst.

Då börjar vi. Del A handlar om vad du brukar göra på din fritid och vilka saker du har. Jag kommer att läsa varje fråga två gånger.

Fråga 1. **Ungefär hur många timmar tittar du på TV eller video en vanlig vardag?** *Är det: mindre än en timme om dagen, 1-2 timmar om dagen, 3-4 timmar om dagen eller är det 5 timmar om dagen eller mer? Om du inte brukar titta på TV, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar är det den tid man verkligen tittar på TV eller video som avses och inte den tid då TV-n står på medan man gör andra sysslor.

Bara ett kryss!

1☐ Mindre än 1 timme om dagen
2☐ 1-2 timmar om dagen
3☐ 3-4 timmar om dagen
4☐ 5 timmar om dagen eller mer
5☐ *Jag brukar inte*

Fråga 2. **Ungefär hur många timmar i veckan brukar du göra läxor?** *Är det: mindre än en timme i veckan, 1-2 timmar i veckan, 3-4 timmar i veckan, 5-6 timmar i veckan, eller är det 7 timmar i veckan eller mer? Om du inte gör några läxor, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar är det all den tid man lägger ned på läxor som avses även om man gör dem i skolans lokaler. Detta inkluderar även så kallad ”läxhjälp” i skolan.

Bara ett kryss!

1☐ Mindre än 1 timme i veckan
2☐ 1-2 timmar i veckan
3☐ 3-4 timmar i veckan
4☐ 5-6 timmar i veckan
5☐ 7 timmar i veckan eller mer
6☐ *Jag gör inga*
7☐ *Jag har inga*

Fråga 3. **Får du hjälp med läxorna när du behöver det?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta, och nej, aldrig. Om du aldrig behöver någon hjälp, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte gör eller inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

Bara ett kryss!

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig
5☐ *Behöver aldrig*
6☐ *Jag gör eller har inte*

Nu kommer några frågor om vilka saker du har och vad du brukar hjälpa till med där du bor nu.

Fråga 4. **Har du något av följande?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, har du något av följande… Om du inte har någon av dessa saker, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar om de saker man delar med andra barn på institutionen ska tas med så räknas även dessa om ip i hög grad upplever dem som egna.

1☐ Eget rum
1☐ Husdjur
1☐ Egen TV
1☐ Egen CD-spelare
1☐ Egen mobiltelefon
1☐ Egen cykel
1☐ Egen moped, motorcykel, epa-traktor eller bil
1☐ Egen dator
1☐ *Jag har inte*

Fråga 5. **Vilket av följande brukar du hjälpa till med där du bor nu åtminstone en gång i veckan?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, minst en gång i veckan, brukar du… Om du inte brukar hjälpa till med dessa saker där du bor nu så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Bädda min säng
1☐ Diska eller plocka i eller ur diskmaskinen
1☐ Städa mitt rum
1☐ Städa någon annanstans än i mitt rum
1☐ Göra frukost
1☐ Laga mat till bara mig själv
1☐ Laga mat till mig själv och andra som bor här
1☐ Duka eller duka av
1☐ Tvätta, stryka, hänga eller vika kläder
1☐ Ta hand om andra barn som bor här
1☐ Handla mat
1☐ Utomhusarbete
1☐ *Jag brukar inte*

Fråga 6. **Ungefär hur många timmar i veckan brukar du hjälpa till där du bor nu?** *Är det: mindre än en timme, 1-2 timmar, 3-4 timmar eller är det 5 timmar eller mer? Om du inte brukar hjälpa där du bor, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Mindre än 1 timme
2☐ 1-2 timmar
3☐ 3-4 timmar
4☐ 5 timmar eller mer
5☐ *Jag brukar inte*

Bara ett kryss!

Nu ska jag ställa några frågor om vad du gör på din fritid under en helt vanlig vecka. För varje sak som jag frågar om ska du kryssa över om du brukar göra det varje dag, flera dagar i veckan, en dag i veckan, mer sällan eller aldrig. Om jag t.ex. frågar om att lyssna på musik och du brukar lyssna på musik någon stund ungefär en dag i veckan, så kryssar du över rutan där det står en dag i veckan, precis som exemplet i ditt svarshäfte visar.

Exempel: Musik	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig

Under en vanlig vecka, alltså måndag till söndag, hur många dagar brukar du göra något av följande på fritiden:

Fråga 7. **Läsa böcker**

Fråga 8. **Följa med i nyheterna på TV, radio eller i tidningen**

Fråga 9. **Ha kompisar hemma hos dig där du bor nu**

Fråga 10. **Vara hemma hos kompisar**

Fråga 11. **Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon**

Fråga 12. **Träna idrott i någon klubb eller förening, t.ex. fotboll, ridning, simning**

Fråga 13. **Vara på någon aktivitet med en vuxen ledare som inte har med idrott att göra, t.ex. scouter, teater, schack**

Fråga 14. **Vara helt ledig och ha gott om tid att göra precis vad du vill, som t.ex. att lata dig, lyssna på musik eller hitta på något annat som du känner för just då**

	1	2	3	4	5
Fråga 7.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 8.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 9.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 10.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 11.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 12.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 13.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
Fråga 14.	Varje dag	Flera dagar i veckan	En dag i veckan	Mer sällan	Aldrig
	1	2	3	4	5

Fråga 15. **Har du besökt något av följande på fritiden under det senaste halvåret?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, under det senaste halvåret, har du besökt… Om du inte besökt något av detta, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Teater
1☐ Bio
1☐ Museum eller konstutställning
1☐ Bibliotek
1☐ Konsert
1☐ *Inget av detta*

Fråga 16. **Om du plötsligt skulle behöva 100 kronor till i morgon, t.ex. för att gå på bio, skulle du kunna skaffa det då?** *Om du själv kan skaffa eller har 100 kronor, så kryssar du för "ja". Om du inte kan skaffa 100 kronor, så kryssar du för "nej". Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja
2☐ Nej
3☐ *Vet inte*

Bara ett kryss!

Fråga 17. **Har det hänt att du inte kunnat följa med dina kompisar på något för att du inte haft råd? Tänk på hur det har varit under det senaste halvåret.** *Välj mellan alternativen: ja, flera gånger, ja, en gång och nej. Om du inte brukar vara tillsammans med kompisar så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, flera gånger
2☐ Ja, en gång
3☐ Nej
4☐ *Brukar inte*

Bara ett kryss!

Fråga 18. **Har det hänt att du inte kunnat köpa något som du vill ha, och som många andra i din ålder har, för att du inte haft råd? Tänk på hur det har varit under det senaste halvåret.** *Välj mellan alternativen: ja, flera gånger, ja, en gång och nej.*

1☐ Ja, flera gånger
2☐ Ja, en gång
3☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 19. **Får du pengar där du bor nu?** *Om du får veckopeng, så kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får på raden bredvid. Om du får månadspeng, kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får. Om du får barnbidrag, så kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får. Om du får studiebidrag, kryssa för den rutan och skriv hur mycket du får. Om du brukar få pengar när du behöver så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte får pengar alls så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Veckopeng Jag får _____ kronor i veckan.

1☐ Månadspeng Jag får _____ kronor i månaden.

1☐ Barnbidrag Jag får _____ kronor i månaden.

1☐ Studiebidrag Jag får _____ kronor i månaden.

1☐ Får när jag behöver

1☐ *Får inte*

Nu börjar del B. Jag kommer att räkna upp olika påståenden som handlar om hur man kan vara som person eller hur man mår och känner sig. Du kan svara att påståendena stämmer precis med hur du brukar vara, att de stämmer ungefär, att de stämmer dåligt eller att de inte stämmer alls. Du ska bara kryssa över en ruta för varje fråga.

Om ip tycker det är svårt att välja svarsalternativ kan man säga att ip ska välja det som passar bäst även om det inte blir exakt.

Fråga 20. **Jag är nästan alltid på gott humör**

Fråga 21. **Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig**

Fråga 22. **Jag är ofta spänd och nervös**

Fråga 23. **Jag orkar göra mycket**

Fråga 24. **Jag känner mig ofta ledsen eller nere**

Fråga 25. **Jag blir väldigt lätt arg**

Fråga 26. **För det mesta är jag nöjd med mig själv**

Fråga 27. **Jag är ofta sur och irriterad**

Fråga 28. **Jag är nöjd med mitt utseende**

Fråga 29. **Jag tror att jag kommer att få det bra i framtiden**

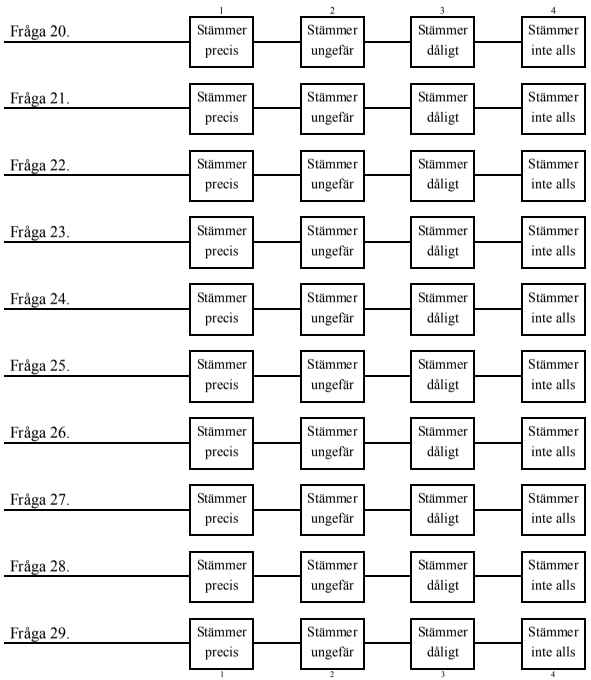

Nu kommer jag att räkna upp några besvär som man kan ha. Svara hur ofta du haft sådana besvär under det senaste halvåret. För varje fråga ska du svara om du har haft det varje dag; flera gånger i veckan; en gång i veckan; någon gång i månaden; eller mer sällan eller aldrig.

Alltså, under det senaste halvåret, hur ofta har du haft följande besvär:

Fråga 30. **Huvudvärk**

Fråga 31. **Ont i magen**

Fråga 32. **Svårt att somna**

Fråga 33. **Känt dig stressad**

Fråga 34. **Trött under dagarna i skolan**

Fråga 35. **Sovit dåligt på natten**

Nu har du kommit fram till del C som handlar om dig och personalen där du bor nu. Jag kommer först att fråga hur du kommer överens med dom som jobbar där du bor nu. Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; "så där"; ganska dåligt eller mycket dåligt.

Fråga 36. **Hur kommer du och din kontaktperson överens?**

Fråga 37. **Hur kommer du och de andra i personalen där du bor nu överens?**

Fråga 38. **Hur kommer du och de andra barnen där du bor nu överens?**

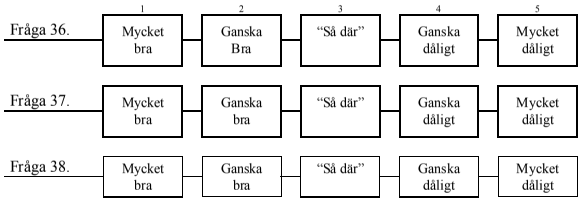

Nu kommer jag att fråga om hur mycket tid din kontaktperson och alla dom som jobbar där du bor nu har för dig om du vill att ni ska prata eller göra något. För båda frågorna ska du kryssa över ett av alternativen: ja, alltid; ja, ofta; nej, inte så ofta eller nej, aldrig.

Fråga 39. **Brukar din kontaktperson ha tid för dig om du vill att ni ska prata eller göra något?**

Fråga 40. **Brukar de andra i personalen där du bor nu ha tid för dig om du vill att ni ska prata eller göra något?**

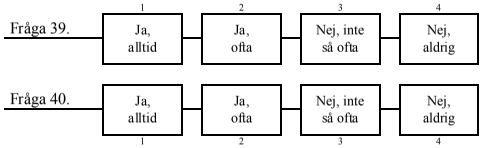

Fråga 41. **Vem eller vilka brukar hjälpa dig med dina läxor?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, brukar du få hjälp med dina läxor av… Om du inte behöver någon hjälp, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte gör eller inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

När vi säger "riktiga" familj så menar vi barnets biologiska familj eller den familj som barnet själv betraktar som sin riktiga familj.

1☐ Min kontaktperson

1☐ Någon av de andra i personalen där jag bor nu.

1☐ Kompis

1☐ Läxhjälp i skolan

1☐ Någon i min "riktiga" (biologiska) familj (mamma, pappa, syskon)

1☐ Någon annan.

1☐ Ingen

1☐ *Jag behöver ingen hjälp*

1☐ *Jag gör eller har inte*

Fråga 42. **Hur noga är det där du bor nu att du berättar vart du går och vem du ska vara tillsammans med när du går ut?** *Är det: mycket noga, ganska noga, inte så noga eller inte noga alls?*

1☐ Mycket noga
2☐ Ganska noga
3☐ Inte så noga
4☐ Inte noga alls

Bara ett kryss!

Fråga 43. **Tycker du att man där du bor nu vill veta för mycket, lagom eller för lite om vad du gör?** *Välj mellan alternativen: för mycket, lagom och för lite.*

1☐ För mycket
2☐ Lagom
3☐ För lite

Bara ett kryss!

Fråga 44. **När det bestäms något här där du bor nu som gäller dig, t.ex. vilken tid du ska komma hem på kvällen eller vad du ska hjälpa till med, får du vara med och bestämma om det då?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta och nej, aldrig.*

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 45. **Känner personalen där du bor nu dina kompisars föräldrar?** *Välj mellan alternativen: ja, alla eller de flesta; ja, någon eller några; nej, ingen och vet inte. Om du inte brukar vara tillsammans med kompisar så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, alla eller de flesta
2☐ Ja, någon eller några
3☐ Nej, ingen
4☐ Vet inte
5☐ *Brukar inte*

Bara ett kryss!

Fråga 46. **Om du är bekymrad eller oroar dig för något, vem eller vilka brukar du då prata med?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, om du är bekymrad eller oroar dig för något, brukar du då prata med… Om du inte brukar prata med någon, så kryssar du för den sista rutan.*

När vi säger ”riktiga” familj så menar vi barnets biologiska familj eller den familj som barnet själv betraktar som sin riktiga familj.

1☐ Min kontaktperson
1☐ Någon annan i personalen där jag bor nu
1☐ Någon i min ”riktiga” (biologiska) familj (mamma, pappa, syskon)
1☐ Min Socialsekreterare
1☐ Släkting
1☐ Någon lärare på skolan
1☐ Skolsköterska eller kurator
1☐ Tjejkompis
1☐ Killkompis
1☐ Pojkvän/Flickvän
1☐ Förälder till en kompis
1☐ Någon annan
1☐ *Ingen*

Nu kommer ett par frågor om hur du tycker att det är i området runtomkring där du bor nu och om saker som du kan tänkas ha varit med om där.

Fråga 47. **Vilket av följande stämmer in på området runtomkring där du bor nu?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, vilket av följande stämmer in? … Om inget av detta stämmer in på området där du bor, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Jag känner många som bor här
1☐ Det finns ungdomar jag vill undvika
1☐ Det finns vuxna jag vill undvika
1☐ Det finns förstörelse och klotter
1☐ Det har hänt att någon har hotat, slagit eller jagat mig under det senaste halvåret
1☐ *Inget av detta*

Fråga 48. **Känner du dig trygg på följande ställen?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, känner du dig trygg…Om du inte känner dig trygg på något av dessa ställen, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Utomhus i området där jag bor nu, på dagen
1☐ Utomhus i området där jag bor nu, på kvällen
1☐ I naturen i närheten av där jag bor nu(t.ex. skogen, skogsdungar och parker)
1☐ På väg till och från skolan
1☐ I klassrummet
1☐ På rasterna i skolan
1☐ *Inget av dessa*

Nu har du kommit fram till del D. Här ska jag ställa några frågor om hur du har det i skolan där du går nu. Om du inte går i skolan nu vill vi att du tänker på ditt senaste skolår när du besvarar dessa frågor.

Fråga 49. **När det gäller skolarbetet, tycker du att du får gå fram i den takt du själv vill?** *Välj mellan alternativen: ja, nej, jag vill gå fram fortare och nej, jag vill gå fram långsammare.*

1☐ Ja
2☐ Nej, jag vill gå fram fortare
3☐ Nej, jag vill gå fram långsammare

Bara ett kryss!

Fråga 50. **När det gäller skolarbetet, tycker du att du får den hjälp du behöver av lärarna i skolan?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta och nej, aldrig.*

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 51. **Är det någon som ställer höga krav på dig när det gäller hur det går i skolan?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, när det gäller hur det går i skolan, är det någon som ställer höga krav på dig? … Om ingen ställer höga krav på dig så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, lärare
1☐ Ja, personalen där jag bor nu
1☐ Ja, jag själv
1☐ Ja, mina ”riktiga” (biologiska) föräldrar
☐ Ja någon annan,
1☐ Ingen

Fråga 52. **Jämfört med dina klasskamrater, hur duktig tycker du att du är i skolan?** *Är du: bland de duktigaste, duktigare än de flesta, ungefär lika duktig som de flesta, mindre duktig än de flesta eller bland de minst duktiga?*

1☐ Bland de duktigaste
2☐ Duktigare än de flesta
3☐ Ungefär lika duktig som de flesta
4☐ Mindre duktig än de flesta
5☐ Bland de minst duktiga

Bara ett kryss!

Fråga 53. **Har du någon nära vän i din skolklass?** *Välj mellan alternativen: nej, ja, en, ja, två och ja, tre eller fler.*

1☐ Nej
2☐ Ja, en
3☐ Ja, två
4☐ Ja, tre eller fler

Bara ett kryss!

Nu ska jag ställa några frågor om jobbiga saker som kan hända i skolan där du går nu.. Jag kommer att fråga om hur ofta du brukar vara med om olika saker. För varje fråga ska du kryssa över en av rutorna: nästan varje dag, minst en gång i veckan, minst en gång i månaden, någon enstaka gång eller aldrig.

Alltså, hur ofta brukar du vara med om följande saker i skolan?

Fråga 54. **Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller sådant du inte kan rå för**

Fråga 55. **Att ingen vill vara tillsammans med dig**

Fråga 56. **Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis t.ex. genom att reta, viska eller skämta om dig**

Fråga 57. **Att någon eller några elever slår dig eller gör dig illa på något annat sätt**

Fråga 58. **Att du är med och mobbar andra elever**

	1	2	3	4	5
Fråga 54.	Nästan varje dag	Minst en gång i veckan	Minst en gång i månaden	Någon enstaka gång	Aldrig
Fråga 55.	Nästan varje dag	Minst en gång i veckan	Minst en gång i månaden	Någon enstaka gång	Aldrig
Fråga 56.	Nästan varje dag	Minst en gång i veckan	Minst en gång i månaden	Någon enstaka gång	Aldrig
Fråga 57.	Nästan varje dag	Minst en gång i veckan	Minst en gång i månaden	Någon enstaka gång	Aldrig
Fråga 58.	Nästan varje dag	Minst en gång i veckan	Minst en gång i månaden	Någon enstaka gång	Aldrig
	1	2	3	4	5

Fråga 59. **Vilket av följande stämmer in på hur det är i den skola där du går nu?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, vilket av följande stämmer in på hur det är i den skola där du går nu? ... Om inget av detta stämmer in på hur det är i din skola, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Det är för mycket läxförhör, prov och redovisningar
1☐ Läxorna eller proven kommer ofta samtidigt i olika ämnen
1☐ Det brukar vara lugnt i klassrummet på lektionerna
1☐ Det brukar vara lugnt i skolmatsalen
1☐ Det finns någon i min klass som är mobbad
1☐ Det finns lärare som behandlar mig illa eller orättvist
1☐ Det är svårt att hinna äta på lunchen
1☐ Skolans toaletter brukar fungera och vara rena
1☐ *Inget av detta*

Nu kommer ett par frågor om vad du som elev kan vara med och bestämma om i skolan.

Fråga 60. **Kan du vara med och bestämma vilka dagar ni ska ha läxor och prov?** *Välj mellan alternativen: ja, mycket, ja, ganska mycket, nej, ganska lite och nej, inte alls. Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, mycket
2☐ Ja, ganska mycket
3☐ Nej, ganska lite
4☐ Nej, inte alls
5☐ *Vet inte*

Bara ett kryss!

Fråga 61. **Kan du vara med och bestämma hur skolmiljön ska se ut, t.ex. när det gäller lokalerna och skolgården?** *Välj mellan alternativen: ja, mycket, ja, ganska mycket, nej, ganska lite och nej, inte alls. Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, mycket
2☐ Ja, ganska mycket
3☐ Nej, ganska lite
4☐ Nej, inte alls
5☐ *Vet inte*

Bara ett kryss!

Nu börjar en del där frågorna handlar om vanor som har betydelse för hälsan. För varje fråga ska du kryssa över en av rutorna: varje dag; flera gånger i veckan; en gång i veckan; någon gång i månaden; eller mer sällan eller aldrig.

Alltså, under det senaste halvåret, hur ofta har något av följande hänt:

Fråga 62. **Att du har hoppat över frukosten**

Fråga 63. **Att du har hoppat över lunchen**

Fråga 64. **Att du har tränat så du blivit andfådd eller svettig**

Fråga 65. **Att du har rökt**

Fråga 66. **Att du har undvikit att äta vissa saker för att inte bli tjock eller för att gå ner i vikt**

	1	2	3	4	5
Fråga 62.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 63.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 64.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 65.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 66.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
	1	2	3	4	5

Fråga 67. **En vanlig skoldag, ungefär vilken tid brukar du vakna på morgonen?** *Är det ungefär klockan: sex, halv sju, sju, halv åtta, åtta, eller är det någon annan tid? Om det är någon annan tid, kryssa för den sista rutan och skriv klockslaget på raden bredvid.*

Bara ett kryss!

1☐ Sex (6.00)
2☐ Halv sju (6.30)
3☐ Sju (7.00)
4☐ Halv åtta (7.30)
5☐ Åtta (8.00)
6☐ Annan tid: _____

Fråga 68. **En vanlig skoldag, ungefär vilken tid brukar du somna för natten?** *Är det ungefär klockan: halv nio, nio, halv tio, tio, halv elva, elva, halv tolv, tolv, halv ett, eller är det någon annan tid? Om det är någon annan tid, kryssa för den sista rutan och skriv klockslaget på raden bredvid.*

Bara ett kryss!

1☐ Halv nio (20.30)
2☐ Nio (21.00)
3☐ Halv tio (21.30)
4☐ Tio (22.00)
5☐ Halv elva (22.30)
6☐ Elva (23.00)
7☐ Halv tolv (23.30)
8☐ Tolv (24.00)
9☐ Halv ett (00.30)
10☐ Annan tid: _____

Nu börjar den sista delen. Den handlar om din kontakt med dina "riktiga" föräldrar, syskon och släkt. Med "riktiga menar vi dina biologiska föräldrar ellre de som du själv tycker är dina riktiga föräldrar.

Fråga 69 **Hur ofta har du under de senaste sex månaderna haft telefonkontakt med din "riktiga" mamma (biologiska mamma)?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om ni inte har någon kontakt kryssar du för rutan "ingen kontakt". När vi säger "riktiga" mamma och pappa så vill vi att du tänker på dina biologiska föräldrar eller den mamma och pappa som du anser vara dina riktiga föräldrar. Om du inte har någon "riktig" mamma kryssar du för sista rutan.*

4☐ Varje dag
4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 70 **Hur ofta har du under de senaste sex månaderna haft telefonkontakt med din "riktiga" pappa(biologiska pappa)?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om du inte har någon "riktig" pappa kryssar du för sista rutan.*

☐ Varje dag
☐ Varje vecka eller mer
☐ Någon eller några gånger i månaden
☐ Någon eller några gånger under ett halvår
☐ Ingen kontakt
☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 71 **Hur ofta har du träffat din "riktiga" mamma (biologiska mamma) under de senaste sex månaderna?** *Välj mellan alternativen varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår.Om du inte träffat någon av dina biologiska föräldrar under de senaste sex månaderna väljer du alternativet, Ingen kontakt. Har du ingen "riktig" mamma kryssar du sista rutan.*

☐ Varje vecka eller mer
☐ Någon eller några gånger i månaden
☐ Någon eller några gånger under ett halvår
☐ Ingen kontakt
☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 72 **Hur ofta har du träffat din "riktiga" pappa (biologiska pappa) under de senaste sex månaderna?** *Välj mellan alternativen varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår.Om du inte träffat någon av dina biologiska föräldrar under de senaste sex månaderna väljer du alternativet, Ingen kontakt. Har du ingen "riktig" pappa kryssar du sista rutan.*

4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 73 **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina "riktiga" mamma (biologiska mamma)?** *Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha kontak, nej, jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom. Har du ingen "riktig" mamma kryssar du sista rutan.*

4☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
4☐ Det är lagom
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 74 **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina ”riktiga” pappa (biologiska pappa)?** *Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha kontak, nej, jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom. Har du ingen ”riktig” mamma kryssar du sista rutan.*

4☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
4☐ Det är lagom
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 75 **Hur ofta har du träffat dina ”riktiga” (biologiska) syskon under de senaste sex månaderna?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om ni inte har någon kontakt kryssar du för rutan ingen kontakt.Har du inte syskon kryssar du för sista rutan..*

Här räknas långvarig styvsyskon som ”riktiga” (biologiska) syskon.

4☐ Varje dag
4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ej syskon

Bara ett kryss!

Fråga 76 **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina ”riktiga” (biologiska) syskon?** *Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha mer kontakt, nej jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom.Om du inte har några syskon kryssar du för den sista rutan.*

☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
☐ Det är lagom
☐ Har inga

Bara ett kryss!

Fråga 77 **Skulle du vilja ha mer kontakt med någon i din släkt?** *Välj mellan alternativen ja mormor, ja morfar, ja farmor, ja farfar, jag tycker jag har lagom kontakt med min släkt och nej jag vill ha mindre kontakt med min släkt. Om du inte har några mor eller farföräldrar kryssar du den sista rutan.*

4☐ Ja, mormor
4☐ Ja, morfar
4☐ Ja, farmor
4☐ Ja, farfar
☐ Ja, någon annan
4☐ Jag tycker jag har lagom kontakt med min släkt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt med min släkt
4☐ Har inga

Fråga 78. **Hur kommer personalen där du bor nu och din ”riktiga” mamma (biologiska mamma) överens?**
Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; “så där”; ganska dåligt eller mycket dåligt. Om din ”riktiga” mamma och personalen inte har någon eller mycket liten kontakt så kryssar du i rutan ”har ingen eller mycket liten kontakt”.

Fråga 78 — Mycket bra — Ganska bra — “Så där” — Ganska dåligt — Mycket dåligt

Bara ett kryss!

☐ Har ingen eller mycket liten kontakt

Fråga 79. **Hur kommer personalen där du bor nu och din ”riktiga” pappa (biologiska pappa) överens?**
Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; ”så där”; ganska dåligt eller mycket dåligt. Om din ”riktiga” pappa och personalen inte har någon eller mycket liten kontakt så kryssar du i rutan ”har ingen eller mycket liten kontakt”.

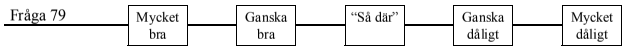

Bara ett kryss!

☐ Har ingen eller mycket liten kontakt

Nu kommer frågor som handlar om hur du tycker att det är där du bor. Jag kommer att räkna upp olika påståenden om hur man tycker att man har det där man bor. Du kan svara att påståendena stämmer precis med vad du tycker, att de stämmer ungefär, att de stämmer dåligt eller att de inte stämmer alls. Du ska bara kryssa över en ruta för varje fråga.

Om ip tycker det är svårt att välja svarsalternativ kan man säga att ip ska välja det som passar bäst även om det inte blir exakt.

Fråga 80. **Jag tycker jag har det bra där jag bor nu.**

Fråga 81. **Jag önskar att jag bodde hos min ”riktiga” mamma (biologiska mamma)**

Fråga 82. **Jag önskar att jag bodde hos min ”riktiga” pappa (biologiska pappa)**

Fråga 83. **Jag tycker att kontakten med min socialsekreterare är till stor hjälp.**

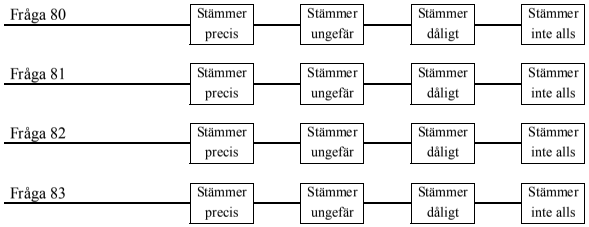

Fråga 84
Vi skulle nu vilja be dig att skriva ner tre saker som du tycker är mindre bra med att bo där du bor nu och tre saker som du tycker är bra. Du kan trycka på pausknappen och ta den tid du behöver för att skriva upp de mindre bra och bra sakerna. Om du inte kan komma på tre saker av varje, skriv så många du kan.

Mindre bra saker
1
2
3

Bra saker
1
2
3

Om du ännu inte har börjat i 7:e klass så är du färdig nu. Tack så mycket för din hjälp! Stoppa ner svarshäftet i kuvertet, ge det till intervjuaren och tala om att du är färdig. Du kan stänga av cd-spelaren nu.

För ungdomar i årskurs 7 och uppåt

Om du går på högstadiet eller gymnasiet så har vi några få frågor till.

Fråga 85. **Har du någon flickvän eller pojkvän?** *Kryssa för ja eller nej.*

1☐ Ja
2☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 86. **Hur ofta har du druckit alkohol under det senaste halvåret?** *Är det: varje vecka, varannan vecka, varje månad, mer sällan eller aldrig?*

1☐ Varje vecka
2☐ Varannan vecka
3☐ Varje månad
4☐ Mer sällan
5☐ Aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 87. **Är du vegetarian eller vegan?** *Välj mellan alternativen: ja, vegetarian men äter fisk; ja, vegetarian; ja, vegan och nej.*

1☐ Ja, vegetarian men äter fisk
2☐ Ja, vegetarian
3☐ Ja, vegan
4☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 88. **Hur ofta har du skolkat under det senaste halvåret?** *Är det: varje vecka, varannan vecka, varje månad, mer sällan eller aldrig?*

1☐ Varje vecka
2☐ Varannan vecka
3☐ Varje månad
4☐ Mer sällan
5☐ Aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 89. **Har du någongång rymt eller blivit utkastad hemifrån?** *Med rymma eller bli utkastad menar vi att du varit borta mer än ett dygn utan att dina föräldrar eller vuxna där du bodde visste var du var. Välj mellan alternativen: ja, jag har rymt eller blivit utkastad från mina "riktiga" föräldrar; ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett fosterhem; ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett annat ställe där jag bott t.ex ett ungdomshem; nej, jag har aldrig rymt eller blivit utkastad. Här får du kryssa för flera rutor.*

1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från mina "riktiga" föräldrar
1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett fosterhem
1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett annat ställe där jag bott t.ex ett ungdomshem
1☐ Nej, jag har aldrig rymt eller blivit utkastad.

Fråga 90. **Hur många gånger har du skadat dig så illa att du blivit behandlad av en läkare eller sjuksköterska? Svara hur det varit under de senaste tolv månaderna.** *Med skada menar vi även om du fått i dig något giftigt eller bränt dig. Välj mellan alternativen: ingen gång, en gång, två gånger och tre gånger eller fler.*

1☐ Ingen gång
2☐ En gång
3☐ Två gånger
4☐ Tre gånger eller fler

Bara ett kryss!

Fråga 91. **Har du gjort något av följande för att åstadkomma förändringar eller protestera under de senaste tolv månaderna?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, under de senaste tolv månaderna, har du... Om du inte gjort något av detta, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Varit på möte med något politiskt parti
1☐ Varit på möte med någon organisation som inte är bunden till ett politiskt parti
1☐ Burit märken eller symboler för att uttrycka en åsikt
1☐ Demonstrerat
1☐ Valt varor som uppfyller vissa krav, t.ex. miljömärkning
1☐ Skrivit insändare
1☐ Tagit kontakt med någon beslutsfattare
1☐ *Inget av detta*

Fråga 92 **Hade du ett sommarjobb i somras?** *Kryssa för ja eller nej.*

Om ip frågar vilken sommar som avses så är det föregående sommar. För intervjuer t o m juni månad är det sommaren år 2005. För intervjuer fr o m augusti månad är det sommaren år 2006.

1☐ Ja
2☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 93 **Vilken typ av jobb var det?** *Om du hade jobb i somras välj mellan alternativen: barnvakt, reklamutdelning, sköta om djur, affär, rädgårdsarbete, café/matställe och annnat. Om du inte hade jobb i somras så kryssar du för den sista rutan.*

☐ Barnvakt
☐ Reklamutdelning
☐ Sköta om djur
☐ Affär
☐ Trädgårdsarbete
☐ Café/matställe
☐ Annat
☐ Hade inte

Fråga 94 **Hur fick du ditt sommarjobb?** *Välj mellan alternativen: sökte själv, genom personalen på det ställe jag bor nu, genom vänner, praktikplats eller annat. Om du inte hade något sommarjobb så kryssar du rutan "hade inte".*

☐ Sökte själv
☐ Genom personalen där jag bor nu
☐ Genom mina "riktiga" föräldrar eller släktingar
☐ Genom vänner
☐ Praktikplats
☐ Annat,
☐ Hade inte

Bara ett kryss!

Fråga 95. **Hur ofta har du arbetat för att tjäna pengar under de senaste tolv månaderna?** *Om du brukar få betalt när du hjälper till där du bor nu eller om du har sommarjobbat ska du inte räkna med det här. Välj mellan alternativen: minst en gång i veckan, minst en gång i månaden och någon enstaka gång. Om du inte arbetat, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Minst en gång i veckan
2☐ Minst en gång i månaden
3☐ Någon enstaka gång
4☐ *Jag har inte*

Bara ett kryss!

.

Nu är du färdig. Tack så mycket för din hjälp! Stoppa ner svarshäftet i kuvertet, ge det till intervjuaren och tala om att du är färdig.

Noteringar:

Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

Undersökningen av levnadsförhållanden för barn i samhällsvård
Omarbetat från ULF2002 famtyp 1

Frågor till HVB-HEMSPERSONAL

Detta formulär används också vid bortfall.

Intervjudatum:_____

Hvbhemmets namn och adress:_____

Huvudman:_____

❑ Privat vinstdrivande (AB (även kommunala), enskild firma o dyl)
❑ Privat, ideell/stiftelse
❑ Offentlig

A Intervjuare:
❑ M.S
❑ H.L
❑ S.W

B Intervjumetod:

❑ Besök
❑ Telefon

C Personal till det placerade barnet (barnets födelsedatum)_____

Barnets namn (förnamn och första bokstaven i efternamnet):_____

D Placerande kommun/kommundel:_____

E Barnet är bortfall ❑ Ja ❑ Nej

Personal är bortfall ❑ Ja ❑ Nej

F Anledning till bortfall av barnet

❑ Barnet är placerat i vårdmiljön men ej till hands vid besöket
❑ Barnet ångrar medverkan
❑ Föräldrar ångrar medverkan
❑ Personal ångrar/vill ej att barnet medverkar
❑ Barnet sjukt
❑ Avbruten placering sammanbrott ❑ Ja ❑ Nej
❑ Intervjun kan inte genomföras, skäl:_____
❑ Annat skäl till bortfall_____

G Typ av HVB vid intervjutillfället:

❑ Familjehemslik
❑ Kollektiv
❑ "Institution"
❑ Annan, Vad?_____

H Den intervjuade är:

❑ Kontaktperson
❑ Annan Personal
❑ Annat, vad_____

I Placerad enligt:

❑ Sol 6 kap 1 §
❑ Tvång/miljö LVU § 2
❑ Tvång eget beteende § 3
❑ Både § 2 och § 3 i LVU
❑ Omedelbart omhändertagande/§ 6

J Barnets kön:

❑ Flicka
❑ Pojke

Undersökningen av levnadsförhållanden för barn i samhällsvård

Uppgifter om barnet

1. Etnicitet:

I vilket land är barnets biologiska mamma född?
(om landet är okänt ange världsdel) _____

I vilket land är barnets biologiska pappa född?
(om landet är okänt ange världsdel) _____

I viket land är barnet själv född? _____

2. Är någon av barnets biologiska föräldrar avliden?

- ❑ Ja, mamma
- ❑ Ja, pappa
- ❑ Nej, ingen av dem

3. Hur många biologiska syskon har barnet (ta med halvsyskon)? ☐

Är något av dessa syskon placerat i samhällsvård? ❑ Ja ❑ Nej

Om ja, på vilken ort är detta/dessa syskon placerade (ange för varje placerat syskon) ?

_____

_____

4. Hur lång tid (antal år och månader) har barnet varit på ert HVB?

År	Månad

5. Hur lång tid har barnet varit placerad i någon form av samhällsvård
(inklusive tiden hos er)?

År	Månad	Vet ej

6. Varifrån kom barnet vid placeringen?

- ❑ Från biologiskt hem
- ❑ Från annat familjehem
- ❑ Från annat HVB
- ❑ Från § 12-hem
- ❑ Annat

7. Har denna placering direkt föregåtts av sammanbrott i tidigare vårdmiljö (vården avslutats plötsligt och oplanerat)?

❑ Ja ❑ Nej

Barnets skolgång

8. Hur är barnets skolgång ordnad?

- ❑ Egen undervisning på HVB-hemmet
- ❑ Egen friskola (bara barn från HVB-hemmet)
- ❑ Egen friskola (barn från HVB-hemmet och andra barn)
- ❑ Ordinarie skola på orten
- ❑ Annat, vad? _____
- ❑ Skolpliktig, men går ej i skolan
- ❑ Ej skolpliktig

9. Skola/sysselsättning:

Om skolgången i praktiken är avbruten markera med kryss.

- ❑ Grundskola ⇒ årskurs _____ ❑
- ❑ Gymnasium ⇒ program _____ ❑
- ❑ Annan utbildning ⇒ vilken? _____ ❑
- ❑ Har slutat skolan (planerat)

10. Om barnet går i skola utanför HVB-hemmet:

Skolans namn

_____

11. Antal elever i klassen (ca): ☐

12. Går barnet i särskola? ❑ Ja ❑ Nej

13. Går barnet i skoldaghem eller liknande? ❑ Ja ❑ Nej

14. Går barnet i särskild undervisningsgrupp/specialarrangemang? ❑ Ja ❑ Nej

Om ja, i vilken form?

_____

_____

15. Har barnet nedsatt undervisningstid? ❑ Ja ❑ Nej

Om ja, ungefär hur mycket nedsättning? ☐ (antal timmar)

16. Finns det en särskild elevassistent/extra lärare knuten till barnet i barnets klass?

❑ Ja ❑ Nej

17. Hur är skolundervisningen för de andra barnen på HVB-hemmet i huvudsak ordnad?

❑ Egen undervisning på HVB-hemmet
❑ Egen friskola (bara barn från HVB-hemmet)
❑ Egen friskola (barn från HVB-hemmet och andra barn)
❑ Ordinarie skola på orten
❑ Annat

18. Om undervisning bedrivs vid HVB-hemmet, hur många är anställda som lärare vid HVB-hemmet? ☐

19. Hur många av dessa har lärarbehörighet? ☐

20. Hur många elever per lärare är det på hvb-hemmet (genomsnitt)? ☐

21. Hur många vid HVB-hemmet inskrivna skolpliktiga ungdomar går ej i skolan? ☐

22. Hur många av ungdomarna vid HVB-hemmet saknar regelbunden sysselsättning (går ej i gymnasieskola, saknar praktikplats/arbete)? ☐

Plats för anteckningar om skolgången:

_____
_____
_____
_____

23. Har barnet ett annat modersmål än svenska?

❑ Ja
❑ Nej

24. Har barnets biologiska föräldrar annat modersmål än svenska?

❑ Ja, mamma
❑ Ja, pappa
❑ Nej, ingen av dom

25. Om föräldrarna har annat modersmål än svenska, talar barnet detta språk med dem?

❑ Ja, alltid med mamma
❑ Ja, alltid med pappa
❑ Växlar mellan modersmålet och svenska med mamma
❑ Växlar mellan modersmålet och svenska med pappa
❑ Nej, pratar inte modersmålet med någon av föräldrarna

26. Får barnet undervisning (i skolan eller på fritiden) i det språk han/hon talar med någon av sina biologiska föräldrar?

❑ Ja, han/hon får undervisning i språk han/hon talar med föräldrar
❑ Nej, han/hon får inte undervisning i språk han/hon talar med föräldrar
❑ Nej, han/honpratar inget annat språk än svenska med sina föräldrar

27. Om barnet har annat modersmål än svenska, finns det någon här på HVB-hemmet som pratar det språket?

❑ Ja ❑ Nej

28. Uppfattar du bristande språkkunskaper (från barnets och/eller personalens sida) som ett problem i behandlingsarbetet för det placerade barnet?

❑ Ja ❑ Nej

29. Går barnet i någon form av regelbundna samtal (terapi/psykolog/kurator)?

❑ Ja
❑ Nej
❑ Vet ej

Om ja, i vilken form:_____

30. Har du (eller någon annan i personalen) tid att hjälpa barnet med läxorna när han/hon behöver det?

❑ Ja, alltid
❑ Ja, ofta
❑ Nej, inte så ofta
❑ Nej, aldrig
❑ Barnet behöver aldrig hjälp
❑ Barnet gör eller har inte läxor

31. Hur skulle du beskriva kraven du (eller någon annan i personalen) har på barnets skolarbete?

❑ Mycket höga krav
❑ Höga krav
❑ Varken höga eller låga krav
❑ Låga krav
❑ Mycket låga eller inga krav

32. Hur ofta har du (eller någon annan i personalen) kontakt med barnets skola/lärare?

- ❑ Varje vecka
- ❑ Varannan vecka
- ❑ Ungefär en gång i månaden
- ❑ Ca.1-2 ggr/halvår
- ❑ Mer sällan

33. Jämfört med barnets klasskamrater/kompisar, hur duktig tycker du barnet är i skolan?

- ❑ Bland de duktigaste
- ❑ Duktigare än de flesta
- ❑ Ungefär lika duktig som de flesta
- ❑ Mindre duktig än de flesta
- ❑ Bland de minst duktiga

34. Vilka av följande saker har barnet tillgång till vid HVB-hemmet?

- ❑ Tyst plats (skrivbord eller dylikt) att göra sina läxor vid
- ❑ Dator att använda i skolarbetet
- ❑ Internetuppkoppling
- ❑ Uppslagsverk (t.ex NE; Bonniers uppslagsverk)
- ❑ Dagstidning

35. I vilken mån anser du att barnets behov när det gäller skolarbetet uppfylls hos er?

- ❑ Uppfylls helt
- ❑ Uppfylls delvis
- ❑ Uppfylls inte

36. I vilken mån anser du att barnets behov när det gäller övriga områden (t. ex hälsa, fritid, ekonomi, omgivande miljö) uppfylls hos er?

- ❑ Uppfylls helt
- ❑ Uppfylls delvis
- ❑ Uppfylls inte

Uppgifter om vårdmiljön

37. Hur långt är avståndet från HVB-hemmet till barnets hemkommun ?

- ❑ Mindre än tio mil
- ❑ 10- 29 mil
- ❑ 30 mil el mer
- ❑ Vet ej/oklart

38. Vilka åldersgrupper riktar ert HVB-hem sig till?

- ❑ Barn 0-11 år
- ❑ Barn 12 år och uppåt
- ❑ Barn i alla åldrar

39. Ingår barnet åldersmässigt i hvb-hemmets målgrupp? ❑ Ja ❑ Nej

40. Tar ert HVB-hem emot *:* Enbart Flickor ❑ Ja ❑ Nej
Enbart Pojkar ❑ Ja ❑ Nej

41. Hur många platser har HVB-hemmet
(Ange externa utslussningsplatser/träningsboende för sig) ?

Antal platser	Externa platser

42. Hur många andra barn är inskrivna vid HVB-hemmet vid intervjutillfället?

43. Hur många av barnen inskrivna på HVB-hemmet har invandrarbakgrund (själva födda utomlands eller har minst en biologisk föräldrar som är det)?

Antal barn

44. Hur många personal är anställda på minst halvtid
(ta ej med vaktmästare, administrativ personal eller
personal som enbart arbetar som lärare eller dylikt.) ?

Antal:

45. Hur många av personalen är (ta ej med vaktmästare, administrativ personal eller personal som enbart arbetar som lärare eller dylikt.) kvinnor respektive män?

	Antal
Kvinnor	
Män	

46. Ange typ av högsta avslutade utbildning för personalen (ta ej med vaktmästare, administrativ personal eller personal som enbart arbetar som lärare eller dylikt.):

	Antal:
Socionom/socialpedagog:	
Psykolog:	
Fritidspedagog/förskolelärare/lärare:	
Annan högskoleutbildning:	
Behandlingsassistent vid folkhögskola:	
Gymnasieskola:	
Grundskola/Folkskola:	
Övrigt:	
SUMMA:	

47. Vilken är er vårdavgift per dygn?_____

I stycket här nedanför finns ett antal påståenden. För varje påstående kryssar du över om du tycker att påståendet stämmer precis, stämmer ungefär, stämmer dåligt eller om det inte stämmer alls.

Exempel:

48. Jag tror att barnet tycker att han/hon har det bra här.

Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

49. Jag tror att barnet önskar att han/hon bodde hos sin"riktiga" mamma (biologiska mamma)

Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

50. Jag tror att barnet önskar att han/hon bodde hos sin"riktiga" pappa (biologiska pappa)

Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

51. Hur länge tror du att barnet kommer att vara kvar här på ert hvb-hem?

- ❑ Några månader till eller kortare
- ❑ Från ett halvår och upp till ett år
- ❑ Ett till tre år
- ❑ Mer än tre år
- ❑ Till vuxen ålder. Hur länge är det?_____
- ❑ Vet inte

52. Hur ofta har barnet kontakt med socialtjänsten/socialsekreterare?

- ❑ Varje vecka
- ❑ Varannan vecka
- ❑ Ungefär en gång i månaden
- ❑ Ca.1-2 ggr/halvår
- ❑ Mer sällan

53. Hur ofta har du/någon annan i personalen kontakt med socialtjänsten/socialsekreterare angående barnet?

- ❑ Varje vecka
- ❑ Varannan vecka
- ❑ Ungefär en gång i månaden
- ❑ Ca.1-2 ggr/halvår
- ❑ Mer sällan

54. Avslutningsvis skulle vi vilja be dig att ange tre saker som du tycker är *mindre bra* med ert HVB-hem och tre saker som du tycker är *bra* med ert HVB-hem.

Mindre bra saker

1
2
3

Bra saker

1
2
3

Övriga kommentarer:

Tack för din medverkan!

Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

Undersökningen av levnadsförhållanden för barn i samhällsvård
Omarbetat från ULF2002 famtyp 1

INTERVJUARENS FORMULÄR

Frågor till barnen i Familjehem

Intervjudatum ……

Intervjuare:
☐ M.S
☐ H.L
☐ S.W
☐ L.B

Intervjumetod:
☐ Besök
☐ Telefon
☐ Brev

Barnets födelsedatum:.....

Barnets namn (förnamn och första bokstaven i efternamnet): ……

Placerande kommun/kommundel:.....

Kön:
☐ pojke
☐ flicka

Tack för att du vill vara med och svara på frågor om vad du gör på din fritid, vad du gör tillsammans med din fosterfamilj, hur du har det i skolan och mycket annat.

Dina svar kommer bara att läsas av dem som arbetar med den här undersökningen och du behöver inte oroa dig för att någon annan ska se dina svar.

Jag läser upp en fråga och efter det blir det en kort paus så att du kan kryssa för ditt svar i svarshäftet. Kontrollera då att numret på frågan i svarshäftet är detsamma som det frågenummer du hört på bandet. Om du behöver hjälp trycker du på paus på cd-spelaren och frågar intervjuaren. Om du behöver längre tid för att svara på en fråga kan du också trycka på paus och sedan på play igen när du vill fortsätta. På vissa frågor kommer du kanske att tycka att inget svarsalternativ stämmer exakt in på dig. Kryssa då för den ruta som du tycker stämmer bäst.

Då börjar vi. Del A handlar om vad du brukar göra på din fritid och vilka saker du har. Jag kommer att läsa varje fråga två gånger.

Fråga 1. **Ungefär hur många timmar tittar du på TV eller video en vanlig vardag?** *Är det: mindre än en timme om dagen, 1-2 timmar om dagen, 3-4 timmar om dagen eller är det 5 timmar om dagen eller mer? Om du inte brukar titta på TV, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar är det den tid man verkligen tittar på TV eller video som avses och inte den tid då TV-n står på medan man gör andra sysslor.

Bara ett kryss!

1. ☐ Mindre än 1 timme om dagen
2. ☐ 1-2 timmar om dagen
3. ☐ 3-4 timmar om dagen
4. ☐ 5 timmar om dagen eller mer
5. ☐ *Jag brukar inte*

Fråga 2. **Ungefär hur många timmar i veckan brukar du göra läxor?** *Är det: mindre än en timme i veckan, 1-2 timmar i veckan, 3-4 timmar i veckan, 5-6 timmar i veckan, eller är det 7 timmar i veckan eller mer? Om du inte gör några läxor, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar är det all den tid man lägger ned på läxor som avses även om man gör dem i skolans lokaler. Detta inkluderar även så kallad ”läxhjälp” i skolan.

Bara ett kryss!

1. ☐ Mindre än 1 timme i veckan
2. ☐ 1-2 timmar i veckan
3. ☐ 3-4 timmar i veckan
4. ☐ 5-6 timmar i veckan
5. ☐ 7 timmar i veckan eller mer
6. ☐ *Jag gör inga*
7. ☐ *Jag har inga*

Fråga 3. **Får du hjälp med läxorna när du behöver det?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta, och nej, aldrig. Om du aldrig behöver någon hjälp, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte gör eller inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

Bara ett kryss!

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig
5☐ *Behöver aldrig*
6☐ *Jag gör eller har inte*

Nu kommer några frågor om vilka saker du har och vad du brukar hjälpa till med hemma hos din fosterfamilj.

Fråga 4. **Har du något av följande?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, har du något av följande… Om du inte har någon av dessa saker, så kryssar du för den sista rutan.*

Om ip frågar om de saker man delar med (foster)syskon ska tas med så räknas även dessa om ip i hög grad upplever dem som egna.

1☐ Eget rum
1☐ Husdjur
1☐ Egen TV
1☐ Egen CD-spelare
1☐ Egen mobiltelefon
1☐ Egen cykel
1☐ Egen moped, motorcykel, epa-traktor eller bil
1☐ Egen dator
1☐ *Jag har inte*

Fråga 5. **Vilket av följande brukar du hjälpa till med hemma i din fosterfamilj åtminstone en gång i veckan?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, minst en gång i veckan, brukar du… Om du inte brukar hjälpa till med dessa saker i din fosterfamilj, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Bädda min säng
1☐ Diska eller plocka i eller ur diskmaskinen
1☐ Städa mitt rum
1☐ Städa någon annanstans än i mitt rum
1☐ Göra frukost
1☐ Laga mat till bara mig själv
1☐ Laga mat till mig själv och andra i fosterfamiljen
1☐ Duka eller duka av
1☐ Tvätta, stryka, hänga eller vika kläder
1☐ Ta hand om fostersyskon eller egna syskon
1☐ Handla mat
1☐ Utomhusarbete
1☐ *Jag brukar inte*

Fråga 6. **Ungefär hur många timmar i veckan brukar du hjälpa till i din fosterfamilj?** *Är det: mindre än en timme, 1-2 timmar, 3-4 timmar eller är det 5 timmar eller mer? Om du inte brukar hjälpa till i din fosterfamilj, så kryssar du för den sista rutan.*

Bara ett kryss!

1☐ Mindre än 1 timme
2☐ 1-2 timmar
3☐ 3-4 timmar
4☐ 5 timmar eller mer
5☐ *Jag brukar inte*

Nu ska jag ställa några frågor om vad du gör på din fritid under en helt vanlig vecka. För varje sak som jag frågar om ska du kryssa över om du brukar göra det varje dag, flera dagar i veckan, en dag i veckan, mer sällan eller aldrig. Om jag t.ex. frågar om att lyssna på musik och du brukar lyssna på musik någon stund ungefär en dag i veckan, så kryssar du över rutan där det står en dag i veckan, precis som exemplet i ditt svarshäfte visar.

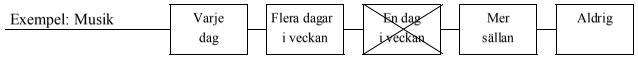

Under en vanlig vecka, alltså måndag till söndag, hur många dagar brukar du göra något av följande på fritiden:

Fråga 7. **Läsa böcker**

Fråga 8. **Följa med i nyheterna på TV, radio eller i tidningen**

Fråga 9. **Ha kompisar hemma hos dig i fosterfamiljen**

Fråga 10. **Vara hemma hos kompisar**

Fråga 11. **Träffa kompisar på något annat ställe än hemma hos någon**

Fråga 12. **Träna idrott i någon klubb eller förening, t.ex. fotboll, ridning, simning**

Fråga 13. **Vara på någon aktivitet med en vuxen ledare som inte har med idrott att göra, t.ex. scouter, teater, schack**

Fråga 14. **Vara helt ledig och ha gott om tid att göra precis vad du vill, som t.ex. att lata dig, lyssna på musik eller hitta på något annat som du känner för just då**

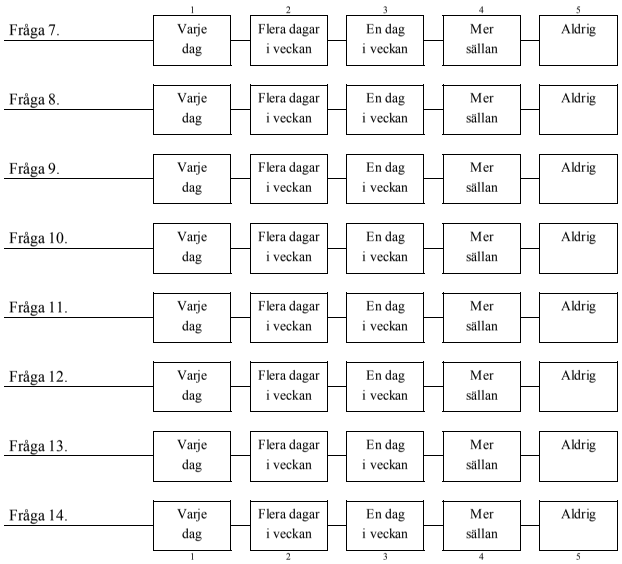

Fråga 15. **Har du besökt något av följande på fritiden under det senaste halvåret?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, under det senaste halvåret, har du besökt… Om du inte besökt något av detta, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Teater
1☐ Bio
1☐ Museum eller konstutställning
1☐ Bibliotek
1☐ Konsert
1☐ *Inget av detta*

Fråga 16. **Om du plötsligt skulle behöva 100 kronor till i morgon, t.ex. för att gå på bio, skulle du kunna skaffa det då?** *Om du själv kan skaffa eller har 100 kronor, så kryssar du för "ja". Om du inte kan skaffa 100 kronor, så kryssar du för "nej". Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja
2☐ Nej
3☐ *Vet inte*

Bara ett kryss!

Fråga 17. **Har det hänt att du inte kunnat följa med dina kompisar på något för att du inte haft råd? Tänk på hur det har varit under det senaste halvåret.** *Välj mellan alternativen: ja, flera gånger, ja, en gång och nej. Om du inte brukar vara tillsammans med kompisar så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, flera gånger
2☐ Ja, en gång
3☐ Nej
4☐ *Brukar inte*

Bara ett kryss!

Fråga 18. **Har det hänt att du inte kunnat köpa något som du vill ha, och som många andra i din ålder har, för att du inte haft råd? Tänk på hur det har varit under det senaste halvåret.** *Välj mellan alternativen: ja, flera gånger, ja, en gång och nej.*

1☐ Ja, flera gånger
2☐ Ja, en gång
3☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 19. **Får du pengar i din fosterfamilj?** *Om du får veckopeng, så kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får på raden bredvid. Om du får månadspeng, kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får. Om du får barnbidrag, så kryssar du för den rutan och skriver hur mycket du får. Om du får studiebidrag, kryssa för den rutan och skriv hur mycket du får. Om du brukar få pengar när du behöver så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte får pengar alls, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Veckopeng Jag får _____ kronor i veckan.
1☐ Månadspeng Jag får _____ kronor i månaden.
1☐ Barnbidrag Jag får _____ kronor i månaden.
1☐ Studiebidrag Jag får _____ kronor i månaden.
1☐ Får när jag behöver
1☐ *Får inte*

Nu börjar del B. Jag kommer att räkna upp olika påståenden som handlar om hur man kan vara som person eller hur man mår och känner sig. Du kan svara att påståendena stämmer precis med hur du brukar vara, att de stämmer ungefär, att de stämmer dåligt eller att de inte stämmer alls. Du ska bara kryssa över en ruta för varje fråga.

Om ip tycker det är svårt att välja svarsalternativ kan man säga att ip ska välja det som passar bäst även om det inte blir exakt.

Fråga 20. **Jag är nästan alltid på gott humör**

Fråga 21. **Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig**

Fråga 22. **Jag är ofta spänd och nervös**

Fråga 23. **Jag orkar göra mycket**

Fråga 24. **Jag känner mig ofta ledsen eller nere**

Fråga 25. **Jag blir väldigt lätt arg**

Fråga 26. **För det mesta är jag nöjd med mig själv**

Fråga 27. **Jag är ofta sur och irriterad**

Fråga 28. **Jag är nöjd med mitt utseende**

Fråga 29. **Jag tror att jag kommer att få det bra i framtiden**

	1	2	3	4
Fråga 20.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 21.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 22.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 23.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 24.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 25.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 26.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 27.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 28.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 29.	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
	1	2	3	4

Nu kommer jag att räkna upp några besvär som man kan ha. Svara hur ofta du haft sådana besvär under det senaste halvåret. För varje fråga ska du svara om du har haft det varje dag; flera gånger i veckan; en gång i veckan; någon gång i månaden; eller mer sällan eller aldrig.

Alltså, under det senaste halvåret, hur ofta har du haft följande besvär:

Fråga 30. **Huvudvärk**

Fråga 31. **Ont i magen**

Fråga 32. **Svårt att somna**

Fråga 33. **Känt dig stressad**

Fråga 34. **Trött under dagarna i skolan**

Fråga 35. **Sovit dåligt på natten**

Nu har du kommit fram till del C som handlar om dig och din fosterfamilj. Jag kommer först att fråga hur du kommer överens med din fostermamma och din fosterpappa. Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; "så där"; ganska dåligt eller mycket dåligt.

Fråga 36. **Hur kommer du och din fostermamma överens?**

Fråga 37. **Hur kommer du och din fosterpappa överens?**

Fråga 38. **Hur kommer du och dina fostersyskon överens?**

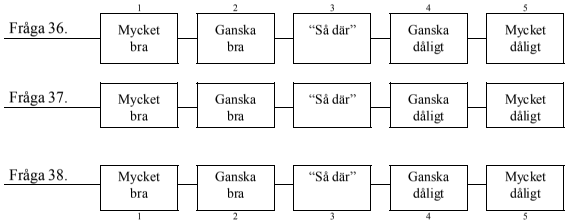

Nu kommer jag att fråga om hur mycket tid din fostermamma och din fosterpappa har för dig om du vill att ni ska prata eller göra något. För båda frågorna ska du kryssa över ett av alternativen: ja, alltid; ja, ofta; nej, inte så ofta eller nej, aldrig.

Fråga 39. **Brukar din fostermamma ha tid för dig om du vill att ni ska prata eller göra något?**

Fråga 40. **Brukar din fosterpappa ha tid för dig om du vill att ni ska prata eller göra något?**

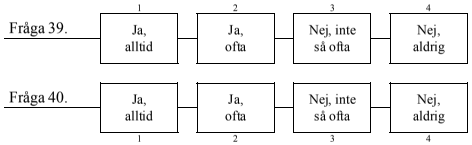

Fråga 41. **Vem eller vilka brukar hjälpa dig med dina läxor?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, brukar du få hjälp med dina läxor av… Om du inte behöver någon hjälp, så kryssar du för den näst sista rutan. Om du inte gör eller inte har några läxor, så kryssar du för den sista rutan.*

När vi säger ”riktiga” familj så menar vi barnets biologiska familj eller den familj som barnet själv betraktar som sin riktiga familj.

1☐ Fostermamma
1☐ Fosterpappa
1☐ Fostersyskon
1☐ Kompis
1☐ Läxhjälp i skolan
☐ Någon i min ”riktiga” (biologiska) familj, t ex mamma, pappa, syskon
1☐ Någon annan
1☐ Ingen
1☐ *Jag behöver ingen hjälp*
1☐ *Jag gör eller har inte*

Fråga 42. **Hur noga är det i ditt fosterhem att du berättar vart du går och vem du ska vara tillsammans med när du går ut?** *Är det: mycket noga, ganska noga, inte så noga eller inte noga alls?*

1☐ Mycket noga
2☐ Ganska noga
3☐ Inte så noga
4☐ Inte noga alls

Bara ett kryss!

Fråga 43. **Tycker du att man i ditt fosterhem vill veta för mycket, lagom eller för lite om vad du gör?** *Välj mellan alternativen: för mycket, lagom och för lite.*

1☐ För mycket
2☐ Lagom
3☐ För lite

Bara ett kryss!

Fråga 44. **När det bestäms något här i fosterhemmet som gäller dig, t.ex. vilken tid du ska komma hem på kvällen eller vad du ska hjälpa till med, får du vara med och bestämma om det då?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta och nej, aldrig.*

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 45. **Känner dina fosterföräldrar dina kompisars föräldrar?** *Välj mellan alternativen: ja, alla eller de flesta; ja, någon eller några; nej, ingen och vet inte. Om du inte brukar vara tillsammans med kompisar så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, alla eller de flesta
2☐ Ja, någon eller några
3☐ Nej, ingen
4☐ Vet inte
5☐ *Brukar inte*

Bara ett kryss!

Fråga 46. **Om du är bekymrad eller oroar dig för något, vem eller vilka brukar du då prata med?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, om du är bekymrad eller oroar dig för något, brukar du då prata med... Om du inte brukar prata med någon, så kryssar du för den sista rutan.*

När vi säger ”riktiga” familj så menar vi barnets biologiska familj eller den familj som barnet själv betraktar som sin riktiga familj.

- ☐ Fostermamma
- ☐ Fosterpappa
- ☐ Fostersyskon
- ☐ Någon i min ”riktiga” (biologiska) familj (mamma, pappa, syskon)
- ☐ Min Socialsekreterare
- ☐ Släkting
- ☐ Någon lärare på skolan
- ☐ Skolsköterska eller kurator
- ☐ Tjejkompis
- ☐ Killkompis
- ☐ Pojkvän/Flickvän
- ☐ Förälder till en kompis
- ☐ Någon annan
- ☐ *Ingen*

Nu kommer ett par frågor om hur du tycker att det är i området där du och din fosterfamilj bor och om saker som du kan tänkas ha varit med om där.

Fråga 47. **Vilket av följande stämmer in på området där du bor med din fosterfamilj?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, vilket av följande stämmer in? ... Om inget av detta stämmer in på området där du bor, så kryssar du för den sista rutan.*

- ☐ Jag känner många som bor här
- ☐ Det finns ungdomar jag vill undvika
- ☐ Det finns vuxna jag vill undvika
- ☐ Det finns förstörelse och klotter
- ☐ Det har hänt att någon har hotat, slagit eller jagat mig under det senaste halvåret
- ☐ *Inget av detta*

Fråga 48. **Känner du dig trygg på följande ställen?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, känner du dig trygg…Om du inte känner dig trygg på något av dessa ställen, så kryssar du för den sista rutan.*

- ☐ Utomhus i området där jag bor nu, på dagen
- ☐ Utomhus i området där jag bor nu, på kvällen
- ☐ I naturen i närheten av där jag bor nu (t.ex. skogen, skogsdungar och parker)
- ☐ På väg till och från skolan
- ☐ I klassrummet
- ☐ På rasterna i skolan
- ☐ *Inget av dessa*

Nu har du kommit fram till del D. Här ska jag ställa några frågor om hur du har det i skolan där du går nu. Om du inte går i skolan nu vill vi att du tänker på ditt senaste skolår när du besvarar dessa frågor.

Fråga 49. **När det gäller skolarbetet, tycker du att du får gå fram i den takt du själv vill?** *Välj mellan alternativen: ja, nej, jag vill gå fram fortare och nej, jag vill gå fram långsammare.*

1☐ Ja
2☐ Nej, jag vill gå fram fortare
3☐ Nej, jag vill gå fram långsammare

Bara ett kryss!

Fråga 50. **När det gäller skolarbetet, tycker du att du får den hjälp du behöver av lärarna i skolan?** *Välj mellan alternativen: ja, alltid, ja, ofta, nej, inte så ofta och nej, aldrig.*

1☐ Ja, alltid
2☐ Ja, ofta
3☐ Nej, inte så ofta
4☐ Nej, aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 51. **Är det någon som ställer höga krav på dig när det gäller hur det går i skolan?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, när det gäller hur det går i skolan, är det någon som ställer höga krav på dig? ... Om ingen ställer höga krav på dig så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, lärare
1☐ Ja, fosterföräldrar
1☐ Ja, jag själv
1☐ Ja, mina ”riktiga” (biologiska) föräldrar
☐ någon annan
1☐ *Ingen*

Fråga 52. **Jämfört med dina klasskamrater, hur duktig tycker du att du är i skolan?** *Är du: bland de duktigaste, duktigare än de flesta, ungefär lika duktig som de flesta, mindre duktig än de flesta eller bland de minst duktiga?*

1☐ Bland de duktigaste
2☐ Duktigare än de flesta
3☐ Ungefär lika duktig som de flesta
4☐ Mindre duktig än de flesta
5☐ Bland de minst duktiga

Bara ett kryss!

Fråga 53. **Har du någon nära vän i din skolklass?** *Välj mellan alternativen: nej, ja, en, ja, två och ja, tre eller fler.*

1☐ Nej
2☐ Ja, en
3☐ Ja, två
4☐ Ja, tre eller fler

Bara ett kryss!

Nu ska jag ställa några frågor om jobbiga saker som kan hända i skolan där du går nu.. Jag kommer att fråga om hur ofta du brukar vara med om olika saker. För varje fråga ska du kryssa över en av rutorna: nästan varje dag, minst en gång i veckan, minst en gång i månaden, någon enstaka gång eller aldrig.

Alltså, hur ofta brukar du vara med om följande saker i skolan?

Fråga 54. **Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller sådant du inte kan rå för**

Fråga 55. **Att ingen vill vara tillsammans med dig**

Fråga 56. **Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis t.ex. genom att reta, viska eller skämta om dig**

Fråga 57. **Att någon eller några elever slår dig eller gör dig illa på något annat sätt**

Fråga 58. **Att du är med och mobbar andra elever**

	1 Nästan varje dag	2 Minst en gång i veckan	3 Minst en gång i månaden	4 Någon enstaka gång	5 Aldrig
Fråga 54.					
Fråga 55.					
Fråga 56.					
Fråga 57.					
Fråga 58.					

Fråga 59. **Vilket av följande stämmer in på hur det är i den skola där du går nu?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, vilket av följande stämmer in på hur det är i den skola där du går nu? ... Om inget av detta stämmer in på hur det är i din skola, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Det är för mycket läxförhör, prov och redovisningar
1☐ Läxorna eller proven kommer ofta samtidigt i olika ämnen
1☐ Det brukar vara lugnt i klassrummet på lektionerna
1☐ Det brukar vara lugnt i skolmatsalen
1☐ Det finns någon i min klass som är mobbad
1☐ Det finns lärare som behandlar mig illa eller orättvist
1☐ Det är svårt att hinna äta på lunchen
1☐ Skolans toaletter brukar fungera och vara rena
1☐ *Inget av detta*

Nu kommer ett par frågor om vad du som elev kan vara med och bestämma om i skolan.

Fråga 60. **Kan du vara med och bestämma vilka dagar ni ska ha läxor och prov?** *Välj mellan alternativen: ja, mycket, ja, ganska mycket, nej, ganska lite och nej, inte alls. Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, mycket
2☐ Ja, ganska mycket — *Bara ett kryss!*
3☐ Nej, ganska lite
4☐ Nej, inte alls
5☐ *Vet inte*

Fråga 61. **Kan du vara med och bestämma hur skolmiljön ska se ut, t.ex. när det gäller lokalerna och skolgården?** *Välj mellan alternativen: ja, mycket, ja, ganska mycket, nej, ganska lite och nej, inte alls. Om du inte vet, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Ja, mycket
2☐ Ja, ganska mycket — *Bara ett kryss!*
3☐ Nej, ganska lite
4☐ Nej, inte alls
5☐ *Vet inte*

Nu börjar del E där frågorna handlar om vanor som har betydelse för hälsan. För varje fråga ska du kryssa över en av rutorna: varje dag; flera gånger i veckan; en gång i veckan; någon gång i månaden; eller mer sällan eller aldrig.

Alltså, under det senaste halvåret, hur ofta har något av följande hänt:

Fråga 62. **Att du har hoppat över frukosten**

Fråga 63. **Att du har hoppat över lunchen**

Fråga 64. **Att du har tränat så du blivit andfådd eller svettig**

Fråga 65. **Att du har rökt**

Fråga 66. **Att du har undvikit att äta vissa saker för att inte bli tjock eller för att gå ner i vikt**

	1	2	3	4	5
Fråga 62.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 63.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 64.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 65.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
Fråga 66.	Varje dag	Flera gånger i veckan	En gång i veckan	Någon gång i månaden	Mer sällan eller aldrig
	1	2	3	4	5

Fråga 67. **En vanlig skoldag, ungefär vilken tid brukar du vakna på morgonen?** *Är det ungefär klockan: sex, halv sju, sju, halv åtta, åtta, eller är det någon annan tid? Om det är någon annan tid, kryssa för den sista rutan och skriv klockslaget på raden bredvid.*

1☐ Sex (6.00)
2☐ Halv sju (6.30)
3☐ Sju (7.00)
4☐ Halv åtta (7.30)
5☐ Åtta (8.00)
6☐ Annan tid: _____

Bara ett kryss!

Fråga 68. **En vanlig skoldag, ungefär vilken tid brukar du somna för natten?** *Är det ungefär klockan: halv nio, nio, halv tio, tio, halv elva, elva, halv tolv, tolv, halv ett, eller är det någon annan tid? Om det är någon annan tid, kryssa för den sista rutan och skriv klockslaget på raden bredvid.*

1☐ Halv nio (20.30)
2☐ Nio (21.00)
3☐ Halv tio (21.30)
4☐ Tio (22.00)
5☐ Halv elva (22.30)
6☐ Elva (23.00)
7☐ Halv tolv (23.30)
8☐ Tolv (24.00)
9☐ Halv ett (00.30)
10☐ Annan tid: _____

Bara ett kryss!

Nu börjar den sista delen, del F. Den handlar om din kontakt med dina "riktiga" föräldrar, syskon och släkt. Med "riktiga menar vi dina biologiska föräldrar elle de som du själv tycker är dina riktiga föräldrar.

Fråga 69 **Hur ofta har du under de senaste sex månaderna haft telefonkontakt med din "riktiga" mamma (biologiska mamma)?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om ni inte har någon kontakt kryssar du för rutan "ingen kontakt". När vi säger "riktiga" mamma och pappa så vill vi att du tänker på dina biologiska föräldrar eller den mamma och pappa som du anser vara dina riktiga föräldrar. Om du inte har någon "riktig" mamma kryssar du för sista rutan.*

4☐ Varje dag
4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 70. **Hur ofta har du under de senaste sex månaderna haft telefonkontakt med din "riktiga" pappa(biologiska pappa)?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om du inte har någon "riktig" pappa kryssar du för sista rutan.*

4☐ Varje dag
4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 71. **Hur ofta har du träffat din "riktiga" mamma (biologiska mamma) under de senaste sex månaderna?** *Välj mellan alternativen varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår.Om du inte träffat någon av dina biologiska föräldrar under de senaste sex månaderna väljer du alternativet, Ingen kontakt. Har du ingen "riktig" mamma kryssar du sista rutan.*

4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 72. **Hur ofta har du träffat din ”riktiga” pappa (biologiska pappa) under de senaste sex månaderna?** *Välj mellan alternativen varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår.Om du inte träffat någon av dina biologiska föräldrar under de senaste sex månaderna väljer du alternativet, Ingen kontakt. Har du ingen ”riktig” pappa kryssar du sista rutan.*

4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 73. **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina ”riktiga” mamma (biologiska mamma)?** *Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha kontak, nej, jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom. Har du ingen ”riktig” mamma kryssar du sista rutan.*

4☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
4☐ Det är lagom
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 74. **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina ”riktiga” pappa(biologiska pappa)?** *Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha kontak, nej, jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom. Har du ingen ”riktig” pappa kryssar du sista rutan.*

4☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
4☐ Det är lagom
4☐ Har ingen

Bara ett kryss!

Fråga 75. **Hur ofta har du träffat dina ”riktiga” (biologiska) syskon under de senaste sex månaderna?** *Brukar ni ha kontakt varje dag, varje vecka eller mer, någon eller några gånger i månaden eller någon eller några gånger under ett halvår? Om ni inte har någon kontakt kryssar du för rutan ingen kontakt.Har du inte syskon kryssar du för sista rutan..*

Här räknas långvarig styvsyskon som ”riktiga” (biologiska) syskon.

4☐ Varje dag
4☐ Varje vecka eller mer
4☐ Någon eller några gånger i månaden
4☐ Någon eller några gånger under ett halvår
4☐ Ingen kontakt
4☐ Har ej syskon

Bara ett kryss!

Fråga 76. **Skulle du vilja ha mer kontakt med dina ”riktiga” (biologiska) syskon?**
Välj mellan alternativen ja, jag skulle vilja ha mer kontakt, nej jag vill ha mindre kontakt eller nej det är lagom.Om du inte har några syskon kryssar du för den sista rutan.

4☐ Ja, jag skulle vilja ha mer kontakt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt
4☐ Det är lagom
4☐ Har inga

Bara ett kryss!

Fråga 77. **Skulle du vilja ha mer kontakt med någon i din släkt?** *Välj mellan alternativen ja mormor, ja morfar, ja farmor, ja farfar, jag tycker jag har lagom kontakt med min släkt och nej jag vill ha mindre kontakt med min släkt. Om du inte har några mor eller farföräldrar kryssar du den sista rutan.*

4☐ Ja, mormor
4☐ Ja, morfar
4☐ Ja, farmor
4☐ Ja, farfar
4☐ Ja, någon annan i släkten
4☐ Jag tycker jag har lagom kontakt med min släkt
4☐ Nej, jag vill ha mindre kontakt med min släkt
4☐ Har inga

Fråga 78. **Hur kommer dina fosterföräldrar och din ”riktiga” mamma (biologiska mamma) överens?**
Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; “så där”; ganska dåligt eller mycket dåligt. Om din ”riktiga” mamma och dina fosterföräldrar inte har någon eller mycket liten kontakt så kryssar du för rutan ”har ingen eller mycket liten kontakt”.

Fråga 78 — Mycket bra — Ganska bra — “Så där” — Ganska dåligt — Mycket dåligt

Bara ett kryss!

☐ Har ingen eller mycket liten kontakt

Fråga 79. **Hur kommer dina fosterföräldrar och din ”riktiga” pappa (biologiska pappa) överens?**
Du ska kryssa över ett av alternativen: mycket bra; ganska bra; “så där”; ganska dåligt eller mycket dåligt. Om din ”riktiga” pappa och dina fosterföräldrar inte har någon eller mycket liten kontakt så kryssar du för rutan ”har ingen eller mycket liten kontakt”.

Fråga 79 — Mycket bra — Ganska bra — “Så där” — Ganska dåligt — Mycket dåligt

Bara ett kryss!

☐ Har ingen eller mycket liten kontakt

Nu kommer frågor som handlar om hur du tycker att det är där du bor. Jag kommer att räkna upp olika påståenden om hur man tycker att man har det där man bor. Du kan svara att påståendena stämmer precis med vad du tycker, att de stämmer ungefär, att de stämmer dåligt eller att de inte stämmer alls. Du ska bara kryssa över en ruta för varje fråga.

Om ip tycker det är svårt att välja svarsalternativ kan man säga att ip ska välja det som passar bäst även om det inte blir exakt.

Fråga 80. **Jag tycker jag har det bra där jag bor nu.**

Fråga 81. **Jag önskar att jag bodde hos min ”riktiga” mamma (biologiska mamma)**

Fråga 82. **Jag önskar att jag bodde hos min ”riktiga” pappa (biologiska pappa)**

Fråga 83. **Jag tycker att kontakten med min socialsekreterare är till stor hjälp.**

	Stämmer precis	Stämmer ungefär	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
Fråga 80				
Fråga 81				
Fråga 82				
Fråga 83				

Fråga 84
Vi skulle nu vilja be dig att skriva ner tre saker som du tycker är dåligt med att vara i ditt fosterhem och tre saker som du tycker är bra. Du kan trycka på pausknappen och ta den tid du behöver för att skriva upp de dåliga och bra sakerna. Om du inte kan komma på tre saker av varje, skriv så många du kan.

Dåliga saker

1

2

3

Bra saker

1

2

3

Om du ännu inte har börjat i 7:e klass så är du färdig nu. Tack så mycket för din hjälp! Stoppa ner svarshäftet i kuvertet, ge det till intervjuaren och tala om att du är färdig. Du kan stänga av cd-spelaren nu.

För ungdomar i årskurs 7 och uppåt

Om du går på högstadiet eller gymnasiet så har vi några få frågor till.

Fråga 85. **Har du någon flickvän eller pojkvän?** *Kryssa för ja eller nej.*

1☐ Ja
2☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 86. **Hur ofta har du druckit alkohol under det senaste halvåret?** *Är det: varje vecka, varannan vecka, varje månad, mer sällan eller aldrig?*

1☐ Varje vecka
2☐ Varannan vecka
3☐ Varje månad
4☐ Mer sällan
5☐ Aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 87. **Är du vegetarian eller vegan?** *Välj mellan alternativen: ja, vegetarian men äter fisk; ja, vegetarian; ja, vegan och nej.*

1☐ Ja, vegetarian men äter fisk
2☐ Ja, vegetarian
3☐ Ja, vegan
4☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 88. **Hur ofta har du skolkat under det senaste halvåret?** *Är det: varje vecka, varannan vecka, varje månad, mer sällan eller aldrig?*

1☐ Varje vecka
2☐ Varannan vecka
3☐ Varje månad
4☐ Mer sällan
5☐ Aldrig

Bara ett kryss!

Fråga 89. **Har du någongång rymt eller blivit utkastad hemifrån?** *Med rymma eller bli utkastad menar vi att du varit borta mer än ett dygn utan att dina föräldrar eller vuxna där du bodde visste var du var. Välj mellan alternativen: ja, jag har rymt eller blivit utkastad från mina "riktiga" föräldrar; ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett fosterhem; ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett annat ställe där jag bott t.ex ett ungdomshem; nej, jag har aldrig rymt eller blivit utkastad. Här får du kryssa för flera rutor.*

1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från mina "riktiga" föräldrar
1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett fosterhem
1☐ Ja, jag har rymt eller blivit utkastad från ett annat ställe där jag bott t.ex ett ungdomshem
1☐ Nej, jag har aldrig rymt eller blivit utkastad.

Fråga 90. **Hur många gånger har du skadat dig så illa att du blivit behandlad av en läkare eller sjuksköterska? Svara hur det varit under de senaste tolv månaderna.** *Med skada menar vi även om du fått i dig något giftigt eller bränt dig. Välj mellan alternativen: ingen gång, en gång, två gånger och tre gånger eller fler.*

1☐ Ingen gång
2☐ En gång
3☐ Två gånger
4☐ Tre gånger eller fler

Bara ett kryss!

Fråga 91. **Har du gjort något av följande för att åstadkomma förändringar eller protestera under de senaste tolv månaderna?** *Här får du kryssa för flera rutor. Alltså, under de senaste tolv månaderna, har du... Om du inte gjort något av detta, så kryssar du för den sista rutan.*

1☐ Varit på möte med något politiskt parti
1☐ Varit på möte med någon organisation som inte är bunden till ett politiskt parti
1☐ Burit märken eller symboler för att uttrycka en åsikt
1☐ Demonstrerat
1☐ Valt varor som uppfyller vissa krav, t.ex. miljömärkning
1☐ Skrivit insändare
1☐ Tagit kontakt med någon beslutsfattare
1☐ *Inget av detta*

Fråga 92 **Hade du ett sommarjobb i somras?** *Kryssa för ja eller nej.*

Om ip frågar vilken sommar som avses så är det föregående sommar. För intervjuer t o m juni månad är det sommaren år 2005. För intervjuer fr o m augusti månad är det sommaren år 2006.

1☐ Ja
2☐ Nej

Bara ett kryss!

Fråga 93 **Vilken typ av jobb var det?** *Om du hade jobb i somras välj mellan alternativen: barnvakt, reklamutdelning, sköta om djur, affär, trädgårdsarbete, café/matställe och annnat. Om du inte hade jobb i somras så kryssar du för den sista rutan.*

☐ Barnvakt
☐ Reklamutdelning
☐ Sköta om djur
☐ Affär
☐ Trädgårdsarbete
☐ Café/matställe
☐ Annat
☐ Hade inte

Fråga 94 **Hur fick du ditt sommarjobb?** *Välj mellan alternativen: sökte själv, genom genom mina fosterföräldrar, genom vänner, praktikplats eller annat. Om du inte hade något jobb i somras kryssar du för den sista rutan.*

☐ Sökte själv
☐ Genom mina fosterföräldrar
☐ Genom mina ”riktiga föräldrar eller släktingar
☐ Genom vänner
☐ Praktikplats
☐ Annat
☐ Hade inte

Bara ett kryss!

Fråga 95. **Hur ofta har du arbetat för att tjäna pengar under de senaste tolv månaderna?** *Om du brukar få betalt när du hjälper till i din fosterfamilj eller om du har sommarjobbat ska du inte räkna med det här. Välj mellan alternativen: minst en gång i veckan, minst en gång i månaden och någon enstaka gång. Om du inte arbetat, så kryssar du för den sista rutan.*

1 ☐ Minst en gång i veckan
2 ☐ Minst en gång i månaden
3 ☐ Någon enstaka gång
4 ☐ *Jag har inte*

Bara ett kryss!

Nu är du färdig. Tack så mycket för din hjälp! Stoppa ner svarshäftet i kuvertet, ge det till intervjuaren och tala om att du är färdig.

Noteringar:

Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

Välfärd i samhällsvården?
En levnadsnivåundersökning av barn och ungdomar i socialtjänstens dygnsvård

Frågor till familjehemsföräldrar

Tack för att ni vill vara med i vår undersökning!

I följande enkät ställer vi frågor om ert familjehem och om ert familjehemsbarn. Om någon fråga är svår att svara på eller om inget av svarsalternativen stämmer exakt välj det alternativ som stämmer bäst överens med er situation.

Endast personal i forskningsprojektet kommer att läsa svaren. När vi fått in materialet tar vi bort namn och personnummer på dem som svarat. Vi kommer alltså inte att veta vilken individ som har svarat vad.

Om ni eller ert familjehemsbarn har frågor är ni varmt välkomna att ringa någon av oss som arbetar med undersökningen.

Marie Sallnäs	Hélène Lagerlöf	Stefan Wiklund	Lo Bäcklinder
08-674 70 37	*08-674 79 53*	*08-674 73 79*	*08-16 15 95*

Inledningsvis har vi några korta bakgrundsfrågor

Datum _____

Familjehemsförälder till (barnets födelsedatum):_____

Barnets namn (förnamn och första bokstaven i efternamnet):_____

I vilken ort bor ni? _____

Ert postnummer?_____

1. Är någon i familjehemmet släkt med det placerade barnet?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

2. Kände någon i familjehemmet det placerade barnet innan placeringen hos er?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

3. Är ni ett så kallat konsulentstött familjehem, dvs har ni särskilt stöd av en konsulent från ett företag/organisation?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

4. Du är:

- ☐ Man
- ☐ Kvinna

5. Hur är barnet placerat idag?

- ☐ Med tvång (LVU)
- ☐ Frivilligt (SoL)
- ☐ Vet ej/osäker

6. Barnets kön:

- ☐ Pojke
- ☐ Flicka

Frågor om vårdmiljön

7. Vilken typ av hus bor ni i?

- ☐ Friliggande en- eller tvåfamiljsvilla
- ☐ Sammanbyggt radhus eller kedjehus
- ☐ Flerbostadshus
- ☐ Annat, *vad?*_____

8. På vilket sätt disponerar ni bostaden?

- ☐ Äganderätt/andelslägenhet/arrende
- ☐ Bostadsrätt
- ☐ Hyresrätt, första hand
- ☐ Hyresrätt, andra hand
- ☐ Tjänstebostad
- ☐ Inneboende
- ☐ Annat, vad_____

9. Hur många rum finns det i bostaden? Räkna **inte** med kök.

Antal rum_____

10. Hur långt är avståndet från ert hem till det placerade barnets hemkommun ?

- ☐ Mindre än 10 mil
- ☐ 10- 29 mil
- ☐ 30 mil el mer
- ☐ Vet ej/oklart

11. Familjehemmets sammansättning:

	Antal
Antal andra familjehemsbarn i hemmet som är jämnårig eller äldre än det placerade barnet:	
Antal andra familjehemsbarn i hemmet som är yngre än det placerade barnet:	

	Antal
12. Antal egna barn i hemmet som är jämnårig eller äldre än det placerade barnet:	
Antal egna barn i hemmet som är yngre än det placerade barnet:	

13. Er familjs sammansättning**:**

- ☐ "Kärnfamilj" far o mor sammanboende, inga styvbarn
- ☐ "Styvfamilj"
- ☐ Ensamstående vuxen
- ☐ Annat, vad_____

14. I vilket land är kvinnan i familjehemmet född?_____

I vilket land är mannen i familjehemmet född?_____

Vilket/vilka språk pratar man i ert familjehem?_____

15. Tidigare erfarenhet som familjehem?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Antal år

Antal tidigare placerade barn

16. Till vilket yrke vill du räkna ditt arbete?_____

❑ yrkesarbetar ej

17. Till vilket yrke vill du räkna din make/maka/sambos arbete?_____

❑ yrkesarbetar ej

18. Kvinnan i familjehemmet:

❑ Arbetare
❑ Tjänsteman
❑ Företagare
❑ Övrigt

Mannen i familjehemmet:

❑ Arbetare
❑ Tjänsteman
❑ Företagare
❑ Övrigt

19. Hur mycket arbetar kvinnan i familjehemmet utanför hemmet (antal timmar per vecka)? ☐

20. Hur mycket arbetar mannen i familjehemmet utanför hemmet (antal timmar per vecka)? ☐

21. Er högsta avslutade utbildning:

Kvinnan i familjehemmet	Mannen i familjehemmet	
❑	❑	Folkskola/ej avslutad grundskola
❑	❑	Grundskola/enhetsskola/realskola
❑	❑	Flickskola
❑	❑	Yrkesutbildning i folkhögskola
❑	❑	Två-årig gymnasieskola (1972-1992)//Fackskola (1963-1971)
❑	❑	Treårig gymnasieskola
❑	❑	Fyraårig gymnasieskola tekninsk gren (till 1995)
❑	❑	KY- utbildning (Kvalificerad yrkesutbildning)
❑	❑	Universitets-/högskoleexamen

Frågor om det placerade barnet

22.

I vilket land är barnets biologiska mamma född (om landet är okänt ange världsdel)? _____

I vilket land är barnets biologiska pappa född (om landet är okänt ange världsdel) ? _____

I vilket land är barnet själv fött? _____

23. Är någon av barnets biologiska föräldrar avliden?

❑ Ja, mamma
❑ Ja, pappa
❑ Ja, båda
❑ Nej, ingen av dem
❑ Vet ej/osäker

24. Hur långt är avståndet från ert familjehem till:

Barnets biologiska mammas hemort:

❑ Mindre än 10 mil
❑ 10- 29 mil
❑ 30 mil el mer
❑ Vet ej/oklart

Barnets biologiska pappas hemort:

❑ Mindre än 10 mil
❑ 10- 29 mil
❑ 30 mil el mer
❑ Vet ej/oklart

25. Till vilket yrke vill du räkna ditt familjehemsbarns biologiska mammas arbete?

_____

❑ yrkesarbetar ej
❑ vet ej

26. Till vilket yrke vill du räkna ditt familjehemsbarns biologiska pappas arbete?

_____

❑ yrkesarbetar ej
❑ vet ej

27. Hur många biologiska syskon har barnet (ta med halvsyskon)? ☐

Är något av dessa syskon placerat i samhällsvård?

❑ Ja
❑ Nej
❑ Vet ej/osäker

Om ja, på vilken ort är detta/dessa syskon placerade (ange för varje placerat syskon) ?

_____

❑ Vet ej/osäker

28. Hur lång tid (antal år och månader) har barnet varit i ert familjehem?

År	Månader

29. Hur lång tid har barnet varit placerad i någon form av samhällsvård (inklusive tiden hos er)?

År	Månader	Vet ej/osäker

30. Varifrån kom barnet vid placeringen?

- ☐ Från biologiskt hem
- ☐ Från annat familjehem
- ☐ Från HVB (hem för vård och boende)
- ☐ Från § 12-hem
- ☐ Annat
- ☐ Vet ej/osäker

31. Kom barnet till er för att en tidigare placering avslutats plötsligt och oplanerat (slutat med sammanbrott)?

- ☐ Ja
- ☐ Nej
- ☐ Vet ej/osäker

Frågor om barnets skolgång

32. Hur är barnets skolgång ordnad?

- ☐ Friskola på orten
- ☐ Kommunal skola på orten
- ☐ Annat, vad? _____
- ☐ Skolpliktig men går ej i skolan
- ☐ Ej skolpliktig

33. Vilken är barnets nuvarande skolform/sysselsättning?

Om skolgången i praktiken är avbruten markera med kryss.

- ☐ Grundskola ⇒ årskurs _____ ☐
- ☐ Gymnasium ⇒ program _____ ☐
- ☐ Annan utbildning ⇒ vilken? _____ ☐
- ☐ Har slutat skolan (planerat)

35. Går barnet i särskola?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

36. Går barnet i skoldaghem eller liknande?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

37. Går barnet i särskild undervisningsgrupp/specialarrangemang?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Om ja, i vilken form? _____

38. Har barnet nedsatt undervisningstid?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Om ja, ungefär hur mycket nedsättning? ☐ (antal timmar)

39. Finns det en särskild elevassistent/extra lärare knuten till barnet i barnets klass?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

40. Har barnet ett annat hemspråk/modersmål än svenska?

- ☐ Ja
- ☐ Nej
- ☐ Vet ej/osäker

41. Har barnets biologiska föräldrar annat modersmål än svenska?

- ☐ Ja, mamma
- ☐ Vet ej/osäker när det gäller mamma
- ☐ Ja, pappa
- ☐ Vet ej/osäker när det gäller pappa
- ☐ Nej, ingen av dem

42. Om föräldrarna har annat modersmål än svenska, talar barnet detta språk med dem?

- ☐ Ja, alltid med mamma
- ☐ Ja, alltid med pappa
- ☐ Växlar mellan modersmålet och svenska med mamma
- ☐ Växlar mellan modersmålet och svenska med pappa
- ☐ Nej, pratar inte modersmålet med någon av föräldrarna
- ☐ Vet ej/osäker

43. Får barnet undervisning (i skolan eller på fritiden) i det språk han/hon talar med någon av sina biologiska föräldrar?

- ☐ Ja, han/hon får undervisning i språk han/hon talar med föräldrar
- ☐ Nej, han/hon får inte undervisning i språk han/hon talar med föräldrar
- ☐ Han/hon pratar inget annat språk än svenska med sina föräldrar

44. Om barnet har ett annat hemspråk/modersmål än svenska, finns det någon här i familjehemmet som pratar det språket?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

45. Uppfattar du bristande språkkunskaper (från barnets och/eller er sida) som ett problem i ert arbete med det placerade barnet?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

46. Går barnet för närvarande i någon form av regelbundna samtal (hos psykolog/kurator eller liknande)?

- ☐ Ja
- ☐ Nej
- ☐ Vet ej

Om ja, i vilken form:_____

47. Får barnet för närvarande någon form av medicinering för psykiska/neuropsykiatriska problem?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

48. Får barnet för närvarande någon form av regelbunden medicinsk behandling?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Om ja, för vad?_____

49. Utifrån barnets begåvning, vilka krav anser du är rimliga att ställa på barnets skolresultat?

- ☐ Mycket höga krav
- ☐ Höga krav
- ☐ Varken höga eller låga krav
- ☐ Låga krav
- ☐ Mycket låga eller inga krav

50. Hur ofta har du (eller din partner) kontakt med barnets skola/lärare?

- ☐ Varje vecka
- ☐ Varannan vecka
- ☐ Ungefär en gång i månaden
- ☐ Ca.1-2 ggr/halvår
- ☐ Mer sällan

51. Jämfört med barnets klasskamrater/kompisar, hur duktig tycker du barnet är i skolan?

- ☐ Bland de duktigaste
- ☐ Duktigare än de flesta
- ☐ Ungefär lika duktig som de flesta
- ☐ Mindre duktig än de flesta
- ☐ Bland de minst duktiga

Frågor om fritid och ekonomi

52. Om du skulle hamna i en oförutsedd situation där du på en vecka måste skaffa fram 15 000 kronor, skulle du klara det?

- ☐ Ja
- ☐ Nej

Om ja, på vilket sätt skulle du göra det (endast ett alternativ får markeras)?

- ☐ Uttag från eget bankkonto
- ☐ Lån från annan hushållsmedlem (inkluderar din partner)
- ☐ Lån från släktingar eller vänner
- ☐ Lån i bank eller liknande
- ☐ Annat sätt, *nämligen*_____

53. a. Har familjehemmet tillgång till….

- ☐ Ja ☐ Nej Bil
- ☐ Ja ☐ Nej Husvagn eller husbil
- ☐ Ja ☐ Nej Motor- eller segelbåt

b. Om ni **inte** har tillgång till bil (eller husbil), beror det på att ni inte har råd eller är det av andra skäl?

- ☐ Har inte råd
- ☐ Andra skäl

54. Hur lätt eller svårt tycker du att det är att få ekonomin att gå ihop? Man kan ha flera inkomstkällor och flera hushållsmedlemmar som bidrar till hushållets inkomster, så tänk på den totala nettoinkomsten per månad när du svarar.

- ☐ Med stor svårighet
- ☐ Med svårighet
- ☐ Med viss svårighet
- ☐ Ganska lätt
- ☐ Lätt
- ☐ Mycket lätt, inga problem alls.

55. Vilken familjehemsersättning har *hushållet* i genomsnitt per månad *efter skatt* (arvode efter skatt + skattefri omkostnadsdel)?

_____

56. Vilken är *din* genomsnittliga inkomst (här ingår även, näringsverksamhet, allmän pension, sjukpenning och föräldrapenning) *efter skatt* per månad?

_____

57. Vilken är din *makes/makas/sambos* genomsnittliga inkomst från förvärvsarbete (här ingår även näringsverksamhet, allmän pension, sjukpenning och föräldrapenning) *efter skatt* per månad?

_____

58. Bidrag till *hushållet* (summera inkomsterna för varje svarsalternativ om det finns make/maka/sambo)

- ❑ Barnbidrag, kr per månad_____
- ❑ Studiebidrag kr per månad_____ antal månader per år_____
- ❑ Studielån kr per månad_____ antal månader per år_____
- ❑ Sjukpension kr per månad_____
- ❑ Arbetslöshetsersättning kr per månad_____
- ❑ Bostadsbidrag kr per månad_____
- ❑ Kommunalt bostadstillägg kr per månad_____
- ❑ Socialbidrag kr per månad_____
- ❑ Bidragsförskott (underhållsbidrag) kr per månad_____
- ❑ Skattefritt vårdbidrag kr per månad_____
- ❑ Andra bidrag kr per månad_____

59. Utgifter i hushållet (summera utgifterna om det finns make/maka/sambo)

- ❑ Betalda bidragsförskott (underhållsbidrag) kr per månad_____
- ❑ Återbetalning av studiemedel kr per månad_____

60. Har ert familjehem tillsammans med det placerade barnet under de senaste 12 månaderna på fritiden gjort någon resa i Sverige eller utomlands som varat minst en vecka? Vi tänker även på sådant som campingsemester, vara ute med fritidsbåt eller besöka släkt eller vänner?

- ❑ Ja
- ❑ Nej

61. Äger familjehemmet, brukar ni hyra eller har ni på något annat sätt tillgång till fritidsstuga eller annan fritidsbostad, där ni kan vara någon eller några veckor på semestern om ni vill?

- ❑ Ja
- ❑ Nej

Om ja,

När ni utnyttjar denna fritidsstuga eller fritidsbostad, brukar det placerade barnet följa med då?

- ❑ Alltid
- ❑ Oftast
- ❑ Sällan
- ❑ Aldrig

Frågor om barnets förhållanden

62. Vilka av följande saker har barnet tillgång till i ert hem?

- ❑ Eget rum
- ❑ Tyst plats (skrivbord eller dylikt) att göra sina läxor vid
- ❑ Dator
- ❑ Internetuppkoppling
- ❑ Uppslagsverk (t.ex NE; Bonniers uppslagsverk)
- ❑ Dagstidning

I stycket här nedanför finns ett antal påståenden. För varje påstående kryssar du över om du tycker att påståendet stämmer precis, stämmer ungefär, stämmer dåligt eller om det inte stämmer alls.

Exempel:

63. Jag tror att barnet tycker att han/hon har det bra här.

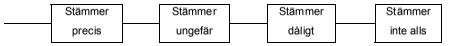

64. Jag tror att barnet önskar att han/hon bodde hos sin"riktiga" mamma (biologiska mamma)

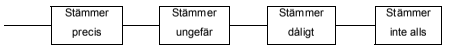

65. Jag tror att barnet önskar att han/hon bodde hos sin"riktiga" pappa (biologiska pappa)

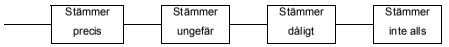

66. Hur länge tror du att barnet kommer att vara kvar i ert familjehem?

- ☐ Några månader till eller kortare
- ☐ Från ett halvår och upp till ett år
- ☐ Ett till tre år
- ☐ Mer än tre år
- ☐ Till vuxen ålder. Hur länge är det?_____
- ☐ Vet inte

67. Hur ofta har barnet kontakt med socialtjänsten/socialsekreterare?

- ☐ Varje vecka
- ☐ Varannan vecka
- ☐ Ungefär en gång i månaden
- ☐ Ca.1-2 ggr/halvår
- ☐ Mer sällan

68. Hur ofta har du (eller din partner) kontakt med socialtjänsten/socialsekreterare angående barnet?

- ☐ Varje vecka
- ☐ Varannan vecka
- ☐ Ungefär en gång i månaden
- ☐ Ca.1-2 ggr/halvår
- ☐ Mer sällan

Övriga kommentarer:

Tack för din medverkan!

Till

Stockholm 060410

Ansökan att jml SoL 12 kap 6 § ta del av uppgifter från socialnämnden för forskningsändamål

Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet bedriver för närvarande forskningsprojektet *Välfärd i samhällsvården? En levnadsnivåundersökning av barn i socialtjänstens dygnsvård*. Projektet leds av docent Marie Sallnäs i samarbete med professor Bo Vinnerljung och finansieras via Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Detta brev är riktat till Dig eftersom vi utifrån tidigare kontakter med er kommun har blivit informerade om att Du har delegation eller särskilt ansvar för nämndberedning avseende ansökningar jml SoL 12 kap 6 § att ta del av uppgifter ur socialnämndens personregister för forskningsändamål.

Vi ansöker härmed att få ta del av vissa uppgifter ur socialnämndens personregister. Ansökan gäller följande information:

- Uppgifter om namn och personnummer på samtliga barn och ungdomar 10-18 år som för närvarande (det datum ni sammanställer listan till oss) är placerade i dygnsvård (familjehem eller HVB-hem) efter beslut i er kommun.
- Datum när barnet/ungdomen blev placerad i nuvarande vårdmiljö.
- Namn- och adressuppgifter på barnens och ungdomarnas vårdnadshavare.
- Namn- och adressuppgifter avseende vårdgivaren (familjehem eller HVB-hem).
- Namn på ansvarig socialsekreterare/familjehemssekreterare.

Beredningen av ansökningar av detta slag skiljer sig åt mellan olika kommuner. Därför kommer en projektmedarbetare inom kort att kontakta dig för att informera sig om handläggningen i Tierps kommun.

För ytterligare information om projektet eller det praktiska tillvägagångssättet kontakta gärna någon av projektets medarbetare eller undertecknad.

Projektmedarbetare: Hélène Lagerlöf, doktorand, tel. 08-674 79 53, mail: helene.lagerlof@socarb.su.se

Stefan Wiklund, fil dr, tel. 08-674 73 79, mail: stefan.wiklund@socarb.su.se

Vänliga hälsningar

Marie Sallnäs
Docent/Projektledare
tel. 08-674 70 37
mail: marie.sallnas@socarb.su.se

Bilagor: projektbeskrivning, folder, samtyckes-/informationstexter till barn och biologiska föräldrar/vårdnadshavare.

Stockholm……

Vill du vara med i en undersökning?

Vi är en grupp forskare som vill ta reda på mer om hur barn och ungdomar som inte bor med föräldrarna har det. Vi gör därför en undersökning och skulle vilja att du är med. Om du vill delta kommer vi att ställa frågor till dig som bland annat handlar om vad du gör på din fritid, hur du känner dig, hur du har det där du bor och hur det går i skolan.

Som tack för att du deltar får du biocheckar på 100:-.

Det är helt frivilligt för dig att vara med i undersökningen och du har också rätt att avbryta när du vill även om du från början sagt ja.

Om du vill vara med kommer vi skicka en cd-skiva och svarshäfte till dig eller så kommer någon av oss forskare att besöka dig där du bor. På cd-skivan läser en röst frågor och du kryssar för dina svar i ett häfte. Häftet stoppar du i ett kuvert som du klistrar igen och lämnar till oss. För att kunna svara på frågorna behöver du en cd-spelare med hörlurar. Ingen annan kommer att läsa dina svar. De socialsekreterare inom socialtjänsten som haft kontakt med dig är inte inblandade i undersökningen och kommer inte att veta vad du har svarat.

Vi har fått ditt namn och din adress av din hemkommun som har rätt att lämna ut sådana uppgifter när forskare skall göra en undersökning.

Vi behöver veta att du vill vara med i undersökningen. Om du gör det skriv ditt namn på raden här nedanför och skicka in pappret till oss. Du kan använda kuvertet som vi skickat med. Du kan också maila, ringa eller sms:a oss och säga att du vill vara med.

Tag gärna kontakt med oss om du har frågor.

Om du undrar något kan du ringa, maila eller sms:a någon av oss som arbetar med undersökningen.

Hélène Lagerlöf
Projektmedarbetare
helene.lagerlof@socarb.su.se
08-674 79 53
0705-22 52 62

Marie Sallnäs
Projektledare/docent
marie.sallnas@socarb.su.se
08-674 70 37

Jag går med på att vara med i undersökningen.

Ort:..... datum:……..

Namn (texta gärna):……Mobil/telenummer:.....

Namnteckning:.....

Jag vill att: Ni besöker mig där jag bor nu ☐ Skickar cd-skiva och svarshäfte till mig ☐
Kryssa i vilket alternativ som passar dig bäst.

Stockholm.....

Till .....

Vi sänder det här brevet till dig i egenskap av kontaktperson för ..... eller annan personal vid HVB-hemmet. Vi vill informera om att vi per brev tillfrågat ovanstående om att delta i en undersökning om levnadsnivå för barn och ungdomar i familjehem och HVB. Undersökningen bedrivs vid Institutionen för socialt arbete vid Stockholms Universitet. Om ovanstående säger ja till att delta kommer vi att be också dig eller någon annan personal vid hvb-hemmet att svara på några frågor.

.....namn och adress har vi fått av socialtjänsten i placerande kommun, som enligt lag har rätt att lämna ut sådana uppgifter för forskningsändamål.

I bifogade folder finns en närmare beskrivning av undersökningen. I korthet innebär den att vi frågar barn som befinner sig i samhällsvård om hur de ser på sin situation och hur de har det bland annat på fritiden, i skolan och där de bor.

Rent praktiskt går undersökningen till så att någon av oss som arbetar med projektet besöker er och barnet i HVB-hemmet. Barnet får lyssna på en cd-skiva där intervjufrågor ställs. Han/hon kryssar för sina svar i ett svarsformulär och stoppar formuläret i ett kuvert som klistras igen. Medan barnet gör detta ber vi dig fylla i ett formulär med frågor om ert HVB-hem, barnets bakgrund och skolgång, hur ni ser på ert uppdrag mm. Om ett besök är svårt att ordna kan frågorna ställas per telefon eller så skickar vi cd-skiva och svarshäfte till barnet. Det sistnämnda alternativet kräver dock att barnet har tillgång till cd-spelare med hörlurar.

Det är frivilligt för alla att delta i undersökningen. Ingen annan än vi som arbetar med projektet kommer att ta del av de svar som lämnas. Alla personuppgifter kommer att tas bort när vi samlat in svaren så ingen enskild individ kommer att kunna identifieras när resultaten presenteras.

Samtidigt med att detta brev skickas till er får barnet sitt brev med fråga om han/ hon vill vara med i undersökningen. I det brevet ligger också en samtyckesblankett som vi ber honom/henne skriva på och skicka in till oss. Vi har skickat med en frankerat svarskuvert som kan användas. Barnet kan också ringa, maila eller sms:a någon av oss för att säga ja. Barnet kan också via er tala om att han/hon vill vara med. I så fall kan han/hon skriva under blanketten vid själva intervjutillfället.

Vi skickar också ett brev till barnets vårdnadshavare med information om att vi tillfrågat barnet om deltagande i undersökningen. Om barnet är under 15 år skall vårdnadshavaren lämna samtycke.

Vi kommer inom några dagar ta telefonkontakt med er för att berätta mer om undersökningen och höra oss för om lämplig tidpunkt att besöka er.

Om ni har frågor angående vår undersökning är ni varmt välkomna att ringa eller maila någon av oss så berättar vi gärna mer.

Vänliga hälsningar

Marie Sallnäs
Projektledare
marie.sallnas@socarb.su.se
tel 08-674 70 37

Hélène Lagerlöf
Projektmedarbetare
helene.lagerlof@socarb.su.se
08-674 79 53

Stefan Wiklund
Projektmedarbetare
stefan.wiklund@socarb.su.se
08-674 73 79

Till familjehemmet: Stockholm.....

……..……..……..……..……..……..……..

Angående:_____

Just nu genomför foskare vid institutionen för socialt arbetet vid Stockholms universitet en undersökning som rör levnadsförhållanden för barn placerade i samhällsvård (familjehem och HVB-hem). Vi har per brev tillfrågat ert familjehemsbarn om att delta i denna undersökning. Om han/hon säger ja ber vi dig att i egenskap av familjehemsförälder fylla i ett frågeformulär.

Ert och det placerade barnets namn och adress har vi fått av socialtjänsten i placerande kommun, som enligt lag rätt att lämna ut sådana uppgifter för forskningsändamål.

Syftet med studien är att jämföra placerade barns levnadsförhållanden med övriga barns vad gäller exempelvis skolgång, fritidsvanor, bostad och ekonomi. Familjehemsbarnen får lyssna på intervjufrågor på en cd-skiva. Han/hon kryssar för sina svar i ett svarshäfte. Frågeformuläret till familjehemsföräldrar innehåller övergripande frågor om förhållanden för familjehem och familjehemsbarn.

I första hand skickar vi cd-skiva och frågeformulär och ber er återsända i förfrankerat kuvert, men vi kan också besöka er i familjehemmet om ni finner det lämpligare.

Det är frivilligt att delta i undersökningen. Alla personuppgifter kommer att tas bort när vi samlat in svaren. Därefter kan ingen enskild individ identifieras.

Vi skickar också ett brev till barnets vårdnadshavare med information om att vi tillfrågat barnet om deltagande i undersökningen. Om barnet är under 15 år skall vårdnadshavaren lämna samtycke.

Vi kommer inom några dagar ta telefonkontakt med er angående undersökningen. Ni är också varmt välkomna att ringa så berättar vi gärna mer.

Vi hoppas att ni vill delta i denna undersökning. Den ger viktig kunskap om de vardagliga levnadsförhållandena för barn i samhällsvård och om villkor för familjehems/HVB-vården.

Vänliga hälsningar

Hélène Lagerlöf
Projektmedarbetare
helene.lagerlof@socarb.su.se
tel 08-6747953

Marie Sallnäs
Projektledare/docent
marie.sallnas@socarb.su.se
tel 08-6747037

Stockholm.....

Till vårdnadshavare för.....

Det är viktigt att veta hur barn som vistas i familjehem (fosterhem) eller vid behandlingshem har det. Detta för att samhället på bästa sätt skall kunna stödja barnen. Just nu genomför forskare vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet en undersökning av levnadsförhållanden för barn och ungdomar som inte bor med föräldrarna. I samband med denna undersökning önskar vi intervjua din son/dotter …..

Undersökningen går till så att barnen får lyssna på en cd-skiva med inlästa frågor. De kryssar för sina svar i ett svarshäfte som de sedan skickar in till oss. Frågorna handlar exempelvis om hur de har det där de bor och hur det går i skolan. Som tack för att barnen deltar får de biocheckar för två personer (ca 200:-).

Vi ber även ditt barns familjehemsföräldrar (fosterföräldrar) att svara på några övergripande frågor om familjehemmet och ditt barn.

Endast personal i forskningsprojektet kommer att läsa svaren. När vi fått in materialet tar vi bort namn och personnummer på dem som svarat. När vi presenterar resultaten kommer man inte att kunna känna igen någon enskild person.

Vi har fått ditt och din sons/dotters namn och adress av hemkommunen som har rätt att lämna ut sådana uppgifter för forskningsändamål. Givetvis behandlar vi dessa uppgifter enligt rådande sekretessregler och med största varsamhet. Deltagande i studien är frivilligt.

Om du undrar något kan du kontakta någon av oss som arbetar med projektet:

Marie Sallnäs	Lo Bäcklinder	Hélène Lagerlöf
Docent/Projektledare	Projektmedarbetare	Doktorand/Projektmedarbetare
marie.sallnas@socarb.su.se	lo.backlinder@socarb.su.se	helene.lagerlof@socarb.su.se
Tel 08-674 70 37	Tel:08-16 15 95	Tel: 08-674 79 53

Samtycke

För att kunna genomföra studien behöver vi ditt samtycke om din son/dotter är under 15 år. Om ditt barn är 15 år och över kan han/hon själv bestämma om att delta i undersökningen. Vi vill ändå informera dig och ser gärna att du tar ställning till om du samtycker även om din son/dotter fyllt 15 år. Samtycket gäller endast just denna undersökning och endast under den tid undersökningen pågår. Vi ber dig skicka in undertecknat samtycke i bifogat svarskuvert. **Vi skulle vilja ha ditt svar senast……..**

Jag samtycker till att min son/dotter deltar i undersökningen. ☐
Uppgifter får sammanställas med sedvanliga statistiska metoder och sedan användas för forskningsändamål.

Jag samtycker inte till att min son/dotter deltar i undersökningen. ☐

Ort och datum

…… ……

Underskrift Namnförtydligande

Telefon:…… Barnets namn:……..

*Avhandlingar i socialt arbete framlagda vid Stockholms universitet sedan 2003**
Dissertations at the Department of Social Work, Stockholm University

Nordin, Håkan Permanenta eller tillfälliga placeringar? Om lag och verklighet vid flyttningsförbudsbestämmelsens tillämpning	Rapport 106 2003
Whitaker, Anna Livets sista boning – Anhörigskap, åldrande och död på sjukhem	Rapport 108 2004
Forssell, Emilia Skyddandets förnuft – En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet	Rapport 109 2004
Larsson, Kristina According to Need? Predicting Use of Formal and Informal Care in a Swedish Urban Elderly Population.	SSSW 20 2004
Minas, Renate Administrating Poverty – Studies of intake organization and social assistance in Sweden.	SSSW 21 2005
Piuva, Katarina Normalitetens gränser – En studie om 1900-talets mentalhygieniska diskurser	Rapport 111 2005
Jess, Kari Att räkna med nytta – samhällsekonomisk utvärdering av socialt arbete	Rapport 112 2005
Jegermalm, Magnus Carers in the Welfare State – On Informal Care and Support for Carers in Sweden	SSSW 22 2005
Börjeson, Martin ”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda” – om relationen mellan kunskap, praktik och politik när det gäller det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor	Rapport 115 2005
Wiklund, Stefan Den kommunala barnavården – om anmälningar, organisation och utfall	Rapport 117 2006
Svensson, Lupita Häktad eller omedelbart omhändertagen? – en studie om akuta frihetsberövanden av unga lagöverträdare	Rapport 118 2006
Karlsson, Patrik Margins of Prevention – On Older Adolescents’ Positive and Negative Beliefs about Illicit Drug Use	SSSW 23 2006
Stranz, Hugo Utrymme för variation – om prövning av socialbidrag	Rapport 119 2007
Högdin, Sara Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskolan	Rapport 120 2007
Backlund, Åsa Elevvård i grundskolan – resurser, organisering och praktik	Rapport 121 2007
Batljan, IlijaF Demographic and Future Needs for Public Long Term Care and Services among the Elderly in Sweden – The Need for Planning	SSSW 24 2007
Tärnfalk, Michael Barn och brott – en studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare	Rapport 122 2007
Karlsson, Lis-Bodil Berättelser om inre röster – ett fenomenologiskt och kommunikativt perspektiv	Rapport 123 2007
Kejerfors, Johan Parenting in Urban Slum Areas – Families with Children in a Shantytown of Rio de Janeiro	SSSW 25 2007
Skogens, Lisa Hur bemöts manliga socialbidragstagare med alkoholproblem? - regler, kunskap och kontext i socialt arbete	Rapport 124 2007
Meinow, Bettina Capturing health in the elderly population – complex health problems, mortality, and the allocation of home help services	SSSW 26 2008
Tham, Pia Arbetsvillkor i den sociala barnavården – förutsättningar för ett kvalificerat arbete	Rapport 128 2008
von Greiff, Ninive Ungdomsinriktad alkohol- och drogprevention – förutsättningar, evidens och legitimitet	Rapport 129 2008

Schön, Ulla-Karin	Rapport 130
Kvinnors och mäns återhämtning från psykisk ohälsa	2009
Andersson Collins, Gunnel	Rapport 131
Vardagsliv och boendestöd – En studie om människor med psykiska funktionshinder	2009
Östberg, Francesca	Rapport 134
Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnavården	2010
Fors, Stefan	SSSW27
Blood on the tracks. Life-course perspectives on health inequalities in later life	2010
Ljungwald, Carina	SSSW28
The Emergence of the Crime Victim in the Swedish Social Services Act	2011
Schön, Pär	SSSW29
Gender Matters. Differences and Change in Disability and Health among Our Oldest Women and Men	2011
Spånberger Weitz, Ylva	Rapport 136
Ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande. En studie av fem livsberättelser	2011

* information om samtliga rapporter och avhandlingar finns på www.socarb.su.se.

US-AB universitetsservice digitaltryck
Printed in Sweden 2012, www.us-ab.com